

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**LÜBNAN'DA DİNİ GRUPLARIN ŞEKİLLENMESİNDE İÇ VE DIŞ
DİNAMİKLER**

Yüksek Lisans Tezi

Saliha ZİYA

Ankara – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**LÜBNAN'DA DİNİ GRUPLARIN ŞEKİLLENMESİNDE İÇ VE DIŞ
DİNAMİKLER**

Yüksek Lisans Tezi

Saliha ZİYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Mehmet KATAR

Ankara – 2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

**LÜBNAN'DA DİNİ GRUPLARIN ŞEKİLLENMESİNDE İÇ VE DIŞ
DİNAMİKLER**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet KATAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Ve Soyadı	İmzası
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

TEZ SINAV TARİHİ .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Saliha Ziya

ÖNSÖZ

Ortadoğu'da küçük bir ülke olan Lübnan, siyasi, sosyokültürel ve dini özellikleri bakımından bulunduğu coğrafyanın bir prototipini oluşturmaktadır. Bu ülke, Hıristiyanlığın tarih içinde şekillenen pek çok mezhebinin yanı sıra, farklı İslam mezheplerini de içinde barındırması ve bugün sayıları çok az olmasına karşın anayasa ile tanınmış Yahudi nüfusunu içermesi nedeniyle etnik ve dini açıdan büyük bir çeşitliliği içermektedir. Bu özelliğiyle Lübnan, hem doğu hem de batı kültürünü yansıtan çok dinli bir toplumun bir arada yaşadığı bir model olarak gösterilmektedir. Ancak Lübnan, gerek kendi iç dinamikleri olan siyasi, ekonomik ve sosyokültürel yapısının dini grupların tümü açısından tatmin edici olmaması, gerekse dış müdahalelere açık profiliyle dış etkenler tarafından kolay yönlendirilebilir konumda olması nedeniyle, sahip olduğu mezhebe dayalı yönetim biçiminin yol açtığı çatışmalarla yüzleşmeye devam etmektedir.

Lübnan'ın çok dinli ve çok kültürlü yapısı, zaman içinde bu ülkenin din çatışmalarına sürüklenmesine neden olmuştur. XIX. yüzyıla kadar otoriter ve hiyerarşik aşiretlerin ülke siyasetini yönlendirmeye devam ettiği ülkede din savaşları yaşanmamıştır. Ancak bu dönemden itibaren, bir yandan Protestan misyonerlerin toplumu dönüştürücü çalışmaları, diğer yandan Batılı güçlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla bölgedeki farklı dini grupları himayelerine alarak ülke siyasetini yönlendirmesi sonucunda mezhepler arasında kanlı savaşlar yaşanmış ve Lübnan'da halen devam etmekte olan sekteryan (mezhebe dayalı) yönetim şekli ortaya çıkmıştır.

XIX. yüzyıldan itibaren tam anlamıyla sekteryan bir yönetim tarzının uygulandığı Lübnan toplumunda, dinsel aidiyetin siyasi kimlik haline gelmesinde dış etkenlerin şekillendirdiği dini, sosyal, siyasi ve ekonomik yapının önemi yadsınamaz. Bununla birlikte tarihsel olarak aşirete ve aile bağlarına dayalı kırsal nüfusa sahip dini grupların siyasi ve ekonomik yapısı da ülkeyi dış etkenlere açık hale getirmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın konusu olan iç ve dış dinamikler, Lübnan'daki dini grupları şekillendirme noktasında birbirlerini besleyen ve dönüştüren bir yapı arz etmektedir. Bu grupların şekillenmesinde ve birbirlerini ötekileştirmesinde kendi iç dinamiklerinin etkisinin yanı sıra, dış müdahalelere her yönden açık Lübnan tarihinin bazı kırılma noktaları da önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu doğrultuda, Doğu Hıristiyanlığının ilk yerleşim yerlerinden biri olan Lübnan'a Batılı misyonerlerin ulaştığı XVI. yüzyıl itibarıyla bölgenin dinsel yapısı daha da karmaşık hale gelmiş, XIX. yüzyıl Protestan misyonerlik hareketleriyle dinsel kimlikler arasında keskin sınırlar çizilmiştir. Öte yandan, Batı'nın yerel dinamikleri hesaba katmadan yaptığı müdahaleler, Lübnan'ın siyasi ve ekonomik güç ilişkilerinde geri dönüşü olmayan etkiler doğurmuş ve bu müdahaleler sonucunda birbirlerine yabancılaşan dini gruplar arasında, yönetimde söz sahibi olmak ve sosyoekonomik olarak iyi konumda yer almak için çatışmalar meydana gelmiştir. Çatışan aktörleri bir arada tutmak için geliştirilen ve Batı literatüründe "sekteryanizm" olarak incelenen mezhepçi kimlik yapısı ise, Lübnan'ın adının sıklıkla iç savaşla anılmasına neden olmuş bir modernizm ürünü olarak ülkenin siyasi sistemini ve sosyoekonomik yapısındaki bileşenlerini içinden çıkılmaz bir ayırım ve yabancılaşma eşiğine getirmiştir. Bugün, Lübnan toplumunu oluşturan Hıristiyan ve Müslüman gruplar, bu yapı içerisindeki üstünlük mücadelelerine devam etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Lübnan'da bulunan dini grupların tarihi süreçte şekillenen özelliklerini ortaya koymaktır. Ayrıca bu dini gruplar arasında, ülkedeki iç etkenlerin yanı sıra dış müdahalelerle ortaya çıkan iktidar mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda oluşan dini paylaşımcılığa dayalı yönetim şeklinin ele alınması da, çalışma konumuzun seçilmesindeki amacımızı oluşturmaktadır.

Tezimizin giriş kısmında Lübnan hakkında genel bilgiler verilecektir. İlk bölümde Lübnan'ı oluşturan dini gruplar ayrı ayrı ele alınarak önce her mezhebin tarihi ve karakteristik yapıları incelenecek; bu bağlamda dinsel grupların içyapısı, mentalitesi, kendi dini toplumlarına aidiyetleri sonucu kazandıkları eğilimler ortaya konacak ve bu grupların Lübnan'daki varlıklarına değinilecektir. Lübnan'daki dini grupların incelenmesi, çalışmanın çok boyutlu ele alınmasını gerektirdiğinden ikinci bölümde, iç dinamikler kısmında Lübnan'ı oluşturan dini grupların siyasi, ekonomik ve sosyal tüm fenomenleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Yine ikinci bölümün dış dinamikler kısmında ise, bölgesel ve uluslararası güçlerin müdahalesine açık bir bölge olan Lübnan'daki dini gruplar üzerinde etkin dış müdahalelerin tarihsel kırılma noktaları saptanmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, Haçlı seferleriyle başlayan sürecin Katolik misyoner faaliyetlerle hız kazanarak Lübnan'daki dini grupları nasıl şekillendirdiği, dış dinamiklerin bu grupları dinsel, siyasal ve sosyoekonomik düzlemde nasıl yoğurduğu incelenecektir. Yine bu bölümde, XIX. yüzyılda Lübnan'daki dini grupların sosyal yapısını ve siyaset algısını tamamen değiştiren Protestan misyoner faaliyetleri ele alınacak, ardından Batılı güçlerin ve bölgesel aktörlerin bu dini gruplar üzerindeki çıkar ve etkilerine değinilecektir. Son bölümde ise, mevcut dini grupları şekillendiren iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ortaya çıkan ve Lübnan siyasetinde halen etkin olan dini paylaşımcılık sistemi ele alınacaktır.

Bu alışmada, Dinler Tarihi'nin temel metodu olan tarihi metodla kronolojik biçimde derlenen bilgiler karşılaştırma metodundan faydalanılarak objektif bir bakış açısı ile ele alınmıştır. Tez sürecinde, titiz incelemeleriyle beni dikkatli bir çalışmaya sevk eden ve çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Mehmet KATAR'a, değerli katkılarından dolayı Lübnanlı dostlarım Rafik ARNAOUT ve Yasmin MITCHELL'e ve çalışmam boyunca desteğini hiç esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Saliha ZİYA

Ankara-2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	17
LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLAR	17
1-HİRİSTİYAN GRUPLAR.....	17
1.1- GREK ORTODOKSLAR.....	20
1.2- DOĞU ORTODOKS KİLİSELERİ	23
1.2.1- GREGORİAN ERMENİLER.....	23
1.2.2- SÜRYANİ ORTODOKSLAR (YAKUBİLER)	28
1.2.3- KIPTİLER	32
1.3- NASTURİLER (DOĞU'NUN ASUR KİLİSESİ)	34
1.4- KATOLİK İNANCA MENSUP GRUPLAR	37
1.4.1- MARUNİLER	37
1.4.2- GREK KATOLİKLER (MELKİTLER).....	44
1.4.3- ERMENİ KATOLİKLER.....	49
1.4.4- SÜRYANİ KATOLİKLER	51
1.4.5- KELDANİLER	54
1.4.6- ROMA (LATİN) KATOLİKLERİ	56
1.5- PROTESTAN VE EVANJELİK HİRİSTİYANLAR	57
1.5.1. Suriye ve Lübnan Ulusal Evanjelik Sinodu (National Evangelical Synod of Syria and Lebanon)	58
1.5.2. Lübnan Ulusal Evanjelik Birliği (National Evangelical Union of Lebanon)...	60
1.5.3. Ermeni Evanjelik Kilisesi (Armenian Evangelical Church)	61
2- MÜSLÜMAN GRUPLAR	62
2.1- SÜNNİLER (EHL-İ SÜNNET).....	63
2.2- ŞİİLER (İMAMİYYE GRUBU)	70
2.3- DÜRZİLER	76
2.4- NUSAYRİLER VE İSMAİLİLER	81

3-YAHUDİLER.....	86
II. BÖLÜM	89
LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLARIN ŞEKİLLENMESİNDE İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER.....	89
1- İÇ DİNAMİKLER.....	89
1.1-DAĞLIK LÜBNAN (CEBEL-İ LÜBNAN) EMİRLİĞİ'NEN GÜNÜMÜZE LÜBNAN'IN SİYASİ TARİHİNDE DİNİ GRUPLAR.....	90
1.1.1- DAĞLIK LÜBNAN (CEBEL-İ LÜBNAN) EMİRLİĞİ DÖNEMİ	90
1.1.2- MUTASARRIFLIK DÖNEMİ	100
1.1.3- FRANSIZ MANDA YÖNETİMİ VE BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİ ...	105
1.1.4- BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ.....	112
1.2- LÜBNAN EKONOMİSİNDE DİNİ GRUPLARIN KONUMU	122
1.3- LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLARIN SOSYOKÜLTÜREL YAPISI	131
1.3.1- NÜFUS	134
1.3.2- EĞİTİM	138
1.3.3- HUKUK.....	142
2- DIŞ DİNAMİKLER	146
2.1- HAÇLI SEFERLERİ VE KATOLİK MİSYONER FAALİYETLERİ	146
2.2- PROTESTAN MİSYONER FAALİYETLER	156
2.3- DIŞ GÜÇLERİN MÜDAHALESİ	164
2.3.1- DIŞ GÜÇLERİN LÜBNAN ÜZERİNDE DİNİ, TİCARİ VE SİYASİ ÇIKARLARI.....	165
2.3.2- DIŞ GÜÇLERİN LÜBNAN'DAKİ HİMAYE POLİTİKALARI	171
2.3.3-BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ'NE YÖNELİK DIŞ MÜDAHALELER .	178
III. BÖLÜM.....	183
LÜBNAN'DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİ.....	183
1-SEKTERYANİZM KAVRAMI VE DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİ.....	183
2-LÜBNAN'DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN TEMELLERİ	184
3- LÜBNAN'DAKİ DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN AKSAKLIKLARI	190
4- LÜBNAN'DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN BUGÜNKÜ DURUMU	193
SONUÇ	204

KAYNAKÇA.....	214
ÖZET	230
ABSTRACT.....	231

KISALTMALAR

ABCFM.....American Board of Commissioners for Foreign Mission

ABD.....Amerika Birleşik Devletleri

A.Ü.İ.F.D.....Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

A.Ü.D.T.C.F.....Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

b. ....bin, ibn.

bkz. ....bakınız

b.y.y. ....basım yeri yok

C. ....cilt

çev. ....çeviren

edt. ....editör

Haz. ....hazırlayan

M.Ö. ....Milattan önce

ö. ....ölümü

FKÖ.....Filistin Kurtuluş Örgütü

s. ....sayfa

S. ....sayı

St. ....Saint

Yay. ....Yayınları, Yayınevi

GİRİŞ

Doğu Akdeniz kıyısında dört milyon nüfuslu küçük bir ülke olan Lübnan, içinde barındırdığı pek çok dini ve etnik grup nedeniyle sosyal bilimler için bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Lübnan'ın bu karmaşık yapısı, dünyanın başka bir bölgesinde rastlanmayacak denli dikkat çekicidir. Öyle ki, bir devletin kendi içindeki parçalı yapısını ve bölünme sürecini anlatmak için Batı literatüründe “Libanization” (Lübnanlaşma) terimi kullanılmaktadır¹. Bu denli küçük bir ülkenin söz konusu parçalanmışlığı ve adının sıklıkla savaşlarla anılmasının altında tarihi, ekonomik ve sosyokültürel özellikler gibi karmaşık iç faktörlerin yanında ülke üzerinde etkin dış faktörlerin baskısı da rol oynamaktadır. Lübnan'ın bu hassas ve kırılabilir yapısının oluşmasına neden olan iç ve dış dinamiklerin etkisi, diğer devletlerde yer alan ulus devlet anlayışının Lübnan'da oluşmasına engel olmuştur. Nitekim II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan diğer ülkelerde yerleşen ulus bilinci Lübnan'da etkin olmamış, ülke vatandaşları devlete Lübnanlılık anlayışı ile bağlanamamıştır. Bunun yerine ülkedeki mevcut mezhepsel bağlar güçlü bir şekilde devam etmiş ve tüm dini gruplar devlet yönetiminde söz sahibi olmak için birbirleriyle yarışmıştır. Dini gruplar arasındaki bu mücadele, ülkeyi defalarca iç savaşla karşı karşıya getirmesine karşın Lübnan, kendisini dinlerin bir arada yaşadığı mozaik bir yapı, karşıt görüşlerin sığındığı bir barınak ve Arap dünyasıyla Batı'nın birleştiği bir köprü olarak özel bir konumda görmektedir. Lübnan'ı, gerek iç çatışmaların ve çıkar hesaplarının bitmediği küçük bir ülke olarak, gerekse medeniyetlerin buluştuğu bir yapı olarak özel bir konuma oturtan karakteristik özellikleri, coğrafi konumundan

---

¹ William W.Harris, *Faces of Lebanon: Sects, Wars and Global Extensions*, Markus Wiener Publishers, New Jersey 1997, s. 1.

tarihine, sosyal yapısından idari örgütlenmesine kadar geniş bir yelpazede incelenmelidir.

Batılıların Levant² olarak adlandırdığı doğu Akdeniz'in en önemli bölgesinde yer alan Lübnan, batıdan Akdeniz, kuzey ve doğudan Suriye, güneyden ise İsrail'in Galile bölgesi ve Golan tepeleri ile çevrilmiştir. Akdeniz'le 225 km kıyı şeridinde sahip olan Lübnan'ın Suriye sınırı 375 km, İsrail sınırı ise 79 km'dir³. Ülkede kuzeydoğudan güneybatıya doğru Lübnan Dağları ve Anti Lübnan Dağları birbirine paralel şekilde uzanırken bu dağlık bölgenin ortasında verimli Bekaa Vadisi yer almaktadır. Kıyıda 30 km doğudan başlayarak ülkenin iç kesiminde yer alan Bekaa Vadisi, kuzey ve güney olmak üzere küçük bir eşikle ikiye ayrılmaktadır. Bu vadinin içinden doğan Asi Nehri kuzeye doğru akarak Suriye'ye ve oradan Türkiye'ye uzanarak Akdeniz'e dökülmektedir. Yine Bekaa bölgesinde yer alan ve Lübnan'ın en önemli nehri olan Litani ise güneye doğru devam ederek Sur kentinden Akdeniz'e ulaşmaktadır⁴. Ülkenin sahil şeridi ve Bekaa Vadisi dışında kalan bölgeler dağlık araziden oluşmaktadır. Ilıman bir Akdeniz iklimine sahip Lübnan'da, söz konusu dağlık bölgeler kış aylarında yoğun yağış alarak yıl boyu karla kaplı kalmaktadır. Bu sebeple ülke, adını eski Dağlık Lübnan bölgesini⁵ kaplayan karlara istinaden Sami dillerinde beyaz anlamına gelen "leban" kelimesinden almaktadır⁶. Lübnan'a adını

---

² Batı literatüründe Levant bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi ile Türkiye'nin güney bölgelerinin yer aldığı Akdeniz'in doğu sahillerinin çevirdiği bölgedir (Bkz. William Harris, *Levant Bir Kültürler Mozaiği*, çev. Ercan Ertürk, Literatür, İstanbul 2005, s. xix).

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanon#cite_ref-57,24.08.2009.

⁴ Selami Gözenç, *Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999, s. 176.

⁵ Lübnan Dağları ya da Dağlık Lübnan (Cebel-i Lübnan), XVII. yüzyıl boyunca Marunilerin ülkenin iç kesimindeki yoğun sedir ağaçlarıyla kaplı dağlık bölge çevresine (tanımla) verdikleri isimdir. XVIII. yüzyıldan itibaren Dürziler de yaşadıkları Şuf Dağı'na (Cebel-i Şuf) Lübnan Dağı diyerek bu terimin literatürdeki anlamını genişletmişlerdir (Bkz. İliya F. Harik, *Politics and Change in a Traditional Society: Lebanon, 1711-1845*, Princeton University Press, New Jersey 1968, s. 13).

⁶ <http://www.etymonline.com/index.php?term=Lebanon>, 26.08.2009

veren bu dağlık bölge, ülke tarihi boyunca içinde barındırdığı dini grupların merkezi otoritenin dayatmalarından kaçarak sığındıkları güvenli topraklar olmuş, böylece bölgedeki dini gruplar kendi inanç ve kültürlerini korumaya çalışmışlardır⁷.

Lübnan ismine, M.Ö. 3000'lere ait Ebla metinlerinde, Sümerlere ait Gılgamış Destanında ve Yahudi kutsal kitabında rastlanmaktadır. Bölgenin bilinen ilk yerleşim yeri olan Biblos'a ait kalıntılar M.Ö. 5000'e kadar uzanmaktadır. Sahil kentlerinden oluşan ve iç bölgelerini sık sedir ormanlarının kapladığı bu bölgenin ilk sakinleri ise, Semitik dil ailesine mensup Kenaanilerdir⁸. Üretim sattıkları mor kumaşlara atfen Eski Yunanlılar tarafından "Phoinikes" yani mor diyarının halkı adı verilen Kenaaniler, bu sebeple tarihte Fenikeliler olarak bilinmektedir. Fenikeliler zeytinyağı ve şarabın yanı sıra sedir ağacından ürettikleri kereste ticareti ve denizcilikle uğraşarak zenginleşmiş ve Eski Yunan uygarlığını etkileyecek denli güçlü bir medeniyete sahip olmuşlardır. Her biri küçük birer krallık olan Tire (Sur), Sidon (Sayda), Biblos (Cübeyl) ve Berytus (Beyrut) gibi merkezlerde gelişen Fenike uygarlığının mensupları, M.Ö. IX. ve VI. yüzyıllar arasında Kuzey Afrika kıyı şeridi, Sicilya ve Cebelitarık'a kadar uzanarak tüm Akdeniz'de ticaret kolonileri oluşturmuşlardır⁹.

---

⁷ Lübnan'ın sahip olduğu coğrafi konum ve doğal özellikleri, ülkenin içinde barındırdığı kültürel ve dinsel karmaşayı anlayabilmek açısından önemlidir. İlk olarak Lübnan Dağları, azınlıkta olan mezhepleri bünyesinde barındırmıştır. Dağlık bölgelerde merkezi otoritenin kontrol sağlayamaması heterodoks mezhepler başta olmak üzere bölge insanının kendi din ve gelenekleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürebilmelerine imkan vermiş, Osmanlı Devleti gibi güçlü bir imparatorluğun bile bu bölgeye siyasal özerklik tanımına neden olmuştur. İkinci olarak, Lübnan'ın Akdeniz'e açık olması, barındırdığı yoğun Hıristiyan nüfusun Batı dünyası ile etkileşimini kolaylaştırmıştır. Bu durum, Lübnan'ı batı etkisine yaklaştırırken Arap dünyasından farklı bir ülke görünümüne sokmuştur (Bkz. Harris, *Faces of Lebanon*, s. 60).

⁸ Asher Kaufman, *Reviving Phoenicia The Search for Identity in Lebanon*, I.B. Tauris, New York 2004, s. 3.

⁹ Kaufman, s. 3-4.

Lübnan, sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle tarih boyunca ticaret yolları üzerinde olmuş ve bu sebeple her dönem büyük güçlerin hedefinde yer almıştır. Fenikelilerden itibaren Mısır, Asur, Babil, Pers, İskender ve Selevkos Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Bizans'ın egemenliğı altında kalan Lübnan bölgesi, VII. yüzyıldan itibaren Müslüman Arap fetihleriyle İslam medeniyetinin etki alanına girmiştir. Bu bağlamda Lübnan'ın çok mezhepli nüfusu ve bölgedeki stratejik önemi, VII. yüzyılda ülkenin Müslüman hakimiyetine geçmesi ve XI. yüzyılda başlayan Haçlı akınları arasındaki dönemde ön plana çıkmıştır. 605-628 yılları arasında süren Bizans-Pers savaşının her iki devleti yıpratması, yüzyıllardır Roma ve ardından Bizans egemenliğinde tek bir otorite altında yönetilen Doğu Akdeniz'in Müslüman Emevi idaresine geçmesini kolaylaştırmıştır.

Lübnan ve çevresinin Müslümanların denetimine geçmesinin ardından bölgenin Müslümanlaştırılması için çaba gösterilerek fetih kalıcı hale getirilmiştir. Bu doğrultuda, Emevi ve Abbasi egemenliğı boyunca İranlı Müslümanlar bölgeye yerleştirilerek Lübnan ve çevresindeki Müslüman nüfusun artması sağlanmıştır. Abbasiler döneminde Mısır merkezli İsmaili Fatımiler ve Abbasi halifesine bağlı Türk emirler olmak üzere iki güç arasında bölge sınırları sürekli değışmiştir¹⁰. Müslüman gücün bu bölünmüşlüğü sonucunda Bizans Devleti kısa süreliğine Lübnan ve çevresini tekrar ele geçirmiştir. Bu dönemde Dağlık Lübnan, Fatımiler ile Bizans Devleti arasında tampon bölge olmuştur.

Haçlı Seferleri'nin başlamasıyla birlikte, Lübnan ve çevresi bir dönem Hıristiyanların egemenliğine geçmiştir. 1109-1291 yılları arasında Lübnan'da devam eden Haçlı egemenliğı sırasında özellikle Beyrut ve Sayda, Haçlıların yerleştiğı

---

¹⁰ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 20.

şehirler olmuştur. 1147’de II. Haçlı Seferi döneminde Dürzi Buhturi aşiretinin direnciyle karşılaşan Haçlılar, iç bölgelere ilerleyememişlerdir¹¹. Haçlıları bölgeden atmak isteyen Memlükler, Lübnan’ı ele geçirmek için pek çok akın düzenledikten sonra 1291’de Trablusşam’ı alarak bölgedeki Haçlı varlığına son vermişlerdir. Haçlı egemenliğinin bölgeye en önemli etkisi, XII. ve XIII. yüzyıllarda devam eden yönetimleri sırasında, Doğu Hıristiyanlarının Roma Kilisesi ve Avrupa ile tanışmaları olmuştur.

Haçlıların Doğu Akdeniz coğrafyasından ayrılmasının ardından, Haçlı birliklerine yardım eden Hıristiyan gruplar, özellikle Maruniler, sosyal yaptırımlara ve Memlük idaresinin siyasi baskısına maruz kalmıştır. Bu süreçte Katolik Kilisesi de Haçlı Seferleri sırasında ilişki kurduğu Doğu Hıristiyanları ile irtibatı koparmamış ve bu amaçla bölgeye misyonerler göndermiştir. Bu misyonerlerin çalışmaları sonucunda Doğu Hıristiyanları arasında Roma ile birleşmek isteyen topluluklar belirmiş ve bu gruplar arasında Katolik inancı yayılmıştır. Bu bağlamda özellikle Maruni Kilisesi monofizit inancı ve Yakubi ritüellerinden arındırılarak yeniden yapılandırılmış ve zamanla Roma Kilisesi ile tamamen bütünleşmiştir. Diğer Doğu Hıristiyanlar arasında da Roma’nın üstünlüğünü kabul eden ve bu Kilise ile bütünleşen gruplar ortaya çıkmıştır. Böylece “uniat Hıristiyan gruplar” olarak bilinen Roma Katolik Kilisesi’ne bağlı doğu orijinli Katolik Hıristiyan mezhepler ortaya çıkmıştır. Öte yandan Haçlı seferlerinin ardından bölgede egemenlik kuran Memlükler, Sünnileştirme politikası izleyerek mevcut Şii grupların etkinliğini kırmıştır. Bölgenin 1516’da Osmanlı Devleti’nin egemenliğine geçmesine dek Memlüklerin elinde bulunan bu bölgede toprak zengini güçlü ailelerin denetiminde

---

¹¹ Kamal Salibi, *A House of Many Mansions, The History of Lebanon Reconsidered*, University of California Press, California 1988, s. 120.

feodal bir yapı devam etmiştir. Dürzi Buhturilerin en güçlü aile olduğu bu dönemde Beyrut merkezli bir Dürzi beyliği kurulmuştur. Memlüklerin Lübnan halkı ile ilişkileri ise, bölgede hakim nüfusa sahip Şiilere karşı, Dürzi ve Marunilere yakın olmak şeklinde seyretmiştir¹².

Şekil 1: Lübnan'ın Siyasi Haritası. Kaynak:

http://www.geographyiq.com/countries/le/Lebanon_map_flag_geography.htm

Lübnan'daki Memlük idaresinin ardından başlayan Osmanlı hakimiyetinde, büyük oranda merkeze bağlı yerel yöneticilere bırakılan idari bir yapının uygulandığı süreç Dağlık Lübnan Emirliği dönemi olarak bilinmektedir. 1861'de Emirlik rejiminin sonlandırılmasıyla kurulan Mutasarrıflık rejimi ile daha da özerk hale gelen Lübnan yerel idaresinin İstanbul'a bağlılığı I. Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. 1516'dan 1918'e kadar devam eden Osmanlı egemenliğinin ilk yıllarında Şam vilayetine bağlı olan Lübnan bölgesi, 1660'ta kuzey ve güney olmak üzere ikiye

¹² Salibi, *A House of Many*, s. 123.

ayrılmış; kuzey bölgesi Trablusşam vilayetine, güney bölgesi Sayda vilayetine bağlanmıştır. 1864'te vilayet sistemini tekrar düzenleyen Osmanlı Devleti, Bekaa bölgesini Şam'a bağlamış, Trablusşam ve Sayda'nın vilayet statüsünü kaldırarak Beyrut vilayeti adı altında toplamıştır. 1861'de Lübnan'da oluşturulan Mutasarrıflık rejimi ise, Dağlık Lübnan bölgesini kapsamıştır. XVIII. yüzyıla dek Lübnan Emirliği'ni ifade eden resmi bir terim hatta Lübnan ifadesi kullanılmazken, bunun yerine Dürzi Maanilere atfen Dürzi Emirliği terimi resmi kayıtlara geçmiştir¹³. Dağlık Lübnan (Cebel-i Lübnan) terimi önceleri, Marunilerin oturduğu kuzey bölgelerde bulunan Bişari, Batrun ve Cübeyl'i ifade ederken, Maruniler güneye yayıldıkça Dağlık Lübnan anlamı da genişlemiştir.

Lübnan'ın kuzey bölgesinde yer alan Kisrevan şehrinin güneyi, başka bir ifadeyle Beyrut-Şam karayolu ile kuzeyden ayrılan bölgenin güneyinde kalan kısım, Şuf Dağı ya da içerdiği Dürzi nüfusundan dolayı Cebeli Dürüz olarak bilinir. Maruniler Dürzilerin bulunduğu güney bölgelere yerleşince, Şihabi Emirliği'nin kontrol ettiği bu geniş bölge Dağlık Lübnan olarak anılmaya başlanmıştır. Maani ve Şihabi emirleri yeni tarım bölgelerinin vergi kontrolünü üstlendikçe daha da genişleyen Lübnan Emirliği'nin sınırları hiçbir zaman net olarak tanımlanamamıştır. Öte yandan Beyrut, XVIII. yüzyılda sık sık Şihabiler tarafından kontrol altına alınsa da, ne bu şehir ne de Sayda emirliğe kesin olarak bağlı olmuştur¹⁴. Bekaa bölgesi ise resmi olarak Şam vilayetine bağlı olmasına karşın Lübnan emirleri bu bölgeyi genellikle kontrol altında tutmuştur. Bunun yanı sıra Bekaa'nın kuzeyinde yer alan ve Şii nüfusun hakim olduğu Baalbek de doğrudan olmasa da emirliğin kontrolünde

---

¹³ Bkz. Kamal Salibi, *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, New York 1993, s. xii.

¹⁴ Salibi, *The Modern History*, s. xiv.

kalmıştır¹⁵. Bekaa'nın güney bölgesinde bulunan Vadi Taym bölgesi ise, Şihabi ailesinin vergi bölgesi olması nedeniyle Şihabiler döneminde emirliğe katılmıştır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Osmanlı egemenliği süresince bugünkü Lübnan topraklarının, sınırları belirlenmiş bir bölge olmadığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı egemenliğindeki Lübnan Emirliği'nde Maruni, Dürzi, Melkit, Şii ya da Sünniler arasında dini kimliklerin ön plana çıktığı siyasal bir yarış yaşanmamıştır. Bu dönemde tüm dini grupların aynı feodal aşiret reisine tabii olması nedeniyle aralarındaki rekabet, dinsel ve mezhepsel çatışmadan çok hangi feodal beylerin destekleneceği tartışmasından ileri gelmekteydi. Bu doğrultuda her dini grup, mezhepsel ayrımları bir kenara bırakarak desteklediği yönetim için diğerleriyle tek çatı altında toplanabilmiş ya da farklı dinlere mensup köylüler bir araya gelerek beylere karşı ayaklanmışlardır. Bu nedenle XIX. yüzyıla kadar siyasetin dini bağlılık esası ile belirlenmediği Lübnan'da, dini gruplar arasındaki ilişkiler dini aidiyetin hiçbir zaman bir kenara bırakılmadığı sosyal bir sistemde devam etmiştir¹⁶. Ancak XIX. yüzyıldan itibaren ülkede artan dış güçlerin etkisi ile yerel dinamikler geri dönüşü olmayan bir şekilde birbiriyle karşı karşıya getirilerek Lübnan'ın bugünkü mezhepsel temelli siyasi yapısı oluşturulmuştur.

I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı egemenliğinden Fransız mandaterliğine geçen Lübnan'ın bugünkü sınırları, 1 Eylül 1920'de Fransa kontrolü altında Büyük Lübnan Devleti'nin kurulmasıyla çizilmiştir. Bu tarihten itibaren Lübnan'daki siyasal

---

¹⁵ İslam öncesi dönemden itibaren Dağlık Lübnan, Arap kabilelerinin yoğun olarak yaşadığı bir bölge olmuş, bu durum Müslüman fetihlerinin ardından da aynı kalmıştır. Bu dönemde Kisrevan ve Şuf Dağı'ndaki kabileler İslam'ı seçmiş ve genellikle heteredoks mezheplere yönelmişlerdir. Bunlar arasında en yaygın olanı On iki İmamiyye mezhebi Baalbek bölgesi ve Bekaa'da en yaygın mezhep olmuştur. Yine heteredoks mezheplerden İsmaililik ise Şuf ve Vadi Taym'da yayılmıştır (Bkz. Salibi, *A House of Many*, s. 118).

¹⁶ Harik, *Politics and Change*, s. 46.

sistem, Batı ülkelerinin siyasal temsil sistemi ve ülkenin yerel geleneklerinin bir birleşimi olmuştur. Bu sistemde parlamento ve seçim sisteminin varlığı Batı'nın karakteristik özelliği iken, siyasal partilerin şekillenmesinde eski feodal, ailevi ve mezhepsel bağlılıkların belirleyiciliği ülkenin geleneksel yapısını yansıtmıştır¹⁷. Bu bağlamda, 1943 yılında tam bağımsızlığını kazanmasının ardından parlamenter demokrasiye dayalı bir cumhuriyetle yönetilen Lübnan, diğer çoğulcu demokrasilerden farklı bir siyasi ve idari yapıya sahip olmuştur. Bu yapıda mezhepsel çatışmayı önlemek üzere her bir dini grubun sahip olduğu nüfusa oranla temsil edilmesine dayanan bir siyasi paylaşım sisteminin kurulmuş, cumhurbaşkanı Maruni Hıristiyan, başbakan Sünni Müslüman ve meclis başkanı Şii Müslüman olmak üzere temel siyasi roller anayasa tarafından belirlenmiştir. Üst mevkilerdeki bu paylaşımın yanında parlamentodaki sandalyelerin de dini gruplara göre paylaştırıldığı ülkede her grup kendisine ayrılan kotalarla temsil edilmektedir. Bu durum, ülkedeki dini grupların ekonomik, askeri ve demografik özelliklerinin yanı sıra dış güçlerle yaptıkları ittifakların da önemli hale gelmesine neden olmaktadır¹⁸.

Milletvekilliklerinin dini gruplar arasında paylaştırıldığı Lübnan'da, diğer parlamenter demokrasilerde olduğu gibi güçlü siyasi partiler bulunmamaktadır. Siyasi parti olarak bilinen gruplar, seçim bölgelerinin önde gelenlerinin belirlediği listelerle oluşmaktadır. Ülkede hemen hemen tüm dini gruplar kendilerine ait siyasi oluşumlara sahiptir. Bu siyasi oluşumlar içinde öne çıkanlar; Maruni Hıristiyanların en güçlü partisi olan ve 1936'da kurulan "Falanjist Parti" (el- Ketaib), sağ kanat Hıristiyan grupların 1976'da kurduğu "Lübnan Cephesi", Maruni Hıristiyanların

---

¹⁷ Salibi, *A House of Many*, s. 61.

¹⁸ Veysel Ayhan, "2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar ve Kaybedenler", *Ortadoğu Analiz*, Ankara 2009, C. 1, S. 7-8, s. 41.

1943'te kurduğu bir başka oluşum olan "Milli Blok", Müslüman sol partilerin 1969'da kurduğu "Milli Cephe", Sünni Müslüman Refik Hariri'nin 1995'te kurduğu "el- Müstakbel", Şii İmam Musa Sadr'ın 1974'te kurduğu "Emel Hareketi", Şiiilerin en güçlü partisi olan ve 1982'de kurulan "Hizbullah", Dürzi lider Kemal Canbulat'ın 1949'da kurduğu "İlerici Sosyalist Parti", Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Lübnan kanadı olan Sünni örgüt "Cemaati İslami", İran yanlısı Sünni bir hareket olan ve 1982'de kurulan "İslami Tevhid Hareketi", Suriye yanlısı Nusayri partisi olan "Arap Demokratik Partisi" ve Ermeni partileri olan "Taşnak" ve "Hınçak"tır¹⁹. Siyasi olarak oldukça karmaşık bir yapıya sahip Lübnan'ın idari yapısı, merkeze bağlı vilayetlerden oluşmaktadır. Ülke, idari olarak altı vilayete ayrılmıştır. Bu vilayetler Beyrut Vilayeti, Cebel Amil (Nebatiye) Vilayeti, Bekaa Vilayeti, Şimal (Kuzey) Vilayeti, Dağlık Lübnan Vilayeti ve Cenub (Güney) Vilayetidir²⁰. "Muhafaza" adı verilen bu vilayetler de kendi içinde 25 ayrı bölgeye ayrılmaktadır. Muhafazalar vali tarafından, muhafazaların kendi içinde bölündüğu idari bölgeler ise kaymakamlar tarafından yönetilmektedir. Muhafaza valilikleri ve bölge kaymakamlıkları önemli dini gruplar arasında dağıtılmıştır. Ancak bu konuda vilayetleri oluşturan halkın ait olduğu dini grup değil de siyasi dengeler göz önünde tutulmuştur. Örneğin Beyrut Vilayetinde halkın çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşmasına rağmen vali Maruni Hıristiyanlar arasından, kaymakam ise Grek Ortodokslar arasından atanmaktadır²¹. Beyrut Vilayeti, ülkenin Akdeniz kıyılarının orta noktasında konumlanmıştır. Bu vilayet sadece başkent Beyrut'tan oluşan ve tüm dini ve etnik grupların yer aldığı en kozmopolit bölgeyi kapsamaktadır. Ayrıca

---

¹⁹ Zahide Tuba Kor, *Lübnan İç Savaşın Gölgesinde*, İlke Yayınları, İstanbul 2006, s. 45-47; Oytun Orhan, "Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?", *Ortadoğu Analiz*, Ankara 2009, C. 1, S. 7-8, s. 52.

²⁰ <http://www.statoids.com/ulb.html> , 06.10.2010

²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Beirut_Governorate , 06.10.2010.

Beyrut, Lübnan'ın en gelişmiş ve Batı kültürüne en çok entegre olmuş bölgesidir. Özellikle Ras Beyrut ve Eşrefiyye semtlerinin sosyokültürel özelliklerinin ve halkının yaşam tarzının Avrupa kentlerinden farkı bulunmamaktadır. Öte yandan, ülkenin güney ucunda yer alan Cebel Amil (Nebatiye) Vilayeti Beyrut'un aksine Lübnan'ın en muhafazakar ve en yoksul bölgesidir. Hasbaya, Nebatiye, Marjiyun ve İsrail sınırında bulunan Bint Cübeyl bu vilayetin sınırlarındaki bölgelerdir. Ağırlıklı olarak Şii nüfusunun bulunduğu Cebel Amil'de Hıristiyan nüfusu yanında çok az sayıda Sünni ve Dürzi de bulunmaktadır²². Bekaa Vilayeti, ülkenin kuzeydoğu ucundan başlayarak güneye inen doğu bölgesini kapsar. Bu vilayette Hermel,

Baalbek, Zahle, Batı Bekaa ve Raşaya bölgeleri bulunur. Yüzyıllar boyunca Dürzilerin hakim nüfusu oluşturduğu Bekaa'da bugün ağırlıklı nüfusu Şiiler oluşturmakta ve Şiilere oranla az sayıda Hıristiyan, Sünni ve Dürzi yer almaktadır. Şimal (Kuzey)

Şekil 2: Lübnan'ın İdari Bölgeleri. Kaynak: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lebanon.geohive.gif>

Vilayeti, Lübnan'ın kuzey batı

²² http://en.wikipedia.org/wiki/Nabatiye_Governorate, 11.10.2010.

ucunda bulunur. Trablusşam, Akkar, Zgharta, Miniye, Bişari, Kura ve Batrun bu vilayete ait yerleşim bölgeleridir. Sünnilerin yoğun olarak yaşadığı Şimal Vilayetinin en önemli kenti Trablusşam'dır. Dağlık Lübnan Vilayeti, ülkenin sahil şeridinden itibaren içe doğru uzanan batı kısmının orta bölümünde yer almaktadır. Kuzeyden güneye doğru Cübeyl (Biblos), Kisrevan, Metn, Aley ve Şuf, Dağlık Lübnan Vilayetinde yer alır. Maruniler başta olmak üzere, Grek Ortodoks, ve Melkitler gibi Hıristiyan nüfusun yoğun yaşadığı Dağlık Lübnan Vilayetinde Dürziler ve az sayıda Şii ve Sünni nüfus da yaşamaktadır. Cenub (Güney) Vilayeti ise Lübnan'ın güneyindeki kıyı kentleri olan Sayda (Sidon), Sur (Tire) ve Cezine'yi içine almaktadır. Nüfusun % 60'ını Şiiiler, % 20'sini Hıristiyan gruplar ve geri kalanını Dürziler ve Sünniler oluşturmaktadır²³.

Lübnan'ın sosyokültürel yapısına bakıldığında, dini ve etnik grupların binlerce yıldır iç içe girdiği bir bölge olarak oldukça karmaşık bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bugün, etnik olarak nüfusun % 95'ini Arapça konuşan halklar oluşturursa da, Arap orijinli halkların bölgeye girişi III. yüzyılda Hıristiyan Arap kabileleri olan Gassaniler'in Arap yarımadasından bölgeye göçüyle gerçekleşmiştir. Gassanilerin ardından bir başka Arap topluluğu olan Nebatilerin bölgeye yerleşmesi ve VII. yüzyılda bölgede gerçekleşen Müslüman Arap fetihleriyle birlikte Lübnan'ın büyük oranda Araplaştığı kaydedilmektedir²⁴. Buna karşın, bölgede yaşayan Maruniler gibi Süryani ve Arami kökenli gruplar ve bazı Dürziler kendilerini Fenikelilerin torunları olarak görmekte ve bu durumu genetik çalışmalara dayandırarak etnik varlıklarını

---

²³ http://en.wikipedia.org/wiki/Governorates_of_Lebanon, 12.10.2010

²⁴ Philip Khuri Hitti, *Lebanon in History*, St. Martin's Press, New York 1967, s. 161, 241.

Araplardan ayrıştırma çabasına girmektedir²⁵. Öte yandan, Melkitler ve bazı Grek Ortodokslar ülkenin Bizans mirasını savunmakta ve Grek özelliklerinin altını çizerek Araplıklarını reddetmektedirler. Bu bağlamda yakın zamana kadar bu grupların Grekçe olan litürji dillerini korudukları bilinmektedir. Bunun yanı sıra XII. ve XIII. yüzyıllarda Lübnan topraklarına hakim olan Haçlıların etnik köken için referans alınması da, Katolik grupların ve bazı Dürzilerin etnik kimliklerini açıklamak için başvurdukları kaynaklardan biridir. Buna karşın Müslüman grupların tamamına yakını ve Grek Ortodoksların büyük çoğunluğu kendilerini Arap orijinli olarak tanımlamaktadır²⁶.

Lübnan'da yer alan çok sayıda etnik ve dini grubun yanı sıra, ülkeye dışarıdan gelen Filistinli mülteciler ve dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen yabancı işçiler gibi farklı topluluklar da Lübnan'ın sosyal yapısında önemli bir etkiye sahiptir. Bugün Lübnan'da 400 binden fazla Filistinli göçmen yaşamaktadır. Ülke nüfusunun % 10'una tekabül eden bu nüfusun % 90'ı Sünni Müslüman, % 10'u ise Hıristiyandır. 1948 Arap-İsrail savaşı sonrası Lübnan'a yerleşen Filistinli göçmenlere ait mülteci kampları ülkenin güney bölgelerinde bulunmaktadır. Bu göçmenler yabancı statüsündedir ve vatandaşlık hakları bulunmamaktadır. Bu sebeple ülkedeki devlet okullarına gidemeyen, çalışma ve mülk edinme hakları bulunmayan Filistinliler, Lübnan'ın en düşük yaşam standardına sahip topluluğunu oluşturmaktadır. Mülteci kamplarının Şiilerin yaşadığı bölgelerde bulunması ve bu sebeple Şiilerin de sıklıkla İsrail saldırılarına maruz kalması nedeniyle bu grup Lübnan'daki Filistinlilere karşı olumsuz tavır almıştır. Hıristiyan nüfus ise ülkedeki

---

²⁵ Rick Gore, "Who Were The Phoenicians", <http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/0410/feature2/index.html>, 12.03.2009.

²⁶ David Levinson, *Ethnic Groups Worldwide: A Ready Reference Handbook*, Oryx Press, Arizona, 1998, s. 249-250.

nüfus dengelerinin Müslümanlar lehine bozulacağı endişesi ile Filistinlilere karşı olumsuz tutum sergilemektedir. Şii ve Marunilerin Lübnan'daki Filistinlilere karşı geliştirdikleri olumsuz tutumlarının aksine Lübnanlı Sünniler, Filistinli göçmenleri savunmakta ve durumlarının iyileştirilmesini talep etmektedirler. Bu doğrultuda eski başbakanlardan Refik Hariri döneminde Filistinli göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve bu göçmenlere vatandaşlık hakları tanınması ile ilgili girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, çoğunluğu Sünni Müslüman olan Filistinlilerin vatandaşlık hakkı kazanmasıyla ülke nüfusundaki mezhepsel dengenin bozulacağı endişesi ile ülke genelinde konsensüs sağlanamamış ve göçmenlerin çalışma koşulları ile ilgili bazı düzenlemeler dışında konuyla ilgili gelişme kaydedilememiştir. Bu bağlamda, Filistinli göçmenler bugün sadece taksi şoförü ya da inşaat işçisi olarak çalışabilmekte ve halen Lübnan'ın en yoksul kesimini oluşturmaktadır²⁷. Lübnan'da, Filistinli göçmenlerin yanı sıra Suriye, İran, Etiyopya ve Güney Asya ülkelerinden pek çok göçmen işçi yaşamaktadır. Dışarıdan gelen bu işçilere ilave olarak 2003'te ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından 100 binin üzerinde Iraklı mülteci de Lübnan'a sığınmıştır²⁸.

Lübnan'ın sahip olduğu çeşitlilik günlük hayatta konuşulan dillere de yansımaktadır. Lübnan Anayasasının 11. maddesine göre resmi dil Arapçadır ve

---

²⁷David McDowall, *Lebanon: A Conflict of Minorities*, Minority Rights Group, London 1996, s. 8-14. http://www.nytimes.com/2010/08/18/world/middleeast/18lebanon.html?_r=1, 12.10.2010

²⁸ <http://www.undp.org.lb/programme/governance/advocacy/nhdr/nhdr97/chpt3d.pdf> , 06.11.2010. (Çeşitli nedenlerle dışarıdan göç alan Lübnan, aynı zamanda dışarıya en fazla göç veren ülkeler arasında yer almaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren dışarıya yoğun göçler veren ve iç savaş döneminde nüfusun önemli bir kısmının yurt dışına yerleştiği Lübnan diasporasının bugün 12-15 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Lübnan'ın bugün sahip olduğu dört milyon civarındaki nüfus göz önüne alındığında, dışarıya göç eden Lübnanlıların sayısal çokluğu daha iyi anlaşılmaktadır. Dışarıya göç eden Lübnanlıların büyük çoğunluğu Güney Amerika ülkelerine yerleşmiştir. Bu çerçevede Brezilya'da yedi milyon, ABD'de üç milyon 300 bin, Arjantin'de bir milyon 200 bin, Meksika ve Avusturalya'da 400 bin, Körfez ülkelerinde 100 bin ve Avrupa'da yüzbinlerce Lübnanlı yaşamaktadır. Bkz. <http://cedarfree.blogspot.com/2006/10/lebanese-diaspora.html,12.10.2010>; http://en.wikipedia.org/wiki/Lebanese_diaspora, 12.10.2010).

halkın büyük çoğunluğu günlük hayatta Arapçanın “Levantin” ya da “Suri diyalekti” olarak bilinen Süryanice ve Türkçe kelimelerin bulunduğu bir dil konuşmaktadır. Ancak günlük hayatta Arapçanın dışında farklı diller de konuşulmaktadır. Bu bağlamda entelektüeller tarafından tercih edilen Fransızcanın yanı sıra iş dünyasında ve turizmde tercih edilen İngilizce ön plana çıkan dillerdir. İlköğretimden itibaren yabancı dile verilen önem nedeniyle Lübnan’ın kentli nüfusunun büyük çoğunluğu en az bir yabancı dil konuşmaktadır. Ayrıca bazı Hıristiyan aileler günlük hayatta Fransızca konuşmayı tercih etmektedir. Barındırdığı Ermeni ve Rum nüfus nedeniyle Ermenice ve Rumcanın da günlük hayatta konuşulan diller olduğu Lübnan’da, Beyrut ve çevresinde yaşayan 100-150 bin kadar Kürt nedeniyle Kürtçe de konuşulmaktadır²⁹.

Lübnan’ın çok sesli yapısı, ülkenin dış ilişkilerini de etkilemektedir. Bağımsızlık sonrasında genel olarak Batı yanlısı Hıristiyan gruplarla Arap ülkeleri yanlısı Müslüman gruplar arasındaki çatışmaya sahne olan Lübnan dış politikası, zamanla daha kompleks bir hal alsa da genel olarak denge unsurunu gözetten bir yapı sergilemektedir³⁰. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, IMF gibi uluslararası organizasyonlara üye olan Lübnan, bir yandan Arap Birliği’nin ve İslam Konferansı Örgütü’nün kurucu üyeleri arasında yer alarak Doğu dünyasıyla yakın temas içine girmiş, diğer yandan Frankofon (Fransızca Konuşan Ülkeler) üyeleri arasında bulunarak Batı dünyasıyla olan bağlarını devam ettirmiştir. Bugün, hem Arap ülkeleri, hem de Batılı ülkelerle ikili ticari ilişkilere dayalı dış ilişkilere sahip Lübnan, Batı yanlısı Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler geliştirmekte ve Avrupa Birliği ülkeleriyle ikili ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmaktadır. Bu bağlamda Lübnan,

²⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Lebanon , 11.10.2010.

³⁰ Gerd Nonneman, *Analyzing Middle East Foreign Policies*, Routledge, New York 2005, s. 103.

ikili ilişkilerin gelişmesi ve ülkeye finansal destek sağlanması amacıyla Avrupa Birliği ile 2002 yılında ortaklık anlaşması imzalamıştır³¹.

Yukarıda karakteristik özellikleri verilen Lübnan'ın en belirgin özelliği, ülkede yüzyıllardan beri bir arada yaşayan çok sayıda dini grubun varlığıdır. Farklı inançlara sahip, birbirinden farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik özelliklere sahip bu dini gruplar, Lübnan tarihi boyunca bir yandan ülkenin siyasi ve sosyal yapısını etkilemiş, diğer yandan ülkeyi etkileyen iç ve dış dinamiklerin tesiriyle politize olarak Lübnan halkının en önemli kimliği haline gelmiştir. Bu bağlamda Lübnan'ı diğer devletlerden farklı kılan yapısı, ülkenin siyasetten ekonomiye, kültürel hayattan dış ilişkilere kadar dini grupların etkisiyle şekillenmesinden ileri gelmektedir. Bugün, Lübnan'da Hıristiyan, Müslüman ve Yahudilerden oluşan ve hukuken tanınmış olan 18 dini grup bulunmaktadır.

---

³¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_Lebanon, 15.10.2010.

I. BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLAR

Lübnan'da, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi inancına mensup pek çok dini grup bulunmaktadır. Bu dini gruplardan 12'si Hıristiyanlığa, 5'i İslam'a mensup gruplardır. Bunların yanı sıra ülkede, bugün sayıları az da olsa Yahudiler de yer almaktadır. Bu bölümde, Lübnan'daki dini gruplar; Hıristiyan gruplar, Müslüman gruplar ve Yahudiler olmak üzere üç ana başlık altında incelenecektir. Dini gruplar incelenirken, önce dini grupları Lübnan'daki tarihsel gelişimine yer verilecek, ardından bu grupların Lübnan içindeki bugünkü konumlarına değinilecektir.

1-HIRİSTİYAN GRUPLAR

Hıristiyanlık, miladi birinci yüzyılda Roma İmparatorluğu hakimiyetindeki Filistin bölgesinde ortaya çıkan, Nasıralı İsa'nın Mesih, kurtarıcı ve Tanrı'nın oğlu olduğu inancını merkeze koyan ve İsa'nın havarileri tarafından imparatorluğun uzak sınırlarına kadar taşınarak zaman içerisinde Anadolu'daki Hellenistik- gnostik dinlerin etkisi altında yayılan bir dindir³². Lübnan'da yaşayan Hıristiyan gruplar tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan her dönem ülkenin önemli bileşenini oluşturmuştur. Hıristiyan mezheplerin tamamına yakını içinde barındıran ülkede 12 Hıristiyan grup yer almaktadır.

---

³² Wendy Doniger-Mircea Eliade, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopedia Britannica Inc., Chicago 2006, s. 202.

Hristiyanlığın Lübnan'daki gelişimine bakıldığında, bölgedeki Hristiyanlık tarihinin Markos ve Luka İncillerine göre İsa Mesih'in bu bölgede verdiği vaazlar dönemine uzandığı görülmektedir³³. Yeni dinin yayılması ise havarilerin Kudüs'ten Anadolu'ya yaptıkları yolculuklar sırasında Akka, Sur, Kayseriye, Beyrut ve Cübeyl (Byblos) bölgelerindeki misyon çalışmaları sonucu gerçekleşmiştir³⁴. II. yüzyılın sonlarında bu şehirler birer piskoposluk merkezine dönüşmüştür. Bu piskoposluklar V. yüzyıla kadar Antakya Kilisesi'ne bağlı kalmış, bu yüzyıldan itibaren ise patriklik statüsü kazanan Kudüs Kilisesi'ne bağlanmıştır. V. yüzyıldan itibaren Hristiyan kilisesinde ciddi bölünmeler yaşanmış ve doğu dünyasında yaşayan Hristiyanların büyük bir kısmı Batı Hristiyanlığından ayrılmıştır. Zaman içerisinde Doğu ve Batı Hristiyanları arasında yeni bölünmeler ve gruplaşmalar da ortaya çıkmıştır³⁵. Tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan bu Hristiyan grupların çoğunu

---

³³ Markos, VII-24; Luka, VI-17.

³⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996, s. 54.

³⁵ Çelik, s. 56. (Lübnan'daki Hristiyan cemaati içerisindeki bölünmeler, Hristiyanlık tarihindeki bölünmelerle paralel bir gelişme seyrettiğinden Hristiyanlık içerisindeki bölünmelere kısaca değinmek gerekmektedir. Hristiyanlığın zamanla farklı gruplara ayrılması; dini dogmaların farklı yorumlanması, uygulamadaki farklılıklar ve siyasi rekabet gibi sebeplerle ortaya çıkmıştır. Bkz. Mehmet Katar, "Ortodoksluk", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), Diyanet Yayınları, Ankara 2007, s. 113; Ömer Faruk Harman, "Günümüzde Ortodoks Hristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 187). İlk yüzyıllardan itibaren merkezi Urfa ve Antakya olan Süryani Doğu, merkezi Roma olan Latin Batı ve merkezi İstanbul olan Grekçe konuşan Doğu olmak üzere üç ana alan belirlemiştir. İlk teolojik tartışmalar, daha sonraki dönemlerde ana gövdeden kopmalara neden olacak kristolojik (İsa Mesih'in tabiatı ile ilgili) görüş ayrılıkları üzerine şekillenmiştir. IV. yüzyılda, İskenderiye'de bir rahip olan Arius'un İsa Mesih'in "Baba" ile aynı özden olmadığı görüşü 325 yılında toplanan Nicaea (İzmit) Konsili ile aforoz edilmiş, Konsil'de kabul edilen kredo ile teslis (üçleme) kurumsallaşmıştır. İkinci ökümenik (evrensel) konsil olan 381 Konstantinople (İstanbul) Konsili'nde Kutsal Ruh tanımlaması yapılmış, teslis doktrini güçlendirilmiştir. 431 Efes Konsili ise, Nestorius'un Meryem'in Teotokos (Tanrı doğuran) olduğu düşüncesini reddetmesi üzerine çıkan ayrılıklara çözüm bulmak amacıyla toplanmıştır. İmparatorluğun doğu topraklarında geniş taraftar kitlesi bulan Nestorius'un aforoz edilmesi sonucu daha sonra Nestoriler olarak adlandırılacak Hristiyan mezhebi ortaya çıkmış ve Pers hakimiyeti altında gelişip yayılmıştır (Bkz. Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991, s. 13; Lavinia Cohn Sherbok, *Who's Who in Christianity*, Routledge, London 1998, s. 217; Aziz S. Atiya, *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 200-201). Nestorius'un diyofizit (İsa Mesih'te hem Tanrısal hem insani iki tabiatın olduğu inancı) görüşüne karşı İskenderiye ekolünün monofizit (İsa Mesih'in insani doğasının ilahi tabiatı içerisinde eriyerek tek tabiata dönüştüğü inancı) görüşünü savunması, teolojik tartışmaları daha da derinleştirmiştir. Bunun üzerine 451'de düzenlenen Kalkedon (Kadıköy) Konsili ile birlik sağlanmaya çalışılmıştır. Roma Kilisesi bu konsile Papa Leo'nun "İsa Mesih'te ayrılmayan,

günümüz Lübnan'ında görmek mümkündür. Lübnan Anayasası ile resmen tanınmış 18 dini grubun 12'si Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine bağlıdır. Burada Hıristiyan gruplar Ortodoks Kilisesi (Grek Ortodokslar) , Doğu (Oriental) Ortodoks Kiliseleri, Doğu'nun Asur Kilisesi (Nasturiler), Katolik Kiliseler ve Evanjelik Kiliseler olarak kategorize edilecektir. İlk grup olan Ortodoks Kilisesi'ni Antakya Ortodoks Kilisesi Patrikliğine bağlı Grek Ortodoksları temsil etmektedir. İkinci grupta yer alan Doğu (Oriental) Ortodoks Kiliseleri, 451'de Kadıköy Konsili'nin ardından ana gövdeden ayrılan monofizit Kiliselerdir. Bu Kiliselerden Kilikya Ermeni Apostolik Kilisesi, Lübnan'daki monofizit Kiliseler arasında en fazla nüfusa sahip gruptur. Bununla birlikte, Doğu Ortodoks Kilisesi ailesine mensup olan Süryani Ortodokslar ve

---

değişmeyen, karışmayan ve birbirine dönüşmeyen iki tabiat ve tek şahsiyet olduğu" görüşü kabul edilerek iki doğa üzerinde kesin ayırım yapılmıştır. Böylece Monofizitler - Mısır, Süryani, Ermeni ve Habeş Kiliseleri- İstanbul ve Roma ile bağlarını koparmıştır. Bu bölgelerde imparatorun otoritesine ve teolojisine bağlı kalan gruba ise "kralcılar" anlamında Melkitler denmiştir (Bkz. Mehmet Katar (edt.), *Dinler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999, s. 170; Doniger-Eliade, s. 218; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999, s. 55; Timothy Ware, *The Orthodox Church*, Penguin, London 1993, s. 18). Doğu Kiliselerinin ana bünyeden kopmasının ardından Ortodoks Bizans ve Katolik Roma Kiliseleri arasındaki sorunların turmanışa geçtiği bir dönem başlamıştır. Roma ve Bizans Kilisesi ayrımı resmi olarak 1054'te gerçekleşmesine karşın, bu büyük kırılmanın arkasında önemli siyasal ve kültürel nedenler bulunmaktadır. Roma İmparatorluğu'ndaki yapısal değişim bu kırılmanın en önemli siyasal nedenidir. İmparatorluğun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasını, Batı Roma'nın 476'da yıkılması takip etmiş, bu tarihten sonra Batı'da oluşan siyasal boşluğu Kilise hiyerarşisi doldurmuştur. Bu bağlamda Kilise'nin siyasal, askeri ve ekonomik gücü artmıştır. Doğu'da ise Kilise, siyasal otorite merkezli şekillenmiş ve bir devlet kilisesi halini almıştır. Doğu'daki Grek halk ve Batı'daki Latin halk arasında var olan kültür ve dil farklılıkları da kırılmanın kültürel ayağını oluşturarak bu iki Kilise arasındaki ayrımı iyice belirgin hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, Batı Kilisesi'nin Kutsal Ruh'un hem "Baba"dan hem "Oğul"dan çıktığını belirtmek için eklediği "Filioque" takısını resmi olarak 1014'te kullanmaya başlamasının ardından Bizans Kilisesi ile ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Sorunların çözümü için yapılan çalışmalar sonuçsuz kalmış ve bu iki Kilise 1054'te birbirlerini karşılıklı aforoz ederek tüm bağlarını koparmıştır (Bkz. Karl Rahner- Herbert Vorgrimler, *Dictionary of Theology*, The Crossroad Publishing, New York 1981, s. 177; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanlığın Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *AÜİFD*, Ankara 2000, C. XLI, s. 318; "Hıristiyan Dünyasının Parçalanması ve Yeniden Yapılanması", <http://www.meryemana.net/book/index.php?td=16&book=33&site=2335#7>, 16.05.2009). 1204'te, IV. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul'u ve Kiliseye ait tüm kutsal değerleri yağmalamaları ve 1261'e kadar varlığını sürdürecektir Latin Psikoposluğu kurlmaları halk arasında Latin Hıristiyanlığına karşı nefret yaratmış, ayrılık geri dönüşü olmayan bir hal almıştır. 1274'te Lyon Konsili ve 1438-1439'da Floransa- Ferrare Konsili'nde Bizans'ın yaklaşan Türk tehdidine karşı Batı'dan yardım almak amacıyla uzlaşma çabasına girmesine halk ve ruhban sınıfından tepki gelmiş, birleşme arayışı sonuçsuz kalmıştır. Böylece Monofizitlerin V. yüzyılda ayrılımlarının ardından XI. yüzyılda Ortodoks Doğu ve Katolik Batı olmak üzere iki Hıristiyan mezhebi daha ortaya çıkmıştır (Bkz. "Hıristiyan Dünyasının Parçalanması ve Yeniden Yapılanması", <http://www.meryemana.net/book/index.php?td=16&book=33&site=2335#7>, 16.05.2009).

Kıptiler, sayıları az da olsa resmi olarak tanınmış Hıristiyan gruplardır. Üçüncü grupta hiçbir Kilise ailesine mensup olmayan Doğu'nun Asur Kilisesi ya da Nasturiler yer almaktadır. Dördüncü grup, Katolik Kilise ailesine mensup olan; Maruniler, Grek Katolikler (Melkitler), Ermeni Katolikler, Süryani Katolikler, Keldaniler ve Roma (Latin) Katoliklerinden oluşmaktadır. Bu grupta Roma Katolikleri dışındaki diğer Hıristiyan gruplar, Roma Kilisesi'nin otoritesini tanımakla birlikte kendi ritüel ve geleneklerini sürdüren uniat kiliselerden oluşmaktadır. Beşinci ve son grupta ise Evanjelik ya da Protestan Hıristiyanlar yer almaktadır.

1.1- GREK ORTODOKSLAR

Lübnan'ın Marunilerden sonra ikinci büyük Hıristiyan grubu olan Grek Ortodokslar³⁶ tarihi, siyasi, sosyokültürel ve ekonomik açıdan ülkenin önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Antakya Patrikliğine³⁷ bağlı olan Lübnan

---

³⁶ Yunanca bir kelime olan "ortodoks", doğru inanç anlamına gelmektedir. Terimsel olarak ise Ortodoksluk, Hıristiyan toplumunun XI. yüzyılda Latin Batı ve Grekçe konuşan Doğu olarak ayrılmasının ardından ortaya çıkan Grek-Slav ağırlıklı Hıristiyanları ifade etmektedir (Bkz. Mehmet Katar, "Ortodoksluk", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), TDV Yayınları, Ankara 2007, s. 111). Tarihsel süreçte yaşanan gelişmeler neticesinde, Ortodoks Doğu ve Katolik Batı arasında kültür ve dil farklılıklarının yanı sıra teolojik ayrılıklar da ortaya çıkmıştır. Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılda Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasının ardından Bizans İmparatorluğu, bölgedeki Kilise faaliyetlerini kendi otoritesi altına almıştır. Aynı dönemde Batıda ise kuzeyden gelen Germanlerin istilası sonrasında gelişen feodalizmle birlikte IX.-XIII. yüzyıllar arasında kademeli olarak merkezi konuma yerleşen Papalığın siyasi ve ekonomik gücü etkin olmuştur. İstanbul ve Roma'nın siyasi nüfuz çekişmesinin su yüzüne çıktığı dönem olan IX. yüzyılda Bizans ve Roma ilişkileri gerilmiş, kültür farklılıkları ve Kiliselerin dinsel hakimiyet mücadeleleri sonucunda Ortodoks Kilisesi Roma Kilisesi'nden ayrı bir yapı olarak belirmiştir. Birleşme yönünde yapılan çalışmalara karşın, Ortodoks Kilisesi din adamları ve cemaatinin tepkisi nedeniyle iki Kilise arasındaki bütünleşme sağlanamamıştır. Sonuç olarak Roma'nın evrensellik iddiası nedeniyle kendisini Katolik-Evensel olarak adlandırmasına karşın, İstanbul erken dönem Kilisesinin mirasçısı olduğunu savunarak Ortodoks nitelendirmesini seçmiştir (Bkz. Doniger-Eliade, s. 221; Thomas E. Fitzgerald, *The Orthodox Church*, Praeger Publishers, Westport 1998, s. 7; İlber Ortaylı, "Ortodoks Kilisesi", *Mülkiye Dergisi*, Ankara 1987, C. XXIV, S. 223, s. 100-103).

³⁷ Roma Kilisesi'nin tüm Katolikler üzerisindeki otoritesinin aksine Ortodoks Kilisesi'nde birbirlerinin iç işlerine karışmayan dört Patriklik bulunmaktadır. Bizans litürjisini takip eden bu merkezler Antakya, İskenderiye, İstanbul ve Kudüs'tür. Ortodoks Kilisesi, özellikle XIX. yüzyılda yaşanan ulusçu hareketlerin ardından milli Kiliseler halinde örgütlenmiştir. Bu Kiliseler genel olarak

Grek Ortodoks cemaati, Kadıköy Konsili (451) kararlarını reddeden Süryani monofizitlere karşın, Antakya Ortodoks Patrikliğini takip ederek söz konusu konsilin kararlarını kabul etmiştir. Bu doğrultuda bölgedeki Grek Ortodokslar, Bizans Devleti'nin onayladığı doktrinleri kabul etmeleri nedeniyle, “Melkitler” (kral yanlıları) olarak adlandırılmıştır. Ancak bugün Ortadoğu’da Melkit kavramı daha çok XVIII. yüzyılda Ortodoks Kilisesi’nden koparak Katolik Kilisesi’ne bağlanan Grek Katolikleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Grek Ortodokslar ise bölgede daha çok Rum Ortodoks olarak anılmaktadır³⁸.

VII. yüzyılda Arap fetihlerinin ardından Müslüman egemenliğine giren Lübnanlı Grek Ortodokslar, bu yönetimin ilk yıllarından itibaren kendilerine verilen emannamelere göre, diğer Hıristiyan gruplar gibi inanç ve ibadetlerini³⁹ özgürce yerine getirmiş, kişisel hak ve sorumluluklarında kendi hukuk kurallarına tabii olmuşlardır⁴⁰. Bu durum bölgedeki Ortodoks halkın Müslüman yöneticilerle iyi ilişkiler kurmasını kolaylaştırmıştır. Osmanlı egemenliği döneminde, yönetim tarafından İstanbul Ortodoks Patrikliğine milletbaşı unvanı verilmesinin ardından

---

Grek, Arap ve Slav Kiliseler olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan İstanbul Patrikliği, Yunan Kilisesi ve Kıbrıs Başpiskoposluğu Grek Kiliselerini; Antakya Patrikliği, Kudüs Patrikliği, İskenderiye Patrikliği ve Sina Başpiskoposluğu Lübnan Ortodoks cemaatinin de dahil olduğu Arap Kiliselerini ve Rus, Polonya, Sırp, Bulgar ve Çek-Slovakya Kiliseleri ise Slav Kiliselerini oluşturmaktadır (Bkz. Ware, s. 6; Harman, “Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık”, s. 189).

³⁸ Kenneth Cragg, *The Arab Christian A History in the Middle East*, Westminster/John Knox Press, Kentucky 1991, s. 10 ; Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İz Yayınları, İstanbul 1998, s. 116.

³⁹ I. Vatikan Konsili’ne (1870) kadar dünyanın her yerinde Latince ibadeti zorunlu kılan Katolik Kilisesi’nin aksine kendi dillerinde ibadet edebilen Ortodoks Kiliseleri, öğretilerini ökümenik (evrensel) kabul ettikleri ilk yedi konsilin aldığı kararlara dayandırmaktadır. Ortodoks Kilisesi, Roma’nın otoritesini ve Papanın yanılmazlığını reddeder. Kutsal Ruh’un sadece Baba’dan çıktığına inanır. Cennet ve Cehenneme inanmakla birlikte Katoliklerin günahatan arınma yeri olarak gördükleri Araf’ı kabul etmez. Vaftiz ve konfirmasyon sakramentlerini bir arada yapan Ortodokslar evharist sakramentinde mayalı ekmek kullanırlar. İbadet dili kendi yerel dilleri olan Ortodoks Kiliselerde ikonların önemi büyüktür. Ortodoks öğretisinde keşişler, piskoposlar ve patrikler dışındaki din adamlarının evliliği mümkündür (Bkz. Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002, s. 301; <http://www.greekorthodoxchurch.org/history.html>, 07.04.2009; Ökümenik Konsiller için ayrıca bkz. Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 1990).

⁴⁰ Öztürk, s. 116.

hukuki varlıklarını rahatça sürdüren Grek Ortodokslar Trablusşam'da ticaret yollarının geçtiği bölgeye hakim olmuş, XVII. yüzyıldan itibaren de Marunilerle birlikte Avrupalı tüccarlara aracı olarak yerel tüccar sınıfını oluşturmuşlardır. Bizans litürjisine bağlı kalmak suretiyle dil ve kültür yapısı olarak zaman içinde Araplaşmış olan Lübnan Ortodoksları pan-Arap ve Suriye yanlısı tutumlarıyla tanınmaktadır. Bölgede Müslüman halkla en iyi ilişkilere sahip Hıristiyan cemaat olan Grek Ortodokslar, Lübnanlı diğer Hıristiyan gruplar ve Müslüman Arap ülkeleri arasında köprü görevi görmektedirler⁴¹.

Ortadoğu Kiliseler Birliği ve Dünya Kiliseler Birliği üyesi olan Antakya Grek Ortodoks Kilisesi'nin Patriklik merkezi 1343'ten bu yana Şam'da bulunmaktadır ve bugünkü patriği 1979'da göreve gelen IV. Ignatius'tur. Lübnan'da Beyrut ve Cübeyl (Byblos) - Dağlık Lübnan'da olmak üzere iki başpiskoposluğu ve 189 rahibi bulunan⁴² Antakya Grek Ortodoks Kilisesi'nin Trablusşam'da 1988'de kurulan Balamand St. John of Damascus Teoloji Okulu yer almaktadır⁴³. Beyrut'taki St. George Ortodoks Katedrali, St. George Ortodoks Kilisesi ve Dağlık Lübnan'daki Kutsal Haç Grek Ortodoks Kilisesi Lübnan'da bu gruba ait önemli kilise binalarıdır. Beyrut Grek Ortodoks Piskoposluğu iki rahibe manastırı, 300 yataklı St. George Hastanesi, huzur evi ve üç dispanserle Lübnanlılara dini ve etnik fark gözetmeksizin

---

⁴¹ Leif G.N. Nicoloyson, *Concositionalism and Segmented Cleavages The Case of Lebanon* (Social Science of Tromso University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tromso 2008, s. 59.

⁴² Gemayel, "Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#B%20%E2%80%93%20THE%20ORTHOODOX%20MELKITE%20CHURCH>, 11.05.2009.

⁴³ Balamand Teoloji Okulu için Bkz. http://antiochpat.org/english/sitefiles/viewcat.php?cat=%241%24fUNmBVi7%246wxEwPdtOC7PJzxoD0QbJ0_%241%2479oqrTT1%24ZP4HbiXDvqssFAC6USoik1_%241%24fUNmBVi7%246wxEwPdtOC7PJzxoD0QbJ08f6f7b3f223275b3c9a533c696a991ba&catid=1&catname=Patriarchal%20Foundations&catid=1, 11.05.2009.

hizmet vermektedir. Bunun yanı sıra Piskoposluk, haftalık “Al-Nashra” bülteniyle tüm cemaat üyelerine ulaşılmaktadır⁴⁴.

Marunilerden sonra Lübnan’ın ikinci önemli Hıristiyan grubu olan Grek Ortodoksların toplam nüfusa oranı 2010 verilerine göre % 5,5 yani 250 bin civarındadır⁴⁵. Yüzyıllar boyunca iç bölgelerde köylü sınıfını oluşturan Grek Ortodokslar sahil şehirlerinde varlıklı kentli sınıfı teşkil etmişlerdir. Ancak 1950’lerden sonra, kırsal nüfus da hızla şehirleşerek kentli bir profile bürünmüştür. Grek Ortodokslar bugün, Beyrut ve diğer şehirlerde ticaretle uğraşmakta ve eğitimli, kentli ve varlıklı sınıfı oluşturmaktadır. Yerleşim yerleri ise, sahil şeridinde bulunan büyük kentlerin yanı sıra Lübnan’ın doğu ve kuzey bölgeleridir⁴⁶.

1.2- DOĞU ORTODOKS KİLİSELERİ

Doğu Ortodoks Kiliseleri; Gregorian Ermeniler, Süryani Ortodokslar (Yakubiler) ve Kıptilerden oluşan Hıristiyan topluluklardan oluşmaktadır.

1.2.1- GREGORİAN ERMENİLER

Lübnan’daki Ermeni nüfusu, bölgeye farklı dönemlerde yerleşmiş olan Ermeni topluluklardan oluşmaktadır. Bölgedeki ilk Ermeni toplulukların XVII.

---

⁴⁴ Orthodox Archdiocese of Beirut official web site: <http://www.quartos.org.lb> , 17.05.2009. (Beyrut’taki St. George Ortodoks Katedrali, St. George Ortodoks Kilisesi ve Dağlık Lübnan’daki Kutsal Haç Grek Ortodoks Kilisesi Lübnan’daki önemli kilise binalarıdır. Bkz. <http://www.quartos.org.lb>, 17.05.2009).

⁴⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People>, 04.09.2010. Lübnan’da mezhep aidiyetine dayalı hassas dengeler üzerine kurulmuş siyasi sistem nedeniyle 1932’den bu yana resmi nüfus sayımı yapılmamaktadır. Bugün Lübnan’da hangi mezhepten kaç kişinin yaşadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte çeşitli resmi işlemlere dayalı nüfus tahminleri bulunmaktadır.

⁴⁶ John C. Rolland (edt.), *Lebanon: Current Issues and Background*, Nova Science Publishers, Inc., New York 2003, s. 77; Salibi, *A House of Many*, s. 161.

yüzyılda Osmanlı-Safevi savaşlarından kaçan gruplar olduğu varsayılsa da Lübnan'daki Ermeni nüfusunu oluşturan kitlesel göçler 1895, 1909, 1922 ve 1939 yıllarında gerçekleşmiştir⁴⁷. Lübnan'a göç ettikleri ilk dönemlerde hayır kurumlarının desteğiyle yaşayan Ermeniler, sonrasında Lübnan toplumu içinde yer edinerek zanaat, sanayi ve ticaret başta olmak üzere pek çok alanda ülkede söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Lübnan'da yaşayan Ermenilerin bağlı bulunduğu Kilikya Katoğikosluğu, 1149'da Hromkla'da (Rumkale) kurulmuş, 1293'te Sis'e taşınmıştır. 1375'te Ermeni Prensiği'nin yıkılmasının ardından Ermenilerin ulusal liderliğini Kilikya Katoğikosluğu üstlenmiştir⁴⁸. 1930'dan bu yana Katoğikosluk merkezi Beyrut'un

---

⁴⁷ Lübnan'daki Ermenilerin büyük bir kısmı, Anadolu'dan göç etmiş Ermenilerdir. Osmanlı hakimiyetinde Anadolu'nun her yanında zimmi statüsünde özerk bir yaşam süren Ermenilerin Bursa'daki Psikoposu Hovakim Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461'de İstanbul'a davet edilmiş ve Patriklik seviyesine yükseltilerek milletbaşı unvanını kazanmıştır. Yüzyıllar boyunca devletle her hangi bir sorun yaşamayan Ermeniler Osmanlı yönetimi tarafından millet-i sadıka olarak adlandırılmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, Batılı devletlerin desteklediği Protestan misyonerlerin çalışmaları sonucu diğer gayrimüslim halklar arasında olduğu gibi Ermeniler arasında da ulusçuluk fikirleri yayılmış, bunun üzerine Ermeniler kendi milli devletlerini kurma talepleriyle Anadolu topraklarında gerginlik ve iç çatışmalara neden olmuşlardır. Bu dönemde Rusya ve İngiltere'nin sürdürdüğü himayecilik politikası ise I. Dünya Savaşı sırasında Ermeni isyan hareketlerini destekleyerek büyük bir kaosa neden olmuştur. Bunun üzerine 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan Tehcir Kanunuyla Ermeni milleti göçe zorlanmıştır (Bkz. Ekrem Memiş, "Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri", <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/VIII/ememis.pdf>, 16.08.2009; Atiya, s. 367-369; Vrej Nerses Nersessian, "Armenian Christianity", *Eastern Christianity*, Ken Parry (edt.), Blackwell Publishing, Oxford 2007, s. 41). (Ermeni kaynaklara göre 120 bin Ermeni, 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ve Fransa arasında yapılan Ankara Anlaşması'na binaen Kilikya ve çevresinin boşaltılması sırasında Fransa tarafından Suriye ve Lübnan'a yerleştirilmiştir. Ayrıca Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılmasının ardından bölgede bulunan Ermeniler yine Halep ve Beyrut civarına göç etmiştir. Bkz. Nicola Migliorino, *(Re) Constructing Armenia in Lebanon and Syria*, Berghahn Books, New York 2008, s. 12; Kharachig Tölölyan, "Elites and Institutions in the Armenian Transitions", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Spring 2000, Vol. 9, No.1, s. 52).

⁴⁸ Havarî Thaddaeus ve Bartholomew tarafından kurulduğuna inanılan ve bu sebeple Apostolik (Havarilerin kurduğu) kabul edilen Ermeni Kilisesi, III. ve IV. yüzyılda tüm halkın ve devletin Hıristiyanlaşmasına öncülük etmiş Aziz Gregorius'a (260-326) atfen Gregorian Kilisesi olarak anılır. Hıristiyanlığı devlet olarak ilk kabul eden topluluk olduğu kaydedilen Ermeniler, 451 Kadıköy Konsili sonrasında ana Hıristiyan kitesinden ayrılmıştır. 451'de Kadıköy Konsili'nin kararlarını tanımayıp Kayseri Başpiskoposluğundan ayrılan Ermeni Kilisesi bu dönemde Pers Zerdüştlüğü, Maniheizm ve yerel pagan inançlarının yanı sıra Bizans Kilisesi'nin baskılarına, Roma ve Antakya Kiliselerinin doktrinsel dayatmalarına maruz kalmıştır (Bkz. Kevork Aslan, *Armenia and The Armenians: From the Earliest Times Until The Great War (1914)*, MacMillan Co., New York 1920, s. 27; Abdurrahman Küçük, "Gregoryan Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu", *AÜİFD*,

kuzeyinde yer alan Antelias kasabasında bulunmaktadır. Katoğikosluğun yazlık konutu ise Bikfaya'dadır. Kilikya Katoğikosu, 1995'ten bu yana görevde bulunan I. Aram'dır. Kilise, Lübnan'ın her bölgesinde açtığı kilise binalarıyla ülkedeki Ermeni cemaatine ulaşmaktadır. Lübnan'da bulunan Gregorian Ermeni kiliseleri şunlardır: 1-Surp Krikor Lousavoritch (Aydınlatıcı Aziz Gregor) Kilisesi. Antelias'ta bulunan bu kilisede 1915 Ermeni Tehciri olaylarına ayrılmış bir şapel yer almaktadır. Kilisede ayrıca bir Ermeni kütüphanesi, matbaa ve Ermeni müzesi bulunmaktadır. 2-St. Nichan Ermeni Ortodoks Kilisesi (Beirut). Bu kilise aynı zamanda Gregorian Ermeni Kilisesi'nin Lübnan Başpiskoposluğunun merkezidir. 3-Surp Hagop Ermeni Apostolik Kilisesi (Eşrefiye- Beirut), 4-Surp Kevork Ermeni Apostolik Kilisesi (Hadjin Mar Mikhael- Beirut), 5-Ermeni Apostolik Yükseliş Kilisesi (Beirut), 6-Ermeni Apostolik Yükseliş Kilisesi (Cüneyh), 7-Ermeni Apostolik Kırk Şehit Kilisesi (Burc Hamud- Beirut), 8-Surp Asdvadzadzin Ermeni Apostolik Kilisesi

---

Ankara 1996, C. XXXV, S. 1, s. 117; Atiya, s. 333; Official web site of The Armenian Church: <http://66.208.37.78/index.jsp?sid=1&id=2342&pid=5>, 13.08.2009). (Pers ve Roma İmparatorlukları arasında tampon bir bölgede yer alan ve bu iki güç arasında sürekli el değiştirdiği için kesin sınırları tam olarak çizilemeyen Ermeni Krallığı ise, Bizans Devleti'nin bölgeyi işgali, doğudan gelen Moğol saldırıları ve Selçuklu Türklerinin Anadolu'ya yerleşmesinin ardından varlığını sürdürememiştir. Bu dönemde Ermeni halk Anadolu, Kilikya (Mersin ve Adana çevresi) ve Doğu Akdeniz bölgesine dağılmış, Moğolların ve Haçlıların saldırılarıyla Patriklik merkezleri sık sık yer değiştirmiştir. Kilikya Ermenileri, Haçlı Seferleri döneminde Kilikya'da kurulan Latin Krallığı ile işbirliği yaparak XII. ve XIV. yüzyıllarda bölgede başkenti Sis (Kozan) olan bir prenslik kurmuşlardır. Bu prenslik, Haçlıların Müslümanlarca bölgeden kovulmalarının ardından Memlükler tarafından yıkılmıştır. Bkz. Nersessian, s. 26; Ekrem Memiş, "Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri", <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/VIII/ememis.pdf>, 16.08.2009; Boghos Levon Zekıyan, "Christianity to Modernity", *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*, Edmund Herzig-Marina Kurkchıyan (ed.), Caucasus World, s. 45; Aslan, s. 47; Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 194; Migliorino, s. 15). XI. ve XII. yüzyıllarda yaşanan Ermeni kitlesel göçleri nedeniyle değişen Katoğikosluk merkezleri arasında çekişmeler yaşanmış, sonunda Eçmiyadzın'ın ruhani üstünlüğünün kabul edilmesiyle Kilikya Katoğikosluğu günümüze kadar, Ahtamar Katoğikosluğu ise 1895 yılına kadar varlıklarını sürdürmüştür. Ermenilerin % 90'ının bağlı bulunduğu Gregoryan Ermeni Kilisesi'nde günümüzde Eçmiyadzın ve Kilikya Katoğikosluğu olmak üzere iki Katoğikosluk merkezi bulunmaktadır. Erivan yakınlarındaki Eçmiyadzın'de bulunan Eçmiyadzın Katoğikosluğu, Aziz Gregorius'un ilahi vizyonuna dayanması ve ilk dini merkez olması sebebiyle ruhani üstünlüğe sahiptir. Ermenistan, Rusya ve diasporadaki Gregorian Ermenilerin dini lideri olan Eçmiyadzın Katoğikosu 1999'dan bu yana II. Karekin Sarkisyan'dır. Bunun yanı sıra hiyerarşide Katoğikosluktan sonra gelen patriklik merkezleri de bulunmaktadır. Bunlar, Filistin ve Ürdün bölgesini kapsayan Kudüs Patrikliği ve Türkiye'deki İstanbul Patrikliğidir (Bkz. Ermeni Ortodoks Kilisesi Kilikya Katolikosluğu resmi web sitesi, <http://www.armenianorthodoxchurch.org/v02/index.htm>, 12.04.2009).

(Birc Hamud - Beyrut), 9-St. Vartan Ermeni Apostolik Kilisesi (Birc Hamud - Beyrut), 10- St. Sarkis Ermeni Apostolik Kilisesi (Birc Hamud - Beyrut), 11-Surp Boghos Ermeni Apostolik Kilisesi (Anjar - Bekaa), 12-Surp Hokekaloust Ermeni Apostolik Kilisesi (Trablusşam), 13-Surp Maryam Asdvadzadzin Ermeni Apostolik Kilisesi (Bikfaya - Metn) , bu kilisede 1915 Ermeni Tehciri ile ilgili anıt bulunmaktadır⁴⁹.

Lübnan'da ibadethanelerin dışında Gregoryan Ermeni Kilisesi'ne ait pek çok dini, sosyal ve kültürel kurum mevcuttur. Kilise yetiştirme yurdu, hastane ve huzur evi projelerinin yanı sıra teolojik eğitim seminerleri ve Pazar okullarıyla Ortodoks Ermenilere hizmet vermektedir. Ayrıca Katoğikosluğun 1932'den bu yana yayınlanan "Hask" adlı resmi bülteni bulunmaktadır⁵⁰. Kilikya Apostolik Ermeni Kilisesi, Ortadoğu Kiliseler Konseyi'ne üyedir.

Lübnanlı Ermenilerin ilk yerleşim bölgesi olan Birc Hamud bugün bir Ermeni şehri görünümündedir. Bunun yanı sıra ülkedeki Ermeniler Beyrut, Anjar ve Bekaa bölgelerinde yoğun olarak yaşamaktadır⁵¹. 1932'de yapılan tek resmi nüfus sayımında 31.156 olan Ermeni nüfusu, Lübnan İç Savaşı sırasında ABD, Fransa ve Rusya'ya önemli oranda göç vermiştir. Günümüzde ülkedeki Ermeni nüfusunun 175 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir⁵². Lübnan Ermeni cemaati; dini kurumlar, kültürel organizasyonlar ve siyasi partiler etrafında toplanarak kendi dil, inanç,

---

⁴⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Armenians_in_Lebanon#Apostolic_Orthodox_Armenians, 11.04.2009.

⁵⁰ Betty Jane Bailey-J. Martin Bailey, *Who are the Christians in the Middle East*, Eerdmans Publishing, Michigan 2003, s. 69.

⁵¹ Nasser Gemayel, "Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#F%20E2%80%93%20THE%20ORTHODOX%20ARMENIAN%20CHURCH>, 25.04.2009.

⁵² McDowall, s. 9.

ibadet⁵³ ve kültürlerini devam ettirmekte başarılı olmuştur. Antelias yakınlarında bir Ermeni kasabası olan Mzher'de (Dzaghgatzor) Lübnan'daki en önemli Ermeni okulları ve sosyal faaliyet merkezleri bulunmaktadır. Ayrıca tüm dünyadaki Ermeni diasporasının tek Ermeni üniversitesi olan Haigazian Üniversitesi Beyrut'ta bulunmaktadır⁵⁴. İlköğretim ve lise seviyesindeki Ermeni okullarının tamamına yakını Ortodoks, Katolik ve Evangelik Ermeni Kiliselerinin denetimindedir. Lübnanlı Ermeniler, geleneksel olarak ticaret ve zanaatla uğraşmaktadır.

1924'te Fransız Manda yönetimi tarafından vatandaşlık hakkı verilen Ermeniler uzun süre Ermeni Kilisesi etrafında birleşmiş ve içe dönük bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bugün halen aksanlı Arapçalarıyla dikkat çeken Ermeniler, yaşadıkları semtlere Adana, Sis, Maraş, Urfa, Dört Yol gibi isimler vermişlerdir. Kilise kuruluşlarının önderliğinde yapılan ve sözde soykırım anılarını canlı tutacak pek çok müze ve anıt Ermeni günlük hayatının içinde yer almaktadır. "Ararat" adında günlük gazeteleri ve "Van'ın Sesi" adlı radyolarıyla medya alanında da tarihlerini vurgulamakta olan Lübnan Ermenileri, pek çok Türk diplomatı katleden ASALA Terör Örgütü'nün kurulmasına neden olan bir ortama sahiptir. Ayrıca Lübnan, 2000 yılında parlamento tarafından kabul edilen sözde soykırım yasasıyla,

---

⁵³ Gregorian Ermeniler, İznik ve İstanbul Konsillerinin temel inanç ilkeleri olan teslis, enkarnasyon ve kefareti kabul etmektedirler. Ancak Perslerle savaş halinde olmaları nedeniyle katılmadıkları Kadıköy Konsili (451) kararlarını onaylamazlar (Bkz. Aslan, s. 45). (Ermeni Kilisesi monofizit kavramı yerine miafizit kavramını kullanmak suretiyle İsa Mesih'in doğasındaki ilahi ve insani olmak üzere her iki karaktere vurgu yaparak bunların birbirinde karışarak bütünleştiğini vurgulamayı amaçlar. Bkz. <http://www.theopedia.com/Miaphysitism>, 02.05.2009). Hem Süryani hem Bizans ritüelleriyle bağlantılı uygulamalar görülen Ermeni litürjisi, bugünkü formunu tam olarak X. yüzyıldan sonra kazanmıştır. Kilisede ibadet dili Ermenicedir. Doğu Kiliseleri arasında sadece Ermeni Kilisesi evharistiya sakramentinde mayasız ekmeğe kullanır ve bu ayinlerde kullanılan şaraba su katmaz. Konfirmasyon vaftizle birleştirilir ve bu törende kırk çeşit bitkiden oluşan Muron yağı kullanılır. Boşanma belli durumlarda kabul görür. Ruhban sınıfı evli ve bekar olarak iki sınıfa ayrılır. Ruhani hiyerarşinin takdis töreni yedi yılda bir Eçmiyadzın'de düzenlenmektedir (Bkz. Official site of Armenian Apostolic Church, "Blessing of the Holy Chrism", <http://66.208.37.78/index.jsp?sid=1&id=4026&pid=112>; http://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Apostolic_Church, 24.04.2009).

⁵⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Armenians_in_Lebanon, 18.08.2009.

1915 Ermeni Tehcirini “Soykırım” olarak tanıyan tek Arap ülkesi olmuştur. Bugün halen en şiddetli Türkiye aleyhtarı Ermeni diasporası olarak Lübnan Ermenileri gösterilmektedir⁵⁵.

Lübnan Ermeni cemaati, sahip olduğu belirgin Türkiye aleyhtarlığına karşın siyasi açıdan, ülkede uzlaşa ve modernizasyon taraftarı olarak tanınmaktadır. Nitekim 1975’te başlayan Lübnan İç Savaşı’nda Ermeniler tarafsız kalmış, herhangi bir silahlı gruba dahil olmamışlardır. Ermenilerin, Taşnak, Hınçak ve Liberal demokrat Ramgavar olmak üzere üç önemli siyasi partisi bulunmaktadır. 128 sandalyeli Lübnan Parlamentosunda 6 milletvekili (5 Gregorian ve 1 Katolik Ermeni) ile temsil edilen Ermeniler, Protestan Ermenilerin sayısının fazla olması nedeniyle parlamentoda Protestan gruba ayrılmış 1 sandalyeyi de alarak her dönem toplam 7 sandalyeye ulaşmaktadırlar⁵⁶.

1.2.2- SÜRYANİ ORTODOKSLAR (YAKUBİLER)

Süryaniler, 4000 yıldır varlıklarını devam ettiren Mezopotamya halkıdır. Süryani (syriac-suroyo) sözcüğünün kökeni ile ilgili mevcut pek çok teori bulunmaktadır⁵⁷. Kaynaklara göre Kudüs cemaatinden sonra Hıristiyanlığı ilk kabul

---

⁵⁵ <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=250>, 16.08.2009; http://en.wikipedia.org/wiki/Armenians_in_Lebanon, 16.08.2009.

⁵⁶ Rolland, s. 79.

⁵⁷ Süryani adının kökeniyle ilgili teorilere göre Süryani kelimesi, Lübnan’ın güneyindeki Sur şehriden ya da Yunanlıların Asur ülkesini “Asury” olarak adlandırmasından gelmektedir. Diğer bir teoriye göre ise, Süryani ismi Pers Kralı Sirus’un (Keyhüsrev) adından gelmektedir. Buna göre Sirus, Babil’de tutsak bulunan Yahudileri M.Ö. 534’te serbest bırakıp Kudüs’e dönmelerine izin verdiği için kurtarıcı olarak büyük saygı ile anılmaya başlanır. Bu tarihi olayı, İsa’nın getirmiş olduğu yeni mesajla özdeşleştiren ilk Hıristiyanlar, putperest olan ırkdaşlarından ayrılıp farklılıklarını ifade edebilmek için kendilerini “Surin” olarak tanıtmışlardır. Süryani adı da buradan gelmektedir. Süryanilerin Asuri halklardan olduğu iddiası yanında bu halkların konuştuğu dilin Aramice olması nedeniyle Süryanilerin Arami olduğu iddia edilmektedir (Bkz. Çelik, s. 16; Mehmet Şimşek,

edenler Antakyalı Süryaniler olmuştur⁵⁸. Hıristiyanlığı benimseyen Süryaniler farklı bir tarihi ve kültürel sürece girmiş, bu süreçte Süryani Kilisesi Hıristiyanlığın yayılmasında önemli rol oynamıştır⁵⁹. Bulduğu coğrafi konumun önemi, yürütülen güçlü misyon faaliyetleri ve Hıristiyan teolojisine katkılarıyla Süryani Kilisesi'nin etkisi Antakya'nın dışında Lübnan, Suriye, Mezopotamya ve hatta Anadolu'nun doğu ve batı bölgelerine kadar yayılmıştır. Süryani inanç esasları ise, yine Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde düzenlenen ilk üç konsilde şekillenmiştir⁶⁰.

Süryanilerin Lübnan'daki tarihi incelenirken, bu ülkenin Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Roma İmparatorluğu'na ait Suriye eyaletinin bir parçası olduğu

---

Süryaniler ve Diyarbakır, Chiviyazıları, İstanbul 2003, s. 23; Yakup Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2001, s. 18).

⁵⁸ Antakyalı Süryanilerin Hıristiyanlıkla tanışması, Kudüs cemaatinden Antakya'ya gönderilen Barnabas ve Pavlus'un bölgede yaptığı Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin ve Edessa (Urfa) Prensi Abgar'ın 34'te Hıristiyanlığı kabul etmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Antakya'da uzun yıllar kalan Petrus döneminde (52-60) ise Hıristiyanlığın bölgedeki kurumsallaşması sağlanmıştır. Özellikle, Kudüs'ün 70'te Roma İmparatorluğu tarafından yakılmasının ardından Antakya Kilisesi'nin önemi artmıştır (Bkz. Heleen Murre-van den Berg, "Syriac Christianity", *Eastern Christianity*, Ken Parry (ed.), Blackwell Publishing, Oxford 2007, s. 251). (II. ve III. yüzyıllarda kendi içinde pek çok teolojik ayrılık yaşayan Süryani Kilisesi, Nestorius'un Efes Konsili'nde aforoz edilmesi kararına karşı çıkmasına karşın imparatorluğun baskısı üzerine yerel sinodlar toplayarak Süryaniler arasında geniş taraftar bulan Nestorius'un fikirlerini aforoz etmiştir. Bu tarihten sonra Süryanilerin bir kısmı Bizans, diğer kısmı Pers (Sasani) imparatorluğunda yaşamaya başlamış, Bizans topraklarında kalanlara Batı Süryanileri ya da dönemin Patriği Ignatius Yakub'a atfen Yakubiler denilmiştir. Bkz. Çelik, s. 52).

⁵⁹Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Hıristiyanlığın Bizans Devleti'nin elinde şekillenmeye başlaması, teolojik tartışmaları siyasi güç mücadelesinin gölgesinde bırakmıştır. Hıristiyan cemaatinin iç çatışmaları sonucu özerk hale gelen Süryani Kilisesi, kendi içinde de pek çok ayrılık yaşamıştır. Süryani Kilisesi'ndeki mezhepsel ayrılıklarda VII. yüzyıla kadar süren Bizans ve Sasani devletlerinin güç mücadelesi, Roma Katolik Kilisesi'nin etkisi ve XVII. yüzyıl sonrası Protestan misyonerlik faaliyetleri önemli rol oynar. Bugün Süryani Ortodoks (Süryani Kadim) Kilisesi, Nasturi Kilisesi, Maruni Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi, Süryani Protestan Kilisesi ve Keldani Kilisesi'nin cemaatleri aynı etnik gruba dahil olan ve çeşitli dönemlerde dini ve siyasi nedenlerle oluşan ayrılıklardan kaynaklanan dini gruplardır. XIX. yüzyıl milliyetçilik akımı ise, Süryanilerde dini kimlik yerine etnik kimliğin ön plana çıkmasına neden olmuştur (Bkz. Heleen Murre-van den Berg, s. 249, Samuel Akdemir, "Geçmişten Günümüze Türkiye'deki Süryani Kilisesi", *Dinler Tarihi Araştırmaları-III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s. 9)

⁶⁰ Süryanilerin iman esasları ilk üç Konsilin aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmiştir. Buna göre; Tanrı'nın oğlu İsa, Meryem'den doğmuş, ilahi ve beşerilik onda birleşmiştir. İsa'nın bedeni fanidir ve çürüyebilir. Vaftiz, konfirmasyon, tövbe ve evharistiya kurtuluş için temeldir. Araf doktrinini kabul etmeyen Süryani Ortodoksların uyguladıkları sakramentler ise vaftiz, evharistiya, ruhbanlık, tövbe, evlenme ve hasta yağlamadır. Kilisede litürji dili Süryanicedir. Secdeyi de içeren namaz ritüeli Hıristiyan dünyasında sadece Süryani Ortodoks Kilisesi ve Ermeni Gregorian Kilisesi'nde mevcuttur (Bkz. Tümer- Küçük, s. 305; Bülent Şenay, "Ayrılmış Doğu Kiliseleri", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 137; Şimşek, s. 101; <http://sor.cua.edu/Intro/index.html>, 09.10.2009).

dikkate alınmalıdır. Bu dönemde dini olarak Antakya Patrikliğine bağlı olan Lübnan Hıristiyanlarının çoğu Arami orijinli olup Süryanice konuşmaktaydı. 451’de düzenlenen Kadıköy Konsili’nden XVII. yüzyıla kadar olan dönemde Dağlık Lübnan’daki tüm köylerin Süryani olduğu kaydedilmektedir⁶¹. Maruni inancının kurumsallaşmasıyla bölgedeki pek çok Süryani Ortodoks Marunileşmiştir⁶². XIX. yüzyılda, Doğu Anadolu, Halep ve Şam’da yaşayan Süryani Ortodoksların bir kısmı Zahle ve Beyrut’a göç etmiş ve bu şehirlerde Süryani Ortodoks yerleşim yerleri oluşturmuştur. 1921’de Mersin ve Adana bölgesinden, 1950 ve 60’larda ise Irak ve Suriye’den Lübnan’a Süryani göçü yaşanmıştır⁶³. Günümüzde Lübnan’daki Süryani cemaatinin nüfusunun 30 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir⁶⁴. İsrail- Arap Savaşları ve Lübnan İç Savaşı döneminde, pek çok dini grup gibi Süryani Ortodokslar da Batıya, özellikle ABD, Kanada ve Avustralya’ya göç etmiştir⁶⁵.

Süryani Ortodoks Kilisesi’nin Lübnan’da Beyrut, Zahle ve Dağlık Lübnan bölgesinde olmak üzere üç metropolitlik merkezi bulunmaktadır⁶⁶. Dağlık Lübnan

---

⁶¹ Bkz. Atiya, s. 190; Heleen Murre-van den Berg, s. 254.

⁶² Christine Chaillot, *The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East*, Inter-Orthodox Dialogue, Genova 1998, s. 62.

⁶³ <http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=8&IndexView=toch><http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=8&IndexView=toc>. 08.06.2009

⁶⁴ Chaillot, s. 62.

⁶⁵ Heleen Murre-van den Berg, s. 257.

⁶⁶ <http://sor.cua.edu/ChTod/index.html>, 09.10.2009. (Antakya’nın Bizans- Pers çatışması arasında kalması ve geçirdiği depremler sonucunda Süryani Ortodoks Patrikliği Halep, Harran, Urfa, Diyarbakır gibi pek çok yer değiştirdikten sonra 1293’ten 1933 yılına kadar Mardin’deki Deyruz Zafaran’da bulunmuş, 1933’te Suriye’nin Hums kentine, 1957’de ise Şam’a taşınmıştır. Şam’ın Bab Tuma semtindeki Patriklik merkezinin başında 1980’den bu yana 122. Patrik Mor Ignatius I. Zekka Iwas bulunmaktadır. Bkz. Şimşek, s. 73; Heleen Murre-van den Berg, s. 259; <http://www.syrianorthodoxchurch.net/Location/Global/SOC-index-Global-en.htm>, 08.06.2009; <http://sor.cua.edu/Intro/index.html>, 10.10.2009). Suriye, Türkiye, Irak, Lübnan, Kudüs, Avustralya, ABD, Kanada, Arjantin ve Avrupa ülkelerinde olmak üzere 27 metropolitliği bulunan Süryani Ortodoks Kilisesi’nin cemaati 2 milyon civarındadır. Cemaatin önemli sayıdaki kısmını, XVII. yüzyıl ortalarında Hindistan’da kurulan Malankara Yakubi Süryani Ortodoks Kilisesi mensupları oluşturmaktadır (Bkz. <http://sor.cua.edu/ChTod/index.html>, 10.10.2009; <http://www.syrianorthodoxchurch.net/Location/Global/SOC-WorldWideList-Global-en.htm>, 07.06.2009;

bölgesinde artan Süryani nüfusu nedeniyle 1973'te bu bölgede metropolitlik oluşturulmuştur. Bugün, Dağlık Lübnan metropolitliği Lübnan Süryani Ortodoks cemaatinin merkezi konumundadır. Lübnan'da Süryani Ortodoks Kilisesi; Kiliseye ait ilköğretim ve liseler, Pazar okulları, gençlik hareketleri, kadın kuruluşları ve sosyal hizmetlerle cemaatine ulaşmaktadır. Ülke genelinde 9 kilise bulunmakta, bunların arasında Mar Gabriel Kilisesi ve Süryani Ortodoks merkezi, özellikle genç Süryanilerin eğitilmesinde önemli rol oynamaktadır. Süryani din adamı yetiştirme alanında önemli yeri olan St. Ephrem Ruhban okulu ise 1934'de Zahle'de kurulmuş, ancak Lübnan'da yaşanan çatışmalar nedeniyle 1968'de Şam'a taşınmıştır⁶⁷. Dağlık Lübnan'ın Bikfaya bölgesinde Kilise'ye ait önemli bir yardım kuruluşu, Beyrut'ta ise 1919'da Adana'da kurulup 1923'te Beyrut'a taşınan bir yetimhane yer almaktadır. Süryani Kilisesi'nin bu çabalarına rağmen Lübnan'daki Süryaniler bugün kültürel bir kriz içerisinde bulunmaktadır. Nitekim, Dağlık Lübnan Süryani Ortodoks Metropolit George Saliba, Süryani cemaatinin en büyük sorununu gençlerin Süryanice bilmemesi olduğunu ve Kilise'nin bu doğrultuda çalışmalar yaptığını kaydetmektedir⁶⁸. Bugün Lübnan'da 2000 civarındaki nüfusuyla siyasi olarak etkisiz bir dini grup olan Süryani Ortodoksların Lübnan Parlamentosunda kendine ait sandalyesi bulunmamakta, bu grup her seçim dönemi Süryani Ortodoks, Süryani Katolik, Nasturi, Keldani, Latin ve Kıptilerin yer aldığı altı azınlık gruba tahsis edilen bir milletvekilliği için mücadele etmektedir.

<http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=8&IndexView=toc>, 07.06.2009).

⁶⁷<http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=8&IndexView=tochttp://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=8&IndexView=toc>, 07.06.2009.

⁶⁸ Chaillot, s. 65-67.

1.2.3- KIPTİLER

Doğu Ortodoks Kilisesi ailesine mensup Kıpti⁶⁹ (Kopt) Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde İskenderiye’de kurulan ve 451 Kadıköy Konsili sonrası monofizit görüşleri nedeniyle ana bünyeden kopan milli bir Kilisedir⁷⁰. Bu milli Kilisenin mensubu olan Kıptiler 1950’lerde ekonomik sebeplerle Mısır’dan Lübnan’a göç etmeye başlamış ve ilk olarak Dağlık Lübnan’daki Metn bölgesine yerleşerek küçük bir koloni oluşturmuşlardır⁷¹. Bir süre sonra da Mısır’daki Kıpti Patrikliğinden⁷² din hizmetleri için görevli talep etmişlerdir. Mısır’daki Kıpti Patrikliği Lübnan’daki Kıpti azınlığın bu talebini değerlendirmiş ve Patrik III.

---

⁶⁹ Kıpti kelimesi, Egypt (Mısır) kelimesi ile aynı anlama gelmekte olup Helen döneminde Mısır ve Nil için kullanılan “aigyptos” kelimesinden gelmektedir (Bkz. Atiya, s. 28).

⁷⁰ Aziz Markos’un, 46 yılında Mısır’a gelerek kendilerine İsa Mesih’in mesajını anlatması üzerine Hıristiyanlığı kabul eden Kıptiler pagan Roma İmparatorluğunun zulmüne maruz kalmıştır. II. ve III. yüzyıllarda Clement, Origene ve Denys gibi önemli Kilise babalarının Hıristiyan teolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla önemli bir ekol haline gelen İskenderiye, Hıristiyanlığın imparatorlukta resmi din olarak kabul edilmesinin ardından en güçlü Hıristiyan teoloji merkezlerinden biri olmuştur. IV. yüzyılda, İskenderiye Kilisesi rahiplerinden olan Arius, İsa Mesih’in Baba ile aynı özden olmadığını öne sürerek kristolojik tartışmaları alevlendirmiş, V. yüzyılda İskenderiye Patriği Cyril (ö. 444) ise İsa Mesih’te biri diğerine karışmayan ve biri diğerini yok etmeyen iki tabiat olduğunu savunarak Efes Konsili’nde (431) İskenderiye’nin ağırlığını hissettirmiştir. Ancak daha sonra başkent Konstantinopol’ün siyasi üstünlüğü nedeniyle gücü zayıflayan İskenderiye Kilisesi, Patrik Cyril sonrasında Monofizit inancı benimsemiş ve 451 Kadıköy Konsili ile ana bünyeden kopmuştur (Bkz. François Micheau, “Eastern Christianities (eleventh to fourteenth century): Copts, Melkites, Nestorians and Jacobites”, *Eastern Christianity*, Michael Angold (edt.), Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 375; Mustafa Erdem, “Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, *AÜİFD*, Ankara 1997, C. XXXVI, s. 146-149; P. Janin, *The Separated Eastern Churches*, Gorgias Press, New Jersey 2004, s. 211). (Aziz Basil, Cyril ve Gregory litürjilerini takip eden Kıpti Kilisesi, ibadet dili olarak Kıptice ve Arapça kullanmaktadır. Kilisede vaftiz, konfirmasyon, evharistiya, günah itirafı, hasta yağlama, evlilik ve rahip takdisi olmak üzere yedi temel sakrament kabul edilir. Bkz. <http://www.copticchurch.net/topics/liturgy/index.html>, 02.10.2009; Bishop Mettaus, “Sacramental Rites in the Coptic Orthodox Church”, <http://www.copticchurch.net/topics/thecopticchurch/sacraments/index.html>, 02.10.2009).

⁷¹ Meinardus, s. 129.

⁷² Kıpti Patriği, İskenderiye’nin ilk Patriği kabul edilen Aziz Markos’un halefidir ve İskenderiye ve tüm Afrika’nın Patriği unvanını taşır. Bugünkü Patrik, 1971’den bu yana görevde bulunan III. Şenuda’dır. Mısır’daki 8-10 milyon civarındaki nüfusun yanı sıra ABD, Kanada, Almanya, Fransa, Avustralya ve Sudan başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde Kıpti nüfusu bulunmaktadır. 1954’te Dünya Kiliseler Birliği üyesi olan Kıpti Ortodoks Kilisesi dışında, üye sayısı az da olsa Kıpti Katolik ve Kıpti Protestan Kiliseleri de bulunmaktadır. Katolik Kıptiler, 1898’de İskenderiye Patrikliğinden ayrılarak Roma Kilisesi’ne bağlanmış, Protestanlar ise Amerikan misyonerlerin çabalarıyla 1854’te ayrılarak bağımsız Kiliselerini kurmuşlardır (Bkz. Erdem, s. 167; http://en.wikipedia.org/wiki/Coptic_Orthodox_Church_of_Alexandria#Historical_evolution_of_the_ecclesiastical_title, 06.10.2009).

Şenuda'nın 1972'deki Lübnan ziyareti sonucunda resmi olarak ilk Lübnan Kıpti kilisesi açılmıştır. Bu şekilde Lübnan'da faaliyete başlayan Kıpti Kilisesi, 1975 İç Savaşı'nın oluşturduğu sıkıntılı dönemde güvenlik kaygısıyla faaliyetlerini askıya almış ve ancak 1991'de savaşın sona ermesiyle tekrar faaliyete geçmiştir.

Günümüzde Lübnan'daki Kıpti Ortodoks Kilisesi, bölgede yaşayan az sayıdaki Kıpti için kutsal günlerde ve haftalık periyotlarla cemaatin bir araya geldiği bir mekan haline gelmiştir. Kilise verdiği din eğitimi, Kıpti korosu faaliyetleri, gençler ve çocuklar için düzenlediği geziler ve Lübnan'daki diğer mezheplere ait kiliselerle yaptığı tanışma toplantılarıyla Mısır'dan gelen Kıptilerin Lübnan'a uyum sağlaması ve Kıpti inancının cemaat içerisinde sürdürülmesi için çalışmaktadır⁷³. Lübnan'daki Kıpti Kilisesi'nin Kıptilere yönelik bu faaliyetleri, Mısır Kıpti Kilisesi tarafından da desteklenmektedir. Bu bağlamda 1996'da, Lübnan Cumhurbaşkanı Elias Hwar döneminde Kıpti Patriği Şemun ülkeyi bir kez daha ziyaret etmiş ve resmi görüşmelerin ardından Kıptilik Lübnan Anayasasındaki 18. mezhep olarak resmen kabul edilmiştir⁷⁴. Bugün Lübnan'da 5000 civarında Kıpti yaşamaktadır. Bunların büyük çoğunluğu Beyrut ile Dağlık Lübnan Vilayeti'nin Metn ve Cübeyl bölgelerinde yaşamakta ve genellikle hizmet sektöründe çalışmaktadırlar⁷⁵.

---

⁷³ <http://lebanoncopticchurch.com/aboutus.aspx>, 06.10.2009.

⁷⁴ <http://www.assafir.com/Article.aspx?ArticleId=425&EditionId=1502&ChannelId=34885>, 02.11.2009.

⁷⁵ Rayyan Al-Shawaf, "Pyramid Amid the Cedars", <http://www.annaqed.com/en/content/show.aspx?aid=15056>, 02.11.2009.

1.3- NASTURİLER (DOĞU'NUN ASUR KİLİSESİ)

Lübnan'daki küçük Hıristiyan gruplardan biri olan Nasturiler⁷⁶, Doğu'nun Asur Kilisesi olarak da bilinen Doğu Süryani Kilisesi'ne bağlıdır⁷⁷. Müslüman egemenliğindeki Nasturi din adamları, Yunancadan tercüme ettikleri felsefe ve tıp eserleriyle İslam medeniyetine katkıda bulunmuşlardır. Abbasi Halifesi Me'mun'un kurduğu Daru'l Hikme bilim akademisinin yanı sıra Nasturi bilim adamı Huneyn İbn İshak'ın (ö. 873) medresesi, Hıristiyan-Müslüman bilim ve kültür işbirliğinin önemli örneklerinden sayılmaktadır⁷⁸. İslam'ın ortaya çıktığı dönemde Ortadoğu bölgesinde oldukça etkin konumda bulunan Nasturilerin etkinliği sadece bu bölgeyle sınırlı

---

⁷⁶ Asuriler, Aramiler, Keldaniler ve Nasturi Hıristiyanların da dahil olduğu Süryaniler Mezopotamya halkları olup Nasturiler haricindeki diğer kavramlar dini aidiyetin yanı sıra ırksal aidiyeti de ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu çalışmada başvurulacak bu kavramlar, dini terim olarak farklı Hıristiyan mezheplerine işaret etmektedir.

⁷⁷ Havarî Petrus, Havarî Thomas ve Aziz Aday'ın misyon çalışmaları sonucunda Hıristiyanlığı kabul eden Mezopotamya halklarından olan bu topluluğun kökeni ile ilgili, ulusçuluk akımının etkisi altındaki XIX. yüzyılda pek çok tartışma yapılmış, Nasturilerin Asur medeniyetinin mirasçısı oldukları savunulmuştur. Nasturiler kendilerini XIX. yüzyıla kadar Doğu Kilisesi Hıristiyanları olarak tanımlamış, bu tarihten itibaren Kilise için Doğu'nun Asur Kilisesi ismini tercih etmişlerdir (Bkz. Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000, s. 7-12; John Joseph, *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Western Christian Missions, Archaeologists & Colonial Powers*, Brill, Leiden 2000, s. 35; Edward Every, "Asuriler", çev. Sami Kılıç, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2005, C. X, S. 1, s. 97-106; http://www.nestorian.org/who_are_the_assyrians.html, 26.04.2009). (Nasturi Kilisesi, 428 yılında İstanbul Patrikliğine atanan ve görüşleri VII. yüzyılda kurumsallaştırılarak Nasturi Kilisesi'nin temelini oluşturan Nestorius'un öğretilerine dayanmaktadır. Bkz. Lavinia Cohn Sherbok, *Who is Who in Christianity*, Routledge, London 1998, s. 217). Nestorius Bakire Meryem için kullanılan "Thetokos" (Tanrı Annesi- Tanrı doğuran) sıfatını reddederek İsa Mesih'in insan ve Tanrı olmak üzere iki doğasının olduğunu, Bakire Meryem'in Tanrı İsa'yı değil, insan İsa'yı doğurduğunu savunduğunda Hıristiyan teolojisinde diyofizit- monofizit tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar üzerine İmparator II. Theodosius, 431'de Efes Konsili'ni düzenleyerek Nestorius'un diyofizit fikirlerini aforoz ettirmiştir. Buna karşın Nestorius'un görüşleri Doğu Anadolu'da hızla gelişmeye devam etmiş, taraftarları dönemin ünlü teoloji okulu Urfa Akademisi'nde güç kazanmıştır. Bizans baskısının artması üzerine dini lider Mar Barsuma Sasanilere sığınmış, Bizanslılarla savaş halinde olan Sasani Devleti ise Bizans'ın dışladığı Nasturileri devlet güvencesine alarak Nisibin'de (Nusaybin) Patriklik merkezi ve teoloji akademisi kurlmalarına izin vermiştir. Böylelikle Nasturiler, Süryani toplumdan hem teolojik hem de siyasi olarak kopmuşlardır (Bkz. Atiya, s. 277; Aydın, s. 16; <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/409819/Nestorians>, 23.04.2009). (İskenderiyeli Cyril ve Nestorius'un doktrinsel çatışması için ayrıca bkz. Susan Wessel, *Cyril of Alexandria and the Nestorian Contraversy The Making of a Saint and of a Heretic*, Oxford University Press, Oxford 2004).

⁷⁸ Heleen Murre-van den Berg, "Syriac Christianity", s. 253; Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 77; http://www.nestorian.org/how_greek_science_passed_to_th.html, 26.04.2009. http://www.nestorian.org/hunein_ibn_ishak.html, 26.04.2009.

kalmamış, Orta Asya ve Hindistan'a kadar uzanmıştır. Bu çerçevede, İran üzerinden Hindistan'a ve Orta Asya'ya yayılan Nasturilik, Uygur Türkleri ve Moğollar⁷⁹ arasında kısmen kabul görmüş, takip eden yüzyıllarda bölgede İslam'ın yayılması ve Moğol saldırıları sonucunda XV. yüzyılda yok olmaya yüz tutmuştur. Nasturi nüfusunun asıl yoğun olduğu Mezopotamya bölgesi ise 1054'te Selçuklu, 1127'de Musul Atabeyleri, 1262'de İlhanlılar, 1349'da Karakoyunlular, 1387'de Timur, 1468'de Akkoyunluların denetiminde kalmış, XVI. yüzyılın başından itibaren de Osmanlı hakimiyetine girmiştir⁸⁰.

Osmanlı idaresinde Ermeni Milleti içerisinde sayılan Nasturiler, yaşadıkları bölgede komşu oldukları diğer dini ve etnik unsurlarla uzun yıllar iyi ilişkiler içinde olmuşlar, ancak bu durum XIX. yüzyılda yayılan Rus, Amerikan ve İngiliz misyonerliği ile bozulmuştur. Bu dönemde Batılı devletler Nasturi halka eğitim ve sosyal yardımların yanı sıra siyasi ayrıcalık ve devlet kurma vaadinde de bulunarak Doğu Anadolu'da Asur milleti oluşturmaya çalışmışlardır⁸¹. Bu kışkırtmalar sonucunda Nasturiler ayrı bir devlet kurma çabası içine girmiş ve bu doğrultuda I. Dünya Savaşı sırasında Ruslarla işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ne isyan etmişlerdir. 1914-1925 yılları arasındaki isyanlar neticesinde sınır dışı edilen Nasturilerin büyük bir bölümü İngiliz idaresindeki Irak'a, diğerleri ise Fransız

---

⁷⁹ Nasturilik Orta Asya'da özellikle bazı Moğol kabileleri arasında rağbet görmüştür. 1258'de Bağdat'ı işgal eden Hülagu'nun eşinin bir Nasturi olduğu, bu sebeple Bağdat'ın işgali sırasında Hıristiyan nüfusa dokunulmadığı kaydedilmektedir. 1281-1317 tarihleri arasında Nasturi Kilisesi Moğollarla iyi ilişkiler geliştirmiş, takip eden yıllarda Moğolların İslam'ı kabul etmesiyle Moğolların Hıristiyanlığa karşı tutumları giderek olumsuzlaşmıştır (Bkz. Heleen Murre-van den Berg, s. 254).

⁸⁰ Anzerlioğlu, s. 32.

⁸¹ Atiya, s. 312-314. (Nasturilere yönelik XIX. yüzyıl misyonerlik faaliyetleri ve I. Dünya Savaşı dönemi için Bkz. Joseph, s. 131-150. Asur milliyetçiliği için bkz. Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000).

idaresindeki Suriye ve Lübnan bölgesine yerleşmiştir⁸². 1932 nüfus sayımına göre 190 olan Lübnan'daki Nasturi nüfusu zamanla artmıştır. İlk yıllarda Lübnan vatandaşlığı alamadıkları için eğitim dahil hiçbir devlet imkanından faydalanamayan Nasturiler, 1958'de Cumhurbaşkanı Kamil Şemun'un gerekli şartları sağlamış ve on yıl Lübnan'da ikamet etmiş yabancılar için çıkardığı vatandaşlık hakkı yasasıyla Lübnan devletinin imkanlarından yararlanmaya başlamışlardır⁸³. 1975 İç Savaşı nedeniyle pek çok Lübnanlı gibi Nasturiler de Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya göç etmişlerdir. Savaş sonrası ise Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerinden Nasturi nüfusu Lübnan'a akmaya başlamıştır. Özellikle 2003'te başlayan Irak savaşı nedeniyle pek çok Nasturi Lübnan'a yerleşmek zorunda kalmıştır. Birleşmiş Milletler'in 2007 verilerine göre savaş nedeniyle Lübnan'a göç eden Nasturi ve Keldanilerin sayısı on binin üzerindedir⁸⁴. Bugün Lübnan vatandaşı olan Nasturi nüfusunun ise 4500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Lübnan Nasturi cemaati, 1968'de kurulan Lübnan Metropolitliğine bağlıdır⁸⁵.

---

⁸²James Minahan, *Encyclopedia of the Stateless Nations Ethnic and National Groups Around the World*, Greenwood Publishing, Connecticut 2002, s. 208. (Suriye bölgesine yerleşen Nasturilerin sayısı 1936'da 8500 olarak bildirilmiştir. Bkz. Aubrey R. Vine, *The Nestorian Churches*, Independent Press, London 1937, s. 207-208).

⁸³Mark Samuel, "The Dilemma of the Assyrians in Lebanon", <http://www.atour.com/education/20010201a.html>, 04.11.2009.

⁸⁴Andrew Lee Butters, "Iraq's Christians Flock to Lebanon", <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1606015,00.html>, 04.11.2009.

<http://www.aina.org/news/20090530124650.htm>, 11.11.2009.

⁸⁵Nasser Gemayel, "The Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#H%20%E2%80%93%20THE%20ORIENTAL%20ASSYRIAN%20CHURCH>, 27.03.2009. (1918'de Hakkari'den Musul'a taşınan Patriklik merkezi, Irak'ın 1933'te bağımsızlığını kazanmasının ardından Kıbrıs'a taşınmış, 1940'ta ise ABD'nin Chicago eyaletine yerleşmiştir. 1976'da Patrik Mar Şimun XXI. İşaya'nın suikastının ardından Londra'da düzenlenen sinodda Patrik seçilen ve bugün halen Doğu'nun Asur Kilisesi'nin patriği olan IV. Mar Dinkha, Patriklik merkezinin Chicago olduğunu resmen açıklamıştır. Patrik Mar Dinkha 1984'te Vatikan'a resmi ziyarette bulunmuş, 1994'te ise Roma Katolik Kilisesi ile Ortak Kristolojik Deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyon, iki tarafın birleşme yolunda attığı temel adım olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca 1997 yılında Patrik Mar Dinkha, Nasturi Kilisesi'nin ana gövdeden ayrıldığı dönem olan V. yüzyıldaki kristolojik tartışmalarda İskenderiye Patriği Cyril ve Antakya Patriği Severus aleyhindeki tüm suçlamaları Nasturi litürji kitaplarından çıkarma kararı almıştır. 1996'da Bağdat Keldani Patriği I. Raphael Bdawin'le Michigan'da diyalog ve işbirliği anlaşması imzalayan

1.4- KATOLİK İNANCA MENSUP GRUPLAR

Bu başlık altında, Lübnan'da bulunan Katolik inanca mensup Hıristiyan gruplar ele alınacaktır. Bu çerçevede Maruniler, Melkitler olarak adlandırılan Grek Katolikler, Ermeni Katolikler, Süryani Katolikler, Keldaniler ve Roma (Latin) Katolikleri olarak bilinen gruplar hakkında bilgi verilecektir.

1.4.1- MARUNİLER

Lübnan'daki en büyük Hıristiyan grup olan Maruniler, etnik köken olarak Arami-Süryani kökenli bir toplumdur. Maruni adı, Aramca "efendi" anlamına gelmekte olup, IV. yüzyılın sonları ile V. yüzyılın başlarında Kuzey Suriye bölgesinde yaşamış olan Aziz Marun adlı bir keşişten⁸⁶ ya da VII. yüzyılda yaşamış Antakya Patriği John Marun'dan alınmıştır, dolayısı ile Maruni adı etnik bir kökene değil, dini bir kimliğe işaret etmektedir⁸⁷. 451 Kadıköy Konsili sonrası diğer Doğu Hıristiyanları gibi Monofizit doktrini kabul eden Aziz Marun'un takipçileri, Bizans

---

Nasturi Patriği, 1997'de Süryani Ortodoks Kilisesi ile diyalog müzakerelerinde bulunmuştur. Bkz. Joseph, s. 253-256). İnanç esasları açısından Nasturiler; İsa Mesih'te hem Tanrı hem insan olmak üzere iki tabiat olduğuna inanırlar, Meryem'in Teotokos olmadığını vurgularlar. Litürji dilleri Süryanicedir. Hıristiyanlığın yedi sakramentini kabul ederler. Evharist sakramentini "kurbana" olarak adlandırırlar. Bu ayinde kullanılan hamurun mayasının İsa Mesih'ten günümüze kadar ulaşmış olduğuna inanmaktadırlar. Nasturi kiliseleri çok sadedir ve resmi bir yasaklama olmamasına karşın kiliselerde ikonlara yer verilmez. Din adamlarının evliliğine karşı olan Nasturilikte yüzyıllar boyunca Patriklik amcadan yeğene geçmiştir (Bkz. Atiya, s. 278; Every, "Asuriler", s. 101).

⁸⁶ Aziz Marun'un yaşadığı manastırın, bir Roma eyaleti olan Apamea'nın (Kuzey Suriye bölgesi) yakınında olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, Maruniliğin ana vatanının Suriye olduğuna ve Süryani kültürü ve litürjisinin Maruniliğin çekirdeğini oluşturduğuna işaret etmektedir (Bkz. Ken Parry, *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, Blackwell Publishes, Oxford 2001, s. 307).

⁸⁷Atiya, s. 422; Ramazan Işık, *Maruni Kilisesi* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, s. 21; Rolland, s. 76.

İmparatoru Herakliyas döneminde (610-641) devlet baskısı ile Monotelitizm (Hıristiyan ilahiyatında İsa'da sadece tek bir iradenin var olduğunu ileri süren doktrin) inancını benimsemiş, bunun üzerine bölgenin diğer Hıristiyanları olan Monofizitler ve Melkitlerle sürtüşme yaşamaya başlamışlardır⁸⁸. Bu sürtüşmenin ardından Dağlık Lübnan bölgesine göç ederek içe dönük bir yaşam sürmeye başlayan Maruniler, Bizans Kilisesi'nin VI. Ekümenik Konsil'de (680-681) Monotelit doktrini aforoz etmesinin ardından, bu Kiliseden de uzaklaşmış ve bölgede aynı dönemde başlayan Müslüman hakimiyetiyle birlikte siyasi açıdan Bizans'tan kopmuşlardır⁸⁹. Yaşadıkları bu izole ortamda, Arami kültürü üzerine kurulmuş kimlik arayışını sürdüren Maruniler ayrı bir mezhep haline gelerek kurumsallaşmışlardır⁹⁰.

Maruniler, Dağlık Lübnan'a çekildikten sonra kent düzeninden uzaklaşmış, feodal bir yapı içerisinde Kilisenin sosyal ve siyasi yaşam üzerinde etkin olduğu bir

---

⁸⁸ Bizans İmparatoru Herakliyas, tahtta olduğu dönemde (610-641) imparatorluk büyük bir ekonomik ve siyasi bunalım içerisindeydi. Başkentle devletin doğu eyaletleri arasındaki inanç mücadelesi, İran'ın bu bölgedeki istilasını kolaylaştırıyordu. Bunun üzerine Herakliyas, dönemin İstanbul Patriği Sergius'un önerdiği doktrinle mevcut inanç ihtilaflarını gidermeye çalışarak İmparatorluğun birliğini sağlama mücadelesi içine girdi. Monotelitizm adı verilen bu doktrine göre İsa bedenleştikten sonra insani ve ilahi olarak ne iki iradeye ne de iki enerjiye sahiptir. Onun tek enerjisi (monoenerjizm) ve tek iradesi (monotelitizm) bulunmaktadır. Bu doktrin "echtesse" adıyla Ayasofya'da ilan edilmiş, ancak hem Ortodoksların hem Monofizitlerin bu yeni doktrine şiddetle karşı çıkması üzerine, yine imparatorluk tarafından aforoz edilmiştir. Monotelitizmi kabul eden tek dini grup ise Marun Manastırı rahipleri olmuştur (Bkz. Lucas Van Rompay, "Excursus: The Maronites", *The Oxford History of Christian Worship*, Geoffrey Wainwright (ed.), Oxford University Press, New York 2006, s. 170; Ostrogorsky, s. 102-119; Aydın, s. 20-21; Atiya, s. 422; Catholic Encyclopedia-<http://www.newadvent.org/cathen/10502a.htm>, 02.04.2009).

⁸⁹ Rompay, s. 170-171; Nasser Gemayel, "Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#A%20-%20THE%20MARONITE>, 29.03.2009.

⁹⁰ Işık, Maruni Kilisesi, s. 64-65. (Maruni Patriğinin resmi unvanı "Antakya ve Tüm Doğu'nun Maruni Patriğidir. Patrik, papanın onayı ile seçilir. Kilise'nin 1736'da belirlenen dokuz diyakozluk üzerinde hakimiyeti bulunmaktadır. Bunlar; Cübeyl-Batrun, Beyut, Sur (Tire), Baalbek-Kisrevan, Trablusşam, Kıbrıs, Şam, Halep-Kilikya ve Mısır'dır. Bunların dışında Arjantin, Brezilya, Venezuela, ABD, Kanada, Meksika, Fildişi Sahili ve Senegal'de de diyakozluklar bulunmaktadır. Patriklik merkezi Dağlık Lübnan'da Bkirke'de bulunan Maruni Kilisesi'nin bugünkü patriği 1987'den bu yana görevde olan Mar Nasrallah Butrus Sfeir'dir. Köken olarak Antakya Süryani litürjisine mensup olan Maruni litürjisi, XIX. yüzyılda tamamen Latinleşmiştir. Maruni Kilisesi; kurban (komünyon, aşai rabbani, evharistiya), vaftiz, konfirmasyon, tövbe, hasta yağlama, rahip takdisi ve evlilik sakramentlerini kabul etmektedir. Bkz. Matthew Bunson, *The Catholic Almanac's Guide to the Church*, Our Sunday Visitor Publishing Division, Inc., Huntington 2001, s. 345; Atiya, s. 442-443).

hayat tarzını benimsemişlerdir. Yaşadıkları dışı kapalı ortam nedeniyle Suriye ve Lübnan'da hiçbir etkinlikleri kalmayan Marunilerin tarih sahnesine tekrar çıkmaları ise, Haçlıların bölgeyi işgaliyle gerçekleşmiştir⁹¹. Bu dönemde, yaşadıkları Dağlık Lübnan'dan Lübnan'ın kıyı bölgelerine gelerek Haçlılara yardım eden Maruniler, 1102-1289'da Trablus Kontluğunun yerli nüfusunu oluşturmuş ve Antakya Latin Patrikliği aracılığıyla 1180'lerde Roma Kilisesi'nin otoritesini kabul etmişlerdir⁹². Roma Kilisesi ile aralıklarla devam eden ilişkileri dışında Hıristiyan dünyasından kopuk yaşayan Maruniler, Haçlı prensliklerinin yıkılmasıyla Memlük egemenliğine girmişlerdir. Memlükler döneminde Haçlıların geri dönme ihtimali dikkate alınarak Marunilerin yabancılarla ilişkisi kontrol altında tutulmuştur. Bu sebeple Haçlılarla birlikte başlayan Maruni cemaati-Papalık ilişkisi ortadan kalkmıştır⁹³.

Marunilerin, Haçlıların bölgeyi terk etmesinin ardından Batı Hıristiyanlarıyla irtibatlarının kopması üzerine Papalık, irtibatı tekrar sağlamak için bölgede Fransisken rahiplerini görevlendirmiştir. Fransiskenler, Marunilerin Katolik inancını benimseyip Roma ile birleşmelerini sağlamak için çalışırken Maruni geleneğine ait litürjik uygulamaları ortadan kaldırmaya çalışmış, hatta pek çok el yazması eseri yakmışlardır⁹⁴. Maruniler üzerindeki Katolikleştirme faaliyetlerini devam ettiren Papalık, 1584'te Roma'da açtığı Maruni Koleji aracılığıyla Maruni gençlerin, Katolik eğitim alarak kendi toplumlarının geleneksel litürji ve ritüellerini

---

⁹¹ Atiya, s. 425.

⁹² 1180'de, bazı Maruni piskopos ve rahipler, Antakya Latin Patriği Amaury'nin Kudüs ziyareti sırasında kendisine Roma Katolik doktrinine katılma taleplerini iletmişlerdir (Bkz. Matti Moosa, *The Maronites in History*, Gorgias Press, New Jersey 2005, s. 280; Salibi, *A House of Many*, s. 97).

⁹³ Gemayel, "Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#A%20-%20THE%20MARONITE> , 27.03.2009; Ramazan Işık, Maruni Kilisesi, s. 94-96.

⁹⁴ Bu dönemde Fransisken misyonerlerden Gryphon, Maruni Patrikliğinin ilk Katolik danışmanı olarak Kilise içinde pek çok reform yaparak Kilisenin Roma ile birleşmesi konusunda önemli adımlar atılmasını sağlamıştır (Bkz. Rompay, s. 171).

Latinleştirmesini sağlayacak din adamları yetiştirmiştir. XVI. yüzyıla kadar Maruni Kilisesi'nin Papalıkla ilişkileri sınırlı şekilde devam etmiş, 1578'de Papa XIII. Gregory'nin Marunilere Eliano Battista'yı resmi olarak misyon amacıyla göndermesiyle bu ilişkiler belirgin bir kimlik kazanmıştır⁹⁵.

Katolik Kilisesi'nin Marunileri Katolikleştirme ve geleneksel litürjilerini değiştirme çabalarına rağmen, Maruniler monotelit inançlarını ve geleneksel ritüellerini XVIII. yüzyıla kadar terk etmemiş ve bu süreç içerisinde Arami kökenlerini vurgulamaya devam etmişlerdir⁹⁶. Bu tepkisel tutumun sonucunda Süryanice, Maruni litürjisindeki varlığını korumuştur. Ancak Maruni Kilisesi, 1736'da düzenlenen Lübnan Konsili'yle Roma'ya bağlılığını resmi hale getirmiş, dolayısıyla bu Kiliseye ait litürji ve ritüeller de bu tarihten itibaren büyük oranda Latinleştirilmiştir⁹⁷.

Marunilerin Katolikleştirildiği ve Batı kültürüne entegre olduğu süreçte Batılı ülkelerle ticari ilişkileri de önemli düzeyde gelişmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı hakimiyeti döneminde Suriye'ye bağlı özerk bir bölge olan Dağlık Lübnan'da Dürzi ailelerin idaresinde yaşayan Maruniler, Avrupalılarla olan yakın ilişkileri nedeniyle Ortadoğu-Avrupa ipek ticaretini ellerinde tutarak zenginleşmişlerdir⁹⁸. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kendisine tanıdığı kapitülasyonlar sonucunda bölgedeki Katolikleri himaye hakkını kazanan Fransa, gönderdiği Cizvit misyonerler aracılığıyla hem Marunilerin Katolikleşmesinde önemli rol oynamış, hem de kendisi

---

⁹⁵ Harik, s. 76.

⁹⁶ Işık, *Maruni Kilisesi*, s. 177; Rompay, s. 173.

⁹⁷ Marunilerin Katolikleştirilmesi süreci için bkz. Ramazan Işık, "Marunileri Memlûkler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2005, C. IX, S. 1, s. 203-218.

⁹⁸ David Grafton, *The Christians of Lebanon*, Tauris Academic Studies, New York 2003, s. 70.

için güçlü bir yerel müttefik kazanmıştır⁹⁹. XVII. ve XVIII. yüzyıla gelindiğinde Dağlık Lübnan toplumu, Maruni ve Dürzi olmak üzere iki etnik grubun baskın olduğu ve bazı dini azınlıkların bulunduğu heterojen bir yapı arz ediyordu. Ancak bu dönemde bölgenin siyasi yapılanması bu sosyal ayrıma göre değil de, halkların etnik yapısına bakılmaksızın iktisadi sahibi varlıklı ailelerin elinde şekilleniyordu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, Dağlık Lübnan'da kültürel ve siyasal anlamda yeni liderlik modelleri belirlemeye başlamıştır. Bu süreçte, Maruni din adamları bu yeni liderlik yapısının oluşmasında önemli rol oynamışlardır¹⁰⁰. Özellikle, XVIII. yüzyılda Maruni Kilisesi'nde yapılan reform sonrasında Maruniler arasında birlik sağlanmış ve Kilise bağımsız ve güçlü bir yapıya kavuşarak Lübnan siyasi hayatında önemli bir rol oynamaya başlamıştır¹⁰¹.

XVIII. yüzyılda, Maruni toplumunu derinden etkileyecek bir hareket olarak ortaya çıkan Maruni Kilisesi'ndeki reform hareketi pek çok bileşenin etkisiyle başlamıştır. Nüfus artışı, iç göçler ve iyi eğitimle değişen toplum yapısı, Maruni Kilisesi'ndeki reform hareketine iyi bir zemin hazırlamıştır. Hızla gelişen Maruni nüfusu, yeni iş imkanları için yüzyıllardır yaşadıkları kuzey bölgelerden Kisrevan ve

---

⁹⁹ 1516'da Osmanlı egemenliğine giren Maruniler dil, din, kültür ve sosyal yaşantıları açısından devlet baskısı görmemiş, kendi dini liderlerini seçme hakkına sahip olmuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nden eman almayı reddeden bir anlayışa sahip olan Kilise, bu anlayışı nedeniyle devlet nezdinde legal bir statüye de sahip olmamıştır. Bu yapılarıyla hukuki olarak Süryaniler gibi Ermeni milleti içerisinde değerlendirilen Maruniler, patriklik merkezine en yakın vilayet olan Trablusşam'ın valisine bağlıydı. Bu bağlamda doğrudan sultanın koruması altında olmayan Maruniler, kendilerine bazen Cebel-i Dürüz'un idarecilerini bazen de Avrupa'nın Katolik imparatorlarını, özellikle de Fransa'yı korumacı olarak seçmişlerdir. Marunilerin 1647'de Fransa Kralı XIV. Louis'den koruma talep etmeleri bu duruma bir örnektir (Bkz. İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK, Ankara 1989, s. 7; <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#A%20-%20THE%20MARONITE>, 01.04.2009; Harik, s. 85-86).

¹⁰⁰ Harik, s. 74.

¹⁰¹ Battista'nın Maruni Kilisesi'ni ziyaret ettiği dönemde, Kilise organizasyon yönünden oldukça zayıf bir konumdaydı. Kilise içindeki görevler resmi değil, kişisel yakınlık üzerine kuruluydu. Patrik, bazı piskoposlar üzerinde söz sahibiyken diğerlerine söz geçiremiyordu. Piskoposlar Bişari'de patrikle birlikte oturuyor ve görev yerlerine gitmeyi reddediyordu. Din adamları, istemedikleri kararlar karşısında Hıristiyan olmayan yöneticilerine patriklerini şikayet ediyordu. Reform süreci tüm bu sorunları ortadan kaldırarak Maruni Kilisesi'ne merkezi bir yapı kazandırmıştır (Bkz. Harik, s. 75-78).

Cebeli Dürüz'e göç etmiş, bu durum din adamlarının yeni yerleşim bölgelerine din hizmeti götürmelerini gerektirmiştir. Böylece piskoposların patriklik merkezinden ayrılması, Kilise içinde bürokratik ilişkilerin gelişmesine imkan sağlamıştır¹⁰². Öte yandan, Roma'da bulunan Maruni Kolejinde eğitim gören din adamlarının ülkelerine dönerek Dağlık Lübnan'da okul ve dini misyonların yayılmasında önemli görevler almaları, Maruni toplumunun eğitimine büyük katkılar sağlayarak reform hareketini hızlandırmıştır¹⁰³. Maruni Kilisesi'ndeki bu yeniden yapılanma, cemaat içindeki ileri gelenleri ve mukataacı aileleri zayıflatmış, Kilisenin bu ailelere olan bağımlılığını büyük oranda azaltmıştır. Kilise kendi piskoposlarının ve din adamlarının maaşlarını ödeyince, bağımsız hareket etme şansı da yakalamıştır. Böylece, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Maruni Kilisesi Dağlık Lübnan'ın en zengin, en geniş ve en iyi organize olmuş kurumu haline gelmiştir¹⁰⁴. Reform sonrası oluşan Kilise bürokrasisi sayesinde Maruni Kilisesi'nin dini ve sosyal rolü güçlenmiş, oluşan bağımsız Kilise organizasyonu din adamlarının yeni fikir ve ideolojiler üretmesini de sağlamıştır. Bu ideolojilerden en önemlisi, Maruni milliyetçiliğidir¹⁰⁵. Dağlık Lübnan'ın coğrafi

---

¹⁰² Harik, s. 103-105.

¹⁰³ Harik, s. 162-164.

¹⁰⁴ XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Maruni Kilisesi'nin, Lübnan'ın siyasi hayatında önemli bir rol oynamaya başlamasının ilk sebebi, Maruni Kilisesi'nin etkin bir ekonomik güç haline gelmesidir. Bölgenin en büyük toprak sahibi olan Kilise, vakıfları ve manastır sisteminin yanı sıra zanaat merkezleri, ipek üretimi, dokuma, okul, kütüphane ve matbaa merkezlerine de sahipti. İkinci olarak, 1840'larda Patriklik merkezinin Kanubin'den Kisrevan'ın merkezindeki Bkirki'ye taşınması, Kilise'nin etkisinin ülkenin güney bölgelerinde de hissedilmesini sağlamıştır. Üçüncü olarak ise, Maruni toplumu içerisinde sosyal hareketlilik Maruni Kilisesi'ne siyasi güç kazandırmıştır. Örneğin, Cizvit misyonerleri tarafından Roma'da eğitilen ve 1854'te patrik seçilen Bulus Mas'adi, halktan gelen bir rahipti. Mas'adi, Patriklerin mukataacı büyük ve zengin ailelerden seçilmesi geleneğini yıkarak Kilise'yi halka yaklaştırmıştır (Bkz. Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London 2007, s. 22-23). (XVII. yüzyılda yaşamış Patrik İstafan al-Duvehyi (1670-1704) ile XIX. yüzyılda yaşamış Patrik Yusuf Hubayş'ın (1823-1845) otoriteleri arasındaki fark, Maruni Kilisesi'nin iki yüzyılda aldığı mesafeyi göstermektedir. Duveyhi hayatının son dönemlerini Dürzi yöneticilerden kaçarak geçirirken, Hubayş milli ve dini bir lider olarak bölgenin siyasi idarecilerinden büyük saygı görmekteydi. Bkz. Harik, s. 125).

¹⁰⁵ Diğer Hıristiyan gruplar gibi Maruniler de yüzyıllar boyunca süren Müslüman yönetimi altında asimile olmaktan korkmuş, bu korkularını Arap Müslümanlara karşı geliştirdikleri Mardaite (Fenike) uygarlığına uzanan bir tarih anlayışı oluşturarak aşmaya çalışmışlardır. Arap olmadıklarını iddia eden Maruniler, Müslümanlardan kültürel, eğitimsel ve dinsel anlamda üstün olduklarını savunmuşlardır.

konumu nedeniyle dış etkilere ve saldırılara en kapalı grup olan Maruniler bu sayede karakteristik özelliklerini koruyabilmişler ve Maruni milliyetçiliği fikrini cemaatleri arasında rahatça yaymışlardır¹⁰⁶. Bu milliyetçi duygularla Maruni Kilisesi, Maruni ulus kimliğini geliştirmek amacıyla XIX. yüzyıl boyunca tarih ve din konulu eserler yayınlamaya başlamıştır. Lübnan topraklarına sıkı bağlılığı ve kendi kendini yönetme isteğini toplumu içinde hızla yerleştiren Kilise, Maruni ideolojisinin merkezi olan bir kurum haline gelmiştir¹⁰⁷. Bu fikirlerin etkisiyle Maruniler, etnik bütünlükleri ve dinsel kimlikleriyle en çok gurur duyan ve bunu her fırsatta Lübnan'ın sosyal ve siyasi hayatına yansıtan dini grup haline gelmişlerdir.

XVIII. yüzyıldan itibaren Lübnan bölgesinde etkin bir unsur haline gelen Maruniler, Lübnan'daki etkinliklerini daha sonraki dönemde de devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda, Katolik Kilisesi'yle entegre olmaları ve başta Fransa olmak üzere Batılı güçlerle geliştirdikleri yakın ilişkiler sayesinde I. Dünya Savaşı sonrasında Lübnan'da kurulan Fransız manda yönetimindeki en etkin güç haline gelmişlerdir¹⁰⁸. Manda rejimi ardından kurulan bağımsız Lübnan devletinde de Marunilerin ayrıcalıklı konumu devam etmiş ve bu dini grup ülkede her alanda üstün konumda yer almaya devam etmiştir. Bu doğrultuda, cumhurbaşkanının Marunilerden seçilmesi hukuki düzleme oturtulmuş ve genel kurmay başkanlığı gibi üst düzey devlet mevkileri de Marunilere verilmiştir¹⁰⁹. Ancak XX. yüzyılın ikinci yarısında Marunilerin Lübnan'daki varlıkları kısmen zayıflamaya başlamıştır. Bunda, iç savaş sırasında büyük oranda Maruni nüfusunun yurt dışına göçü ve iç savaş sonrasında

---

Maruniler, Batı ve özellikle Fransa ile geliştirdikleri sıkı ilişkiler sonucunda şekillendirdikleri Marunililiği ulusal kimlik olarak yorumlamış ve İslamlaşmaya karşı güçlü direnç göstermişlerdir (Bkz. Meir Zamir, *The Formation of Modern Lebanon*, Cornell Press, New York 1988, s. 6).

¹⁰⁶ Zamir, *The Formation*, s. 5.

¹⁰⁷ Harik, s. 151-159.

¹⁰⁸ Rolland, s. 76.

¹⁰⁹ Zamir, s. 6.

oluşturulan düzende Müslüman grupların da yönetimde önemli oranda söz sahibi olmaya başlamalarının payı bulunmaktadır. Bugün, Maruniler toplam nüfusun % 23'ünü oluşturmaktadır (yaklaşık 850 bin)¹¹⁰. Lübnan'ın her bölgesinde yerleşik olmalarına karşın özellikle Doğu Beyrut ve Dağlık Lübnan'da yoğun olarak yaşayan Maruniler, geleneksel olarak Lübnan'daki sosyal piramidin en üst katmanında yer alırlar¹¹¹.

1.4.2- GREK KATOLİKLER (MELKİTLER)

Lübnan'daki Grek Katolikler, Melkit¹¹² Kilisesi'ne mensuptur. Bu Kilise, temelleri Doğu Akdeniz ve Greko-Romen dünyasına uzanan bağımsız bir Kilisedir. Melkitler Bizans ibadetini, teolojisini ve ruhaniliğini takip eden, aynı zamanda Ortadoğu geleneklerini sürdüren Katolikler olarak tanımlanmaktadır¹¹³. Bizans Kilisesi'ne bağlılığını, monofizitlerin ana bünyeden koptuğu Kadıköy Konsili'nden sonra da sürdüren Melkit Kilisesi mensupları, bu sadakatleri nedeniyle bölgedeki Hıristiyanlar tarafından Melkitler (kral yanlıları) olarak adlandırılmışlardır¹¹⁴.

---

¹¹⁰ <http://www.cnewa.org/default.aspx>, 19.02.2010.

¹¹¹ Rolland, s. 77.

¹¹² Melkit kelimesi Aramice "Malkaya" veya "Malkoye", Arapça "Meliki" kelimesinden gelmekte ve kral yanlıları anlamında kullanılmaktadır. XVIII. yüzyılın başlarına kadar Melkit kelimesi, Bizans litürji ve ritüellerine bağlı Antakya Ortodoks Kilisesi'ni ifade etmekteydi. Katolik misyonerlerin çabaları sonucunda, 1724'te bu topluluk ikiye bölünmüş ve Katolik Kilisesi'ne bağlanan grup, Ortodoks sıfatını çoğunluğa bırakarak kendilerini tanımlamak için Melkit ismini almışlardır. Bugün artık Melkit denildiğinde kastedilen grup 1724'te Antakya Ortodoks Patrikliğinden ayrılan Katoliklerdir (Bkz. Adrian Fortescue- George Smith, *Uniat Eastern Churches*, Gorgias Press, New Jersey 2001, s. 186-187; <http://en.wikipedia.org/wiki/Melkite>; <http://www.newadvent.org/cathen/10157b.htm>, 23.11.2009.

¹¹³ <http://www.melkite.org/Melkite.htm>, 20.11.2009.

¹¹⁴ Doğu Ortodoks Kiliseleri olarak gruplandırılan İskenderiye, Kudüs ve Antakya Kiliseleri, 1054'te Roma ve İstanbul Kiliseleri arasında yaşanan kırılmaya dahil olmayıp İstanbul'la aynı litürjiyi paylaşmayı sürdürürken Roma ile ilişkilerini de korumaya devam etmiştir (Bkz. Bailey, s. 86).

VII. yüzyılda Müslümanların denetimine giren Lübnanlı Melkitler, bu dönemde zulüm görmeden zımni statüsünde yaşamışlardır¹¹⁵. Yine aynı dönemde her hangi bir siyasi etkinlikleri olmayan Melkitler, Süryani ve Nasturiler gibi tıp, felsefe ve antik Yunan eserlerinin tercüme edilmesi alanlarında çalışmışlardır. Haçlılar döneminde bölgedeki Melkit din adamları yerine getirilen Latin patrik ve piskoposlar, bölge Hıristiyanları arasında Roma'ya yönelik olumsuz tepkilerin doğmasına neden olmuştur¹¹⁶. Memlüklerin, Haçlıların ardından bölgede sürdürdükleri egemenlikleri boyunca, Haçlıların doğal müttefiki olarak gördükleri bölge Hıristiyanlarını eskiye oranla daha sıkı denetim altına almaları Melkitleri Batı dünyasına yakınlaştırmıştır. Bununla birlikte Lübnanlı Melkitler, bölgenin 1516'da Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmesiyle daha özgür bir ortama kavuşmuş ve diğer gayrimüslim gruplarla birlikte zımni muamelesi görmüşlerdir. Bu dönemde Melkitler, İstanbul Fener Patrikhanesi'ne bağlanmışlardır¹¹⁷.

XVII. yüzyılda birçok Katolik misyoner (Cizvit, Kapuçin, Karmelit, Fransisken) Melkitler arasında Katolik doktrinin yayılması için çalışmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Katolik öğretiye yaklaşan Melkitler, 1709'da Patrik V. Cyril'in resmi olarak Papa'nın otoritesini tanıması sonucunda Roma Kilisesi'ne bağlanmışlardır. Yine de Kilise içinde farklı görüşler çatışmaya devam etmiş, bir grup Melkit din adamı Batı'yı inançları için kurtarıcı olarak kabul ederken, diğerleri

---

¹¹⁵ <http://www.opuslibani.org.lb/church/melkite/ehistory.htm>, 21.11.2009 . (950- 1085 yılları arasında Bizans'ın Antakya'yı tekrar ele geçirmesi üzerine Antakya, İskenderiye ve Kudüs litürjisi Bizanslaştırılmış, Melkitlerin de İstanbul ile bağlantısı güçlenmiştir. Bkz. <http://www.melkite.org/Melkite.htm>, 21.11.2009)

¹¹⁶ Haçlıların 1098'de Antakya'yı ele geçirmesi üzerine Melkit Antakya Patriği IV. John, patriklik merkezini İstanbul'a taşımıştır. 1268'e kadar İstanbul'da bulunan patriklik merkezi bu tarihten sonra Şam'a taşınmıştır (Bkz. Melkit Grek Katolik Kilisesi Patrikliği resmi web sitesi: <http://www.pgc-lb.org/english/Church3.shtml#Damas>, 17.05.2009).

¹¹⁷ Cragg, s. 124.

misyonerleri doğu geleneğinden anlamayan yabancılar olarak görmüştür¹¹⁸. 1724'te Antakya Patriği III. Athanasius Debbas'ın ölümünün ardından Serafim Tanas (VI. Cyril) önderliğinde Katoliklik yanlısı Halep grubu ve Sylvester önderliğinde Katoliklik karşıtı Şam grubu olmak üzere iki rakip grup belirmiş, her iki grup da Athanasius'a birer halef seçmiştir¹¹⁹. Fener Patrikhanesi ve Osmanlı Devleti Katoliklik karşıtı Sylvester'ı Patrik olarak tanımış, VI. Cyril ise bölgedeki Ortodoks baskısından kaçarak Lübnan'a sığınmıştır¹²⁰. Böylece Melkitler arasında ortaya çıkan iki ayrı gruptan Katolikleşme karşıtı Sylvester taraftarları Antakya Ortodoks Kilisesi adı altında kalarak Fener Patrikhanesine bağlılıklarını bildirmiştir. VI. Cyril etrafında toplanan Katolikleşme yanlısı diğer grup ise Grekliği ve Fener Patrikhanesi tarafından atanan Grek patrikleri tanımayarak kendilerini Melkit Katolik olarak adlandırmıştır. Bu grup, 1724'te Cyril önderliğinde resmi olarak Roma'ya bağlılığını bildirmiş ve 1729'da Papa XIII. Benedict VI. Cyril'i Antakya Patriği olarak atamıştır¹²¹. Bu tarihten itibaren uniat bir topluluk olarak beliren Melkit Katolikleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir yandan kendi ritlerini korumaya çabalarken diğer yandan cemaat içerisinde yayılmaya başlayan Protestanlıkla mücadele etmiştir¹²².

---

¹¹⁸ <http://www.melkite.org/Melkite.htm>, 17.05.2009.

¹¹⁹ Fortescue, s. 197; Bailey, s. 86.

¹²⁰ <http://www.newadvent.org/cathen/10157b.htm>, 21.05.2009.

¹²¹ Salibi, *A House of Many*, s. 43; <http://www.melkite.org/Melkite.htm> 15.05.2009. (Patrik Maksimus Mazlum (1833-1855) döneminde Ortodoksların zulmünden kaçıp Mısır'a göç eden pek çok Katolığın varlığı ve Kudüs'teki Melkitlerin sayısının artması üzerine patriklik Papa'dan bu bölgeler için otorite talep etmiş, bunun üzerine 1838'de Patrikliğin adı Antakya, İskenderiye ve Kudüs'ün Melkit Katolik Patrikliği olarak genişletilmiştir. Melkit Katolik Kilisesi, 1848'de Osmanlı idaresi tarafından resmen kabul edilmiştir. Bkz. Bailey, s. 88; Fortescue, s. 223; <http://www.pgc-lb.org/english/Church3.shtml#Damas>, 17.05.2009).

¹²² XIX. yüzyıl boyunca uniat kiliseler içinde kendi ritlerine dönme talepleri ve Latinleştirilme karşıtlığı yükselirken, Melkit Katolik Kilisesi de Patrik Gregory Joseph Sayour (1864-1897) aracılığı ile bu düşünceler üzerinde mesai harcamıştır. Patrik Sayour, Kiliseler arasındaki birlik için çalışmış, Roma Kilisesi ile birleşen Doğu Kiliselerinin kendi ritüel ve geleneklerini korumaları gerektiğini savunmuştur. Yine Sayour, I. Vatikan Konsili'nde kabul edilen Papa'nın dini konularda yanılmazlığı

Bugün, Patriklik merkezi Şam'da bulunan Melkit Katolik Kilisesi'nin 1930'dan bu yana Beyrut yakınlarındaki Ayn Traz'da da bir resmi konutu bulunmaktadır¹²³. Beyrut Melkit Başpiskoposluğu ise 1736'da kurulmuştur ve bugün 150 bin üyesiyle Ortadoğu'nun en önemli Grek Katolik piskoposluk bölgesini oluşturmaktadır. Ayrıca Lübnan'da Baalbek, Beyrut ve Cübeyl, Panaeas ve Marjeyun, Sayda ve Deir el-Kamar, Zahla ve Bekaa bölgeleri ile Trablusşam ve Sur'da olmak üzere yedi diyakozluk merkezi bulunmaktadır¹²⁴. Melkit Patrikliğinin Metn bölgesinin Antelias kasabasında St. Anne adlı bir ilahiyat okulu, Zouk Mikael'de bir rahibe okulu, Şuf ve Sayda'da ruhban okulları bulunmakta ve Patriklik bu okullarda Grek Katolik (Melkit) din adamları yetiştirmektedir¹²⁵. Ayrıca St. Jean Du Desert, Ain Traz ve Lübnan manastırları gibi bazı önemli Grek Katolik manastırları da bu bölgede yer almaktadır. Grek Katolik (Melkit) Kilisesi, Lübnan'da St. Paul misyoner topluluğunun faaliyetleri, Pazar okulları, gençlik kulüpleri ve

---

ilkesine karşı olduğunu açıklamış ve Doğu Katolik Kiliselerinin zorla Latinleştirilmesine karşı çıkmıştır. Ayrıca bu dönemde Sayour, cemaat içinde yayılmakta olan Protestanlıkla da mücadele etmiştir. Patrik IV. Maximos Sayegh'in II. Vatikan Konsili'nde Doğu Kiliselerine karşı Roma tarafından zorla uygulanan Latinleştirme politikasını eleştirmesi Doğu Ortodoks temsilcileri ve İstanbul Ortodoks Patriği I. Athenagoras'tan takdir almış, konsil sonrası Kilise geleneksel ibadet metotlarını restore etmeye ve Latin uygulamalarından uzaklaşmaya başlamıştır. Maximos, 1960'ta Roma Katolik Kilisesi'nden ibadette yerel dil kullanma hakkını kazanmıştır. Patrik V. Maximos Hakim (1967-2000) döneminde de Melkit Kilisesi içerisinde reform süreci devam etmiştir. Bugün Melkit Kilisesi, kendisini Roma ile birleşmiş otantik bir Kilise olarak görmekte ve Batı Kiliseleri içerisinde "Doğu'nun sesi ve Batı ile Doğu arasında bir köprü" olduğunu savunmaktadır (Bkz. Robert J. Taft, "Between East and West: Eastern Catholic ('Uniate') Churches", *World Christianities 1815-1914*, Sheridan Gilley - Brian Stanley (ed.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 420; Bailey, s. 88; <http://www.melkite.org/Melkite.htm>, 21.05.2009).

¹²³ <http://www.opuslibani.org.lb/egliseeng/003/patriachlahham.html>, 17.05.2009. (Melkitler yüzyıllarca Bizans litürjisine tabi olmuş, aynı ritüel ve geleneklere Katolikliğe geçişten sonra da devam etmişlerdir. Melkit kiliselerinde Grek Ortodoks kiliselerinde olduğu gibi ikonlar bulunmaktadır. Evharistiya ayininde mayalı ekmeğe kullanılan Melkitler, şaraba sıcak su ekler ve vaftizi tamamen suya batırarak yaparlar. Komünyon ve konfirmasyon ve vaftiz doğumdan kısa süre sonra eş zamanlı uygulanır. İstavroz sağdan sola doğru çıkarılır. Evli erkekler rahip olabilir. Patrik, piskoposlar tarafından bir sinodda seçilir ve Papa tarafından onaylanır. Bugünkü Patrik, 2000 yılında seçilen III. Gregorios Laham'dır. Bkz. Bailey, s. 88; Nasser Gemayel, "Christian Communities in Lebanon", <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#1%>; <http://www.pgc-lb.org/english/Church3.shtml#Damas>, 17.05.2009).

¹²⁴ Nasser Gemayel, <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#1%>; <http://www.pgc-lb.org/english/Church3.shtml#Damas>, 11.05.2009.

¹²⁵ <http://www.mliles.com/melkite/indexmelkiteotherlebanon.shtml>, 18.05.2009.

periyodik dergisiyle Lübnan cemaatine ulaşmaktadır. Lübnanlı Grek Katolikler, Vatikan tarafından belirlenen Katolik doktrinleri tamamen kabul etmekle birlikte eski ritüel ve geleneklerini Marunilere oranla daha çok korumuşlar ve yüzyıllardır Lübnan'da Katolik denince akla gelen dini grup olmuşlardır¹²⁶.

Grek Katolikler, Marunilerden sonra Lübnan'daki ikinci büyük uniat topluluktur. Bölgenin en eski sakinlerinden olan Grek Katolikler, XVIII. yüzyılda Suriye'den Lübnan'a göç eden dindaşları sayesinde nüfuslarını daha da artırmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Lübnan'da yaşanan ve zamanla mezhep çatışması haline gelen iç karışıklıklarda Maruniler ve Şiiilerle birlikte Dürzilere karşı savaştan Grek Katolikler, Mutasarrıflık döneminde oluşturulan danışma meclisinde görev almışlardır¹²⁷. XIX. yüzyılda Suriye ve Lübnan bölgesindeki Hıristiyan gruplar arasında beliren ulusçuluk fikirlerinden etkilenen Grek Katolikler, 1733'ten beri Grek Katolik Kilisesi'nde kullandıkları matbaanın oluşturduğu gelenekle özellikle Arap dili konusunda önemli eserler vermişlerdir¹²⁸. Fransa'nın mandaterliğinde Suriye'den ayrı bir Lübnan devleti kurulduğunda, Suriye'deki dindaşlarıyla bütünlük içinde kalabilmek için bu yeni rejime karşı çıkan Grek Katolikler, daha sonra Fransızlarla iyi ilişkiler geliştirmişlerdir¹²⁹.

Yüzyıllar boyunca Avrupalı tüccarların Lübnan'daki yerel aracılardan olan Grek Katolikler, ekonomik olarak her dönemde iyi bir konumda olmuşlardır. Eğitim alanında da gelişmiş olan Grek Katolikler, profesyonel meslek gruplarında yer almakta ve üst düzey kamu görevlerinde bulunmaktadırlar. Bugün Lübnan'daki

---

¹²⁶ Rolland, s. 78.

¹²⁷ Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920*, I. B.Tauris, New York 1993, s. 30; Salibi, *The Modern History*, s. 56-62.

¹²⁸ Harik, s. 159.

¹²⁹ Salibi, *The Modern History*, s.158.

nüfusları 150 binden fazla olan Grek Katolikler¹³⁰ Beyrut, Beka Vadisi'nin orta kesimleri, Zahle ve Sayda'da yoğun olarak yaşamaktadırlar. Dağlık Lübnan bölgesinin önemli kırsal nüfusunu da oluşturan cemaatin kent nüfusu ise eğitim düzeyi yüksek orta sınıftır. Ana dilleri Arapça olan ve Araplılarıyla gurur duyan Grek Katolikler, Lübnan'ın Arap dünyası ile özellikle de Suriye ile yakın ilişkiler geliştirmesini savunurlar¹³¹.

1.4.3- ERMENİ KATOLİKLER

Lübnan'da bulunan uniat Hıristiyan topluluklardan biri olan Katolik Ermeniler, Gregorian Ermenilerle aynı geçmişe sahip olsalar da, Roma Kilisesi'nin Katolikleştirme faaliyetleri sonrasında farklı bir dini gruba oluşturmuşlardır. Ermeni Katolik Kilisesi kendi tarihini, 451 Kadıköy Konsili sonrası İstanbul ve Roma ile bağlarını koparmayan din adamlarına dayandırsa da¹³², Katolikliğin Ermeniler arasında Haçlı Seferleri esnasında Kilikya Ermeni Prensiğiyle iyi ilişkiler içinde olan Latinler aracılığıyla yayılmaya başladığı genel olarak kabul görmektedir¹³³. Bu dönemde Ermeniler Kudüs'e giren Haçlı ordularına katılmış, Latinlerin bölgede güç kazanmasında etkili olmuşlardır¹³⁴. 1375'te Kilikya'daki Ermeni Prensiğinin ortadan kaldırılmasının ardından Fransisken ve Dominiken misyonerlerin Ermenileri

---

¹³⁰ McDowall, s. 9.

¹³¹ <http://countrystudies.us/lebanon/49.htm>, 18.05.2009.

¹³² Bailey, s. 81.

¹³³ Atiya, s. 361; Küçük, Ermeni Kilisesi, s. 199; Bunson, s. 137.

¹³⁴ Vrej Nerses Nersessian, "Armenian Christianity", s. 43. (Ermenilerin Haçlılarla yaptıkları işbirliği için ayrıca bkz. S. Peter Cowe, "The Armenians in the Era of the Crusades, 1050-1350", *The Cambridge History of Eastern Christianity*, Michael Angold (ed.), s. 404-427).

Latinleştirme ve Katolikleştirme faaliyetleri artmıştır¹³⁵. Katolik Ermeni Kilisesi'nin doğuşu ve resmîyet kazanması ise 1742'de Papa XIV. Benoit'nın Abraham Pierre Ardzivian'ı Kilikya Ermeni Katolik Piskoposu olarak onaylamasının ardından resmen gerçekleşmiştir¹³⁶. Böylece Ermeni Katolikler, tarihi litürjilerini korumakla beraber Papa'nın otoritesini kabul etmişlerdir. Bu dönemde Halep'te kurulan Katolik Patrikliği merkezi Beyrut'un kuzeydoğusunda bulunan Bzommar'a taşınmış, 1867 yılına kadar Patriklik burada kalmıştır¹³⁷. Katolik Ermeniler, Osmanlı millet sistemi içerisinde Gregorian Ermenilerle birlikte Ermeni Apostolik Patrikliğine bağlıyken, Fransa'nın baskıları sonucunda 1830'da bu gruba ayrı bir millet statüsü verilmiştir. Bu tarihten sonra İstanbul'da bir başpiskoposluğa sahip olan Kilise, yönetimdeki iki başlılığa son vermek için Bzommar'daki Patriklik merkezini İstanbul'a taşımıştır. 1928'de merkezi Beyrut olarak belirlenen Ermeni Katolik Kilisesi Patrikliğinin merkezi Beyrut'a nakledilmiş, Bzommar ise Patrikliğin yazlık konutu haline getirilmiştir¹³⁸.

Lübnan'da bulunan Ermeni Katolik Kilisesi üyeleri, Gregorian ve Evanjelik Ermeni Kiliseleri ile yakın ilişkiler içindedir. Her üç Kilise arasında evlilikler ve sosyokültürel yardımlaşmalar yapılmaktadır¹³⁹. Sosyal hizmetlerin verilmesinde üç Kilisenin üyeleri arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Bunun yanı sıra Ermeni

---

¹³⁵ Haçlı seferleri ve özellikle 1439 Florance Konsili sonrası bölgeye gelen Dominiken, Fransisken ve Cizvit Misyonerlerin Doğu Hıristiyanları arasındaki faaliyetlerine bu çalışmada Haçlı Seferleri ve Katolik Misyoner Faaliyetler başlığı altında yer verilmiştir.

¹³⁶ Official site of Armenian Catholic Church, "History of Church", http://www.armeniancatholic.org/inside.php?lang=en&page_id=2301, 10.08.2009.

¹³⁷ "The Origin of Bzommar Congregation", http://www.armeniancatholic.org/inside.php?lang=en&page_id=42, 10.08.2009. (Ermeni Katoliklerin Patriklik merkezi olarak Lübnan'ı seçmelerinin en önemli nedeni, Lübnan Hıristiyanlarının çoğunluğunu oluşturan Marunilerin Katolik olmasıdır. Bkz. Atiya, s. 367).

¹³⁸ Ermeni Katolik Kilisesi Patriği 1999'dan bu yana XIX. Nerses Badros'tur (Bkz. <http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=62>, 02.08.2009).

¹³⁹ Bailey, s. 82.

Katolik Kilisesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Eçmiyadzin Katolikosluğu ile de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Lübnan Ermeni Katolikleri, bölgedeki Gregoryan Ermenilerle aynı imkanlara sahiptir. Diaspora olmanın güçlendirdiği kimlik arayışı, Ermenilerin kendi aralarındaki diyalogunda ait oldukları mezhepleri önemsiz hale getirmiştir. Bugün sayıları 20 bin kadar olan Lübnanlı Ermeni Katolikler, Lübnan Parlamentosunda bir sandalye ile temsil edilmektedirler. Ermeni Katolik Patrikliği okullar, yetimhaneler, sağlık merkezleri, gençlik kulüpleri ve sosyal-kültürel kurumlarla Ermenilere hizmet vermektedir¹⁴⁰. Bunun yanı sıra Patriklik, ülkede bulunan pek çok kilise ile Ermeni cemaatine ulaşmaktadır. St. Elie-St. Gregory the Illuminator (Surp Yeghia - Surp Krikor Lousavoritch) Ermeni Katolik Katedrali (Beyrut), Ermeni Katolik Yükseliş Kilisesi, Eşrefiye- Beyrut (bu kilise aynı zamanda Lübnan'daki Ermeni Katolik Piskoposluğu'nun merkezidir), Ermeni Katolik Kilisesi ve Bzommar Manastırı (Bzommar), St. Saviour (Surp Pergitch) Ermeni Katolik Kilisesi (Burc Hamud), Kutsal Haç (Surp Khatch) Ermeni Katolik Kilisesi (Zelka), Seyyide Fatima Ermeni Katolik Kilisesi (Zahle- Bekaa) ve Seyyide Rosary Ermeni Katolik Kilisesi (Anjar- Bekaa) Lübnan'da bulunan başlıca Ermeni Katolik kiliseleridir.

1.4.4- SRYANI KATOLIKLER

Lübnan'daki Katolik Hıristiyan gruplardan biri olan Süryani Katolikler, 1662'de Patrikliğini ilan eden Andrew Ahidjan'ın liderliğinde Süryani Ortodoks cemaatinden ayrılarak Papa'nın üstünlüğünü kabul eden dini gruptur. Süryanilerin

---

¹⁴⁰ http://armeniancatholic.com/inside.php?lang=en&page_id=50, 06.08.2009.

bir kısmının Katolikleşmesine neden olan Süryani- Katolik ilişkileri ve etkileşimi Haçlı Seferlerine dayanmaktadır¹⁴¹. Haçlılar döneminde başlayan bu ilişkiler, Haçlıların bölgeden çıkarılmasından sonra da devam etmiş, özellikle de Katolik Kilisesi'nin bölgeye gönderdiği misyonerlerle birlikte daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bu doğrultuda, XVII. yüzyılda Cizvit ve Kapuçin misyonerlerinin Halep'te sürdürdüğü faaliyetler sonucunda bazı Süryani piskoposlar Katolikliği benimsemiş, misyonerlerin sayısı arttıkça Katolikliğe geçiş yerel ve sınırlı olmaktan çıkmıştır¹⁴². Bu süreçte, 1656'da Mardinli Süryani piskopos Ahijan Katolikliği benimsemiş ve daha önce Katolikleşmiş olan Maruni Patrikliği tarafından ilk Süryani Katolik piskopos olarak atanmıştır. Bundan birkaç yıl sonra, 1662 yılında ise Osmanlı yönetimi Ahijan'ın piskoposluğunu tanımıştır. Bu yeni Kilise, 1663'te Fransa'nın himayesini talep etmiş, ayrıca Lübnan'daki Dürzi Emirliği'nin desteğini alabilmek için Dağlık Lübnan'a yerleşmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Katolik misyonerlerinin bölgede devam eden faaliyetleriyle birlikte Süryani Katoliklerin sayısı artmış ve Süryani Katolik Kilisesi, Roma Kilisesi ile resmen birleşme kararı almıştır. Bu karar Halep Piskoposu Micheal Carve tarafından resmen ilan edilmiştir. Papa VI. Pius'un onayı ile de Süryani Katolik Kilisesi 1783 yılında resmen tanınmıştır¹⁴³.

---

¹⁴¹ Bailey, s. 95.

¹⁴² Süryaniler arasında Roma ile birleşme eğiliminin artmasının, Katolik misyonerlerin faaliyetlerinin ötesinde siyasi bir nedeni de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti idaresinde yaşayan Süryani Ortodokslar 1882'ye kadar millet sistemi içerisinde Ermeni Patrikliğine bağlı olarak yaşamışlardır. Bu sebeple Süryani Ortodoks Patrikliği, İstanbul Ermeni Patrikliğinin kararlarına bağlı olmak zorunda kalmıştır. Bu yapının Süryani Ortodoksların hukuksal çıkarlarını her zaman korumaması, Süryaniler arasında Roma ile birleşip Fransa'nın fiili himayesine girme fikrini cazip hale getirmiştir. Bunun yanı sıra Roma ile birleşmiş Maruni Kilisesi'nin varlığı ve otonomluğu da diğer Doğu Kiliseleri ve Süryaniler için bir örnek niteliği teşkil etmekteydi (Bkz. Anthony O'Mahony, "Syriac Christianity in the Modern Middle East", *The Cambridge History of Eastern Christianity*, Michael Angold (edt.), Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 515).

¹⁴³ O'Mahony, s. 515.

Lübnan'daki Katolik grupları himaye eden Fransa'nın baskıları sonucunda Osmanlı Devleti 1830 yılında Süryani Katolikleri millet olarak kabul etmiş, bunun üzerine 1831'de Patriklik merkezi Dağlık Lübnan'dan Halep'e, oradan Mardin'e taşınmıştır¹⁴⁴. 1920'den bu yana ise patriklik merkezi Beyrut'tadır ve Süryani Katolik Patriği, 2009'da seçilen III. Ignatius Joseph Younan'dır¹⁴⁵. Lübnan'da Süryani Katolik Patriğine ait bir ilahiyat okulu ve basım evi bulunmaktadır. Kilise'nin Lübnan'daki öncelikli hedefi gençler için eğitim fırsatları sunmak ve Ortadoğu'dan ABD, Avrupa ve Avustralya'ya yoğun olarak devam eden göçü engellemektir. Kilise diasporada ise Süryanice eğitim vererek Süryani kimliğinin korunmasını amaçlamaktadır¹⁴⁶.

Lübnan'daki Süryani Katolik cemaatinin bir kısmı XVII. yüzyılda bölgeye gelenlerden oluşmaktayken, önemli bir kısmı da Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı öncesi yaşanan çatışmalardan kaçan ve Lübnan'a yerleşen Süryani Katoliklerden oluşmaktadır. Fransız mandası döneminde sosyokültürel olarak Batı'ya yakınlaşan Süryani Katolikler, Katolik Kilisesi ile bağlarını da aynı dönemde güçlendirmişlerdir. İç savaş döneminde cemaat üyelerinin önemli kısmı, özellikle genç nüfus ABD, Avustralya ve Avrupa'ya göç etmiştir. Bugün Lübnan'daki Süryani Katolik nüfusu 30 bin civarındadır. Batı kültürüne sahip kentli sınıfı oluşturan

---

¹⁴⁴ O'Mahony, s. 516.

¹⁴⁵ <http://www.cnewa.org/ecc-bodypg-us.aspx?eccpageID=65>, 11.10.2009. (Dünya genelinde bugün 130 bin üyesi bulunan Süryani Katolik Kilisesi'nin Lübnan, Suriye ve Irak başta olmak üzere ABD, Kanada ve Avustralya'da da piskoposluk merkezleri bulunmaktadır. Suriye'de dört, Irak'ta iki ve Lübnan'da bir yönetim merkezi olan Süryani Katolik Kilisesi'nin Türkiye, Venezuela, Irak ve Kuveyt'te piskoposlukları mevcuttur. Cemaatin anadili Arapça olup Kuzey Irak ve Doğu Suriye'de yer alan bazı köylerde halen Süryanice konuşulmaktadır. Bkz. Bunson, s. 345).

¹⁴⁶ Bailey, s. 95.

Lübnanlı Süryani Katolikler Beyrut başta olmak üzere Lübnan'ın sahil kentlerinde yaşamaktadır¹⁴⁷.

1.4.5- KELDANİLER

Lübnan'da sayıları oldukça sınırlı olmasına karşın anayasa ile tanınan gruplardan biri olan Keldaniler¹⁴⁸, 1552 yılında Nasturilerden ayrılarak Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul eden uniat topluluklardan biridir¹⁴⁹. Litürjilerini aynen koruyup Roma otoritesine giren Keldani Kilisesi dini ritüellerinde Nasturi Kilisesi'nin uygulamalarına devam etmektedir. Keldanilerin ibadet dili ise Süryanicenin doğu kolu olan Keldanicedir. Keldani Patriği resmi olarak "Babil Patriği" unvanını taşır ve Bağdat'ta ikamet eder. Bugünkü Patrik, 2003'te göreve gelen III. Emmanuel Delly'dir¹⁵⁰.

Son yüzyıllarda, çeşitli nedenlerle ana vatanları olan Irak'tan ayrılıp başka bölgelere göç etmek zorunda kalan Keldanilerin bir kısmı da Lübnan'a

¹⁴⁷ <http://www.opuslibani.org.lb/church/syriac/ehistory.htm>, 18.11.2009.

¹⁴⁸ Keldani kelimesi, etnik ve dini olmak üzere iki farklı anlam içermektedir. Etnik olarak M.Ö.1000'lerde güneyden batıya doğru göç edip Güney Mezopotamya'daki bölgede, Fırat ve Dicle arasına (bugünkü Bağdat'ın güneyine) yerleşen eski Mezopotamya halkını tanımlayan Keldani sözcüğü, dini anlamda 1552'de Nasturilerden ayrılıp Roma Kilisesi'ne bağlanan Hıristiyan topluluğunu anlatmak için kullanılmaktadır (Bkz. Joseph Molitor, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, çev. Erol Sever, Yaba Yayınları, İstanbul 2004, s. 9; Albayrak, s. 50).

¹⁴⁹ Ortadoğu'daki diğer Hıristiyan gruplar gibi Nasturilerin de Roma Kilisesi ve Batı Hıristiyanları ile ilk temasları Haçlı Seferleri esnasında başlamıştır. Bu tarihten sonra Nasturiler, Dominiken ve Fransisken rahiplerin Roma Katolik Kilisesi'nin doktrinel öğretilerini yaydıkları faaliyetlerin etkisinde kalmışlardır (Bkz. O'Mahony, s. 526). (1192-1489 arasında Türk, Arap ve Moğollar arasında el değiştiren Kıbrıs, liderliğini Tarsus Başpiskoposu Timothy'nin yaptığı Nasturi grupların Katolik Kilisesi'ne bağlanma talebinde bulunduğu ilk yer olmuştur. 1445'te Roma ile birleşen Kıbrıslı Nasturilerin ardından Papa bu gruba, Babil'in eski adı olan Kalde şehrine ve bölgenin köklü halkı Keldanilere atfen Keldani adını vermiştir. Keldani Katolik Kilisesi'nin ortaya çıkması ise 1552'de patriklik seçiminde yaşanan sorunlar nedeniyle Nasturi Kilisesi'nden ayrılıp kendi Patrikliği ilan eden Yuhanna Sulaka'nın 1553'te Papa tarafından VIII. Şimun adıyla Musul Patriği olarak atanması sonrasında gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Keldani Kilisesi'nin Roma ile tam birleşmesi 1830'a kadar tamamlanmamıştır. Bkz. Albayrak, s. 107; Atiya, s. 307; Heleen Murre-Van Dan Berg, s. 256).

¹⁵⁰ <http://www.gcatholic.com/dioceses/data/rite-Ch.htm>, 21.11.2009.

yerleşmiştir¹⁵¹. Lübnan'da yaşayan Keldaniler, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Suriye, Irak ve Türkiye'den göç ederek bu ülkeye yerleşmeye başlamışlardır. Keldani Patrikliği bu bölgeye yerleşen Keldaniler için din görevlileri göndermiştir ve ilk resmi Patriklik temsilcisi 1895'te Lübnan'a ulaşmıştır. 1957'de kurulan Beyrut diyakozluğunun dışında, zamanla Zahle ve Trablusşam'da da birer Keldani diyakozluğu kurulmuştur¹⁵². Ayrıca sonraki dönemde, Lübnan'daki din hizmetlerini idare edecek bir Keldani piskoposluğu da oluşturulmuştur¹⁵³. Günümüzde bu dini kurumlar tarafından yönlendirilen Keldani Yardım Kuruluşu, Lübnanlı yoksul Keldanilerin temel gereksinimlerini karşılamakta ve yoksul Keldani çocuklara eğitim imkanı sağlamaktadır. Keldani Gençlik Topluluğu ise 1957'de Keldani gençlere dinsel ve kültürel değerlerini öğretmek amacıyla kurulmuştur. Bu topluluk, düzenli olarak çıkardığı "Babil" adlı dergi ile Lübnan Keldani cemaatinin sosyal paylaşım mekanizmalarından biri haline gelmiştir. Bugün nüfusları 10- 12 bin civarında olan Keldanilerin sayısı, ülkelerindeki savaştan kaçarak Lübnan'a göç eden Iraklı Keldani mülteciler nedeniyle her geçen gün artmaktadır¹⁵⁴.

---

¹⁵¹ Kuzey Irak ve Musul civarındaki pek çok Keldaninin Bağdat'a ya da yurt dışına göç etmesi sonucu 1950'lerde Patriklik merkezi Musul'dan Bağdat'a taşınmıştır. Irak'ın siyasi değişiminden etkilenen Keldaniler için II. Dünya Savaşı sonrasında ülkede başlayan çatışma ve kargaşa dönemi Irak yönetiminden zulüm gördükleri dönem olmuştur. Modern Irak tarihinin askeri ve siyasi darbelerinin yanı sıra 1970'lerdeki millileştirme süreci, ülkedeki tüm sosyal sistemi etkilediği gibi Hıristiyanları ve Keldani cemaatini de etkilemiştir. Bu süreçte pek çok Keldani Avustralya, ABD ve Avrupa'nın yanı sıra Lübnan'ın da dahil olduğu Ortadoğu ülkelerine göç etmiştir. Bu göçler sonucunda günümüzde, başta Irak olmak üzere Türkiye, İran, Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, Rusya, Hindistan, ABD ve Avrupa ülkelerinde Keldani nüfusu bulunmaktadır (Bkz. O'Mahony, s. 529; Bailey, s. 83).

¹⁵² <http://www.gcatholic.com/dioceses/diocese/beir4.htm>, 23.11.2009.

¹⁵³ Keldani Kilisesi Başpiskoposluk merkezleri; Irak'ta Kerkük, Erbil, Musul ve Basra, İran'da Tahran, Urumiye ve Ahvaz, Türkiye'de Diyarbakır'dır. Piskoposluklar ise Irak, Suriye, Lübnan, Mısır, ABD, Avustralya, Yeni Zelanda, Kudüs ve Ürdün'de bulunmaktadır (Bkz. <http://www.gcatholic.com/dioceses/data/rite-Ch.htm>, 21.11.2009).

¹⁵⁴ <http://www.chaldeanlebanon.com/>, 21.11.2009.

1.4.6- ROMA (LATİN) KATOLİKLERİ

Lübnanlı Roma Katolikleri, Kudüs Latin Patrikliğine bağlıdır. Hıristiyanlığın doğduğu yer olan ve Hıristiyan tarihinin beş önemli merkezinden biri olan Kudüs'te Latin Patrikliğinin tarihi, Haçlıların 1099'da Kudüs'ü ele geçirdiği döneme uzanmaktadır¹⁵⁵. Kudüs Latin Patrikliğine bağlı bir Lübnan diyakozluğu ise 1772'de kurulmuştur. Günümüzde bu diyakozluğun Beyrut, Metn, Bekaa, Sayda, Sur ve Trablusşam'da birer merkezi bulunmaktadır¹⁵⁶.

Lübnan Latin cemaatinin üyeleri, az sayıda yerel halkın yanı sıra İtalyan ve Fransız ağırlıklı yabancı nüfustan oluşmaktadır¹⁵⁷. Bölgedeki Latin Katoliklerin sayısı Fransız manda döneminde artmış, bağımsızlığın ardından ise bu sayıda ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Günümüzde bu cemaatin 14 bin civarında mensubu bulunmaktadır ve bu sayı Lübnan nüfusunun yalnızca % 0,9'unu oluşturmaktadır¹⁵⁸. Cemaatinin azlığına karşın Lübnan Roma Katolik Kilisesi, Latin misyonerlerinin etkinliği sayesinde ülkenin en iyi organize olmuş ve en etkin Kilisesi haline

---

¹⁵⁵ Haçlılar Kudüs'ü ele geçirdiğinde, buradaki Grek patriğini Kıbrıs'a sürmüş ve onun yerine Latin (Katolik) bir patrik atamışlardır. 1187'de Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü geri alması üzerine Akra'ya taşınan Latin Patriği 1291'e kadar burada ikamet etmiştir. Memlüklerin Akra'yı alarak bölgedeki Latin Krallığına son vermesiyle Latin Patrikliği bu kez Kıbrıs'a yerleşmiştir. Bu tarihten sonra bölgedeki Latin Patrikliği faaliyetleri resmi anlamda son bulsa da, 1342'de Papa VI. Clement'in Kudüs'e gönderdiği Fransisken rahipler, beş yüz yıl boyunca Latin Kilisesi'ne bağlılığın teminatı olmuşlardır. Kudüs'teki Latin Patrikliğinin yeniden tesisi, 1847 yılında Papa IX. Pius tarafından sağlanmıştır. Bunun üzerine 1852'de Osmanlı Devleti, Kudüs'teki Kiliselerin çatışmasını önlemek için her Kilisenin kutsal yerler için rolünü belirleyen bir ferman yayınlamıştır (Bkz. Bailey, s. 90-91; Kudüs Latin Patrikliği resmi web sitesi: http://www.lpj.org/newsite2006/patriarch/history_patriarchate.html, 13.03.2010). (Günümüzde Kudüs Latin Patriği, ilk Filistinli patrik olan Michel Sabbah'tır. Patriğin Filistin, İsrail, Ürdün ve Kıbrıs'ta diyakozluklara ve bu diyakozluklara bağlı 70 bin üyesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Mısır, Kuveyt, Suriye, Libya ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde de diyakozluklar mevcuttur. Kilisenin litürjik uygulamaları ve organizasyonu Latin geleneklerine göre düzenlenmiştir. Öte yandan dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen pek çok hacıya ve öğrenciye hizmet vermesinden dolayı patriklik merkezi ve patrikliğe bağlı tüm kiliselerde Latincenin yanında pek çok dilde de ayin düzenlenmektedir. Bkz. Bailey, s. 92).

¹⁵⁶ http://www.lpj.org/newsite2006/patriarch/history_patriarchate.html, 13.03.2010.

¹⁵⁷ Rolland, s. 78.

¹⁵⁸ <http://www.opuslibani.org.lb/church/latin/ehistory.htm>, 11.03.2010.

gelmiştir. Kilise'ye ait 65 ilköğretim okulu, 39 lise, 15 teknik okul ve Cizvitlerin kurduğu Saint Joseph Üniversitesi, Lübnanlılara eğitim alanında iyi düzeyde hizmet vermektedir. Ayrıca Latin Kilisesi 25 yetimhane, dokuz dini kurum, sekiz hastane, gençlik merkezleri, yetişkinler için organizasyonlar, klinikler, hasta ve yoksullar için yardım kuruluşları, huzur evleri ve engelli çocuklar için eğitim kurumlarıyla Lübnan'daki en faal Kilise durumundadır¹⁵⁹.

1.5- PROTESTAN VE EVANJELİK HİRİSTİYANLAR

Lübnan'da bulunan farklı etnik ve dini topluluklardan biri de Protestan ve Evanjelik Hıristiyanlardır¹⁶⁰. Önceleri bu bölgede herhangi bir Protestan veya Evanjelik Hıristiyan bulunmazken¹⁶¹, ilk Protestan misyonerlerin bölgeye ulaştığı

¹⁵⁹ <http://www.opuslibani.org.lb/church/latin/ehistory.htm>, 11.03.2010.

¹⁶⁰ Protestanlık, XV. yüzyılda Avrupa'da yaşanan aydınlanma hareketinin ardından Roma Katolik Kilisesi'ne karşı geliştirilen dinsel reformların sonucunda doğan ve Ortodoks ya da Katolik Hıristiyanlıktan ayrı pek çok grubu içeren geniş bir Hıristiyan mezhebidir. XVI. yüzyılda Luther, Zwingli ve Calvin gibi farklı Protestan önderlerin öğretileriyle şekillenen Protestan doktrininin temel prensipleri, Kitab'ı Mukaddes'i kurtuluşa götüren tek otorite kabul etmek, kurtuluşa ibadetle değil gerçek bir imanla ulaşılabileceğine inanmak ve ruhban sınıfının otoritesini reddetmektir (Bkz. Hakan Olgun, "Protestanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), Diyanet Yayınları, Ankara 2007, s. 121). (Temel özelliği sekülerlik olan Protestanlık, dinsel ve dünyevi alanı ayırmaktadır. Gelişmiş Kuzey Avrupa ülkelerinde ve ABD'de oldukça etkin olan Protestanlık, dünya genelinde etkin şekilde misyonerlik faaliyetleri sürdürmektedir. Öte yandan, Protestanlıkla birlikte kullanılan Evanjelizm kavramı Yunanca "evangelion" sözcüğünden gelmekte ve "iyi haber, müjde, İncil" anlamına gelmektedir. Yeni Ahit'te İsa Mesih'in kurtarıcı misyonuna dayalı Hıristiyan inancını öğreten kişiler evanjelist olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda Hıristiyanlık geleneğinde Evanjelizm, İncil mesajını yayma faaliyeti olarak misyonerlik anlamında kullanılır. Bkz. Annamari Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999, s. 197; Şinasi Gündüz, "Evanjelizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, s. 154).

¹⁶¹ Doğu Kiliseleri, XVI. yüzyılda Batı dünyasında gerçekleşen dini reform hareketlerini Protestan misyonerlerin Ortadoğu'da faaliyete başladığı dönem olan XIX. yüzyıl başlarına kadar hissetmemiştir. Bu yüzyılda Ortadoğu'ya gelen Protestan misyonerler, kutsal kitaba yaptıkları güçlü vurgu nedeniyle "inciliyya" (evanjelist) olarak tanınmışlardır. Bölgede okullar ve hastaneler açarak hem Hıristiyanlara hem de Müslümanlara sosyal hizmet sağlayan Protestan misyonerler, bölge halkları arasında Batı ideolojilerinin tanınmasını ve yayılmasını da sağlamışlardır. XX. yüzyılda Batı Kiliselerinden Ortadoğu'ya ulaşan bu misyoner dalgadaki grupların bazıları Müslüman ve Yahudilerin Hıristiyanlaşmasını hedeflerken diğerleri eski Doğu Kiliselerinin Protestanlaşmasını amaçlamıştır. Bu grupların pek çoğu İsrail yanlısı bir programla bölgeye ulaştığı ve yerel Hıristiyanların geleneklerine

1820'lerde başlayarak XIX. yüzyıl boyunca devam eden misyoner faaliyetleri sonucunda Lübnan Protestan cemaati oluşmuştur. 1823'ten bu yana faaliyet gösteren evanjelik misyonerler genellikle Doğu Kiliseleri ile işbirliği içinde çalışmışlardır. 1851'de Osmanlı Devleti'nin yayınladığı fermanla varlıkları resmiyet kazanan Protestanlar özellikle kadınların eğitimi konusundaki çalışmaları ve okullarda gösterdikleri faaliyetlerle ön plana çıkmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'in Arapçaya tercümesi, dini literatürün Arapça olarak çoğaltılması gibi faaliyetlerin yanı sıra sosyal kurumlarda ve sağlık alanında oldukça etkin olan Protestanlar, 1860 iç savaşı ve II. Dünya Savaşı sonrası Lübnan toplumunda daha olumlu imaj kazanmışlardır.

Lübnan'daki Protestanlar Presbiteryen, Kongregasyonist ve Anglikan yoğunlukludur. Eğitimli ve üst düzey meslek sahibi olan Protestanlar genellikle Beyrut'ta yaşamakta ve toplam nüfusun % 1'ini oluşturmaktadırlar¹⁶². Parlamentoda bir milletvekili ile temsil edilen Protestanlar, Ermeni Protestanların sayısının çokluğu nedeniyle her seçimde bu sandalye için Ermeni bir milletvekili seçmektedir. Lübnan'daki önemli Evanjelik Kiliseler üç ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; Suriye ve Lübnan Ulusal Evanjelik Sinodu, Lübnan Ulusal Evanjelik Birliği ve Ermeni Evanjelik Kilisesi'dir.

1.5.1. Suriye ve Lübnan Ulusal Evanjelik Sinodu (National Evangelical Synod of Syria and Lebanon)

Bu kuruluş, 1819'da American Board adlı misyoner teşkilatının Suriye ve Lübnan'a gönderdiği Presbiteryan ve Kongregasyonist misyonerlerin çalışmaları

---

karşı olumsuz tavır takındığı için Ortadoğu Kiliseler Konseyi, evanjelist hareketlerle uzun süre mücadele etmiştir. Öte yandan evanjelik grupların bir kısmı, bölgedeki Kiliselerle uyum içinde çalışmış ve bölgesel kilise birliklerinin içinde yer almıştır. Bu gruplar, 1924'te Birleşik Misyoner Konseyi, 1956'da Yakın Doğu Hıristiyan Birliği, 1964'te Yakın Doğu Kiliseler Birliği ve 1974'te Ortadoğu Kiliseler Birliği üyesi olmuştur (Bkz. Bailey, s. 97-98).

¹⁶² Rolland, s. 80.

sonucu ortaya çıkan Kilisedir. Bu iki misyoner grubu arasında 1870’te yapılan bir anlaşmayla Presbiteryenler Büyük Suriye’deki (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail) aktivitelerin sorumluluğunu alırken, Kongregasyonistler Türkiye’de çalışma kararı almıştır¹⁶³. Suriye ve Lübnan’daki misyonerlerin bir kısmı geleneksel Kiliselere bağlı kalarak İncil’in temel referans alındığı bir hayat tavsiyesiyle yetinirken diğer bir grup organize olmayı ve ayrı bir Kilise bünyesinde faaliyetlerini sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu yeni cemaatleşmeler, “Evanjelik Kiliseler” olarak adlandırılırken bu yapılanmanın ilk örneği 1848’de Beyrut’ta görülmüştür¹⁶⁴. 1961’de “Ulusal Evanjelik Birliği” oluşturulduğunda Suriye ve Lübnan Ulusal Evanjelik Sinodu da bu birliğe üye olmuştur. 1960-1970 arası döneme gelindiğinde Lübnan’da kırsal bölgelerden kentlere yaşanan yoğun göç sonrası daha geniş Protestan cemaatler kurulmuştur. 1975’te başlayan iç savaş dönemi ise Evanjelik Kiliselerin ve bu Kiliselere bağlı tüm sosyal kurumların yıkılmasına neden olmuştur¹⁶⁵.

Günümüzde Lübnan ve Suriye’de faaliyette bulunan önemli Protestan gruplardan biri olan Evanjelik Sinod, Beyrut’taki Yakın Doğu Teoloji Okulu’nun da kurucularındandır. Diğer Hıristiyan gruplarla karşılıklı dayanışmanın önemine vurgu yapan Evanjelik Sinod, Müslümanlarla da iyi bir diyaloga sahiptir. Kilisenin ibadet dili Arapçadır. Merkezi Suriye’nin Hama şehrinde Mharde beldesinde bulunan

---

¹⁶³ Bailey, s. 109.

¹⁶⁴ Bu erken dönem evanjelik kiliselerde genellikle din adamı olmayan, ancak toplumda öne çıkan bazı isimler cemaat önderliğine seçilmiş ve bu isimler önemli hizmetlere öncülük etmişlerdir. Örneğin Maruni kökenli olup sonradan Protestanlığı seçen ünlü dil bilimci Butros Bustani’nin liderliği sırasında İncil Arapçaya tercüme edilmiş ve çeşitli eğitim kurumlarının faaliyete başlaması sağlanmıştır (Bkz. Bailey, s. 109-110).

¹⁶⁵ Bailey, s. 111.

Sinod'un bugünkü başkanı Maan Bitar'dır. Sinod'un Suriye ve Lübnan'daki toplam üye sayısı 13 bin civarındadır¹⁶⁶.

1.5.2. Lübnan Ulusal Evanjelik Birliği (National Evangelical Union of Lebanon)

XIX. yüzyılda ABD merkezli iki mezhep olan Presbiteryan ve Kongregasyonistler, çalışmalarını "American Board of Commissioners for Foreign Mission"da birleştirme kararı almalarının ardından, Ortadoğu'da misyon faaliyetlerini birlikte yürütmüşlerdir¹⁶⁷. Bu misyonerler, önceleri ayrı bir kilise kurmaksızın yerel kiliselerle işbirliği içinde çalışmış, daha sonra 1847'de Beyrut'ta "Beyrut Ulusal Evanjelik Kilisesi" adını verdikleri bir Kilise kurmuşlardır. Bu isimle de Amerikalılıktan çok, yerel bir hareket olduklarının mesajını vermeye çalışmışlardır. Bu yeni organizasyon, 1870'te ilk kilise binasını Anglo-Amerikan Protestanlar ve Lübnanlı Kongregasyonistlerle birlikte hizmete açmış ve faaliyetlerini ayrı bir Kilise olarak yürütmeye başlamıştır¹⁶⁸. 1958'e gelindiğinde Beyrut Ulusal Evanjelik Kilisesi, bağımsız bir Kilise olarak çalışmaya başlamış ve tamamen kongregasyonist bir çizgiye geçmiştir. Kilise taraftarlarının artışı ise sistematik bir biçimde devam etmiştir. Özellikle Beyrut, ekonomi ve kültür merkezi olarak geliştikçe köyden kente doğru yoğun bir göç dalgası yaşanmış, bunun sonucunda da Kilise'nin üye sayısında hızlı bir artış gerçekleşmiştir¹⁶⁹. Bu artışa paralel olarak yerli unsurların Kilise yönetimindeki etkinliği de zamanla artmıştır. Bu bağlamda Lübnan Ulusal Evanjelik Birliği Kilisesi ilk yıllarda Arapça bilen misyonerler tarafından yönetilirken, 1890'da ilk kez Lübnanlı bir presbiteryan

¹⁶⁶ http://www.synod-sl.org/ar/oldhouse_about.php?ohs_id=2, 08.03.2010.

¹⁶⁷ Bailey, s. 112.

¹⁶⁸ Bailey, s. 113.

¹⁶⁹ <http://www.nchurchbeirut.org/cms/?q=node/23>, 11.03.2010.

tarafından yönetilmeye başlamıştır¹⁷⁰. Presbiteryenlerin Suriye ve Lübnan Ulusal Evanjelik Sinodu'nu kurmalarının ardından Kongregasyonist Kiliseler de birleşerek 1961'de Ulusal Evanjelik Birliğini kurmuştur. Birliğin amacı Lübnan'daki Hıristiyan toplumunun yanı sıra Müslüman dini gruplar arasında da misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmektir. Bu bağlamda Kilise'nin en çok nüfuz ettiği alanlar yetimhaneler ve mesleki- akademik eğitim kurumları olmuştur.

1.5.3. Ermeni Evanjelik Kilisesi (Armenian Evangelical Church)

Ermeni Apostolik Kilisesi içinde American Board destekli misyonerler tarafından ortaya çıkan ve 1846'da İstanbul'da kurumsallaşan bu Evanjelik hareket, Türkiye'deki Ermeniler arasında hızla yayılmış ve 60 bin üyeye ulaşmıştır. Tehcirle birlikte Suriye ve Lübnan'a yerleşen Ermeniler arasında da Şam ve Beyrut merkezli cemaatler kurulmuştur. Ermeni Evanjelik Kilisesi, Beyrut'taki kurumsallaşmasını ise 1923'te resmen tamamlamıştır¹⁷¹. Ermeni Evanjelik Kilisesi, Lübnan'daki göçmen Ermenilerin hem diasporadaki yakınlarıyla hem de Kilikya Katolikosluğu ve Ermeni Patrikliği ile ilişkilerini sürdürmelerini sağlayarak Ermenilerin güvenini kazanmıştır. Anaokulundan ilköğretime, liseden üniversiteye kadar her alanda pek çok eğitim kurumuna sahip Ermeni Evanjelikler, Lübnan'da Haigazian adlı bir üniversiteye de sahiptir¹⁷². İhtiyaç sahibi ailelere yardım konusunda yoğun çalışmalar yapan Ermeni Evanjelik Kilisesi, yaşlı bakım evlerinin yanı sıra, görme engelliler merkezi, zihinsel engelli çocuklar için bir eğitim kurumu ve bir sanatoryuma sahiptir¹⁷³.

---

¹⁷⁰ Bailey, s. 113.

¹⁷¹ Bailey, s. 119.

¹⁷² <http://www.uaecne.org/education/index.html> ; 11.03.2010.

¹⁷³ Bkz. Eşrefiye Ermeni Evanjelik Kilisesi web sitesi; <http://www.arevchas.com> , 07.03.2010.

Lübnan'daki Ermeni toplumu arasında oldukça etkin olan Ermeni Evanjelik Kilisesi'nde ibadet dili Ermenice ve Arapçadır. Kilisede ibadetler reform geleneklerine uygun yapılırsa da, Ermeni Apostolik Kilisesi'nin bazı uygulamalarından vazgeçilmemiştir. Ermeni Evanjelik Kilisesi'nin günümüzde Lübnan, Suriye, Türkiye, Mısır, İran ve Yunanistan'da 17 bağımsız cemaati bulunmakta, toplam üye sayısı ise 10 bini aşmaktadır¹⁷⁴.

2- MÜSLÜMAN GRUPLAR

İslam, M.S. 610 ve 632 yılları arasında Mekke ve Medine'de Hz. Muhammed'e vahyedilen ve Tanrı'nın birliği (tevhid), sosyal-iktisadi adalet ve kıyamet günü (son hesaplaşma) ilkelerini temel alan ilahi mesajlardan oluşan bir dindir¹⁷⁵. Hz. Muhammed döneminde Arap yarım adasının büyük bir kısmına yayılan İslam dini, dört halife (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) döneminde daha geniş bir coğrafyaya yayılarak farklı etnik kökene ve dini inanca mensup toplumlar tarafından benimsenmiştir. Bu genişlemenin etkisiyle İslam coğrafyasında oluşan siyasi, sosyoekonomik ve kültürel değişim süreci ve farklı kültürlerle temas Müslümanlar için bazı sorunları beraberinde getirmiştir¹⁷⁶. Farklı sosyo-psikolojik zeminlerden gelen Müslümanlar, İslam'ı anlamak, ilahi mesajı ve Peygamberin sünnetini yorumlamak ve karşılaştıkları yeni sorunlara çözüm bulma noktasında farklı yollar izlemişlerdir. Bu bağlamda, İslam'ın siyasi, itikadi ve uygulama alanındaki düşünce ekolleri olarak tanımlanan İslam mezhepleri, dinin anlaşılma biçiminin

¹⁷⁴ Bailey, s. 119; <http://www.arevchas.com> , 07.03.2010.

¹⁷⁵ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999, s. 58.

¹⁷⁶ Sönmez Kutlu, "İslam ve Mezhepler", <http://www.sonmezkutlu.com/?&Bid=202170> , 14.03.2010.

kurumsallaştığı beşeri oluşumlar olarak ortaya çıkmıştır¹⁷⁷. Zaman içerisinde bu İslam ekollerinin bir kısmı etkisini yitirmiş, diğerleri de kendi içerisinde tekrar bölünerek ve değişimler geçirerek günümüze ulaşmıştır. Günümüze kadar gelen bu mezheplerin birçoğuna, bu çalışmanın konusu olan Lübnan bölgesinde rastlanmaktadır.

2010 Temmuz verilerine göre Lübnan'daki Müslümanlar ülke nüfusunun % 59'unu oluşturmaktadır¹⁷⁸. Nüfusu 2.4 milyondan fazla olan Lübnanlı Müslümanlar, anayasa ile tanınmış beş farklı İslam mezhebine mensup bulunmaktadır. Bu gruplar; Sünniler, Şiiiler (İmamiyye), Dürziler, Nusayriler ve İsmaililerden oluşmaktadır. Bu dini gruplardan Sünniler, Şiiiler ve Dürziler nüfusları ve Lübnan tarihindeki konumları açısından ülkede önemli bir yere sahipken, Nusayriler ve İsmaililer anayasa ile tanınmış resmi mezhepler olmalarına karşın az sayıda nüfusları nedeniyle sosyal ve siyasi düzlemde güçlü etkilere sahip değildirler. Bu bölümde, sözü geçen beş dini grup hakkında genel bilgiler verildikten sonra bu grupların Lübnan'daki siyasi ve sosyoekonomik durumları ele alınacaktır.

2.1- SÜNNİLER (EHL-İ SÜNNET)

Lübnan toprakları, Müslüman Araplar tarafından fethedilene kadar bu bölgede Müslüman nüfusu bulunmamaktaydı. Arap fetihlerinin tamamlandığı VII. yüzyıldan XII. yüzyıldaki Haçlı Seferlerine kadar bölge nüfusunun önemli bir kısmı

---

¹⁷⁷ Hz. Muhammed'in vefatının ardından Müslümanların çeşitli sebeplerle dini farklı yorumlamaları zamanla sosyal, kültürel ve siyasi atmosferin de etkisiyle farklı mezheplerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk halife Ebubekir dönemindeki hilafetle ilgili tartışmalar, üçüncü halife Osman dönemindeki Emevi-Haşimi ailelerinin çekişmesi, Ali ve Muaviye mücadelesinin getirdiği Sıffin Savaşı ve Hakem olayı gibi iç siyasi ve sosyal gelişmelerin yanı sıra, İslam'ın zamanla geniş bir coğrafyaya yayılarak farklı medeniyetlerle etkileşime girmesi gibi dış nedenlerin de etkisiyle çeşitli İslam mezhepleri zaman içinde şekillenmiştir (Bkz. Hasan Onat, "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", <http://www.hasanonat.com/ayrinti.php?no=58>, 26.03.2010).

¹⁷⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>, 25.10.2010.

Müslümanlaşmıştır. Memlükler döneminde yönetim, Lübnan'da Haçlılarla ittifak kuran Hıristiyan grupların yanı sıra Sünni¹⁷⁹ olmayan Müslüman gruplara da mesafeli durmuş ve Sünni İslam anlayışı canlandırılmaya çalışılmıştır¹⁸⁰. Bu

¹⁷⁹ Kavramsal olarak Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat, "sünnet ve cemaat mensupları", diğer bir deyişle Peygamber'in sünnetine ve Müslümanların çoğunluğunun oluşturduğu geleneğe bağlılık anlamına gelmektedir (Bkz. Sönmez Kutlu "Hadis Taraftarları, Eşarilik, Maturidilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, s. 149; Sıddık Korkmaz, "Sınırları Belirlenemeyen Dini Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat", *Marife*, C. 5, S. 3, s. 378). (İslam tarihinde ortaya çıkan Haricilik, Mürcie, Şia, Kaderiye ve Mutezile'nin teşekkülü sonrasında oluşan dini akımlara ve fikirlere karşı zaman içerisinde tepkisel bir süreç başlamış ve ileri sürülen bu fikirler bidat kabul edilmiştir. "Ehlu bida" kabul edilen bu fırkaların dışında kalanlara, çoğunluk anlamında "cemaat" ya da Peygamber'in yolunu takip edenler anlamında Ehli Sünnet denmiştir. Tarihi açıdan Ehli Sünnet ile ilgili yapılan incelemeler, Ehli Sünnet'in H. II. asır itibarıyla şekillendiğini gösterir. Bkz. Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat, Ankara 2002, s. 48; Kutlu, "Hadis Taraftarları, Eşarilik, Maturidilik", s. 150). Hicri II. ve III. asırda Mutezile, Mürcie ve Şia mezhepleri kurumsallaşırken, Müslümanların çoğunluğu bu gruplara dahil olmamıştır. Çoğunluğu oluşturan bu eemutedil zümre, Hz. Osman ve Hz. Ali dönemiyle birlikte başlayan ayrışmalara karşı tarafsız kalma arzusunu bir anlamda dile getirmiş ve aşırılıklardan kaçınan "ana gövde"yi şekillendirmeye başlamıştır (Bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şa-To, İstanbul 2001, s. 55).

¹⁸⁰ Sünniliğin zaman içinde geçirdiği dönüşüm süreci, Lübnan'daki Sünni toplumun siyasi ve sosyal bakış açısının ortaya konması açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, gerek Sünniliğin geçirdiği süreç, gerekse söz konusu mezhep içerisinde ortaya çıkan "rey taraftarı" ve "hadis taraftarı" ayrımının açıklanması gerekmektedir. Ehli Sünnet'in tarihi gelişimi aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ekolün oluşum sürecinde öne çıkan isimler Hasan Basri (728), Ebu Hanife (767), Ahmet b. Hanbel (855) ve ardından Ebu'l Hasan Ali el-Eşari (873) ve Ebu Mansur el-Maturî (862)'dir. Ehli Sünnet'in bileşenlerinden biri olan Mürcie ekolü, H.60/M.679 itibarıyla "tarafsızlar" arasında şekillenmeye başlayarak Hz. Osman'ın ölümü sonrası meydana gelen tartışma ve çatışmalara katılmamıştır. Uzlaşmacı fikirleriyle tanınan Mürcie'nin Abbasi dönemindeki manevi liderliğini Ebu Hanife yapmıştır. Bu ekol, günah işleyenlerin durumunu Allah'a bırakarak, ameli imandan saymayan, kible ehlini tekfir etmeyen ve dinin birlik ve beraberlik olduğunu savunan bir grup olmuştur. Nitekim Haricilik iman, küfür, büyük günah, tekfir, huruc, isyan, takiyye ve benzeri kavramlarla toplum barışını tehdit ederken, Mürcie orta yolu telkin ederek İslam toplumundaki mevcut gerginliği yatıştırmaya çalışmış ve tüm Müslümanların birliğini savunduğu için büyük taraftar kitlesi kazanmıştır. Kent hayatının sorunlarının çözümünde reyin kullanımına başvurdukları için "Rey Taraftarları" olarak da anılan grubun önderi olan Ebu Hanife, bu bağlamda Ehli Sünnet'in itikadi görüşlerinin şekillenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Ancak daha sonra Mürcie ve onun dışındaki Ehli Sünnet'in öncülüğünü yapanlar arasında imanın tanımı, imanda istisna ve halifelerin fazileti sırası ile ilgili anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Kutlu, *İlk Gelenekçiler*, s. 36; Hayri Kırbaoğlu, "Ehli Sünnet Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülâhazalar", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1986, C. 1, S. 1, s. 79; Sönmez Kutlu - Osman Aydın, "Haricilik, Murcie, Mutezile", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, s. 65-71). (Ehli Sünnetin diğer bileşeni olan ve "Ehli Hadis" (Hadis Taraftarları) olarak anılan grup ise, siyasi çatışmalara ve bidata karşı çıkan, Kuran eğitimi ve fıkıh çalışmalarıyla uğraşan merkezi zümreden oluşmuştur. İman konusunda Mürcie'ye, İmamet konusunda Şia'ya, kader ve sıfatlar konusunda ise Mutezile'ye karşı çıkan Hadis Taraftarları, bidat ehli olarak kabul ettikleri bu gruplara karşı kendilerini "Ehli Sünnet" olarak tanımlamıştır. Rey taraftarlarının irca ve reyciliğini eleştiren hadis taraftarları, bunun yerine Abbasiler döneminde yabancı kültürlerle etkileşimin getirdiği yeni düşüncelerle birlikte şekillenen tartışmaların, Peygamber döneminin idealize edilmesi suretiyle çözümlenerek toplumsal hayatın birlik ve bütünlüğünün sağlanmasını amaçlamıştır. Bunun için Kuran, Peygamber'in hadisleri, sahabe ve tabiunun sözleri kaynak olarak kullanılmış ve hadisten bağımsız görüş bildirilmesi eleştirilmiştir. Hadis taraftarları H. III. asırdan itibaren Malikiler, Şafiler, Hanbeliler ve Zahiriler olarak varlığını sürdürmüştür. Hadis Taraftarlarının sonraki dönemdeki yansımaları, H. IV/M. X. yüzyılda Mutezile'nin aşırı akılçılığına

doğrultuda yönetim, 1305 sonrasında Dağlık Lübnan'daki Kisrevan'a Sünni Türkmen ailelerini yerleştirerek bölge nüfusunun yapısını değiştirmeye çalışmıştır¹⁸¹.

Memlüklerin Lübnan'daki Sünni nüfusu arttırmaya yönelik çabaları sonucunda özellikle kıyı bölgelerdeki Sünni nüfus hızla artmış, Suriye'nin iç bölgelerinden Lübnan bölgesine pek çok Sünni yerleşmiştir. Yönetimin Lübnan bölgesini Sünnileştirmeye yönelik bu çabaları sonucunda XVII. yüzyıldan itibaren Sayda, Trablusşam ve Beyrut artık birer Sünni kent görünümünü kazanmıştır¹⁸². Aynı durum bölgedeki Osmanlı idaresinin ilk yıllarında da sürmüştür, Sünni Osmanlı Devleti egemenliği altında Lübnanlı Sünniler kendilerini üstün konumda hissetmeye devam etmiştir. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren bölgedeki Hıristiyan grupların Avrupa ile ticari ilişkilerini geliştirerek zenginleşmesi karşısında Lübnanlı Sünniler güç kaybetmeye başlamıştır¹⁸³. Sünnilerin Lübnan'daki bu güç ve statü kaybı sonraki dönemlerde de devam etmiş ve XIX. yüzyılda bölgeyi bir süreliğine kendi denetimi altına alan Mısır valisi Mehmet Ali Paşa zamanında da Hıristiyanlar ön planda tutulmuştur. Aynı yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti'nin 1839 ve 1856'da yayınladığı Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla birlikte Hıristiyan tebaa hukuk önünde Müslüman nüfusla eşit konuma getirilmiştir. Bu karara, yüzyıllar boyunca devam eden Memlük ve Osmanlı idaresinde sosyoekonomik açıdan üst seviyede olan Sünniler büyük tepki göstermiştir.

---

teпки olarak aşırı metinselci, hadislere ağırlık veren Ahmet b. Hanbel öncülüğündeki oluşuma katılan Ebu'l Hasan el-Eşari'de (873-936) kendini bulmuştur. Hadis taraftarları olarak beliren grubun günümüzdeki temsilcileri "Selefiler" olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Kutlu, *İlk Gelenekçiler*, s. 50; Kutlu, "Hadis Taraftarları, Eşarilik, Maturidilik", s. 157; Sömez Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Kitabiyat, Ankara 2007, s. 23).

¹⁸¹ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 25-26.

¹⁸² Akarlı, s. 10; Salibi, *The Modern History*, s. xvii.

¹⁸³ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 31-32.

Lübnan bölgesinin Batılı güçlerin eline geçmesi ve ardından Sünni nüfus ağırlıklı kıyı bölgelerinin Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu Dağlık Lübnan bölgesine eklenmesi suretiyle kurulan Büyük Lübnan Devleti'nde Sünniler sadece azınlık konumuna düşmekle kalmamış, aynı zamanda Maruni üstünlüğündeki bu yeni rejimde kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir. Bu durum, Sünnileri hem manda rejimi boyunca, hem de bağımsız Lübnan'ın kurulması sırasında Suriye ile birleşme çabalarına itmiştir¹⁸⁴. Sünniler açısından yeni Lübnan devletinin oluşumundaki bu olumsuzluklara rağmen, Sünni siyaset ve iş çevreleri 1930'lar boyunca Hıristiyanlarla işbirliği geliştirerek ülkenin karar alma mekanizmalarında kısmen söz sahibi olmuştur. Bu çerçevede, bağımsızlık sonrası Lübnan'da başbakanlık Sünnilere tahsis edilmiş, bu durum Sünnilerin genel anlamda dezavantajlı olduğu mevcut yapıyı tahammül edilebilir bir hale getirmiştir. Bu kısmi olumlu gelişmelere karşın Sünniler, Mısır devlet başkanı Nasır'ın 1950'lerde hız kazanan Arap milliyetçiliği rüzgarına kayıtsız kalamamış, Mısır ve Suriye'nin 1958'de birleşmesinin ardından bu siyasal birliğe katılma talebinde bulunmuşlardır¹⁸⁵. Diğer yandan Sünniler, özellikle iç savaş boyunca Lübnan'daki Filistinli mültecileri ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) destekleyerek FKÖ'nün düzenli bir ordu haline gelmesini sağlamış ve böylece Marunilerin kontrolündeki Lübnan Güçleri'nin baskısını azaltmaya çalışmıştır. Bu amaçla Sünniler, sadece Maruniler ve diğer Hıristiyan gruplarla değil, FKÖ karşıtı Şiilerle de çatışmaya girmiştir¹⁸⁶.

---

¹⁸⁴ Kais M. Firro, *A History of Druzes*, Brill, Leiden 1992, s. 82; Zamir, *The Formation*, s. 99.

¹⁸⁵ Raghid Sulh, *Lebanon and Arabism: National Identity and State Formation*, Centre For Lebanese Studies, London 2004, s. 316.

¹⁸⁶ Paul Nabil Sayah, "Muslim- Christian Relations in Lebanon" , *Lebanon's Second Republic, Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University of Florida Press 2002, s. 119.

Sünnilerin modern Lübnan'da daha fazla güç sahibi olma arayışı sonraki süreçte de devam etmiş ve bu çerçevede 1975 İç Savaşı Sünni liderlere daha fazla siyasi rol sahibi olma imkanı vermiştir. İç savaşı bitiren Taif Anlaşması'yla siyasal güçleri artan Sünniler 1990'larda Başbakan Refik Hariri'nin öncülüğünde kurulan "El-Mustakbel (Gelecek) Hareketi" ile daha önce sahip olmadıkları siyasi bir yapılanmaya kavuşmuş ve Lübnan'daki konumlarını iyice güçlendirmişlerdir. Günümüzde "Future TV" adlı ulusal bir kanalın yanı sıra sosyal amaçlı çeşitli organizasyonları da bulunan El Mustakbel Hareketi, Lübnanlı Sünniler üzerinde yaygın bir etkiye sahiptir. Bu hareketi destekleyen Sünniler, Hariri'nin 2005'te bir suikast sonucu ölümünün ardından kurulan Hizbullah-Suriye eksenini karşıtı ve Batı yanlısı seküler bir yapılanma olan "14 Mart Hareketi"nde yer alarak Marunilerle işbirliği içinde hareket etmeye başlamışlardır¹⁸⁷.

Lübnan siyasetinde ağırlığını günden güne daha fazla hissettiren Sünni toplumunda dini ve siyasi liderlik, Şiiilerdeki gibi tek elde toplanmamaktadır. Dini ve siyasi yetkinin paylaştırıldığı bu ikili yönetim biçiminin temelleri, Fransız mandaterliği dönemine uzanmaktadır¹⁸⁸. Bu bağlamda, Fransız manda yönetimi tarafından Sünniler için bir baş müftülük ve ulusal vakıflar müdürü tarafından yönetilen Yüksek İslam Konseyi kurulmuştur. 1980'lerin ortalarına kadar varlığını koruyan bu Konsey hastane, okul, cami ve mezarlıklar için vakıflar kurmuş, bu

---

¹⁸⁷ David Sorenson, *Global Security Watch Lebanon: A Reference Handbook*, Greenwood Publishing, California 2010, s. 57.

¹⁸⁸ Sünni siyaset algısı, Ehli Sünnet'in geleneksel yapısı ve mevcut durumun muhafazasına önem vermesi doğrultusunda şekillenmiştir. Peygamber sonrasında yaşanan tarihsel ve siyasi tecrübelerden hareketle oluşturulan siyaset algısı halifelerin fazilet sıralaması, devlet başkanı olacak kişide aranan nitelikler ve iktidara geliş yöntemleri ve idealize edilen ilk dört halife dönemi uygulamalarından hareketle belirlenmiştir. (Bkz. Bkz. Sönmez Kutlu, "Ehli Sünnet Siyaset Anlayışının Dini Temellerinin Sorgulanması", http://www.sonmezkutlu.com/index.php?option=com_content&task=view&id=75&Itemid=39, 02.07.2009).

vakıfların harcamalarının bir kısmını cemaatin yaptığı doğrudan yardımlar, bir kısmını ise vergilerle sağlamıştır¹⁸⁹.

Lübnan'daki Sünni dini liderler, dini kurumların idaresinde yeterince etkin bulunmakla birlikte Sünni halkın aktüel dini eğilimlerini tam olarak temsil edememektedir. Nitekim Sünni halkın önemli bir bölümü Arap-İslamcı akımların etkisiyle ülkede İslam şeriatının uygulanmasını talep ederken devlete bağlı resmi dini otoriteler bu taleplere şiddetle karşı çıkmaktadır¹⁹⁰. Sünni İslamcılar aynı şekilde dini otoritelerinin farklı dini gruplarla yakın ilişkiler geliştirmesine de olumlu bakmamaktadır. Hatta bu yakınlaşmaya yönelik olumsuz bakış açısı doğrultusunda Sünni müftü Şeyh Hasan Halid, en güçlü Sünni lider olduğu dönemde Maruni Patriği ile uzlaşma girişimleri nedeniyle 1986'da bir suikasta uğramıştır¹⁹¹.

1980'lerde Lübnan'da yükselen İslamcı akımlara bakıldığında önemli üç Sünni organizasyon öne çıkmaktadır. Bunlar "Cema'a el-İslamiyye", "Harakat et-Tevhid el-İslam" ve "El-Ahbaş" adlı organizasyonlardır. 1980'lerden beri Lübnanlı Sünniler üzerinde etkinliğini sürdüren bu örgütlerden Cema'a el-İslamiyye, 1964'te Nasır'ın Arap birliği düşüncelerinden etkilenerek kurulmuştur. Merkezi Trablusşam olan bu selefi organizasyonun "Mücahidun" olarak bilinen milis gücü, iç savaş boyunca Maruni güçlerine karşı savaşmıştır. Seyyid Kutub'un ve Mevdudi'nin takipçilerinden olan Fethi Yeken, organizasyonun ideologudur. Bu organizasyon ulusçuluk, sekülerizm ve demokrasiyi Batı ideolojileri olduğu gerekçesi ile

---

¹⁸⁹ Sorenson, s. 56.

¹⁹⁰ <http://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.htm>, 12.04.2010.

¹⁹¹ Suikastın ardından Maruni Patrikliği Bkerke'deki residansında Sünni Müftü Hasan Halid için bir taziye defteri açmış, savaş nedeniyle yeşil hatla ayrılmış Beyrut'un batısına geçemeyen Maruniler suikastı kınamak için Bkerke'de toplanmıştır (Bkz. Sayah, s. 119).

reddetmektedir¹⁹². Bu nedenle de Cema'a el-İslamiyye, devlet kontrolündeki geleneksel Sünni dini kurumlara ve geleneksel Sünni liderlere karşı bir tutum sergilemektedir. Hizbullah kadar donanımlı olmasa da, organizasyonun sosyal yardım kurumları Sünnilere hizmet vermektedir¹⁹³. Diğer bir Sünni örgüt olan Harekat at-Tevhid el-İslamiyye, 1982'de Şeyh Said Şaban tarafından Trablusşam'da kurulmuştur. Selefi bir oluşum olan Tevhid el-İslamiyye, Şii ve Sünnilerin mezhepsel ayrımının vurgulanmasına karşı olup, tüm Müslümanların İslam şeriatı altında kurulacak bir devleti hedeflemesi gerektiğine inanmaktadır. Lübnan'da El-Ahbaş (Habeşiler) olarak bilinen üçüncü büyük Sünni organizasyon ise, Etiyopya orijinli bir düşünür olan el-Habeşi tarafından kurulan Sufi bir topluluktur. 1980'lerin sonlarında Lübnan'ın en büyük İslami kuruluşlarından biri haline gelen Ahbaş, iç savaş boyunca askeri kanat kurmamış ve mezhep çatışmalarına ya da İsrail'le mücadeleye girmemiştir. İlimli ve pasifist bir çizgide olan örgüt, kentli Sünni sınıfı kendine çekmiştir¹⁹⁴. İbni Teymiyye, İbn Abdulvehhab ya da Seyyid Kutub'un liderliğini yaptığı selefi düşünceleri reddeden Ahbaş, diğer Sünni örgütlerin aksine İslami bir devlet kurma amacıyla değildir. Tam aksine Ahbaş, Batı modernizmini medeni bir İslam toplumu için gerekli görmektedir¹⁹⁵.

Bugün, 750 bin civarında nüfusa sahip olan Lübnanlı Sünniler¹⁹⁶, geleneksel olarak şehirli bir toplum yapısına sahiptir. Yüzyıllardır Hıristiyan gruplardan Ortodokslarla etkileşime daha açık olan Sünniler, bağımsız Lübnan'ın kuruluşuna

---

¹⁹² R. Hrair Dekmejian, *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, Syracuse University Press, New York 1995, s. 163.

¹⁹³ Nizar Hamzeh, "Islamism in Lebanon: A Guide", <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/islamism/shia-islam-leb.html>, 13.04.2010.

¹⁹⁴ Dekmejian, *Islam in Revolution*, s. 164-165.

¹⁹⁵ Nizar Hamzeh-Hrair Dekmejian, "A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbash of Lebanon", <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/al-ahbash.html>, 09.04.2010.

¹⁹⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People>, 12.09.2010.

öncülük eden 1943 Ulusal Pakt'ında Marunilerle işbirliği yapmalarına karşın, genelde Maruniler dışında kalan dini gruplarla daha sık ittifak oluşturmuşlardır. Lübnanlı Sünnilerin 2/3'ten fazlası Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Baalbek'te yaşamaktadır. Kırsal nüfus ise Bekaa Vadisi'nin batısında Akkar'da yaşamaktadır¹⁹⁷. Genellikle ticaret, endüstri ve emlak işleri ile uğraşan Sünniler, Marunilerle birlikte Lübnan toplumunun iyi eğitim almış ve profesyonel meslek sahibi kesimini oluşturmaktadır. Lübnanlı Sünniler Arap ülkeleriyle, özellikle Körfez ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Bunun en önemli örneği, Suudi Arabistan'la sıkı finansal bağları bulunan Sayda kökenli Hariri ailesidir. Diğer taraftan, kökleri Osmanlı dönemindeki toprak beylerine uzanan varlıklı aileler, ülkede siyasi ve sosyal öneme sahiptir. Bu ailelerin en ünlüleri Beyrut'ta Sulh, Bayhum, Dauq, Selam ve Ghandur aileleri, Trablusşam'da Kerami, Mukaddam, Sidon'da Bizri aileleridir¹⁹⁸.

2.2- ŞİİLER (İMAMİYYE GRUBU)

Lübnan'daki Müslüman gruplardan birini de Şiiiler oluşturmaktadır. Şii tarihçilerin bir kısmı bölgedeki Şii varlığının oluşumuna ilişkin, Lübnan'da bulunan Cebel Amil ve Baalbek'teki Müslümanların, üçüncü halife Osman döneminde, Ebu Zer Gıfari'nin bölgedeki Müslümanlara Hz. Muhammed'in "size iki emanet bırakıyorum, biri Allah'ın kitabı diğeri de Ehl-i Beytimdir" sözünü anlatmasından sonra Şiileştiğini savunmaktadır¹⁹⁹. Diğer bir görüşe göre de Fatimiler döneminde

---

¹⁹⁷ McDowall, s. 8.

¹⁹⁸ Thomas Collelo, "Lebanon: A Country Study", *Lebanon: Current Issues and Background*, John C. Rolland (edt.), Nova Science Publishers, New York 2003, s. 73.

¹⁹⁹ Arapçada taraftar, ayrılmak, firkalaşmak anlamlarına gelen Şia, Kuran'da fırka, bölük, taraftar anlamlarında kullanılmıştır. Klasik Şii yazarlara göre Şia, Hz. Muhammed' in sağlığında "Ali taraftarı" olarak isimlendirilen ve Ali'nin imam/halife olduğuna inananların oluşturduğu mezheptir. "İmamiyye" kavramı Şiilikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu bağlamda İmamiyye Hz. Ali, iki oğlu

Mısır'dan gelen Şii göçü sonucu Lübnan'daki Şii nüfusu oluşmuştur²⁰⁰. Bu iddialardan hangisinin doğru olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren Lübnan'da kayda değer bir Şii nüfusunun

---

ve torunlarını Allah'ın isteği ve Peygamberin vasiyeti üzerine meşru imam (dini ve siyasi lider) kabul eden ve on iki imama inanmayı dinin esası olarak gören mezheptir. Bunun yanı sıra İmamiyye, inanç ve ibadette altıncı imam Cafer es-Sadık'ın dini görüş ve yorumlarına dayandığından "Caferiyye" olarak da adlandırılmaktadır (<http://www.shia.com/chapter01.html>, 14.02.2010; Sönmez Kutlu, "Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 116). (Şii yazarlar, Şiiliğin Hz. Muhammed'in sağlığında "Ali'nin Şiasi" olarak adlandırılan bir toplulukla başladığını ileri sürerek İmamet için İslam tarihi içindeki bazı olayları delil olarak getirmişlerdir. En güçlü delillerden Gadir-i Hum olayı, Hz. Muhammed'in Veda Haccından dönerken söylediği "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" sözüdür. Şiiler Hz. Muhammed'in bu sözünü Ali'nin İmametini ilan ettiğini savunmuşlardır. Buna ek olarak Şiiler pek çok ayeti Ali'nin imameti üzerine yorumlamakta ve aynı konuda Peygamber'den pek çok söz rivayet etmektedirler. Bkz. Hasan Onat, "Şii İmamet Nazariyesi", *AÜİFD*, Ankara 1992, C. XXXII, s. 97-98; Cemal Sofuoğlu, "Gadir-i Hum Meselesi", *AÜİFD*, Ankara 1983, C. XXVI, s. 461 ; <http://www.al-shia.org/html/eng/p.php?p=ahl&url=Introductions>, 20.11.2009; Hasan Onat, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *AÜİFD*, Ankara 1997, C. XXXVI, s. 85). Bir mezhep olarak Şia'nın doğuşu düşünce ve olayların etkisiyle zaman içinde gelişmiştir. Bu süreç zarfında, Emevi iktidarının baskı ve zulüm politikası izlemesi, Ali taraftarlarının Osman'dan sonra Muaviye'nin iktidarına karşı çıkması ve onun yerine Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in hilafetini savunması, bu çatışma ortamında Kerbela olayı ile Hüseyin'in şehit edilmesi, ardından Hüseyin'i Kerbela'da koruyamadıkları için pişman olan grupların başlattığı "Tevvabun hareketi" ve yine iktidara karşı gelişen "Muhtar es-Sakafi olayı" Şiiliğin oluşumunda etkin olan olaylar arasında sayılabilir. Ancak bunların tümü siyasi olaylar olup İmamet inancından kaynaklanmamıştır (Bkz. Kutlu, "Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye", s. 117; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlı, Umran, Ankara 1981, s. 49;). Muaviye yerine Hasan ve Hüseyin'in desteklenmesi sürecinde, yarı-Tanrı hükümdar anlayışının bulunduğu Sasani kökenli Müslümanlar ve kurtarıcı mesih inancına sahip Yahudi ve Hıristiyan kökenli Müslümanlar, karizmatik dini bir bireyi ya da soylu bir aileyi lider olarak görmek istemişlerdir. Önce Emevi daha sonra da Abbasi iktidarlarında baskı altında kalan ve kendilerini zayıf hisseden kişiler, yaşanan olumsuz olayları değiştirme gücünü kendilerinde bulamayarak bu görevi manevi güçlerle donatılmış mesih ya da mehdide, yani karizmatik bir liderde aramışlardır. Bunun sonucunda Şia'nın merkezi inancı olan imamet, iman esaslarına dahil edilmiştir. İmamiyye'nin ayrı bir mezhep olarak belirmeye başlaması, VI. İmam olarak kabul edilen Cafer-i Sadık döneminde olmuş, tam olarak sistemleşmesi ise XII. İmam Muhammed Mehdi'nin gizlenmesinden (Gaybet-i Sugra) sonraki dönemde gerçekleşmiştir (Bkz. Watt, s. 48-50; Sönmez Kutlu, "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu", http://www.sonmezkutlu.com/?Syf=15&cat_id=41&baslik_name=PGZvbnQgc2l6ZT0iMSI6Y29sb3I9liMwNjIyNTUiPjxiPsSwLiBNZXpoZXBsZXJpbmRlIFVzdWwgU29ydW51IEIjIDwvYj48L2ZvbnQ, 22.11.2009; Fırlı, s. 156). İmamiyye'nin inanç esasları beş başlık altında toplanmaktadır: Tevhid- Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, Nübüvvet-Allah'ın insanlığa mesajını iletme için elçiler gönderdiğine inanmak, Adalet- Allah'ın adil olması ve hiç kimsenin zulmetmeyeceğine inanmak, İmamet (On iki imama inanmak) ve Kıyamet/Mead'tır (Ahiret gününe inanmak). İmamiyye'de XII. İmam Muhammed Mehdi'nin ölmediğine, gizlendiğine ve kıyamet gününden önce tekrar döneceğine inanılır. Can ve mal kaygısıyla inancını gizlemek (takiyye) de İmamiyye'nin inanç esaslarında yer alır (Bkz. <http://www.al-shia.org/html/eng/p.php?p=shia&url=Introduction>, 22.11.2009; Fırlı, s. 184). Şiilerde, bazı küçük uygulama farklılıklarına rağmen Sünnilerde olduğu şekliyle namaz, oruç, hac ve zekat ibadetleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Peygamber soyundan gelenlere ve din alimlerine verilen beşte bir oranında Humus vergisi mevcuttur. İyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak ve Hz. Muhammed'i ve soyunu sevmek de temel ibadetler arasında sayılmaktadır (Bkz. <http://www.al-shia.org/html/eng/books/contemporary/ibadat2.html>, 22.11.2009; Fırlı, s. 191-192).

²⁰⁰ Veysi Başçı, "Lübnan Şiileri", <http://www.iramer.org/ssam/print/4.html>, 24.11.2009.

bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda zaman zaman bazı Sünni yönetimlerin, özellikle Memlüklerin Şii nüfusu Sünnileştirmeye çalıştığı ve bu amaçla Şiiileri 1299-1305 yılları arasında Kisrevan'dan çıkardıkları ya da Sünnileşmeleri için zorladıkları ileri sürülmektedir²⁰¹. Bazen de Şii halkın, bölgedeki egemen unsurların bazı uygulamalarına tepki gösterdiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda XVI. yüzyılda bazı Şii köylerinin Lübnan'daki Dürzi Emirliği'ne vergi vermemek için isyan ettikleri kaydedilmektedir. Ayrıca bu dönemde Lübnanlı Şiiilerin İran'la ilişkileri başlamış ve İran'ın Şiileşmesinde önemli rolleri olmuştur²⁰². XVII. yüzyılda Maruniler tarafından Kisrevan'dan, Dürziler tarafından Şuf bölgesinden çıkarılan Şiiiler, XVIII. yüzyılda Güney Lübnan'daki Cebel Amil'de Cezzar Ahmet Paşa'ya karşı ayaklanmış ve bu sebeple yönetim tarafından takibata alınmışlardır²⁰³. Osmanlı idaresi boyunca Cebel Amil'deki Şii dini kurumlarının kontrol altına alınması da, Şiiilerin Osmanlı yönetimine karşı tavır sergilemelerine neden olmuştur²⁰⁴.

Büyük Lübnan Devleti kurulduğunda Lübnanlı Şiiiler, ülkenin merkezinden uzak, toplumsal olarak parçalanmış yoksul sınıfı oluşturmaktaydı. Şiiiler nüfuslarına göre temsil haklarının olmadığı bu yeni rejim kurulurken, din adamı Seyid Hüseyin Şerafuddin tarafından örgütlenip Kral Faysal'ın kuracağı bir Arap devletinde yer almak istediklerini belirtmiş olsalar da, Lübnan'da kurulan yeni devlette yaşamının

---

²⁰¹ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 20,26; Salibi, *A House of Many*, s. 119.

²⁰² Şia, İran'da X. yüzyılda Büveyhoğulları tarafından himaye edilmiştir. Bu dönemde İmamiyye'nin inanç esasları kitap haline getirilmiş ve serbestçe yayılmıştır. Büveyhoğulları'nın Selçuklular tarafından ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Şiiiler inançlarını açık bir şekilde uygulayamamıştır. Öte yandan, 1501-1737 arasında İran'da hakim olan Safevi hanedanlığı dönemi Şii İslam'ın tekrar güçlendiği dönem olmuştur. Şah İsmail döneminde (1501-1524) Şiilik İran'ın resmi mezhebi olarak kabul edilmiş, Kaçarlar ve Pehleviler döneminde ise tamamen kökleşmiş bir inanç haline gelmiştir. 1979 İran İslam Devrimi sonrasında ise İmamiyye, İran'ın resmi mezhebi olarak kabul edilmiştir (Bkz. Kutlu, "Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye", s.120-122).

²⁰³ Başçı, "Lübnan Şiiileri", <http://www.iramir.org/ssam/print/4.html>, 24.11.2010; Harris, *Faces of Lebanon*, s. 30.

²⁰⁴ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 73.

Sünni yönetim altındaki bir Suriye’de yaşamaktan daha avantajlı olacağına inandıklarından sistemle barışma eğilimine girmişlerdir²⁰⁵. Bağımsız Lübnan’ı kuran 1943 Ulusal Paktı, Şia’ya bugün halen sürdürdükleri Meclis Başkanlığı görevini vermiştir. Lübnan Parlamentosu 1967’de Yüksek Şii İslam Konseyi’nin kurulmasını onaylamış, böylece Şii toplumun çıkarlarını savunacak bir kurumun tesisi ile o döneme kadar Sünni hukuk sistemine dahil edilen Şiilerin ayrı kimliğini resmen kabul etmiştir. Bu karar, Şiilerin yoğun şekilde kentlere göç ettiği döneme rastlamıştır. Ancak kente göç de Lübnan Şiilerini zenginleştirememiştir²⁰⁶.

1960’lara kadar seküler politikacıların, özellikle farklı aşiretlere mensup köklü zaimlerin²⁰⁷ yönlendirdiği, bu nedenle de kendi içinde oldukça bölünmüş bir yapı sergileyen Lübnanlı Şiiler, 1970’lerden itibaren siyasal ve dini anlamda canlanma dönemine girmiştir. Bu dönemde başlayan Şii aktivizminin yükselişi üç nedenle açıklanabilir: Lübnanlı Şiilerin diğer bölgelerde bulunan Şiilerle etkileşimi ve dini işbirliği bu nedenlerin ilkidir. 1960’larda Irak’ın Necef bölgesinde Ayetullah Muhammed Bekr as-Sadr’ın ders halkalarında eğitim gören Lübnanlı Şiiler, edindikleri bilgileri kendi toplumlarıyla paylaşmış ve bu şekilde Lübnanlı yeni Şii din adamları ve liderlerin doğmasına yol açmışlardır²⁰⁸. Bunun yanı sıra, İran’daki Şiilerle etkileşim de önemlidir. Bu bağlamda Lübnanlı Şiilerin İran’la ilişkilerinin çok öncelere dayandığı söylenebilir. Nitekim XVI. yüzyılda Lübnanlı Şiilerin merkezi olan Cebel Amil’den, İran’ın Şiiliğe geçmesi için din adamları gönderilmiş,

---

²⁰⁵ Tamara Chalabi, *The Shi’is of Jabal ‘Amil and the New Lebanon, Community and Nation State, 1918-1943*, Palgrave Macmillan, New York 2006, s. 117.

²⁰⁶ Sayah, s. 120-121.

²⁰⁷ Zaimlik, Lübnan toplumunda öne çıkan varlıklı ailelere verilen unvandır. Feodalite sistemindeki derebeyi kavramına benzer yetkileri olan zaimler, yüzyıllar boyunca kendi sorumluluğundaki topraklardan vergi toplamakla görevli kimselerdi. Bugün ise kendi seçim bölgelerine sahip siyasi ve ekonomik güç odakları olarak tanımlanmaktadır (Bkz. Chalabi, s. 28-32).

²⁰⁸ A. Nizar Hamzeh, “Islamism in Lebanon: A Guide”, <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/islamism/shia-islam-leb.html>, 07.04.2010.

bu süreci takiben her iki ülkede yaşayan Şiiler arasındaki dini işbirliği devam etmiştir. Cebel Amil kökenli, ancak İran doğumlu bir din adamı olan Musa Sadr'ın 1959'da Lübnan'a gelerek Şiileri etrafında toplaması ve 1967'de Şii Yüksek İslam Konseyi'ni kurması, Şii aktivizmi için önemli bir kilometre taşı olmuştur²⁰⁹. Bu döneme kadar devlet tarafından tanınmış dini kurumlara sahip olmayan Şiiler, bu konseyle birlikte hem politik hem de dini alanda temsil edildikleri bir kuruma kavuşmuşlardır. Şii din adamı, milletvekili, bakan, yazar ve devlet çalışanlarının da üye olduğu bu konseye 1978'e kadar Musa Sadr başkanlık etmiştir²¹⁰. Musa Sadr'ın 1974'te kurduğu "Emel" örgütü de Şii toplumunu örgütlemekte önemli rol oynamıştır. Emel, 1978'de Sadr'ın kayboluşunun ardından önce Hüseyin el-Hüseyini, ardından Nebih Berri liderliğinde İslami karakterini kaybetmiştir²¹¹.

Lübnan'daki Şii aktivizminin ikinci temel nedeni, Lübnan Şiilerinin siyasi alanda kendilerini ifade etme imkanı bulmuş olmalarına dayanmaktadır. Yüzyıllar boyunca Şiilerin nüfusları oranına göre temsil hakkı elde edememeleri ve sosyoekonomik olarak Lübnan toplumunun en alt tabakasını oluşturmaları, bu dini grubun hem Arap rejimlerine, hem de Lübnan'ın mevcut sistemine tepkilerini derinleştirmiştir. Nitekim Kamil al-Asad, Adil Usayran ve Sabri Hamada gibi Şii liderler, mevcut siyasi yapıdaki dışlanmışlıklarını ve bu sisteme duydukları yabancılıklarını sık sık dile getirmişlerdir²¹². Mevcut huzursuzluğa Filistin göçlerinin eklenmesi ve 1948 Arap-İsrail savaşı sonrası Şiilerin bulunduğu güney

---

²⁰⁹ Augustus Richard Norton, *Hezbollah: A Short History*, Princeton University Press, New Jersey 2007, s. 20-22.

²¹⁰ Şii dini lider Musa Sadr'ın 1978'de Libya ziyareti sırasında ortadan kaybolduğu iddia edilmektedir. Sadr'ın Libya hükümeti tarafından hapsedildiği ya da suikasta uğradığı iddia edilse de bu konuda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bugün Lübnanlı Şiiler Sadr'ın halen hayatta olduğuna inanmaktadır. (Bkz. Collelo, s. 74).

²¹¹ Norton, s. 42.

²¹² A.Nizar Hamzeh, "Islamism in Lebanon: A Guide", <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/islamism/shia-islam-leb.html>, 07.04.2010.

Lübnan bölgesine yüz binlerce Filistinli göçmenin yerleşmesi Şiilerin tepkilerine neden olmuştur. Bu durum, Filistin-İsrail mücadelesinin bölgeye taşınmasının yanı sıra İsrail'in bu bölgedeki askeri etkinliğine ve saldırılarına maruz kalan Şiilerin savunma amaçlı örgütlenmesini de beraberinde getirmiştir²¹³.

Lübnan'daki Şii etkinliğinin son ve en önemli nedeni ise İran devrimi olmuştur. 1979'da gerçekleşen İran devrimi, hem Lübnan'daki Emel hareketinin desteklenmesi hem de İran modeli bir devlet yapısını hedefleyen Hizbullah'ın kuruluşunu sağlaması açısından önem arz etmektedir. 1982'de İsrail işgalinin doğurduğu tepkilerle ve İran'ın desteğiyle, İslami Emel'in uzantısı olarak Abbas al-Musavi'nin önderliğinde Hizbullah örgütü kurulmuştur. Kuruluşundan itibaren örgütün manevi liderliğini yürüten Muhammed Hüseyin Fadlallah²¹⁴ aracılığı ile Lübnan Şiileri üzerinde güçlü bir etki oluşturan Hizbullah, Emel örgütünün zayıflaması üzerine hızla popülerlik kazanmış, Lübnanlı Şiilere hem dini hem de sosyal hizmetler sağlayarak güçlenmiştir. Günümüzde Hizbullah örgütü; okulları, hastaneleri ve sosyal tesisleri ile Lübnan rejiminin dışladığı Şiilere bir devlet görünümünde hizmet vermektedir. Örgüt, 2006 İsrail savaşında güçlü askeri kanadıyla sergilediği direnişle de, hem Lübnan'daki meşruluğunu ilan etmiş, hem de tüm dünya Müslümanlarının desteğini kazanmıştır. Ancak parti programında yer alan "Lübnan'da İslami bir devlet kurma" hedefi, başta Maruniler ve Sünniler olmak üzere Lübnanlı diğer dini grupların ve Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Batı dünyasının tepkisini üzerine çekmiştir. 2005 sonrası ülkede yaşanan kutuplaşmada

---

²¹³ Haris, *Faces of Lebanon*, s. 48; Norton, s. 14.

²¹⁴ Norton, s. 34. (Fadlallah'ın 04.07.2010 tarihinde ölümünün ardından düzenlenen cenaze törenine on binlerce Lübnanlı katılmıştır. Bkz. <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/07/06/fadlallahin.cenaze.torenine.onbinler.katildi/582403.0/index.html>, 22.07.2010).

Hizbullah'ın çatısı altındaki Şiiler, Suriye yanlısı “8 Mart Hareketi”nde yer almaktadırlar.

Lübnan'da Mütevali olarak anılan Şiiler, bugün 1.2 milyonu aşkın nüfuslarıyla ülkenin en kalabalık dinsel grubu oluşturmaktadırlar²¹⁵. Nüfus artışının en yüksek olduğu grup olan Şiiler, Lübnan'ın güney bölgesinde yoğun olmakla birlikte, doğu Sur'daki Cebel Amil bölgesi, Bekaa ve Beyrut'un banliyölerinde de yoğun olarak yaşamaktadırlar²¹⁶. Lübnan'daki Şii toplumu eğitim alanında en geri ve ülkenin en yoksul kesimini oluşturur. Bu dini grupta ekonomik zenginlik birkaç güçlü feodal ailede toplanmıştır. Geleneksel olarak kırsal bir toplum olan Lübnanlı Şiiler, iç savaşa kadar Lübnan'ın pek çok bölgesinde Hıristiyanlarla bir arada yaşamaları nedeniyle karşılıklı etkileşim içinde olmuşlardır. Örneğin, Lübnanlı Şiiler Noel'i kendi bayramları gibi kutlamakta, İslam şeriatına dayalı bir devlet hedefleyen Hizbullah örgütü bile programında Lübnanlı Hıristiyan gruplarla iyi ilişkilerin altını çizmektedir²¹⁷. Siyasi görüş açısından ise Arap milliyetçisi olmayan ve Arap rejimlerine mesafeli duran Şiiler, İran'a ve ürettiği İslami akımlara yakın olmalarının yanı sıra, Suriye ile iyi ilişkilerini de devam ettirmektedir.

2.3- DÜRZİLER

Lübnan toplumunun en önemli bileşenlerinden birini oluşturan Dürziler, XI. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkan öğretiler etrafında şekillenmiş bir inanç sistemine sahiptir. Bu dönemde Mısır'da yaşayan İsmaililer arasında Tanrı'nın Fatimi halifesi

²¹⁵ (Temmuz 2010 verilerine göre) <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html>; 09.10.2010.

²¹⁶ McDowall, s. 8.

²¹⁷ Harris, *Faces of Lebanon*, s. 60.

Hakim bi-Emrillah'ın (996-1021) bedeninde tecelli ettiği inancı yayılmaya başlamış, bi-Emrillah'ın veziri Hamza b. Ali tarafından kurulan bu mezhep sonradan Dürzilik olarak adlandırılmıştır²¹⁸. Dürzi inanç sistemi Hamza b. Ali, İsmail et-Temimi ve Muktena Bahaiddin tarafından yazılmış risalelerde açıklanmaktadır²¹⁹.

Dürzi inançlarını²²⁰ tekrar sistemleştiren ve Dürzi öğretileri Suriye ve Lübnan bölgesine yayan el-Muktena Bahaiddin (ö.1042) olmuştur. Haçlı Seferleri esnasında

---

²¹⁸ Ahmet Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s. 105; Fırlalı, s. 219. (Mezhebin isimlendirilmesi konusunda pek çok görüşün varlığıyla birlikte bu görüşlerin en çok kabul göreni Dürziliğin inanç esaslarını insanlara açıklayan Neştekin ed-Derezi'nin adına istinaden Dürzilik olarak anıldığıdır. Ed-Derezi'nin Hamza b. Ali ile liderlik mücadelesine girmesi ve bu sebeple mezhepten çıkarılması, mezhep mensuplarının bu isimle anılmak istememelerine neden olmuştur. Tarih boyunca Muvahhidun, Karamita ve Fatimiler olarak isimlendirilen Dürziler, son dönemlerde Dürzilik ismini tercih etmektedirler. Bkz. Bağlıoğlu, s. 105-111; Fırlalı, s. 219; Aytekin Şenzeybek, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2001, s. 22-23; Aytekin Şenzeybek, *Resailü'l Hikme'ye Göre Dürzi İnanç Esasları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2008, s. 10). (Günümüzde Dürziler Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail ve Ürdün'de yaşamaktadır. Bunun yanı sıra yaşanan göçler nedeniyle Avrupa, ABD, Güney Amerika, Avustralya ve Batı Afrika'da da Dürzi nüfusu bulunmaktadır. Bkz. <http://en.wikipedia.org/wiki/Druze>, 14.12.2009).

²¹⁹ Dürzi toplumu içerisinde risalelerin yorumlanma yetkisi "ukkal" denilen şeyhlere aittir ve "cühhal" olarak adlandırılan halkın kutsal metinleri okuması yasaktır (Bkz. Osman Aydınlı, "Nusayrilik, Dürzilik, Yezidilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 206).

²²⁰ Dürziler Tanrı'nın Hakim bi-Emrillah'ın suretinde görüldüğüne inanırlar. Yeni Eflatuncu felsefeden etkilenen yaratılış teorilerine göre Tanrı tüm varlıkları yaratmış, kendi özünden de Hakim bi-Emrillah'ı var etmiştir. Hamza b. Ali ise Hakim'in nurunu öğreten imam ve peygamberdir. Beş hudut olarak adlandırılan öğretici ve yayıcı beş imamı bilmek, inanç esaslarından biridir. Bu beş hudut: 1- Hamza b. Ali (akl), 2- Muhammed Tamimi (nefs), 3- Muhammed b. Vahhab el-Kuraşi (kelime), 4- Seleme b. Abdulvahhab el-Samuri (el-sabık), 5- Bahaeddin Ali b. Muhammed Muktena (al-Tali/halef) olarak sıralanır (Bkz. Moustafa F. Moukrım, "About Faith of the Mo'wa'he'doon Druze", <http://www.druze.ca/AboutDruze.html>, 07.12.2009). (Söz konusu beş hududun sembolize ettikleri beş renkli ve beş köşeli yıldız bugün halen Dürzilerin sembolüdür. Yedi Emir olarak bilinen doğru sözlü olmak, Dürzileri korumak, Şeytani güçlerden uzak durmak, eski inançların terki, Hakim'in tek Tanrı olduğuna inanmak, ondan gelen iyi ya da kötü her şeye sevinçle boyun eğmek ve onun iradesine tam teslim olmak Dürzilikte uyulması zorunlu kurallardır. Dürziliğin inanç esaslarında önemli yer tutan bir konu da ruh göçüdür. Dürziler, insan ruhunun hayvan, bitki veya başka varlıkların bedenine geçeceğini reddederek sadece insanlar arasında bir ruh göçüne inanırlar. Buna göre, örneğin bir Dürzinin ruhu yine bir Dürziye, bir kadının ruhu bir başka kadına geçmektedir. Bkz. Fırlalı, s. 224; Osmanlı Aydınlı, s. 205; Moustafa F. Moukrım, "About Faith of the Mo'wa'he'doon Druze", <http://www.druze.ca/AboutDruze.html>, 06.12.2009). Dürzilerin inanç ve ibadet sistemleri gizli tutulduğu için kutsal kitaplarının içeriği, ritüelleri ve duaları tam olarak bilinmemektedir. Dinsel törenler sırasında bazı kutsal kitaplar ve Dürziliğin esasını içeren eden risaleleri okunmaktadır. Dürzi toplumunda çok eşlilik ve Dürzi olmayanlarla evlilik yasaktır. Olumlu karşılanmamakla birlikte boşanmaya izin vardır. Dürziliğe göre zina evliliğin sona erme sebebidir. Miras konusunda ise kan bağı şartı aranmamakta, bir kimse dilediği kişiye dilediği miktarda miras bırakabilmektedir (Bkz. Fırlalı, s. 227; Aydınlı, s. 206). Dürzilerin manevi lideri, "Şeyhü'l Akl" ünvanını taşır. Suriye'de üç, Lübnan'da bir, Filistin'de bir dini lider bulunmaktadır. 2006'dan bu yana Lübnan'daki Dürzi dini

Tanuhi ve Arslan ailelerinin²²¹ yönetiminde olan Dürzilerin bu dönemde İsmaililerle birlikte Haçlı orduları safında yer aldığı kaydedilmektedir. XV. yüzyılda “Yemeni” ve “Kaysi” olmak üzere iki kola ayrılan Dürziler, XVI. yüzyıldan itibaren yoğun şekilde Lübnan ve Kuzey Suriye’ye göç etmişlerdir. Yerleştikleri yerlerde oluşan yoğun Dürzi nüfusa atfen bu bölge “Cebeli Düruz” olarak adlandırılmıştır²²². Lübnan topraklarının Osmanlı hakimiyetine girmesinin ardından bölgede kurulan Lübnan Emirliği’nde, Dürzi Tanuhi aşireti döneminde Şuf bölgesine davet edilen Güney Arabistan’ın savaşçı kabilesi Maaniler (1517-1697) etkin olmuştur. Özellikle II. Fahreddin Maani döneminde Dürzi Emirliğinin sınırları Antakya’dan bugün İsrail’in kuzey sınırlarında bulunan Safad’a ve bugünkü Suriye’nin iç bölgesinde yer alan antik şehir Palmira’ya kadar uzanmıştır. Maani ailesinin ardından başlayan Şihabi Emirliği döneminde ise, Dürzi aşiretler arasındaki mevcut çatışma ve bölünmeler tırmanmıştır. Bu dönemde iktidar tarafından desteklenen Kaysilere karşı mücadele eden Yemeniler, 1711’de Ayn Dara savaşında yenilerek Suriye’nin iç bölgelerine sürülmüşlerdir²²³.

Lübnanlı Dürziler, 1697’den 1842’ye kadar süren Şihabi Hanedanlığında, Dağlık Lübnan’da önceki yüzyıllarda sahip oldukları güçlerini giderek kaybetmiş, aynı bölgede yaşayan Marunilerin giderek avantajlı konuma geçmesiyle hem siyasi hem de sosyoekonomik olarak gerilemişlerdir²²⁴. Dağlık Lübnan’da yüzyıllar boyunca Marunilerle birlikte yaşayan Dürziler, 1845-1860 yılları arasında Fransız

---

lider, Şeyh Akl Naim Hasan’dır (Bkz. <http://www.mouwahidoundruze.gov.lb/en/home.php>, 10.02.2010).

²²¹ Yemeni kabileleri olan Tanuhiler ve Arslanlar, Bizans saldırılarına karşı Akdeniz kıyılarını korumak için Emeviler tarafından bölgeye yerleştirilmişlerdir (Bkz. Traboulsi, s. 5).

²²² Firro, s. 31.

²²³ Traboulsi, s. 5.

²²⁴ Salibi, *The Modern History*, s. 6-12.

himayesi altındaki Marunilere karşı İngiliz desteğini alarak kanlı çatışmalara girmişlerdir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Suriye ve Lübnan'da egemenlik kuran Fransa, 1922'de Cebeli Dürüz bölgesinde bulunan Dürzilere otonom bir devlet kurmuştur. Ancak Fransa'nın iç işlerine müdahalesinden dolayı 1925'te Sultan Ahbaş liderliğinde başlayan isyanlar 1927'ye kadar bastırılamamıştır. 1936'da ise bu otonom bölge Suriye Cumhuriyeti'ne katılmıştır²²⁵. Öte yandan, 1920'de kurulan Büyük Lübnan'daki Dürziler ise, Fransız manda rejimi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Canbulat ailesi Fransa'yı desteklerken, Aslanlar İngilizlerin kontrolündeki Kral Faysal'ın kuracağı Arap devletinde yer almak istemişlerdir. Fransız güçleri karşısında Faysal'ın ordusunun başarısız olmasının ardından Dürziler Fransız otoritesi ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışsa da, Marunilerin baskın olduğu bu yeni rejim, onları rahatsız etmiştir²²⁶. Dürziler, Lübnan'da önceki dönemlerde sahip oldukları etkinliklerini tekrar oluşturmak için örgütlenme yoluna giderek Canbulatların kurduğu İlerici Sosyalist Parti çatısı altında toplanmışlardır. Nitekim bu parti, Arap milliyetçiliği ve sekülerizm gibi fikirlerle Marunilerin Lübnan'daki baskın rolüne karşı en çok mücadele eden taraf olmuştur.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, 1950'lerde Ortadoğu'daki Arap milliyetçiliği etkisine giren Dürziler bir kez daha Marunilerin güçlü bir karşıtı haline gelmişlerdir. İç savaş boyunca Filistinlileri desteklemekle birlikte müttefiklerini zaman zaman değiştiren Dürzilerin daha sonra Filistinliler ve Lübnanlı Sünnilerle ilişkileri giderek zayıflamış, bu nedenle eski müttefikleri Marunilerle

---

²²⁵ Firro, s. 271.

²²⁶ Zamir, *The Formation*, s. 67-68 ve 84.

diyaloga geçerek, bu dini grupla Şuf bölgesinde işbirliği arayışına girmişlerdir²²⁷. Lübnanlı Dürziler, savaş sonrasında yapılan 1992 seçimlerini boykot etseler de, 1996 seçimlerinden itibaren Velid Canbulat'ın liderliğinde Lübnan siyasetinde etkinliklerini devam ettirmişlerdir. Bu süreçte Dürzi lider Velid Canbulat yerel seçimler için Marunilere yakınlaşmış ve bu doğrultuda Maruni Şemun ailesi ile Şuf belediye seçimlerinde ittifak yapmıştır. Marunilerle kurulan bu ittifak, Suriye'deki Dürziler için otonomi isteyen Canbulat'ın bu ülkenin Lübnan'daki askeri varlığını çekmesi taleplerinin ardından Suriye karşıtlığı olarak devam etmiştir. Refik Hariri'nin 2005'te öldürülmesiyle başlayan Lübnan siyasetindeki yeni yapılanmada ise Canbulat ve Aslan ailelerinin rekabeti tekrar gün yüzüne çıkmış, Aslanlar Hizbullah liderliğindeki 8 Mart Hareketinde yer alırken, Velid Canbulat Suriye karşıtı 14 Mart koalisyonunda yer almıştır²²⁸.

Dürziler, Lübnan'da Beyrut, Şuf, Metn, Hasbaya ve Raşaya bölgelerinde yoğun olarak yaşamakta ve toplam nüfusun az bir bölümünü oluşturmalarına rağmen ülkenin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel hayatında oldukça önemli bir rol oynamaktadırlar. Bunda Dürzilerin sosyal olarak sıkı kenetlenmiş bir yapı sergilemelerinin ve kardeşlik duygularıyla sosyal bütünlüğü sağlamalarının rolü bulunmaktadır. Güçlü-merkezi bir dini kuruma sahip olmayan Dürzi toplumu için Dürzi kimliğini vurgulayan siyasi ve sosyal organizasyonlar, geleneksel ve ailevi bağlar büyük öneme sahiptir²²⁹. XIX. yüzyıla kadar, sadece din adamlarının eğitim aldığı Dürzi toplumu, bu dönemde İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin açtığı

---

²²⁷ Kais Firro, "Suriye, Lübnan ve İsrail'deki Dürziler", *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet* Milton J. Esman- Itamar Rabinovich (edt.), çev. Zafer Avşar, Avesta Yayınları, İstanbul 2004, s. 268-269; Sayah, s. 121-122.

²²⁸ Ayhan, s. 44.

²²⁹ Harik, *Politics and Change*, s. 24-25.

okullara yoğun ilgi göstermiştir²³⁰. Dürziler arasında liderlik, tarih boyunca Canbulat, Aslan ve Yazbak gibi güçlü aileler arasında paylaşılmıştır. 1949'da Kemal Canbulat'ın kurduğu ve bugün liderliğini Velid Canbulat'ın yaptığı İlerici Sosyalist Parti, halen Dürzilerin büyük çoğunluğunun desteğine sahip olan bir partidir. Bu parti, ayrılıkçı azınlık olmaksızın bütüncül politikalar üreten Lübnan ve Arap kimliğini ön plana çıkararak bir yol izlemektedir²³¹. Günümüzde ülkenin % 5.7'sini oluşturan Dürziler, 210 bin civarındaki nüfuslarıyla Lübnan Parlamentosunda sekiz sandalyeye sahiptir²³².

2.4- NUSAYRİLER VE İSMAİLİLER

Lübnanlı Nusayriler, ülke nüfusunun küçük bir kesimini oluşturan ve Lübnan'ın siyasi, tarihi ve sosyoekonomik yapısında belirgin etkileri bulunmayan bir dini gruptur. İsmi, kurucusu Muhammed b. Nusayr en Nemiri'den (ö. 883) alan Nusayriliğin şekillenmesinde Şii İmamiyenin Mehdi inancı ve bölgede etkileşim içinde oldukları Hıristiyan kültürü etkili olmuştur²³³.

---

²³⁰ Salibi, *A House of Many*, s. 161.

²³¹ Mordechai Nisan, *Minorities in the Middle East*, McFarland Publishers, North Carolina 2002, s. 107; Collo, s. 75-76.

²³² Ayhan, "2009 Lübnan Seçimleri ve Etkileri", s. 45; <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People>, 16.03.2010.

²³³ Osman Aydın, "Nusayrilik, Dürzilik, Yezidilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 193. (Mezhebin diğer kurucusu, Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi Nusayriliğin sistemleştirilmesi ve yayılmasını sağlamıştır. Nusayrilerin Kutsal Kitap olarak kabul ettikleri Kitabı'l Mecmu' ise Hamdan el-Hasibi'ye isnat edilmektedir. Bkz. Aydın, "Nusayrilik, Dürzilik", s. 193). Nusayrilik, tek bir Tanrı'nın ifade edilemez olduğunu, varlıklar hiyerarşisinin Tanrı'dan kaynaklandığını ve Ali'nin bu varlıkların en üstününün cisimleşmesi olduğu öğretisini kabul eden bir mezheptir. Nusayriliğe göre Tanrı, yedi kez insan suretinde yeryüzüne inmiş, bu tezahürlerin sonuncusu Ali şeklinde gerçekleşmiştir. Kuran ve hadisi alegorik olarak açıklayan Nusayrilikte kötü ve iyi, karanlık ve ışıkla sembolize edilmektedir. Putperestlik, Mazdekilik, Mecusilik, Hıristiyanlık, İmamiye, İsmailiye ve Yeni Eflatuncu felsefeden etkilenmiş bir inanç sistemine sahip Nusayriliğin temel inancını Ali b. Ebi Talib'in Tanrının tezahürünü oluşturan yedinci "mana" oluşturmaktadır (Bkz. John L. Esposito, *Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York 2003, s. 14; Albert Hourani, *Arap*

Arap Alevileri olarak da bilinen Nusayrilerin asıl yerleşim yerleri olan Irak'tan, Suriye ve Lübnan bölgesine ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte XI. İmam Hasan Askeri'nin ölümü sonrası İmamiyye Şiasından ayrıldıkları dönemde (872) bu bölgeye yerleştikleri tahmin edilmektedir²³⁴. Büveyhoğulları, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde içe kapalı şekilde varlığını sürdüren Nusayriler X. yüzyılda Antakya'ya çekilmiş, Selçuklular döneminde ise bu bölgeyi ele geçirmişlerdir. Haçlı Seferleri sırasında Müslüman birliklerine karşı Haçlı ordularına destek veren Nusayriler, bu yardımlarına karşılık 1071'de İsmaililer tarafından zapt edilen kalelerini geri almışlardır²³⁵. Selahaddin Eyyubi'nin Suriye, Bağdat ve Mısır'ı ele geçirmesinin ardından Eyyubi hakimiyetine giren Nusayriler, 1516'da Yavuz Selim'in Suriye'yi Osmanlı topraklarına katmasıyla Osmanlı yönetimine dahil edilmişlerdir²³⁶. Fransız manda idaresi, Suriye ve Lübnan topraklarını otonom bölgelere ayırarak yönettiği dönemde Nusayri yoğunluklu Lazkiye bölgesini 1922 yılında Alevi Devleti olarak ilan etmiştir. Bunun ardından Nusayriler 1936 yılına kadar bu bölgede Fransız hakimiyetinde otonom bir devlet

---

Halkları Tarihi, çev. Yavuz Alogan, İletişim, İstanbul 2008, s. 229). Kutsal kitap olarak kabul edilen Kitabü'l Mecmu'da Hıristiyanlıktaki teslis inancına benzeyen üçlü sistem bulunur. Buna göre Ali kendi nurundan Muhammed'i yaratmış, Muhammed de Selman-ı Farisi'yi yaratmıştır. Ali "mana", Muhammed "isim", Selman da "bab"dır. Yine de, Nusayrilikteki bu inanç şekli Batınlık kapsamında değerlendirildiğinde üstü kapalı bir tevhid inancına ulaşılabilir. Bkz. Fırlalı, s. 209; Aydın, s. 196). Nusayriliğin temel inançlarından biri de tenasühtür (reenkarnasyon). Bu inanca göre ruh bedenden ayrıldıktan sonra başka bir canlının bedeninde hayat bulur ve insan-ı kamil oluncaya kadar eğitim göreceği farklı bedenlere girmeye devam eder (Bkz. Ali Duran Gülçiçek, "Nusayri Aleviler", http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/34-269-280.pdf, 13.03.2010). Nusayrilik zaman içinde bazı kollara ayrılmıştır. Bugün yaşayan iki kol, Şemsiyye (Haydariyye- Şimaliyye) ve Kameriyye (Kilaziyye- Kıbliyye)'dir. Nusayrilikte ibadet batını bir karakter taşımaktadır. Dini konularda yetkin dört din adamı sınıfı mevcuttur, bunlar büyük şeyh, şeyh, nüvvab ve imamdır. Din adamlarının Nusayri dini hayatında önemli bir yeri vardır (Bkz. Fırlalı, s. 211-214).

²³⁴ Ali Duran Gülçiçek, "Nusayri Aleviler", http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/34-269-280.pdf, 13.03.2010.

²³⁵ Matti Moosa, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*, Syracuse University Press, New York 1988, s. 269.

²³⁶ Fırlalı, s. 204.

çatısı altında yönetilmişlerdir²³⁷. 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını ilan etmesiyle Nusayriler Suriye ve Hatay olmak üzere iki merkezi bölgeye ayrılmışlardır²³⁸. Hatay'ın 1939'da Türkiye'ye katılmasıyla bölgedeki Nusayriler Türkiye Cumhuriyeti egemenliğine girmişler, Suriye'de ise 1963'te iktidara gelen Baas rejimi ile yönetici sınıfına yükselmişlerdir²³⁹.

Bugün Nusayriler yoğun olarak Suriye'de Lazkiye, Cebel Nusayriye, Hama ve Hums'ta, Türkiye'de Antakya, Adana, Mersin, İskenderun ve Tarsus bölgelerinde yaşamaktadırlar. Sayıları az da olsa, Ürdün, İsrail, Yemen ve Brezilya'da da Nusayri nüfusu bulunmaktadır²⁴⁰. Lübnan'da ise kuzey bölgelerde, Trablusşam ve Akkar'da yaşayan Nusayrilerin nüfusunun 80-100 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir²⁴¹. Geleneksel olarak çiftçilikle uğraşan kırsal nüfusu oluşturan Lübnanlı Nusayriler, sosyoekonomik olarak alt sınıfta yer alırlar. Ülkedeki konumları, Suriye'de Alevi Baas partisinin 1963'te iktidarı ele geçirmesi sonrasında güçlenen Nusayriler, iç savaş boyunca Lübnan'daki askeri varlığını sürdüren Suriye'nin desteğiyle bu konumlarını korumuşlardır²⁴². 1970'lerin başında Şii lider İmam Musa as-Sadr'ın, Alevi mezhebini Şii İslam'ın bir kolu olarak kabul etmesinin ardından Nusayriler Şii örgütlerle iyi ilişkiler geliştirmişlerdir²⁴³. 1972'de Ali Eid'in liderliğinde Trablusşam'da kurulan Alevi Gençlik Hareketi, daha sonra Arap Demokratik Parti'ye dönüşmüş ve Lübnanlı Nusayriler bu parti çatısı altında birleştirilmiştir.

---

²³⁷ Traboulsi, s. 80.

²³⁸ Nisan, s. 119.

²³⁹ Fransız mandası altında Suriye'deki Sünniler çocuklarını orduya göndermediklerinden Fransa azınlık grupları askeri eğitim için desteklemiştir. Orduda üst kademelere gelen Suriyeli Nusayriler, ülkedeki askeri darbelerle iktidarı ele geçiren Alevi Baas Partisi ile Sünni yoğunluklu bir ülkenin lider kadrosunu oluşturmuşlardır (Bkz. Moosa, *Extremist Shiites*, s. 281).

²⁴⁰ Moosa, *Extremist Shiites*, s. 256.

²⁴¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People> , 14.03.2010.

http://en.wikipedia.org/wiki/Demographics_of_Lebanon, 14.03.2010.

²⁴² Collelo, s. 73.

²⁴³ Nisan, s. 127.

İdeolojisini Arapçılık ve sosyalizm üzerine kuran Arap Demokratik Parti, Suriye yanlısı siyaset izlemektedir²⁴⁴. 1989 öncesinde parlamentoda temsil hakkına sahip olmayan Nusayriler, bu dönemde Şii partileri desteklemişlerdir. 1990’larda ise Taif Anlaşması kararları uyarınca parlamentoda iki sandalye kazanmışlardır²⁴⁵.

Lübnan Anayasası ile tanınmış olmasına karşın ülkede etkinliği sınırlı olan dini gruplardan biri de İsmaililerdir. VIII. yüzyılın ikinci yarısında İmamiye’den ayrılanların oluşturduğu aşırı bir Şii mezhebi olan İsmailiyye, Cafer-i Sadık’tan (ö. 765) sonra imametin Musa Kazım’ın değil, Cafer’in en büyük oğlu İsmail’in ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu kabul etmektedir²⁴⁶.

İlk İsmaili gruplar, aşırı Şii grupların bulunduğu Kufe’de ortaya çıkmıştır. İsmaili hareketin ilk merkezi ise bugün İran sınırları içerisinde yer alan Huzistan’daki Ahvaz ve Asker Mukram şehirleri olmuştur²⁴⁷. Sonraki yıllarda Basra ve 902 yılına kadar da Hums yakınlarındaki Selemiyye’yi merkez kabul eden İsmaililer, biri Yemen’de diğeri Mağrib’de olmak üzere iki devlet kurmuşlardır. 909’da İmam Ubeydullah’ın mehdiliğini ilan etmesiyle Fatimi devletinin temellerini atan İsmaililer, Kahire’de el-Ezher medresesini kurarak burada pek çok dai²⁴⁸ ve ajan yetiştirmişlerdir. Öte yandan X. yüzyılda Orta ve Kuzeybatı İran’da yayılmaya başlayan İsmaililik, Horasan ve Maveraünnehir’e kadar ilerlemiştir. Alamut İsmaili

²⁴⁴ [http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Democratic_Party_\(Lebanon\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Arab_Democratic_Party_(Lebanon)), 15.03.2010.

²⁴⁵ Ayhan, s. 45.

²⁴⁶ İsmaililer dini öğretilerin gizli anlamının ancak masum imam ve onun takipçileri tarafından bilinebileceğini iddia ettiklerinden “Batıniyye” olarak da anılmışlardır. İsmaililerin Yedi İmama ve evrendeki yedili kozmik devrin varlığına inanmaları, onlara yediciler ya da “Seb’iyye” denmesine neden olmuştur (Bkz. Fırlalı, s. 146).

²⁴⁷ Kutlu, “Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye”, s. 109.

²⁴⁸ Dai, davet eden kişi anlamına gelmektedir. İsmaililikte, özel eğitim almış, İsmaili inanç ve fikirleri yayan kişileri ifade eder. (Bkz: <http://www.nizariismaili.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=103>, 23.03.2010).

devletinin yıkılmasının ardından yer altına çekilen İsmaililer XIX. yüzyılda Ağa Hanlar adıyla tekrar ortaya çıkmıştır²⁴⁹.

Oldukça karmaşık ve gizemli bir yapıya sahip İsmaili inanç sistemi Eflatun, Pisagoras, Aristo ve Mani felsefelerinin yanı sıra Yahudilik, Hıristiyanlık ve Doğu dinlerine ait çeşitli unsurları içinde barındırmaktadır. Takiyye'nin önemine vurgu yapan İsmaililer, kendilerini zulümden korumak için inançlarını gizlemektedirler. Dini hiyerarşiye çok önem verilen İsmaililik'te, tüm dini hükümlerin zahiri (görünen-lafzi) ve batıni (görünmeyen-hakiki) anlamının olduğuna inanılmaktadır²⁵⁰. İbadet konusunda iki İsmaili kolu birbirinden oldukça farklılık arz etmektedir. Mustali İsmaililer, İmamiyye Şiasına benzer namaz kılarken, Nizarilerde namaz, dua adı verilen ve cemaatle birlikte oturularak yapılan bir ibadettir. Duaya liderlik eden kişi sesli bir şekilde duaları okur ve dua edenler Mekke'ye yönelmezler. Mustali İsmaililer Ramazan ayının tamamında diğer İslam mezheplerinde olduğu gibi oruç tutarken Nizariler bu ayda sadece bir gün oruç tutarlar. Zekat her kameri ayın ilk

---

²⁴⁹ İsmailiyye'nin içinde yaşanan ilk kırılma, Fatımiler döneminde Halife Hakim bi-Emrillah'ın kendisini ilah ilan etmesinin ardından Dürziliğin ortaya çıkmasıyla yaşanmıştır (Bkz. Kutlu, "Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye", s. 110). İkinci kırılma ise, yine Fatımiler döneminde, halife el-Mustansır'ın (1035-1094) ölümünün ardından ortaya çıkmıştır. Fatımi devletinin resmi öğretisi olan İsmaililik, İmamet konusunda çıkan ihtilaflar nedeniyle bu dönemde "Mustali İsmaililik" ve "Nizari İsmaililik" olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Nizarilik kolu, Alamut İsmaili devleti himayesinde bu devletin Moğollar tarafından yıkılmasına dek varlığını korumuş, ardından uzun süre tarih sahnesinden çekilmiştir. XIX. yüzyılın başlarında ise, Ağa Han İsmaililiği adıyla tekrar canlanmıştır. Batı İsmaililiği olarak da bilinen Mustali kolu ise Fatımilerin iktidarı boyunca Mısır'da varlığını sürdürmüş, Eyyubilerin Fatımi Devleti'ni yıkılmasının ardından Yemen'e yerleşmiştir. Bu grup daha sonra Hindistan'da taraftar bulmuştur (Bkz. Mederbek Kadyrov, *Ağa Han İsmailileri*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009, s. 17-18; Fırlalı, s. 148).

²⁵⁰ İsmaililere göre mutlak hakikate ulaşmak sadece kendileri için mümkündür. Diğerleri ancak dinin görünen-zahiri anlamlarını kavrayabilirler. İmameti en önemli iman esası olarak kabul eden İsmaililere göre Hz. Muhammed Allah'ın mesajını tebliğ eden son peygamberdir, ancak Ali b. Ebi Talib'in soyundan gelen imamlar da bu mesajın Batıni manasını kavrayıp her dönemde ve şartta bu mesajı yorumlayabilirler (Bkz. Kutlu, "Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye", s. 111-112).

günü imama ya da temsilcisine verilir. Mustali İsmaililer Kabe'yi ziyaret ederek haccederken, Nizariler imamın ziyaret edilmesini hac olarak kabul etmektedir²⁵¹.

Orta ve Güney Asya, Afrika, Ortadoğu, Avrupa, Kuzey Amerika ve Avustralya'da 25 farklı ülkede yaşayan İsmaililer, yaşadıkları ülkelerde varlıklı sınıf içerisinde yer almakta ve mevcut hukuki yapı ya da rejimle sorun yaşamamaktadırlar²⁵². Lübnanlı İsmaililer'in IX. yüzyıldan itibaren Şuf ve Vadi el-Taym'da varlık gösterdikleri bilinse de, yüzyıllar içinde kimliklerini kaybettiklerinden bugün bu bölgelerde İsmaili nüfusuna rastlanmamaktadır²⁵³. Lübnanlı İsmaililer, Suriyeli dindaşlarının yoğun oldukları Lazkiye bölgesine yakın olan kuzey bölgelerde yaşamakla birlikte ülkenin genelinde dağınık olarak yerleşmişlerdir. Nüfusları birkaç yüzü geçmeyen Lübnanlı İsmaililer, ülkenin siyasi yapılanmasında hiçbir etkiye sahip değillerdir. Varlıklı ailelerin oluşturduğu bu dini grup, diğer dini gruplar gibi Lübnan anayasasının kendilerine tanıdığı mezhepsel haklardan yararlanmaktadır²⁵⁴.

3-YAHUDİLER

Lübnanlı Yahudiler, Arap ülkelerinde yaşayan Yahudilere verilen isimle Mizrahi olarak anılmaktadır. Yahudilerin Lübnan'daki varlığının ne zaman başladığı

---

²⁵¹ Fığlalı, s. 153-155.

²⁵² http://www.iis.ac.uk/view_article.asp?ContentID=104448, 22.03.2010. (1930'da III. Ağa Han Sultan Muhammed Şah tarafından temelleri atılan İsmaili ekonomik faaliyetleri, 1984 yılından itibaren Ağa Han Ekonomik Kalkınma Vakfı adıyla dünyanın geri kalmış bölgelerini kalkındırmak amacıyla hizmet vermeyi amaçlamaktadır. Bu bölgelerde yaygın eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler veren İsmaililer, 1977'de Londra'da kurdukları İsmaili Araştırmalar Enstitüsü ile İsmaililiğin tarihi ve öğretisi üzerine çalışmalar yapmaktadırlar. Bkz. Kadyrov, s. 97-100).

²⁵³ Salibi, *A House of Many*, s. 119.

²⁵⁴ Collelo, s. 74.

kesin olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö. 132’de Bar Kohba isyanı sonrasında Lübnan’a pek çok Yahudi’nin yerleştiği belirtilmektedir. Bu Yahudi yerleşiminin dışında, İslam’ın ortaya çıkmasından sonra Halife Muaviye (642-680) döneminde Trablusşam’da, X. yüzyılın ilk yarısında Sayda’da Yahudi yerleşimlerinin kurulduğu ve 1071’de Sur’da bir Yahudi akademisinin açıldığı kaydedilmektedir²⁵⁵. Lübnanlı Yahudiler yüzyıllar boyunca Vadi Ebu Cemil, Ras Beyrut, Şuf, Deir el-Kamar, Aley, Bhamdun, Sayda ve Hasbaya’da yoğun olarak yaşamışlardır. XIX. yüzyıla gelindiğinde Dağlık Lübnan’daki pek çok Yahudi bölgedeki Maruni-Dürzi çatışmalarından etkilendiği için Lübnan’ın güneyindeki Hasbaya bölgesine göç etse de, Lübnan’daki Yahudi nüfusunun artışı XX. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim 1911 yılında Suriye, Irak, Türkiye ve Yunanistan’dan 5000 kadar Yahudi’nin Beyrut’a yerleştiği bilinmektedir²⁵⁶.

I. Dünya Savaşı’nın ardından Lübnan topraklarının Fransızların denetimine geçmesiyle birlikte Yahudilerin Lübnan’daki etkinliği daha da artmış ve bu topluluk Batı ülkeleriyle kurduğu ticari ilişkiler sayesinde oldukça zenginleşmiştir. Yine bu dönemde, Arapça ve Fransızca olmak üzere iki ulusal gazeteye sahip olan Lübnan Yahudi cemaati, 1940’lardan itibaren Maruni Falanjist Partisi ile siyasi işbirliği yapmıştır²⁵⁷. 1948’de İsrail Devleti’nin kurulmasının ardından yaşanan Arap-İsrail savaşı ile Yahudilerin İsrail’e göçü ve Lübnan’daki etkinliklerini kaybetme süreci başlamıştır. Bu yeni dönemde Lübnan’daki Yahudi nüfusu başkent Beyrut’ta yoğunlaşmış ve cemaat ticaret ve iş dünyasındaki etkisini koruyabilmiştir²⁵⁸. Ancak

---

²⁵⁵ <http://www.thejewsoflebanonproject.org/>, 21.03.2010.

²⁵⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_Jews_in_Lebanon, 23.03.2010.

²⁵⁷ Kirsten E. Schulze, *The Jews of Lebanon: Between Coexistence and Conflict*, Sussex Academic Press, Sussex 2008, s. 7.

²⁵⁸ Schulze, s. 65.

1975'te başlayan iç savaş esnasında yaşanan şiddet olayları nedeniyle hız kazanan Yahudi göçleri sonucunda Lübnanlı Yahudilerin tamamına yakını ülkeyi terk etmiştir. Bu dönemde yaşanan İsrail işgallerine tepki olarak 1970'lerde Filistinli militanların ve Lübnanlı Sünnilerin, 1980'lerde ise Hizbullahın saldırılarına maruz kalan Lübnanlı Yahudiler İsrail'e göç etmiştir²⁵⁹. Böylece, 1932'de 20 binin üzerinde olan Lübnanlı Yahudi nüfusu 1950'lerde 7000'e kadar düşerken, iç savaşın sonuna doğru tamamen yok olma noktasına gelmiştir. Günümüzde sayıları 100'ü geçmeyen Lübnan Yahudilerinin lideri, 2005'ten bu yana Isaac Arazi'dir²⁶⁰. Arazi, 2008 yılında, Beyrut'ta bulunan ve Lübnan'daki Yahudi varlığını simgeleyen Maghen Abraham Sinagogu ile Yahudi mezarlığının restorasyon çalışmalarını başlatmıştır²⁶¹.

---

²⁵⁹ <http://www.thejewsoflebanonproject.org/>, 21.03.2010.

²⁶⁰ McDowall, s. 11; Mitchell Bard, "The Jews of Lebanon", <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/lebjews.html>, 23.03.2010.

²⁶¹ <http://almashriq.hiof.no/lebanon/700/720/726/synagogues/beirut/wadibujmil/index.html>, 23.03.2010.

II. BÖLÜM

LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLARIN ŞEKİLLENMESİNDE İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

Lübnan'ın tarihi süreç içerisinde sahip olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal özellikler, bölgedeki dini grupların şekillenmesinde ve bu grupların ülke üzerinde söz sahibi olmasında önemli birer etken olmuştur. Aynı şekilde tarih boyunca Lübnan'a dışarıdan yapılan müdahaleler ülkedeki dini grupların yapılarında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Bu bölümde, Lübnan'daki dini grupların şekillenmesinde etkin olan ve bu grupların ülkedeki konumlarını belirleyen iç ve dış dinamikler ele alınacaktır.

1- İÇ DİNAMİKLER

Lübnan'daki güç paylaşım mücadelesi, tarih boyunca ülkedeki 18 dini grup arasında çatışma ve ittifakları beraberinde getirmiştir. Bu iktidar mücadelelerinde Maruniler, Dürziler ve Sünniler gibi Lübnan'ın önde gelen dini grupları, ülkenin siyasi tarihinin şekillenmesinde başat rol oynamış, ekonomik yönden en güçlü sınıfı oluşturmuş ve sosyokültürel yapı itibarıyla en üst katmanda yer almıştır. Keldaniler, İsmaililer ve Nasturiler gibi az nüfusa sahip dini gruplar ise, ülkenin mevcut sistemi üzerinde her hangi bir etkiye sahip olamamış ve gelişmeler karşısında edilgen kalmışlardır. Nüfus itibarıyla ülkenin en büyük dini grubunu oluşturan, buna karşın ekonomiden yeterince pay alamayan ve en yoksul grup olan Şiiiler ise, Lübnan'ın siyasi ve sosyoekonomik yapısı içinde söz sahibi olmak için mücadele vermektedir.

Bu kısımda dini grupların ülkenin siyasi tarihi, ekonomik yapısı ve sosyokültürel dokusu içindeki konumları ele alınacaktır.

1.1-DAĞLIK LÜBNAN (CEBEL-İ LÜBNAN) EMİRLİĞİ'NEN GÜNÜMÜZE LÜBNAN'IN SİYASİ TARİHİNDE DİNİ GRUPLAR

1.1.1- DAĞLIK LÜBNAN (CEBEL-İ LÜBNAN) EMİRLİĞİ DÖNEMİ

Genel yapısal özellikleri ile Memlûkler döneminde siyasi tarihte yerini alan Dağlık Lübnan²⁶², XVII. yüzyılda kurulan emirlik rejimi ile tam anlamıyla siyasi bir yapı haline gelerek bağımsız bir kimlik arayışına girmiştir. Osmanlı Devleti 1516'da Suriye ve Lübnan'ın idaresini ele geçirdiğinde Dağlık Lübnan bölgesi pek çok aşiret reisi arasında bölünmüş ve feodalizm bölgede tam anlamıyla kurumsallaşmış durumdaydı²⁶³. Maruni, Dürzi, Şii (Mütevali) ve Grek Ortodoks grupların her birinin kendi bölgesinde güçlü olduğu²⁶⁴ bu karmaşık bölgeyi Şam merkezli bir idareyle yöneten Osmanlılar, devletin her bölgesinde olduğu gibi Lübnan idaresinde de millet sistemine başvurmuşlardır²⁶⁵. Ancak diğer eyaletlerden farklı olarak, Dağlık Lübnan'ın idaresini Memlûklere karşı yapılan savaşta kendi saflarında yer alan Dürzi Maani ailesine bırakarak bölgede yarı özerk bir yönetim oluşturmuşlardır²⁶⁶. Böylece

---

²⁶² Modern Lübnan tarihi, pek çok çalışmada Dağlık Lübnan Emirliği dönemine dayandırıldığından bu çalışmada da Lübnan'ın siyasi tarihi söz konusu emirliğin kurulduğu XVI. yüzyıldan itibaren ele alınacaktır.

²⁶³ Salibi, *The Modern History*, s. 5; Traboulsi, s. 5.

²⁶⁴ Dürziler Cebeli Dürüz denin ve güneyde bulunan dağlık bölgede, Maruniler kuzey bölgelerde, Şiiiler Bekaa Vadisi'nin ve Güney Lübnan'ın kırsal bölgelerinde ve Grek Ortodokslar Trablusşam'da ticaret yollarının olduğu bölgede hakimdi (Bkz. M. Graeme Bannerman, "Republic of Lebanon", *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, David Long-Bernard Reich (edt.), Westview Press, New York 1986, s. 183).

²⁶⁵ Avrupa temelli ulus sistemi gibi sınırları net olarak belirlenmiş bir sistem olmayan Osmanlı millet sistemi, farklı dini ve etnik grupların ülkenin ekonomik, siyasi ve idari yapısında yer almaları ve sistemin bu dini ve etnik grupları koruması esasına dayanır. Millet sistemi Lübnan'da XVI. yüzyılın sonlarında uygulanmaya başlanmıştır (Bkz. Kemal H. Karpat, *Studies on Ottoman Social and Political History: Selected Articles and Essays*, Brill, Leiden 2002, s. 611).

²⁶⁶ Hitti, *Lebanon in History*, s. 333; Traboulsi, s. 5; Acar, s. 7.

1842'ye kadar devam edecek olan Dağlık Lübnan Emirliği, siyasi bir yapı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Emirlik, Maaniler eliyle diğer yerel ailelere otoritesini kabul ettirmiş, başta Maruniler ve Dürziler olmak üzere tüm dini grupları aynı siyasi çatı altında toplamayı başarmıştır. 1590-1842 yılları arasında devam eden emirlik döneminde Lübnan, yarı bağımsız ve özgün bir siyasi karakter kazanmıştır.

Lübnan Emirliği'nin yapısının oluşmasında, heteredoks Müslüman Dürziler ve uniat Hıristiyan Maruniler olmak üzere iki dini grup ön plana çıkmıştır. Her iki grup da Lübnan topraklarının Osmanlı merkezi idaresi tarafından yönetilmesine karşı çıkmış, özellikle Dürziler Memlük idaresine karşı Osmanlı tarafında yer almalarına karşın, yeni idarecilerinin yerine kendi yönetimlerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda emirlik, Osmanlı sultanının egemen güç olarak kabul edildiği ve emirliğin bu egemen güce vergi ödediği otonom bir güç olarak şekillenmiştir. Dürzi Maani aşiretinin idaresinde başlayan ve XVIII. yüzyıla kadar Dürzi hakimiyetinde kalan Lübnan Emirliği'nde, Maruni II. Beşir Şihab döneminde (1788-1840) siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan dengelerin Maruniler lehine değiştiği yeni bir dönem başlayacaktır²⁶⁷.

Dağlık Lübnan'ın ilk yöneticileri olan Dürzi Maanilerin²⁶⁸ en güçlü emiri olan II. Fahreddin döneminde (1593-1633) sınırlarını kuzeyde Kisrevan'dan doğuda Palmira'ya kadar genişleten Dürzi Emirlik, Sayda Sancağı'nı Şam valisinden alarak

---

²⁶⁷ Zamir, *The Formation*, s. 4-5.

²⁶⁸ Maaniler, dönemin en güçlü aşireti olan Tanuhiler tarafından Lübnan'a getirilen Güney Arabistanlı savaşçı bir aşirettir. Bu aşiret, yerleştiği Şuf bölgesinde bazı köylerin mültezimliğini kazanmış, 1518'de Sünni aşiret lideri Muhammed b. Haraş'ın batı Bekaa'daki Memlük karşıtı isyanına katılmış, Osmanlı- Memlük savaşında Osmanlı Devleti'nin tarafında yer almıştır. Bu sebeple 1516-1544 yılları arasında Şuf'un mültezimi olarak atanan Maaniler daha sonra Sayda ve Beyrut'un Sancak Beyliğine getirilmişlerdir. 1544-1584 yılları arasında bölge iktidarını elinde tutan Emir Korkmaz'ın ölümünün ardından Korkmaz'ın oğlu Fahreddin önce Cebeli Dürüz bölgesinin mültezimi olarak atanmış, daha sonra Sayda ve Beyrut Sancakbeyi olmuştur (Bkz. Traboulsi, s. 5).

siyasi özerkliği hedeflemiştir. Bu amaçla, 1605 yılında Kuzey Suriye’de devlet kurmak isteyen Kürt aşiret lideri Halep valisi Canbulat Ali Paşa²⁶⁹ ile ittifak kuran Fahreddin, bir yandan da Doğu Akdeniz’deki en güçlü İtalyan şehir devleti Tuskani ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Ekonomiye modernize etmek için Tuskani’den mühendisler, mimarlar ve tarım uzmanları getiren Fahreddin, bu sayede ipek endüstrisini de geliştirerek büyük bir ekonomik gelişme sağlamıştır²⁷⁰. Emir, ipekçiliğin gelişmesi amacıyla Kisrevan gibi kuzey bölgelerdeki Hıristiyanları, çoğunlukla da Marunileri, işçi olarak çalışmalarını için güneydeki Dürzi kontrolündeki bölgelere kaydırmış, böylece güney bölgeler kozmopolit bir yapıya bürünmüştür²⁷¹. Öte yandan Maaniler döneminde, yönetimde Maruni danışmanlar görevlendirilmiş, Dürziler ve Maruniler arasında ilişkiler olumlu bir şekilde seyretmiştir. Fahreddin, Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü sarsacak siyasi manevralara girmesi nedeniyle 1633’te görevden alınmış, yerine yeğeni Mülhim getirilmiştir. Mülhim’in 1657’de ölümünün ardından oğlu Ahmet Dağlık Lübnan’ın yeni emiri olmuş, ancak Ahmet’ten sonra Maani ailesinin erkek varisi kalmadığı için emirlik 1697’de Şihab ailesine geçmiştir²⁷².

1697’de başlayan Şihab hanedanlığında, Dürzi aileler arasındaki çatışmalar şiddetlenmiş ve Dürzi toplumu arasında bölünmelerin yaşanmıştır. Bu süreçte Canbulat, Şihab, Arslan, Abullam ve Abdulmalik gibi Dürzi aileleri arasında XVI. yüzyıldan beri devam eden mücadeleler, XVIII. yüzyıla gelindiğinde Dürzilerin

---

²⁶⁹ Canbulat Ali Paşa, Halep’te bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Osmanlı güçlerinin tepkisini üzerine çekmiş ve bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu olayın ardından Canbulat ailesinin Lübnan’daki Dürzilerle evlilik ilişkileriyle bölgeye yerleşmesi ve güçlenmesi sonucunda Canbulatlar modern Lübnan’ın en nüfuzlu Dürzi ailesi konumuna gelmiştir (Bkz. Harris, *Levant*, s. 124).

²⁷⁰ Hafeez Malik, “Lebanon as an Experiment in Multicultural Interdependence”, *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University Press of Florida, Florida 2002, s. 16; Harris, *Levant*, s. 123.

²⁷¹ Traboulsi, s. 8.

²⁷² Kamal Salibi, *The Modern History*, s. 3.

gücünü iyice azaltmıştır. Dürzilerin zayıflamasıyla oluşan boşluğu ise her geçen gün güçlenen Maruniler doldurmuştur. Bu dönemde Marunilerin güçlenmesindeki en önemli etkenlerden biri, Dürzi kökenli Şihab ailesinin Maruniliği kabul etmesi ve otoritelerini Marunilerin lehine kullanmaları olmuştur²⁷³. Bunun yanı sıra aynı dönemde Suriye'den göç eden çok sayıda Grek Katolik Lübnan'a yerleşerek Marunilerin yanında yer almıştır²⁷⁴. Öte yandan Şihab ailesi yönetimi altında, Dürzi Maanilerin zayıflaması, Şii Hamada (Hamadeh) ailesinin güç kazanmasına neden olmuştur. Şii Hamada ailesi bu dönemde Marunilerin yoğun olarak yaşadığı Bişari, Bartun, Cübeyl bölgeleri ile Melkitlerin yoğun olarak yaşadığı Kura bölgesini kendi topraklarına katmıştır²⁷⁵. Yine bu dönemde Şihab Emirliği, daha önce Maanilerin de yaptığı gibi kuzey bölgelerdeki Marunileri güneydeki tarım bölgelerine göç ettirmiş ve iktidar mücadelesinin bir gereği olarak Dürziler arasındaki mücadelede Kaysileri destekleyerek Yemenileri 1711'de Ayn Dara Savaşı'yla Suriye'ye göçe zorlamıştır²⁷⁶.

Şihabi Emirliğinin erken dönemi olarak kabul edilen 1697-1788 yılları arasında, II. Fahreddin Maani döneminde yaşandığı gibi Lübnan'daki Osmanlı merkezi idaresini zayıflatmaya yönelik olayların tekrarlanmaması için Lübnan valileri Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden atanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Sayda, Akra ve Şam'daki valiler, Dağlık Lübnan'daki yerel aktörlerin güçlerini sınırlamak için bölgeyi kendi denetimleri altına almışlardır²⁷⁷. Bu valilerin en önemlisi 1775'te, Cebel Amil bölgesinde pamuk zengini Şiiler arasında ikta toplayan

---

²⁷³ Dürzi Şihab ailesinin Maruniliği kabul ettiğini resmen ilan etmesi ise, IV. Şihab Emiri Mansur (1754-1770) döneminde gerçekleşmiştir (Bkz. Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 16).

²⁷⁴ Acar, s. 7-8.

²⁷⁵ Salibi, *The Modern History*, s. 4.

²⁷⁶ Traboulsi, s. 9.

²⁷⁷ Traboulsi, s. 9. (XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Lübnan, kuzeyde Trablusşam, güneyde Sayda olmak üzere iki valilik merkezi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bkz. Harris, *Levant*, s. 125).

Zahir Ömer'in ayaklanmasını bastırıldığı için Sayda valiliğine atanan Cezzar Ahmet Paşa'dır²⁷⁸.

1788'de Cezzar Ahmet Paşa'nın ve Dürzi lider Beşir Canbulat'ın desteğiyle iktidara gelen II. Beşir Şihab (1788-1840), Osmanlı Devleti tarafından sadece bir mültezim²⁷⁹ olarak görülmesine karşın Lübnan'ın tüm bölgelerinde kontrolü sağlamıştır. Dağlık Lübnan'ı mukataa denilen feodal kontluklara bölen Şihab, bu mukataaların idaresini de başta Dürzi ve Maruniler olmak üzere farklı aile ve dini liderlere dağıtmıştır²⁸⁰. II. Beşir Şihab'ın Lübnan'daki otoritesini pekiştirdiği dönemlerde Napoleon Bonaparte'nin 1798 Mısır ve 1799 Filistin işgali gerçekleşmiştir. Cezzar Ahmet Paşa'nın Fransız ordularını Akka'da durdurmasının ardından Emir Beşir Şihab Dağlık Lübnan bölgesinde ortaya çıkan karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

1820'de yeni atanan valinin Dağlık Lübnan'a yönelik vergileri artırması üzerine bölgenin yerel yöneticisi Beşir Şihab, Dürzi lider Canbulat'ın desteğinin kaybetmemek için vergi yükünü Marunilere yüklemiş, bunun sonucunda da bazı Maruni köylerinde ayaklanmalar baş göstermiştir²⁸¹. Dürzi toprak sahiplerine karşı gelişen bu isyan, Dürzi beyler tarafından Marunilerin Dürzi toplumuna yönelik isyanı

---

²⁷⁸ Harris, *Levant*, s. 128. (Bu müdahaleyle birlikte ekonomik olarak gerileyen Şiiler Lübnan tarihinde XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar siyaset sahnesinin dışında kalmıştır. Bkz. Traboulsi, s. 9).

²⁷⁹ Osmanlı Devleti'nin merkezden uzak bölgelerde başvurduğu vergi toplama usulüne göre, söz konusu bölgedeki topraklar bölgenin ileri gelenlerine kiraya verilir ve kira geliri bu kişilerden peşin olarak alınarak bütçeye aktarılırdı. Bu işleme iltizam, toprağın kiralandığı kişiye de mültezim denmekteydi (Bkz. Eftal Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *AÜDTCF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1996, C. 18, S. 29, s. 39).

²⁸⁰ Salibi, *A House of Many*, s. 108-110. (Emir Beşir Şihab kendisini vaftiz yoluyla Hıristiyan, evlilik yoluyla Müslüman ve tebası yoluyla da Dürzi olarak tanımlıyordu. İnşa ettirdiği ve bugün halen Lübnan Cumhurbaşkanı'nın yazlık konutu olarak kullanılan Beyt ed-Din Sarayı'nda hem cami hem de şapel bulunuyordu. Bkz. Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 17).

²⁸¹ Traboulsi, s. 10. (Maruni köylülerin bu isyanları, Maruni Partriği İstefan (1759-1823) ve yazar Abu Hattar al-Anturini tarafından da desteklenmiştir. Dürzi liderin desteğiyle isyanı bastıran Beşir Şihab Anturini'yi işkenceyle öldürtmüş, Patrik İstefan'ı ise sarayına davet ederek zehirletmiştir. Bkz. Traboulsi, s. 11).

olarak gösterilerek iki grup arasındaki dinsel çatışma yaratılmaya çalışılmış, bu çatışmalar sonucunda siyasal gücü zayıflayan Beşir Şihab'a karşı Dürzi Canbulatların muhalefeti hız kazanmıştır. Bunun üzerine Şihab Emirliği Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlayarak 1825'te Canbulatları yenilgiye uğratmış ve Dürzi yerleşim alanlarını Marunilere açmıştır²⁸².

1820'lerden itibaren Suriye ve Lübnan'da artan Mısır etkisi, II. Beşir Şihab'ı Mehmet Ali Paşa ve bölgenin idaresini üstlenen oğlu İbrahim Paşa ile iyi ilişkiler kurmaya itmiştir. Bu dönemde Beşir Şihab, yönetimi zor olan Dağlık Lübnan için Osmanlı Devleti ve Mehmet Ali Paşa yönetimi arasında denge politikası izlese de, 1831'de Filistin'i işgal ederek Suriye içlerine ilerleyen Mısır ordusuna boyun eğmiş ve 1831-1840 yılları arasında Lübnan Emirliği Mısır yönetiminin idaresinde kalmıştır²⁸³. Mısır idaresi döneminde Suriye Valisi olan İbrahim Paşa, Lübnan'daki özerk yapıya son vererek bölgeyi merkezileştirmeye çalışmış, bununla birlikte Maruni Şihabi ailesine bazı idari yetkiler de tanımıştır. İbrahim Paşa'nın himayesinde otoritelerini güçlendirmek için Dürzilere baskı yapan Maruniler, Dürzilere ait mal ve topraklara da el koymuşlardır²⁸⁴. İbrahim Paşa Lübnan'da, Avrupalı tüccarlara aracı olan yerel tüccar sınıfı olarak Maruniler'in baskın güç haline geldiği bir ekonomik yapı empoze etmiş, bu durum ise uzun süredir Lübnan'ın çeşitli bölgelerinde idari ve ekonomik güce sahip olan Dürzileri huzursuz etmiştir. Bu huzursuzluk sebebiyle 1838'de Havran'da meydana gelen Dürzi isyanının Beka ve Vadi Taym'a sıçraması üzerine İbrahim Paşa dört bin Maruni'yi silahlandırarak isyanı bastırmak için görevlendirmiş, böylece bölgedeki çatışma siyasi ve ekonomik

---

²⁸² Salibi, *A House of Many*, s. 109; Harris, *Levant*, s. 130-131.

²⁸³ Harris, *Levant*, s. 128.

²⁸⁴ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", *AÜDTF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2008, C. 27, S. 43, s. 133.

üstünlük mücadelesi olmaktan çıkarak dinsel ve mezhepsel bir karaktere bürünmüş ve ilk kez mezhepler arası bir savaş yaşanmıştır²⁸⁵. 1838'deki Dürzi isyanının yayılarak mezhep çatışmasına dönüşmesi üzerine İbrahim Paşa Dürzilere karşı Marunileri silahlandırmaktan vazgeçmiş, bunun üzerine Dürzilerin ardından silahları ellerinden alınan Hıristiyanlar da yönetime tepki göstermiştir. İbrahim Paşa'nın zorunlu askerlik, ağır vergi ve silahsızlanma gibi uygulamalarından şikayet eden tüm dini gruplar Antelias'ta bir araya gelerek Mısır yönetiminin sonlandırılması gerektiği konusu üzerinde görüş birliğine varmışlardır²⁸⁶. Öte yandan 1840'ta yaşanan Dürzi-Maruni çatışmasını bahane gösteren İngiliz birlikleri Beyrut yakınlarındaki Cünye'ye çıkmıştır. İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya, Mısır yönetimine karşı Osmanlı'yı destekleyerek İbrahim Paşa ve müttefiki Beşir Şihab'ın devrilmesi üzerine anlaşmış böylece Mısır, Lübnan ve Suriye'den çekilmek zorunda kalmıştır.

İbrahim Paşa idaresinin Lübnan siyasi ve toplumsal yapısındaki etkisi, Marunilerin Dağlık Lübnan bölgesinde artan bir güç kazanması ve böylece Dürzilerin yüzyıllardır devam eden siyasi üstünlüğünü ele geçirmeleri olmuştur. Ayrıca Harris'e göre bölgedeki Mısır idaresi, Avrupa güçlerinin Lübnan'a olan ilgisini artırmış ve bu güçler, ticari ilişki içerisinde oldukları Marunileri yönetime karşı desteklemiştir²⁸⁷.

Mısır'ın Lübnan'dan çekilmesinin ardından Lübnan'daki mezhep ilişkileri oldukça değişmiş durumdaydı. Bu dönemde Osmanlı Devleti, III. Beşir'i bölgenin yeni emiri olarak atamıştır. Emir 1842'ye kadar sürecek kısa iktidarı süresince çatışmalar tekrar alevlenmiştir. III. Beşir, selefi II. Beşir Şihab'ın Dürzi topraklarını

---

²⁸⁵ Zamir, *The Formation*, s. 8; Traboulsi, s. 13.

²⁸⁶ Grafton, s. 70.

²⁸⁷ Harris, *Levant*, s. 131.

Marunilere vermesi, Marunilerin siyasal gücünü artırması ve Maruni Patriğinin Dürzi beylerin idaresinde yaşayan Marunileri provoke etmesine göz yumması gibi nedenlerle ortaya çıkan Maruni-Dürzi silahlı çatışmalarıyla mücadele etmiştir. Emirlik sarayının bulunduğu Dayrül Kamar'da emirin Maruni birlikleri kullanarak Dürzilere saldırması, Zahle'de Grek Katoliklerin ve Şiilerin Dürzilere karşı savaşması III. Beşir döneminin önemli mezhepsel çatışmaları olmuştur. Yaşanan yoğun iç çatışmaları önlemek için dışarıdan gelen baskılar neticesinde bölgeye müdahale eden Osmanlı Devleti, 1842'de Şihab Emirliğine son vererek "çifte kaymakamlık" sistemini kurmuştur. Böylece, her siyasi aktörün kendi bölgesinde etkin olduğu çoğulcu bir politik sisteme sahip olan ve mültezimliğin nesilden nesile geçtiği bir yapı arz eden Lübnan Emirliği son bulmuştur²⁸⁸.

Lübnan'da yeni mezhepsel çatışmaları önlemek için getirilen çifte kaymakamlık sistemine göre ülke toprakları, kuzeyde Maruni, güneyde Dürzi bir kaymakamlık yönetiminde olmak üzere iki idari bölgeye ayrılmıştır²⁸⁹. Ancak nüfusun karışık bir yapı arz etmesi nedeniyle, hem Dürzi Kaymakamlık bölgesinde yaşayan Marunilerle kuzeydeki Maruni Kaymakamlık bölgesindeki Dürziler, hem de diğer dini cemaat mensupları bu yeni idari sistemden rahatsız olmuştur. Öte yandan yeni siyasal yapının kurulmasının ardından, Şihab ailesinin daha önceden sürgüne gönderdiği Dürziler Lübnan'a dönerek eski topraklarını talep edince, söz konusu toprakların yeni sahipleri olan Maruniler ve sürgünden dönen Dürziler arasında yeni

---

²⁸⁸ Acar, s. 12-13; Harik, s. 71-73; Zamir, *The Formation*, s. 8.

²⁸⁹ Çifte Kaymakamlık önerisi, Avusturya Şansölyesi Metternich tarafından gündeme getirilmiş ve bu öneri Dürzileri destekleyen İngiltere ile Marunilerin hamisi Fransa tarafından desteklenmiştir. Lübnan'daki en ufak bir çatışmayı dahi müdahale sebebi olarak gören Fransa'ya karşı direnemeyeceğinden Osmanlı Devleti de bu sistemi kabul etmiştir (Bkz. Traboulsi, s. 24, Zamir, *The Formation*, s. 8-9).

çatışmalar baş göstermiştir²⁹⁰. Bunun üzerine 1845'te bölgeye gönderilen Osmanlı Dışişleri Bakanı Şekip Efendi mevcut sistemle ilgili bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelere göre kaymakamlar Bab-ı Ali tarafından değil, Lübnan bölgesinin bağlı bulunduğu Sayda Valiliği tarafından yerel liderler arasından atanacak ve her iki bölge için mevcut dini grupları temsilen Dürzi, Maruni, Sünni, Grek Ortodoks ve Grek Katoliklerden oluşan on iki üyeli bir meclis oluşturulacak ve bu meclis kaymakam için tavsiye niteliğinde kararlar çıkaracaktır²⁹¹. Böylece feodal sistem yıkılarak mezhebe dayalı temsil sistemi oluşturulmuş, bu durum da mezhepsel bağlılıkları güçlendirmiştir.

Osmanlı yönetiminin, yukarıda bahsedilen düzenleme ile Lübnan'ın bağlı bulunduğu Sayda Valiliği'ne Dağlık Lübnan kaymakamlarının atanmasında son söz hakkını tanınması, Hıristiyan ve Dürzi cemaat liderlerini hoşnut etmemiştir²⁹². Osmanlı Devleti'nin bir valisi tarafından atanmış bu kaymakamlar ne Maruniler, ne de Dürziler tarafından meşru görülmüştür. Böylece her iki kaymakam da bölgenin güçlü ailelerinin elinde kukla olarak kalmış, idarelerindeki halk ise toprak sahibi güçlü ailelere ya da dini liderlere olan bağlılıklarına devam etmiştir. Bu dönemde Maruniler için meşru lider, reform sürecinden güçlenerek çıkan Maruni Kilisesi'nin patriği İlyas Hubayş (1823-1845) olmuştur²⁹³. Ancak Hubayş'ın halefi Yusuf Hazin aynı liderlik özelliğini sergileyememiştir. Hazin'in patrikliği döneminde Maruni Kaymakamı Haydar Abu'Lam, Maruni feodal beyler ve köylüler arasındaki dengeyi sağlayarak Maruni liderliğini yürütmüştür.

---

²⁹⁰ Keleş, s. 135.

²⁹¹ Grafton, s. 72-73, Akarlı, s. 28; Salibi, *The Modern History*, s. 53-79.

²⁹² Salibi, *The Modern History*, s. 73; Salibi, *A House of Many*, s. 115.

²⁹³ Akarlı, s. 21.

1854'te hem Patrik Hazin'in hem de Kaymakam Haydar Abu'Lam'ın ölümünün ardından Maruniler arasında feodal beyler ve köylü halk ayrımı artmıştır. Öte yandan aynı dönemde Dürzi cemaati, Yazbaki- Canbulat aileleri arasındaki iç çatışmalara ve iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. İngiltere'nin desteğiyle Canbulatların güçlenmesi Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiş, bu destekten güç alan Dürzilerin ayrı bir özerk bölge kurma isteği nedeniyle 1849-1852 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Canbulatlara karşı olumsuz tutumu şiddetlenmiştir²⁹⁴. Bu süreçte Dürziler de Osmanlı karşıtı hareketlerini artırmış, Yazbaki ve Canbulat aileleri Osmanlı otoritesini temsil eden Dürzi Kaymakam'a karşı birlik oluşturmuşlardır. 1852'de Bab-ı Ali'nin Dürzilerin askere alımı yönünde bir çağrı yayınlaması nedeniyle Vadi Taym ve Havran bölgelerinde ayaklanan Dürziler için Osmanlı Devleti askeri birlik göndermiş, ancak İngiliz Konsolosluğu'nun arabuluculuğu ile Dürzi isyancılar serbest bırakılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti İngiliz desteğini arkasına alan Canbulatlarla iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin Dürzi Canbulat ailesiyle iyi ilişkiler kurması üzerine Dürziler 1853 Kırım Savaşı'nda 3000 askerle Osmanlı ordusuna destek sağlamış ve Osmanlı otoritesi ile Dürziler arasındaki bu sıcak ilişkiler 1857'e kadar devam etmiştir²⁹⁵.

Dürzilerin Osmanlı Devleti ile kurdukları iyi ilişkiler kısa süre sonra patlak veren Dürzi-Maruni çatışmasıyla sona ermiştir. Bu süreçte, öteden beri Dürzilerle Maruniler arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar iyice şiddetlenerek 1858-1860 yılları arasında ülkenin her köşesine yayılmıştır. Bu iki grup, 1860 Mayıs'ında kanlı bir savaşın içine girmiştir. Marunilerin sayıca fazla olmasına karşın Dürziler savaşçı

---

²⁹⁴ Salibi, *The Modern History*, s. 76-77.

²⁹⁵ Salibi, *The Modern History*, s. 78.

yetenekleriyle kısa sürede Bekaa bölgesi ve Şuf Dağı'nın tamamını ele geçirmişlerdir. Bu çatışmalar sırasında Dürziler sadece Marunilere saldırmamış, öteden beri dostluk ilişkisi içerisinde oldukları Hıristiyan gruplardan Grek Ortodoks ve Grek Katolikleri de hedef almış, böylece ülkedeki çatışmalar bir Dürzi-Hıristiyan savaşına dönüşmüştür²⁹⁶. Grek Katoliklerin savunmasıyla bir süre Kisrevan ve Zahle'yi ellerinde tutabilen Hıristiyanlar, daha sonra Zahle'yi de kaybetmiş ve Dayrül Kamar'da yenilerek toplamda 10 bin kayıp vermişlerdir. Savaşta üstünlüğü tamamen ele geçiren Dürziler ise Kisrevan'ı ele geçirecekleri sırada Osmanlı Devleti, Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'yı Lübnan'a göndererek olaylara müdahale etmiş ve gelişmeleri kontrol edemeyen Osmanlı yöneticilerini ve tüm Dürzi liderlerini cezalandırmıştır²⁹⁷. Osmanlı Devleti'nin Lübnan'da yaşanan savaşa zamanında müdahale edememesi, kendilerini bölge Hıristiyanlarının koruyucusu olarak gören Avrupa devletlerinin mevcut duruma müdahil olmasına fırsat vermiş ve konuya ilişkin bu ülkelerin de dahil olduğu bazı görüşmeler başlamıştır.

1.1.2- MUTASARRIFLIK DÖNEMİ

Ekim 1860'ta İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya, Fuat Paşa başkanlığında Beyrut'ta toplanarak bir komisyon oluşturmuş, aylar süren müzakerelerin ardından Mayıs 1861'de Lübnan'da otonom bir rejimi belirleyen bir anlaşma İstanbul'da imzalamıştır²⁹⁸. Cebel-i Lübnan Nizamnamesi²⁹⁹ olarak bilinen bu anlaşma uyarınca Dağlık Lübnan, önceden bağlı bulunduğu Sayda ve Şam idari birimlerinden ayrılarak doğrudan merkeze bağlı özerk bir sancak haline getirilmiş ve

---

²⁹⁶ Akarlı, s. 30-31.

²⁹⁷ Acar, s. 17-18.

²⁹⁸ Akarlı, s. 31; Zamir, s. 9.

²⁹⁹ Cebel-i Lübnan Nizamnamesi metni için bkz. Cenk Reyhan, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, YAYED, Ankara 2006, S. 1, s. 171-181.

bölgenin özerkliği uluslararası güvenceye alınmıştır. Beyrut, Sayda, Trablusşam ve Bekaa bölgeleri oluşturularak Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan atayacağı ve anlaşmada yer alan devletlerin onaylayacağı Katolik Hıristiyan bir mutasarrıfın³⁰⁰ Lübnan'ı yönetmesi ve dört Maruni, üç Dürzi, iki Grek Ortodoks, bir Grek Katolik, bir Sünni, bir Şii üyeden oluşacak 12 kişilik bir konseyin yönetimde danışma kurulu olarak yer alması kararlaştırılmıştır³⁰¹.

Mutasarrıflık dönemi, Lübnan'a uzun bir barış süreci getirmiştir. I. Dünya Savaşı'na dek sürecek bu dönemde Lübnan ekonomik yönden gelişmiş, ülkede kültürel yönden aydınlanma yaşanmış, feodal düzen genel anlamda sona ermiş, tüm Lübnan vatandaşlarına kanun önünde eşitlik getirilmiş ve Lübnan kimliği ilk kez yasal olarak kabul edilmiştir. İç çatışmaların azaldığı ve Avrupa devletleri ile ticari ilişkilerin geliştiği Mutasarrıflık döneminde eğitim, altyapı hizmetleri ve ticaret oldukça gelişmiştir. Bu dönemde hükümet, anayasal düzenlemelerle icraatlarını gerçekleştirmiş, yargı resmîyet kazanmış ve hükümet aktiviteleri yerel özelliklere göre belirlenmiştir³⁰². Tüm bu olumlu özelliklerine ve yönetimdeki istikrara rağmen, mutasarrıflık döneminin temsil sistemi Lübnan'da etkisi günümüze dek süren güç paylaşımı sorununa neden olmuştur. Meclisteki temsil sisteminin mezheplere dayalı olduğu bu dönemde, mezhep temelinde örgütlenmiş bir toplum yapısı ortaya çıkarak dini gruplar arasındaki ayrım daha da belirgin hale gelmiştir. Bu bağlamda mutasarrıflık düzeni ile birlikte, Dağlık Lübnan'ın nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Maruniler, sahil şehirleri ve Bekaa'da nüfussal çoğunluğa sahip Müslümanlar ve bu

---

³⁰⁰ Mutasarrıf, vali ve kaymakam arasında bir yöneticidir. Bab-ı Ali Mutasarrıflık dönemi boyunca sırasıyla Ermeni, İtalyan, Polonyalı ve Levant bölgesinden mutasarrıflar atamıştır (Bkz. Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 19).

³⁰¹ Acar, s. 18. (Mutasarrıflık düzeni hakkında daha geniş bilgi için bkz. Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920*, I. B.Tauris, New York 1993).

³⁰² Akarlı, s. 184; Acar, s. 19.

gruplara göre daha az nüfusa sahip Dürziler, Grek Katolikler ve Grek Ortodokslar için siyasal sistemdeki görev dağılımında mezheplere göre kotalar konulması artık kabul edilen bir gerçeklik haline gelmiştir³⁰³. Öte yandan Mutasarrıflık dönemi, Maruni Kilisesi'nin Dağlık Lübnan'daki gücünü arttırdığı bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde her dini grubun uluslararası hamisi belirginleşmiş, bu hamilik özellikle Hıristiyan cemaatlerde Batı Avrupa'ya dayalı bir yapının güçlenmesini de beraberinde getirmiştir³⁰⁴.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru, milliyetçi ayaklanmalar sonucu Balkanlardaki topraklarının büyük kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, Tanzimat reformlarına rağmen, diğer bölgelerdeki bağımsızlık taleplerini durduramamıştır³⁰⁵. Devletin Ortadoğu'daki topraklarında yaşayan Araplarla din birliği göz önüne alınarak geliştirilen panislamist politikalar II. Abdülhamid döneminde kısmen bir birlik sağlamış, bu bölgedeki Arap Müslümanların çoğu Osmanlı idaresinin meşruluğunu kabul etmiştir. Ancak Tanzimat reformları sonrasında Hıristiyanların Müslümanlarla eşit haklara sahip hale gelmesi Müslümanların tepkisine neden olmuş, Hıristiyan ve Müslümanlar arasındaki düşmanlığı artırmıştır³⁰⁶. XX. yüzyıl başlarında ise Abdülhamid'i devirerek iktidarı ele geçiren Jön Türkler Osmanlı topraklarında yaşayan herkesin Osmanlılık ilkesiyle devlete bağlılığını esas alan merkezi bir anlayış tesis etmeye çalışmış, bunun yanı sıra aynı dönemde Arap topraklarında

---

³⁰³ Salibi, *The Modern History*, s. 153.

³⁰⁴ Akarlı, s. 185.

³⁰⁵ 1840'tan sonra siyasal arayışlara giren Maruniler arasında Roma Katolik misyonerlerinin desteğiyle Hıristiyan-Maruni milliyetçiliği gelişmiştir. Grek Ortodoks ve Grek Katolikler ise Suriye'deki dindaşlarını düşünerek Suriye ve Lübnan'dan oluşan ve ortak dil olan Arapçanın merkeze konulduğu bir milliyetçilik anlayışını benimsemişlerdir. Arap milliyetçiliğiyle ilgili bilgi için bkz. Adis Davişa, *Arap Milliyetçiliği, Zaferden Umuda*, çev. Lütfi Yalçın, Literatür, İstanbul 2004; Bassam Tibi, *Arap Milliyetçiliği*, çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1998; Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 363-369; Salibi, *The Modern History*, s. 151-162.

³⁰⁶ Zamir, *The Formation*, s. 25.

sultanın halife rolüne vurgu yapılmıştır. Ancak bu süreçte, Balkan devletlerinin hızla bağımsızlıklarını elde etmeleri ve Arap eyaletlerinde yükselen milliyetçi söylem³⁰⁷ nedeniyle Osmanlıcılık politikası terk edilerek Anadolu merkezli Türkçülük ilkesi uygulamaya geçirilmiştir. Arap eyaletlerinde güvenliğin sağlanması için eski bürokratlar yerine merkeze bağlı rejim taraftarı memurların getirilmesi Suriye ve Lübnan'da rahatsızlık yaratmıştır³⁰⁸. Lübnanlı Müslümanlar bir yandan Batı desteğindeki Hıristiyan nüfusun her açıdan güç kazanması karşısında güvensizlik hissederek Hıristiyan karşıtı tepkilerini dillendirmiş, diğer yandan eşitlik ve kardeşlik gibi seküler Batı fikirleri doğrultusunda her hangi bir dinsel ya da mezhepsel ayrılığa başvurmadan Hıristiyan komşuları ile barış içinde yaşamak istemişlerdir. Müslüman grupların yaşadığı bu ikilem, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesi ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından iyice belirgin hale gelmiştir. Ayrıca bu dönemde, Arap Müslümanların gözünde Osmanlı Devleti, ümmeti savunmaktan çok uzak bir hale bürünmüştür³⁰⁹.

XX. yüzyılın başlarında Lübnan'daki Müslümanlar bile Osmanlı Devleti'ne gösterdikleri sadakatten büyük oranda vazgeçmişken, bölgedeki Hıristiyan gruplar Osmanlı yönetiminden tamamen farklı bir yönetim arayışı içine girmişti. Bu bağlamda Marunilerin düşünsel eğilimlerine bakıldığında, bu dini grup içinde kendi

---

³⁰⁷ Arap Müslümanlar içinde ayrılıkçı hareketlerin gelişmesinde Suriyeli gazeteci El-Kevakibi'nin (1854-1902) rolü büyüktür. Abdülhamid'in sansür yasalarını eleştirerek başlattığı Osmanlı muhalefeti İslam uygarlığında Arap rolüne yaptığı vurguyla güçlendiren El-Kevakibi, İslam dünyasındaki gerilemenin sorumlusunun hilafeti elinde bulunduran Türkler olduğunu ve hilafetin derhal Araplara geçmesi gerektiğini savunmuştur. Öte yandan XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye ve Lübnan'da yaşanan "El-Nadhah" (uyaniş) hareketi, ekonomik ve edebi canlanma açısından en çok Hıristiyanları etkilemiştir. Ayrıca Arap dili vurgusu, Arap kimliğinin ön plana çıkarılmasını sağlayarak mezhep duygularını ortadan kaldırmasa da belirli ölçüde birlik sürecini beraberinde getirmiştir (Bkz. William L. Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Colorado 2000, s. 125-128; Salibi, *The Modern History*, s. 156).

³⁰⁸ Cleveland, s. 137.

³⁰⁹ Zamir, *The Formation*, s. 27.

devletlerini kurma ideali ve belirgin bir Maruni milliyetçiliğinin yerleşmiş durumda olduğu görülmektedir³¹⁰. Arap milliyetçiliğinin de yükseldiği bu dönemde I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi İttihat Terakki'yi Müslüman nüfusu İngiliz ve Fransızlara karşı birleştirmek amacıyla İslami sembollere yöneltmiş, bu doğrultuda sultanın halife unvanına sık sık başvurulmuştur. Bu dönemde Arap milliyetçiliğinin güçlü olduğu Suriye ve Lübnan bölgesinin denetimi için bölgeye gönderilen Cemal Paşa'nın sert tutumu bölge halkının Osmanlı Devleti'ne karşı olumsuz tutum içine girmesine neden olsa da Arap isyanı başka bir bölgede, İngilizlerin desteklediği Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in etrafında başlatılmıştır³¹¹. Şerif Hüseyin Ortadoğu'da kurulacak Arap Devletinin kralı olmak için İngilizlerle anlaşsa da, İngiltere'nin Fransa ile gizlice imzaladığı Sykes-Picot anlaşması³¹² uyarınca Suriye-Lübnan bölgesi Fransa'ya bırakılarak Şerif Hüseyin'e verilen ve Suriye-Lübnan bölgesinin de dahil olduğu bağımsız Arap Devleti sözü ihlal edilmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında, Milletler Cemiyeti kararları uyarınca Suriye ve Lübnan bölgesi Fransa'nın manda yönetimine verilmiştir³¹³. Fransız idaresinin başladığı dönemde Lübnan'da; Batı Avrupa ile güçlü bağları olan Hıristiyan toplumu, Dağlık bölgelerde yaşayan ve aşiret yapısına sahip Dürziler, sahil şeridinde, özellikle Beyrut'ta, yoğunlaşmış ve Avrupa ile ticari ilişkileri olan Sünniler ve tarımla uğraşan yoksul

---

³¹⁰ Lübnan'da beliren milliyetçilik hareketlerini dört farklı düzlemde özetlemek mümkündür. Bunlar; 1- Müslüman Arapçılık, 2-Hıristiyan Arapçılık, 3-Hıristiyan Fenike Lübnancılığı, 4-Akdeniz Lübnancılığıdır. Müslüman Arapçılık, Lübnan'ın siyasi bir varlık olarak İslam-Arap mirasına sadık Arap kimliğine dayalı bir devlet haline gelmesini hedeflerken, Hıristiyan Arapçılık bölgedeki Arapların dini kimliğe bakılmaksızın birleşmesinden yana tutum sergilemiştir. Diğer iki grup ise hem Arapçılığı hem de İslamcılığı tehdit olarak algılamıştır. Akdeniz Lübnancılığı, dinsel farklılıklardan arınmış, Fenike kültürüne dayalı ortak bir tarih yaratmayı arzulamaktadır. Hıristiyan Fenike Arapçılığı olan Maruni milliyetçiliği ise, kökenlerini antik Fenikelilere dayandıran Hıristiyan Fenike Lübnancılığıdır ve Dağlık Lübnan'ın Arap olmadığını savunur (Bkz. Kais Firro, *Inventing Lebanon: Nationalism and the State Under Mandate*, I. B.Tauris, New York 2003, s. 30-36).

³¹¹ Zamir, *The Formation*, s. 17-21.

³¹²Sykes-Picot gizli anlaşması için bkz. Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu*, çev. Şirin Tekeli, İletişim, İstanbul 2002, s. 147-152.

³¹³ Cleveland, s. 244.

Şiiler bulunuyordu. Bölgenin ekonomisi ise esas itibarıyla, Dağlık Lübnan ile kıyı şeridi arasında önemli bir bağ oluşturan ve Hıristiyanların baskın olduğu ipek endüstrisine dayalıydı³¹⁴.

1.1.3- FRANSIZ MANDA YÖNETİMİ VE BÜYÜK LÜBNAN DEVLETİ

Lübnan'da I. Dünya Savaşı sonrasında Sykes-Picot anlaşması uyarınca fiilen, 1920 yılında düzenlenen San Remo Konferansı kararları uyarınca ise resmen başlayan manda yönetiminde Fransa'nın güvendiği iç güç, Patrik İlyas Huveyk'ın başında bulunduğu Maruni Kilisesi olmuştur. Aynı şekilde Maruniler de, ülkede kendi isteklerini gerçekleştirmek için Lübnan'ın geleneksel müttefikleri olan Fransızlar tarafından idare edilmesini istemişlerdir³¹⁵. Bu nedenle Patrik Huveyk, Paris Konferansı'nda (1919), Lübnan'da hak iddia eden Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı destekleyen ABD ve İngiltere delegelerine karşı Suriye'den ayrılmış bir Lübnan Devleti'ni savunmuş ve bu suretle Marunilerin Fransızlar için ne denli güvenilir bir müttefik olduğunu kanıtlamıştır³¹⁶. Buna karşılık Fransızlar da, kendileriyle yüzyıllardır iyi ilişkiler geliştiren Marunileri kayırmış ve Lübnan'da oluşturdukları sistem içerisinde bu dini gruba öncelik ve ayrıcalık tanımıştır. Grek Ortodokslar ve Dürziler ise, Marunilere tanınan bu ayrıcalık nedeniyle kurulacak Büyük Lübnan Devleti'ne karşı tavır sergilemişlerdir. Özellikle Dürziler bu tepkiyi silahlı eylemlere dönüştürmüş ve 1925-1927 yıllarında Havran'da Fransız güçlerine karşı savaşmışlardır. Öte yandan Lübnan'daki Fransız mandaterliğine bir diğer tepki de, Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'dan gelmiştir. Faysal'a verilmesi vaat edilen Suriye

³¹⁴ Salibi, *A House of Many*, s. 163-164.

³¹⁵ Traboulsi, s. 76; Zamir, *The Formation*, s. 38.

³¹⁶ Atiya, s. 439.

ve Lübnan topraklarında Fransız yönetiminin hak iddia etmesi üzerine Faysal bir ordu toplayarak Lübnan'a girdiyse de ordusu Fransız General Gouraud tarafından püskürtülmüş ve bölgede tam Fransız hakimiyeti sağlanmıştır³¹⁷.

Fransa, bölgede kurduğu bir yüksek komiserlik aracılığıyla yönettiği Suriye ve Lübnan topraklarında bazı idari düzenlemeler yapmıştır. Bu bağlamda Fransa, Lübnan'daki sadık müttefiki olan Marunilerin Müslüman nüfusun ağırlıklı olduğu bir Suriye içinde etkisiz kalmaması amacıyla, Dağlık Lübnan ve çevresinde ayrı bir devlet kurmayı planlamıştır. Bu amaçla Dağlık Lübnan bölgesine, çevresindeki bazı bölgelerle sahil şeridindeki yerleşim yerlerini eklemek suretiyle Marunilerin etkin olduğu bir Lübnan devleti oluşturmuştur. Ancak Fransa, bu yapıda Marunileri kendi denetiminde tutabilmek için Müslümanların ve diğer unsurların yoğun olduğu bazı bölgeleri de bu yeni devletin sınırları içerisine dahil etmiştir. Böylece Fransa, Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgelerin yeni devlete katılması suretiyle Maruni nüfusu dengeleme yoluna gitmiş ve bu sayede yeni devlette Müslümanlarla birlikte yaşayacak olan Marunileri kendisine bağımlı hale getirerek Ortadoğu'da güvenilir ve istikrarlı bir müttefik kazanmayı amaçlamıştır³¹⁸.

Fransa, yukarıda bahsedilen plan çerçevesinde eski Dağlık Lübnan Mutasarrıflığında kurmayı planladığı Lübnan devleti topraklarına Beyrut, Bekaa, Trablusşam, Sayda ve Sur gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu bölgeleri de ekleyerek yeni Lübnan devletini kurmuştur. Bu yeni devlet, Dağlık Lübnan'a yeni yerler eklenerek oluşturulduğu için Büyük Lübnan (Greater Lebanon) adını

---

³¹⁷ Salibi, *The Modern History*, s. 169; Acar, s. 24; Zamir, *The Formation*, s. 70-71.

³¹⁸ Cleveland, s. 219- 220.

almıştır³¹⁹. Yeni devletin yönetimini de şekillendiren Yüksek Komiser Gouraud, 1921’de beşi Müslüman olmak üzere 15 üyelik bir idare meclisi atamış, daha sonra Müslümanların itirazı üzerine üye sayısını 17’ye çıkarmıştır. Altı Maruni, üç Grek Ortodoks, bir Grek Katolik, bir Dürzi, dört Sünni ve iki Şii üyeden oluşan bu idare meclisi, Mutasarrıflık rejiminde olduğu gibi sadece istişari nitelikte kalmış ancak söz konusu konsey, yerel liderlerin ülkede önemli rol oynamasını sağlamıştır. Nitekim konseyin gücü giderek artmış ve zamanla bir millet meclisi görünümünü almıştır³²⁰.

Büyük Lübnan Devleti’nin yönetim yapısı, ülkedeki dini grupların ilişkilerini ve dolayısıyla ülke istikrarını etkilemiştir. Özellikle Maruniler, Fransa ile yaptıkları işbirliğinden güven alarak, kurulan bu yeni devlette siyasal ve ekonomik üstünlüğün kendi hakları olduğunu savunmuşlardır. Marunilerin, yüzü Batı’ya dönük ve Arap dünyasından kopuk bir devlet yapısı istemelerine karşın, yeni devlette yeterince söz sahibi olamayan Sünni Müslümanlar ve Grek Hıristiyanlar Arap dünyası ile entegrasyonu, hatta Suriye ile bütünleşmeyi savunmuşlardır³²¹. Özellikle Grek Ortodoks ve Grek Katolikler, Suriye’deki dindaşlarıyla bütünleşmeleri gerektiği konusunda hemfikirdiler. Yine de Lübnanlı Hıristiyanlar, Müslümanlarla Arap milliyetçiliği merkezinde buluştuğu takdirde, bu ideolojinin Müslüman merkezli bir harekete kayacağı endişesini taşıyorlardı. Ayrıca Osmanlı egemenliğinde belli bir otonomi ve ayrıcalığa sahipken, kurulacak olası bir Arap devletinde böyle haklara sahip olacaklarından da emin değillerdi³²².

---

³¹⁹ Zamir, *The Formation*, s. 1-2.

³²⁰ Traboulsi, s. 88; Salibi, *The Modern History*, s. 190.

³²¹ Traboulsi, s. 82-83.

³²² Salibi, *The Modern History*, s. 158.

Lübnan'daki Fransız manda rejimi devam ederken, ülkedeki tüm dini grupların bağımsız bir Lübnan kurma ideali de belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde, Fransa'nın desteğinden memnun olan Maruni toplumu içinde dahi manda idaresinin son bulması ve bağımsız bir devlet çatısı altında yaşama isteği güçlenmiştir. Ancak kurulacak bağımsız devletin yapısı ile ilgili oldukça farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşleri dört grupta toplamak mümkündür. İlk olarak Arap federalistler, Şam'dan yönetilecek birleşik bir Arap devletini savunuyorlardı. Beyrutlu tüccar aristokrat aileler ve Dağlık Lübnan'ın ileri gelen Maruni aileleri bu grup arasında yer almaktaydı. İkinci olarak, Suriye federalistleri ise Suriye'den yönetilecek Fransız merkezli bir yönetim istiyorlardı. Grek Katolik ve Grek Ortodoksları bu gruba dahil etmek mümkündür. Üçüncü grup ise Fransa'nın himayesinin gerekliliğini, Hıristiyan bir Lübnan'ın Fransa ile birleşmesi gerektiğini savunmuştur. Özellikle Maruni milliyetçileri, Müslüman Araplarla çevrili bir Hıristiyan nüfusun ancak Fransa sayesinde varlığını devam ettirebileceği görüşündeydi. Son olarak, yeni devletin bağımsız bir Lübnan olması gerektiğini savunan grup ise Hıristiyan ve Müslümanların bir arada yaşadığı, demokratik, çok mezhepli ve bağımsız bir cumhuriyetin kurulması gerektiğini belirtmekteydi³²³. Müslüman gruplardan Sünniler, yeni devletle birlikte kendi topraklarında azınlık durumuna düşmekten korkmuşlardır. Yüzyıllardır Müslüman egemenliği altında güçlü konumda olan Sünniler, yeni sistemde Hıristiyanların ayrıcalıklı konuma gelmesini kabul edememişlerdir. Hıristiyanların yeni devletteki güçlü siyasal ve sosyal statüleri, gündelik hayata da yansımıştır. Örneğin, dönemin Hıristiyan gazetelerinde Müslümanlara karşı pek çok provakatif makaleler yayınlanmıştır.

---

³²³ Traboulsi, s. 82-83.

Lübnan'ın yeni yapısı, Sünniler için Hıristiyan üstünlüğünün garantilendiği bir baskı rejimine bürünmüştür. Bu durumda Lübnanlı Sünnilerin kendilerine Müslüman bir dış destek aramaları ve gözlerini Suriye'ye çevirmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu sebeple Fransız mandasının ilk yıllarında Sünniler, Lübnan devletini tamamen reddetmişlerdir³²⁴. Sonuç olarak, Büyük Lübnan'da Maruni Hıristiyan ve Sünni Müslüman bakış açıları iki ayrı uç noktayı temsil etmekteydi. Grek Ortodoks, Dürzi ve Şii gruplarsa bu iki ucun arasında orta noktada bulunmaktaydı.

Fransa, 1920-1926 yılları arasında Lübnan'da ortaya çıkan bağımsızlık taleplerine ve dini gruplar arasında rejimin yapısı ile ilgili süren tartışmalara yeni bir güç paylaşımı rejimi ile müdahale etmiştir. 1926'da kabul edilen Anayasa ile Büyük Lübnan ismi, Lübnan Cumhuriyeti'ne dönüştürülmüştür. Devletin bayrağı, Fransa bayrağının üç rengi üzerine yerleştirilen bir sedir ağacı olarak kabul edilmiş, Arapçanın yanı sıra Fransızca da resmi dil olarak ilan edilmiştir³²⁵. 1926 Anayasası'nın 95. maddesi, hükümetin ve idari kurumların mezhepler arasında adil dağılımını öngörüyordu, ancak bu dağılıma parlamento dahil değildi. 9. madde ise, medeni hukuku ilgilendiren evlilik, boşanma, miras, evlat edinme gibi konuların çözümünü dini grupların kendi hukukuna bırakıyordu. 10. madde, her dini grubun, genel eğitim sistemi ile çatışmayacak şekilde dini eğitimine izin vermekteydi³²⁶. Bu durum, Fransız Manda idaresinin yerel halka iç işlerinde serbestlik sağlaması açısından bir aşama olmuştur. Yapılan bu düzenlemelerin ardından, Hıristiyanlara verilen cumhurbaşkanlığına ilk olarak Grek Ortodoks Charles Dabbas seçilmiştir³²⁷.

---

³²⁴ Zamir, *The Formation*, s. 128-130.

³²⁵ Traboulsi, s. 90.

³²⁶ Traboulsi, s. 90-91.

³²⁷ Maruni bir Cumhurbaşkanı yerine Grek Ortodoks Dabbas, Müslüman nüfusun daha kolay kabul edebileceği bir isimdi (Bkz. Salibi, *The Modern History*, s. 170).

Anayasa’da mezheplerin kamu görevlerindeki temsil oranları belirtilmemekle birlikte uygulamada Fransız ve Katolik okullarında yetişen Maruni Hıristiyanlar yüksek idari görevlere atanmışlardır.

1926 Lübnan Anayasası, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde ise Fransa’ya bağlı bir devlet yapısı ortaya çıkarmışsa da, bu dönemde ülkenin iç siyaseti de Fransa’nın denetiminde kalmıştır. Fransa bu dönemde, ülkedeki Fransız yanlı siyasetçilerin ön plana çıkması için çaba sarf etmiş, kendi çıkarlarıyla örtüşmeyen liderleri saf dışı bırakmak için iç siyasete müdahale etmekten çekinmemiştir. Manda dönemi iç siyasetine bakıldığında Maruni başbakanlar Bişara Huri (1927-1929) ve Emile Edde’nin (1929-1932) rekabeti göze çarpmaktadır. Dürzilerle ve Müslümanlarla işbirliği içinde olan ve Arap dünyası ile barışık olmak gerektiğini savunan Huri ve Arap dünyası karşıtı olan katı Fransız yanlı Edde’nin 1932’de cumhurbaşkanlığı yarışından çekilmeleri üzerine Trablusşam’lı Sünni bir hukukçu olan Meclis Başkanı Muhammed El-Cisr’in Müslümanların ve Grek Ortodoksların desteğini alarak aday olması, Fransa’yı endişelendirmiş, bunun üzerine Fransız Yüksek Komiseri 1932’de Anayasa’yı askıya alarak meclisi feshetmiştir³²⁸. Bu durum Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında hoşnutsuzluk yaratmış, mezhep liderlerinin sert muhalefeti, 1934’te meclisin tekrar açılmasını sağlamıştır. 1935’te yapılan seçimleri Edde kazanmış, Huri ise mecliste muhalefeti oluşturarak manda rejiminin sona ermesi için çalışmıştır. Edde’nin önemli görevlere Marunileri ataması Müslüman dini grupların itirazına neden olmuştur. 1936 yılına gelindiğinde, hem Suriye hem de Lübnan’la bağımsızlık görüşmelerine başlayan Fransa, Lübnan ile

---

³²⁸ Salibi, *The Modern History*, s. 174.

yapılan anlaşmada ülke yönetiminde ve üst düzey görevlerde dinlerin temsili maddesini eklemiş, bu madde mezhepsel temsil için dayanak oluşturmuştur.

1939'da başlayan II. Dünya Savaşı sebebiyle Fransa Meclisi 1936 Anlaşmasını onaylamayarak Lübnan'daki siyasi varlığını devam ettirmiş, Fransa manda yönetimi de Edde'yi cumhurbaşkanı olarak atamıştır³²⁹. ABD ve İngiltere'nin baskısı ve savaşın zayıflatıcı etkisinin sonucunda Mart 1943'te Anayasayı yeniden yürürlüğe koyan Fransa, Lübnan Parlamentosu'nun tam bağımsızlık talebiyle karşılaşmıştır. Öte yandan parlamentonun, Kasım 1943'te Anayasadaki manda yönetimine ilişkin maddeleri kaldırma teşebbüsünde bulunması üzerine, Fransa, Lübnan cumhurbaşkanını ve başbakanını tutuklamıştır. Bunun üzerine Lübnan'daki tüm etnik ve dini gruplar ülke çapında grev başlatmıştır. Fransa'nın bu uygulamasına, ülke içinden olduğu gibi dünyanın çeşitli devletlerinden de tepkiler gelmiştir. Özellikle ABD ve İngiltere'nin konuyla ilgili baskıları sonucunda Fransa, Kasım 1943'te Lübnan'ın tam bağımsızlığını tanımış ve böylece bağımsız Lübnan devleti ortaya çıkmıştır. Lübnan ve Suriye'de bulunan Fransız askerleri ise 1946 yılında bölgeden tamamen çekilmiştir³³⁰.

---

³²⁹1939 yılı, Lübnan tarihinin dönüm noktalarından biridir. Lübnan'da hem mezhep çatışmalarının hem de politik çekişmelerin hız kazandığı bu dönemde, çok mezhepli bu iç siyasetin Fransa'dan bağımsızlık talebi belirginlik kazanmıştır. 1936'da Fransa ile yapılan bağımsızlık görüşmelerinin ardından imzalanan anlaşma, Lübnan'da iki farklı endişe grubu oluşturmuştur. Bunlardan ilki, Fransız himayesinin devam etmesini savunan Hıristiyan gruplardı ki, Lübnan'ın tam bağımsızlığa kavuşmasının ardından ülkenin Müslüman Suriye ile birleşmesinden endişe duyuyorlardı. İkinci grup ise, Büyük Lübnan Devleti'nin kurulması ve bölge sınırlarının kesinleşmesi ile birlikte Suriye ile bütünleşme hayalleri yok olan Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bağımsızlık yönünde başlayan bu tartışmalar, mezhepsel temsil yönündeki tartışmaları da tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Bu bağlamda, Fransa'nın Lübnan'dan çıkarken Maruni üstünlüğünde bir sistem bırakacağına inanan Şii ve Sünniler kendi haklarının Fransa tarafından güvence altına alınmasını talep etmişlerdir (Bkz. Traboulsi, s. 98-100).

³³⁰ Acar, s. 34.

1.1.4- BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ

Fransa'nın bölgedeki denetimine son vermesiyle bağımsızlığına kavuşan Lübnan'ın inşasında bahsedilmesi gereken iki kurucu anlaşma bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1943'te Sünni lider Riad Sulh ve Maruni lider Bişara Huri'nin görüşmeleri sonucu ortaya çıkan ve "Ulusal Pakt" olarak bilinen sözlü anlaşmadır. Diğeri ise 1943 Anayasası'dır³³¹. Ulusal Pakt ile Lübnan ayrı bir devlet olarak tanınarak Hıristiyan grupların büyük bir Arap devleti içerisinde erime korkuları giderilecek, öte yandan Lübnan'ın Arap dünyasının bir parçası olduğu kabul edilerek Müslümanların istekleri yerine getirilecekti³³². Bu paktın üç önemli sonucu bulunmaktadır. İlk olarak, bu paktla Hıristiyanlar, Arap dünyasından tecrit edilmiş bir Lübnan yerine bu dünya ile barışık olmayı kabul etmiş, Müslümanlar ise Lübnan'a sonradan eklenen ve Müslümanların yoğun olarak yaşadığı toprakların Suriye ile birleşmesi taleplerinden vazgeçmişlerdir. İkinci olarak, Hıristiyanlar Fransız himayesini desteklemeyi bırakmış, Müslümanlar ise Suriye ve Arap etkisi altında bir Lübnan devleti ideallerinden vazgeçmişlerdir. Son olarak 1943 Ulusal Paktı ile parlamentoda 6/5 temsil oranı (Hıristiyanlar için 6, Müslümanlar için 5) kabul edilmiş ve cumhurbaşkanının Marunilerden, başbakanın Sünnilerden ve meclis başkanının Şiiilerden seçilmesini içeren ve bugün de geçerliliğini koruyan siyasal sistem kabul edilmiştir³³³. Anayasanın cumhurbaşkanına parlamentonun yetkilerinden daha güçlü yetkiler tanınması ve Anayasada tüm vatandaşlara eşit haklar

---

³³¹ Traboulsi, s. 109.

³³² Cleveland, s. 224.

³³³ B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 86. (Seçim sisteminin varlığına ve parlamenter demokrasiye rağmen, Lübnan siyaseti uzun yıllardan bu yana güçlü ailelerin elinde kalmıştır. Her seçim bölgesinde o bölgenin ileri gelen ailelerinin siyasal temsili üstlenmesini sağlayan zaimlik sistemi, zaimlerin rüşvet ya da baskıyla milletvekili seçilmelerine olanak tanımıştır. Bu sistemde ideolojik siyasal partilerin yerini, kendi bölgesinin ya da mezhebinin çıkarlarını savunan zaimler almaktadır. Bkz. Cleveland, s. 371).

tanınmasına rağmen hukuksal ve siyasal güce erişimde pratik anlamda eşitsizliğin yaşanması, bağımsız Lübnan Devleti'nde krizlerin devam etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ülkedeki iç mücadeleler sadece mezhepsel düzlemde değil, güçlü ailelerin kendi aralarında yaşadıkları çıkar mücadeleleri şeklinde de seyretmiş, bu bağlamda farklı dini gruplar arasında ittifaklar yaşanmıştır³³⁴.

Bağımsızlık sonrası ilk cumhurbaşkanı³³⁵ olan Bişara Huri (1943-1952), hassas dengeler üzerine kurulu Lübnan siyasetini iyi yönetememesi ve mali yolsuzluklara göz yumması nedeniyle kendisine karşı güçlü bir muhalefetle karşılaşmıştır. Halefi Kamil Şemun (1952-1958) döneminde ise Lübnan'ın büyük bir ekonomik zenginleşme dönemine girdiği kaydedilmektedir³³⁶. Bankacılık ve turizm sektörleri hızla gelişen Lübnan'da, Cumhurbaşkanı Şemun Batı yanlısı katı bir otokrasi uygulayarak zayıf bir başbakan atamış, önemli bakanlıklarla gizli bağlantılar kurarak kabineyi ele geçirmiştir. Böylece Marunileri destekleyen Şemun, ülkedeki dini gruplar arasındaki tansiyonu yükseltmiştir. Şemun'un politikaları ülkedeki Müslümanları rejimden uzaklaştırarak bölgede yükselen devletçi bir Arap milliyetçiliğine dayalı Nasırcı düşünceye yakınlaştırmıştır³³⁷. Öte yandan Şemun'un döneminde Ortadoğu'da ABD ve Sovyet Rusya rekabeti başlamış, bölge liberal ve komünist kanat olmak üzere yeni bir hizipleşme dönemine girmiştir.

---

³³⁴ Acar, s. 39.

³³⁵ Bağımsızlık sonrası Lübnan'da sırasıyla; Bişara Huri (1943-1952), Kamil Şemun (1952-1958), Fuad Şihab (1958-1964), Charles Hilu (1964-1970), Süleyman Faranjiye (1970-1976), Elias Sarkis (1976-1982), Emin Cemayel (1982-1988), Selim Hoss (1988-1989), René Moawad (1989), Mişel Aun (1988-1990), Elias Hrawi (1989-1998), Emile Lahud (1998-2007), Mişel Süleyman (2008-) cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür. (Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Presidents_of_Lebanon, 12.01.2010).

³³⁶ Lübnan'ın ekonomik olarak hızla kalkındığı bu dönemde Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'da da petrol ekonomisine bağlı zenginleşme kaydedilmiş, Arap sermayesi devletçi politikalar izleyen Suriye, Irak ya da Mısır yerine liberal Lübnan'ı güvenli bir liman olarak görmüştür (Bkz. Traboulsi, s. 128).

³³⁷ Traboulsi, s. 128-130. (İngilizlerin kontrolündeki Süveyş Kanalı'nı 1956'da millileştiren Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır, Fransa ve İngiltere karşısında kazandığı zaferle sadece Mısır'ın değil, tüm Arap dünyasının kahramanı olmuştur. Arap milliyetçiliğinin sembol ismi olan Nasır'dan Lübnanlı Müslümanlar da etkilenmiştir. Bkz. Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 20).

1958’de Mısır lideri Cemal Abdülnasır’ın liderliğinde Mısır ve Suriye’nin “Birleşik Arap Cumhuriyeti” adı altında birleşmesi Lübnan’daki Nasır yanlılarını heyecanlandırınca, Şemun olası bir sistem değişikliğini önlemek amacıyla, altı yıllık görev süresini tamamlamasına rağmen görevde kalmak istemiş, ancak büyük bir isyanla karşılaşmıştır. Ülke düzenini korumak için ABD güçlerini Lübnan’a çağırarak iç karışıklığı yatıştıran Şemun, görevini kendisi gibi Maruni olan dönemin Genelkurmay Başkanı Fuad Şihab’a devretmiştir³³⁸. Fuad Şihab (1958-1964), cumhurbaşkanlığı döneminde modernleşme yönünde büyük bir reform hareketi başlatarak Müslümanların devlet kurumlarına üst düzey yetkili olarak katılımını sağlamıştır. Şihab yaptığı reformlarla mezhebe dayalı siyasal sistemi yumuşatmaya çalışsa da mezhepsel bağlılıklar her dini grup için vazgeçilmez bir aidiyet olarak kalmıştır³³⁹.

Şihab’ın ardından Charles Hilu (1964-1970), cumhurbaşkanlığı görevine geldiğinde, Lübnan’ın iç karışıklıklarına bir yenisi daha eklenmiş durumdaydı. İsrail’in işgal ettiği Filistin topraklarını geri almak amacıyla 1964’te kurulan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), askeri faaliyetlerini sürdürmek için merkez olarak yüz binlerce Filistinli göçmenin yaşadığı Lübnan’ı seçmişti. Bu durum, Lübnan halkı arasında iç savaşın nedenlerinden birini teşkil edecek bir bölünmeyi beraberinde getirmişti. Lübnanlı Hıristiyanlar, özellikle Maruniler, Filistinli göçmenlere hem ülkedeki Sünni Müslüman nüfusu artırmaları nedeniyle, hem de İsrail’in Lübnan’daki FKÖ kamplarını yok etmek için ülkeyi savaş alanına çevirmesini istemedikleri için karşıydılar. Sünni Müslümanlar ise Arap milliyetçiliği ve Filistin sorununun hassaslığı nedeniyle Filistinli göçmenlerin varlığını ve FKÖ’yü

---

³³⁸ Cleveland, s. 373

³³⁹ Cleveland, s. 374; Traboulsi, s. 140.

destekliyorlardı³⁴⁰. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Hilu, ülke güvenliğine öncelik vereceğini açıklayıp İsrail saldırılarından dolayı Filistinlileri sorumlu tuttuğunu açıkça belirtmiş, buna karşılık Lübnan'da Müslümanların öncülük ettiği yönetim karşıtı gösteriler ve genel grevler hızla yaygınlaşmıştır. 1970'lere gelindiğinde Lübnan'da artık birbiriyle çatışan pek çok kamp bulunmaktaydı ve ülke bir iç savaşa doğru sürükleniyordu.

1970 yılında Süleyman Faranjiye'nin (1970-1976) cumhurbaşkanı seçilmesiyle yolsuzluk ve kayırmacılık dönemi başlamış, Şihab'ın yaptığı reformlar terk edilmiştir. Müslüman nüfusun mevcut durumdan rahatsızlığı ve sistemin değişimi için talepleri devam ederken, Dürzi lider Kemal Canbulat 1969'da kurduğu Lübnan Milli Hareketi koalisyonuyla tüm Müslüman dini grupları bir araya toplayarak Lübnan'da köklü bir idari reform, temsil sisteminde mezhepçiliğin kaldırılması ve Filistin milislerine hareket özgürlüğü talepleriyle geniş bir baskı grubu oluşturmuştur³⁴¹. Buna karşılık, mevcut sistemde müreffeh bir konuma sahip Maruniler Pierre Cemayel önderliğinde Falanjist grubu (Kataib) oluşturmuşlar ve Filistinlilerle ve diğer Müslüman gruplarla çatışmak üzere silahlanmaya başlamışlardır. Tüm grupların silahlandığı bir ortamda iç savaşın patlak vermesi kaçınılmaz olmuştur³⁴².

Kaynaklar, Lübnan İç Savaşı'nın nedeni konusunda temelde iki ayrı görüş üzerinde odaklanmaktadır. Bu görüşlerden birincisine göre dış çatışmalar ve

---

³⁴⁰ Acar, s. 56.

³⁴¹ Cleveland, s. 427.

³⁴² Savaşın seyri ve silahlı gruplar hakkında bkz. B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul 1986; İrfan Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK, Ankara 1989; SETA Lübnan Raporu, Aralık 2006; Elizabeth Picard, *Lebanon: A Shattered Country, Myths and Realities of the Wars in Lebanon*, Holmes&Meier, New York 1996; A. J. Abraham, *The Lebanon War*, Preager Press, Westport 1996.

dışarıdan gelen baskılar Lübnan'daki iç savaşı başlatmıştır. İkinci görüşe göre ise, ülkedeki sosyoekonomik eşitsizliğin yanı sıra dini ve etnik gruplar arasındaki hassas yönetim dengelerinin bozulması iç savaşı tetiklemiştir. Aslında Lübnan iç savaşı, her iki görüşün senteziyle birlikte daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Lübnan'ın siyasi hayatı, dini grupların temsiline dayalı hassas ve kırılğan bir yapı arz etmekteydi. Bu yapı, nüfustaki değişiklikler ve dış müdahalelerle kolayca alt üst olmaya hazır durumdaydı. Zaman içinde Müslüman nüfusun hızla artması³⁴³, bu nüfusun siyasi ve ekonomik hayatta daha fazla rol alma taleplerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Buna karşılık Hıristiyan nüfus, özellikle Maruniler, Fransa'nın Lübnan'dan çekilirken bıraktığı siyasal sitem içindeki ayrıcalıklı konumlarını kaybetmek istemiyorlardı.

Lübnan'ın bileşenlerinin oluşturduğu iç karmaşa dışında, 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra evlerini terk etmek zorunda kalan çok sayıda Filistinlinin Güney Lübnan'a yerleşmesi ve FKÖ militanlarının bu bölgede konuşlanması da ülkedeki hassas dengelerin bozulmasına ve iç savaşın çıkmasına önemli oranda etki etmiştir. Bölgedeki Filistinlilerin varlığı, bir yandan Lübnan'daki Müslüman- Hıristiyan nüfus dengesini Müslümanlar lehine bozmuş, öte yandan da İsrail'in sık sık Lübnan topraklarına saldırmasına sebep olmuştur. İsrail'in bombardımanları, sadece Filistinli militanları etkilememiş, Lübnan'ın güneyinde bulunan pek çok Şii köyü de bu saldırılar nedeniyle boşaltılmak zorunda kalmıştır³⁴⁴. İsrail'le Filistinliler yüzünden savaşmak istemeyen Maruni ve Şiiler, Filistinlilere karşı bir tavır alırken Sünni ve

---

³⁴³ 1932'de Hıristiyan nüfus % 52, Müslüman nüfus % 48 iken, Müslüman nüfustaki yüksek doğurganlık oranı ve Hıristiyanların ülke dışına göçleri nedeniyle 1975'te bu oran Hıristiyan nüfus % 40, Müslüman nüfus % 60 şeklinde değişmiştir (Bkz. Helena Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson, London 1985, s. 16).

³⁴⁴ Cleveland, s. 426.

Dürziler Filistinlileri desteklemişlerdir. Savaşın ilerleyen yıllarında meydana gelen İran Devrimi ve İran-Irak Savaşı da Sünni ve Şii nüfus arasındaki gerilimi şiddetlendirmiştir³⁴⁵. İç savaş boyunca İsrail, Maruni ve Rum Katoliklerle, Suriye ise farklı dini gruplarla değişik ittifaklar yaparak savaşa müdahil olmuştur.

1976'da ülkedeki Filistinli mültecilerle Sünni grupların ittifakı Lübnan'a hakim olmaya başlayınca, Lübnanlı Hıristiyan gruplar lehlerine olan mevcut statükonun bozulacağı kaygısıyla Cumhurbaşkanı Faranjiye'yi Suriye'den yardım istemeye teşvik etmiştir. Bu talebe cevap veren Suriye, Hıristiyanların lehine Lübnan iç savaşına müdahil olmuş ve kısa süreli ateşkes ilan edilmiştir. Ancak, Elias Sarkis'in (1976-1982) cumhurbaşkanlığı döneminde, iç savaşın ikinci ve en kanlı safhası (1978-1990) başlamıştır. Bu süreçte, 1977 yılında Dürzi lider Kemal Canbulat'ın suikasta uğraması, Dürzi ve Maruniler arasındaki çatışmaları hızlandırmıştır. 1978-1979 yıllarında ise Doğu Beyrut'taki Hıristiyan gruplar arasındaki çatışmalar yoğunlaşmıştır. Bütün bu iç çatışmaların üzerine İsrail, 1978 yılında Güney Lübnan'ı işgal etmiştir. 1980 yılına gelindiğinde iç ve dış grupların müdahalesiyle Lübnan'ın her bölgesinde farklı gruplar çatışıyordu. Bu çerçevede, kuzeyde Müslüman cemaatlerin çatışmaları, Doğu Beyrut'ta Hıristiyan grupların mücadeleleri ve güneyde Şii Emel örgütü ile Filistinli milisler arasındaki kanlı çatışmalar sürüyordu³⁴⁶. Ülkedeki yoğun iç çatışmaların yanında 1982'de İsrail, FKÖ'yü çökertmek amacıyla girdiği Lübnan'ı işgal ederek Falanjistlerle birlikte Filistinlilerle çatışmaya girmiştir. İç savaş döneminde Emin Cemayel'in (1982-1988) cumhurbaşkanlığı dönemine denk gelen 1985 sonrası tüm çatışmalar, Suriye ve İsrail'in desteklediği gruplar arasında yaşanmış, böylece Lübnan toprakları, İsrail

---

³⁴⁵ Acar, s. 31.

³⁴⁶ Acar, s. 35.

ve Suriye'nin savaş alanı haline gelmiştir. 1987'de bir suikast sonucu ölen başbakan Raşit Karami yerine Maruni Mişel Aun'un başbakan olarak atanması, Müslümanlar arasında büyük tepkiye neden olmuş ve Doğu ve Batı Beyrut'ta olmak üzere iki ayrı hükümet kurulmuştur³⁴⁷. Öte yandan, İsrail işgalini takip eden on yıl içerisinde farklı dini grupların çatışması devam etmiş, işgal nedeniyle Güney Lübnan'dan Beyrut'un varoşlarına yerleşmek zorunda kalan Şii toplumu siyasi taleplerini gerçekleştirmek için Emel ve Hizbullah örgütleri etrafında şekillenmiştir.

Lübnan'da iç savaşın başlamasıyla birlikte savaşı bitirmeye yönelik çabalar da başlamış ve farklı unsurlar savaşın sonlandırılması için çalışmıştır. Ancak ülkedeki farklı dini grupların yapılacak siyasi reformlar ve oluşturulacak yeni siyasi sistem üzerinde mutabakat sağlayamamaları, çatışmaların uzun süre devam etmesine neden olmuştur. Nitekim, savaş sonrası kurulacak yeni sistemde Müslümanlar nüfuslarıyla orantılı temsil hakkı isterken, temsil sisteminde Müslümanların lehine yapılacak bir değişiklik Marunilerin eski konumunu zayıflatacaktı³⁴⁸. Bu nedenle 1980'li yıllar boyunca her hangi bir gelişme sağlanamamış, nihayet 1989'da Arap Birliği'nin girişimiyle Suudi Arabistan'ın Taif kentinde düzenlenen görüşmelerin ardından Lübnan yönetiminde yeni bir düzenleme için anlaşmaya varılabılmıştır. 22 Ekim 1989'da imzalanan ve Taif Anlaşması olarak bilinen bu mutabakata göre, cumhurbaşkanının yetkilerinin bir kısmı başbakana ve kabineye dağıtılmıştır. "Troika sistemi" olarak anılan bu uzlaşımın yanı sıra, parlamentoda Hıristiyan ve Müslümanların 6'ya 5 olarak düzenlenen temsil oranı, eşit temsile

---

³⁴⁷ İç savaş boyunca Beyrut'u Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölen "Yeşil Hat" nedeniyle Batı Beyrut'ta yaşayan Müslümanlar ve Dürziler Doğu Beyrut'a ve Dağlık Lübnan'ın merkezine geçememiş, aynı şekilde Maruniler de Doğu Beyrut'tan Batı yakasına ayak basmaya cesaret edememiştir. 1990 yılının sonlarında Beyrut tekrar birleşmiştir (Bkz. Harris, *Faces of Lebanon*, s. 66).

³⁴⁸ Acar, s. 66-67.

dönüştürülmüştür³⁴⁹. Böylece 128 sandalyeli parlamentodaki dağılım, Taif Anlaşması öncesi ve sonrasında mezheplere göre aşağıdaki gibi şekillenmiştir³⁵⁰:

		Sünni	Şii	Dürzi	Nusayri	Toplam
						Müslüman
Taif Anlaşması öncesi		20	19	6	0	45
Taif Anlaşması sonrası		27	27	8	2	64

	Maruni	GreK	GreK	Ermeni	Ermeni	Protestan	Diğer	Toplam
		Ort	Kt.	Ort	Kt		Hrs.	Hrs.
Taif ön.	30	11	6	4	1	1	1	54
Taif son.	34	14	8	5	1	1	1	64

Taif Anlaşması sonucunda, siyasi sistem reforme edilmiş, Suriye'nin Lübnan'daki askeri varlığı meşruluk kazanmış ve Hizbullah, Lübnan siyasetinde yeni ve güçlü bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Marunilerin anayasal üstünlüğü lağvedilmiş, bunun yerine dini gruplara eşit haklar getirilmiştir. 1990 sonrası düzenlenen Anayasa ile dini liderler iktidarı paylaşmaya başlamıştır. Ancak Maruniler, ülkedeki temsil sisteminin çoğunlukta olan Müslümanların çıkarını

³⁴⁹ Alain Gresh, Dominique Vidal, The New A-Z of the Middle East, I.B.Tauris, New York 2004, s. 289.

³⁵⁰ <http://www.presidency.gov.lb/English/TheNatureoftheLebanesesystem/Pages/OverviewOfTheLebaneseSystem.aspx>, 07.01.2010.

korumasına karşı çıkmış, sekteryan sistem yerine seküler bir idari ve siyasi yapıyı savunmuşlardır³⁵¹.

Taif Anlaşması uyarınca ülkede iç savaş döneminden kalan tüm silahlı gruplar dağıtılarak Lübnan ordusu kurulmuştur. Bu gruplar içinde silah bırakmayan sadece Hizbullah olmuştur. Mayıs 1991’de Suriye ile imzalanan işbirliği anlaşması ile Suriye ilk kez Lübnan’ın bağımsızlığını tanımış, Lübnan ise siyasi olarak Suriye’nin güdümüne girmiştir. Öte yandan iç savaş nedeniyle 1972’den beri yapılamayan seçimler 1992’de tekrar yapılmıştır. Taif Anlaşması’ndan hoşnut olmayan Maruniler bu seçimleri boykot etmiş, böylece iç savaş sonrası dini gruplar arası farklılaşmalar tekrar gündeme gelmiştir. Başbakan Refik Hariri’nin (1992-1998 ve 2000-2004) istifası sonucu 1998’de başbakanlık görevine gelen Salim El-Hoss, mezhepsel farklılıklara dayalı seçim sisteminin değiştirilmesi ve devlet başkanının dini gruplara bakılmaksızın halk tarafından seçildiği başkanlık sistemini gündeme getirmiştir³⁵².

Lübnan, 14 Şubat 2005’te eski başbakanlardan Suriye karşıtı Refik Hariri’nin suikastı sonucu yeni bir siyasi istikrarsızlık dönemine girmiştir. Hariri’nin, Suriye’nin Lübnan’daki varlığına muhalif olduğu gerekçesi ile Suriye tarafından öldürüldüğü iddiaları, suikastın aydınlatılmasını isteyen pek çok Dürzi, Sünni ve Maruni’yi sokaklara dökmüş, Suriye aleyhinde düzenlenen geniş katılımlı gösteriler sonucu Suriye yanlısı Ömer Karami hükümeti devrilmiştir³⁵³. Bununla birlikte,

---

³⁵¹ Maurus Reinkowski-Sofia Saadeh, “Bölünmüş Bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması*, Haz. Haldun Gülalp, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 132-140.

³⁵² Muhammad A. Faour, “Religion, Demography, and Politics in Lebanon”, *Middle Eastern Studies*, 2007, C. 43, No. 6, s. 913-916.

³⁵³ SETA Lübnan Raporu, Aralık 2006, s. 10-11, http://www.setav.org/document/SETA_LUBNAN_RAPORU.pdf, 24.06.2009.

Suriye taraftarı gruplar da miting alanlarında tepkilerini ortaya koymuştur. Lübnan halkı, Suriye karşıtı ve lehinde yapılan büyük gösterilerin tarihlerine atfen “8 Mart İttifakı” ve “14 Mart İttifakı” olarak ikiye bölünmüş³⁵⁴, mezhep temelli siyaset yerine ulus bilincinin yerleştiği demokratik bir Lübnan’ın oluşmasını bir devrim olarak nitelendiren ABD, bu gelişmeleri “Sedir Devrimi” olarak adlandırmıştır³⁵⁵.

Lübnan’da eski Başbakan Refik Hariri’nin henüz aydınlatılmamış suikastı sonrasında ülkede yaşanan kamplaşma, 2007 yılında düzenlenmesi gereken cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde ortaya çıkan karışıqlarla daha da artmıştır. Emil Lahud’un cumhurbaşkanlığı görev süresi 2007’de dolmuş, ancak bu süreçte Şii Hizbullah örgütü cumhurbaşkanlığı seçimlerini veto etmiş ve bu nedenle seçimler defalarca ertelenmiştir. Bu yeni kriz, bir buçuk yıl devam ettikten sonra 2008 yılının Mayıs ayında Katar’da gerçekleşen Doha Anlaşması sonrası Mişel Süleyman’ın cumhurbaşkanlığına seçilmesi ile sona ermiştir³⁵⁶. 2009 seçimlerini kazanan 14 Mart İttifakı bugün halen Başbakan Saad Hariri başkanlığında parlamentodaki 71 sandalye ile iktidardadır. 8 Mart İttifakı ise 57 sandalye ile güçlü bir muhalefet oluşturmaktadır.

---

³⁵⁴ Halen ülke siyasetini etkileyen 8 Mart ve 14 Mart Hareketleri, Suriye yandaşı ve karşıtı olmak üzere farklı dini grupların bir araya geldiği ittifaklardır. 8 Mart İttifakı Suriye taraftarıdır. Bu ittifakta; Hizbullah (Şii), Marada Hareketi (Maruni), Emel Hareketi (Şii), Skaff Bloğu (Grek Katolik), Taşnak Partisi (Ermeni), Baas Arap Sosyalist Partisi (Nusayri), Nasirist Parti (Sünni), Lübnan Demokratik Partisi (Dürzi) grupları bulunmaktadır. 14 Mart İttifakı ise; Başbakan Saad Hariri’nin liderliğini yaptığı Gelecek Hareketi (Sünni), Lübnan Güçleri (Maruni), Falanjist Parti (Maruni), Ermeni Hareketi, Ulusal Liberal Parti (Maruni), Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (Ermeni), Ermeni Demokrat Liberal Parti ve Demokrat Sol Parti gruplarından oluşmaktadır (Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/March_8_Alliance , http://en.wikipedia.org/wiki/March_14_Alliance, 15.01.2010).

³⁵⁵ Mete Çubukçu, “II. Lübnan Savaşı”, Radikal Gazetesi, 30 Temmuz 2006.

³⁵⁶ Peter Philipp, “Katar’da Lübnan Tartışmaları, İç Savaşa Ramak Kala”, http://tr.qantara.de/webcom/show_article.php/c-670/nr-246/i.html, 02.06.2009; http://en.wikipedia.org/wiki/Doha_Agreement, 02.06.2009.

1.2- LÜBNAN EKONOMİSİNDE DİNİ GRUPLARIN KONUMU

M.Ö. 2000’li yıllardan itibaren, Güney Asya’yı Avrupa’ya bağlayan ipek yolunun üzerinde bulunan Lübnan, tarih boyunca önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Ürettikleri kırmızı ve mor renk kumaşa atfen Yunanlılar tarafından “Phoenicia” (phoinos-kızıl) adı verilen Fenikeliler, dünya uygarlığına kazandırdıkları alfabe, deniz savaşı teknikleri ve cam üretim sanatının yanı sıra ticaret alanındaki ustalıklarıyla da tanınmaktadırlar³⁵⁷. Bu bakımdan ticaret, Lübnan için Fenikelilerden günümüze kadar gelen bir ekonomi biçimi olmuştur.

Lübnan limanları, bölgenin Müslüman hakimiyetine girmesinden sonra da önemini korumuştur. Memlükler döneminde Beyrut, Şam askeri bölgesinin en önemli vilayeti haline getirilerek ticaret ve üretim endüstrisi geliştirilmiştir. Doğu Akdeniz limanlarının ticari önem arz etmesi, Avrupalıların bölgeye nüfuz etme çabalarını da beraberinde getirmiştir³⁵⁸. XIV. yüzyılda Venedik ve Cenevizli tüccarların uğrak noktası haline gelen bu limanlar, uluslararası ticaretin önemli birer noktası olmuştur. Lübnan’ın ticari önemi sonraki yüzyıllarda da devam etmiş, Osmanlı egemenliğinde Maani Emiri II. Fahreddin’in İtalya’daki Tuskani prensiyle yaptığı ticari anlaşmalarla bu bölge ithalat ve ihracat merkezi haline gelmiştir. Özellikle Avrupa’da yaşanan sanayileşme dönemi sonucunda Doğu Akdeniz bölgesine olan ilgi artmış, hammadde ihtiyacının karşılanması için Lübnan başta olmak üzere bölge ülkeleri, Batı Avrupa açısından daha da önem kazanmıştır.

---

³⁵⁷ Elsa Marston, *The Phoenicians*, Benchmark Books, New York 2002, s. 28.

³⁵⁸ Davut Dursun, *Ortadoğu Neresi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 165.

Osmanlı Devleti'ne bağı bu topraklarda liman kentlerindeki ulaşım ve depolama gibi altyapı yatırımları Batı ülkelerinin kontrolünde gelişmiştir³⁵⁹.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerine karşı güç kaybetmesi, Batılı devletlere verilen kapitülasyonların³⁶⁰ genişletilmesi ve bölgedeki hammaddelerin Avrupa endüstrisi için önem arz etmesi sebebiyle İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan Lübnan ve çevresindeki bölgelerin ticari hakimiyetini ele geçirmeye çalışmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısı sonrasında İtalya ve Almanya, XX. yüzyılda ise Fransa ve İngiltere arasında bölgenin kontrolü için büyük rekabetler yaşanmıştır. Batılı devletlerin Lübnan'la ticari ilişkileri konusunda dikkate alınması gereken diğer bir nokta da, bu devletlerin Lübnan'daki yoğun ticari faaliyetlerinin devamı için bölgede konsolosluk kurma gereksinimleridir. Bu sebeple Lübnan ve Suriye bölgesi, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yabancı konsoloslukların en yoğun bulunduğu bölge haline gelmiştir. Bu durum, dış güçlerin bölgenin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Napolyon'un Mısır seferine (1798-1801) kadar Fransa'nın üstünlüğünde gelişen Lübnan dış ticareti, 1830'lardan sonra İngiltere'nin denetimine geçmiş ve I. Dünya Savaşı'na kadar İngilizler bölgedeki ticari üstünlüklerini korumuştur. Bölge ticaretinin kontrolünde yerli aileleri aracı olarak kullanan İngilizler, bu konuda Hıristiyan gruplarla işbirliği geliştirmiştir. Özellikle Maruni ailelerin Avrupa

---

³⁵⁹ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 146.

³⁶⁰ Osmanlı Devleti, İslami eman ilkesi doğrultusunda kendi topraklarında ikamet, seyahat ve ticaret için gerekli güvenceleri sadece dostluk ve samimi iyi niyet sözü veren gayrimüslimlere tanımıştır. Bu doğrultuda, Fransa ve İngiltere gibi dost olarak tanınan ülkelere ticaret özgürlüğü verilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nden kapitülasyon alamamış Batı ülkeleri, kapitülasyon sahibi bir ülkenin bayrağı altında seyahat ve ticaret ayrıcalığından yararlanarak Levant bölgesinde rahatça faaliyet gösterebiliyordu (Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 237-238).

devletlerinin bölgeyle olan ticaretlerinde aracı olmaları, onları diğer dini gruplara göre avantajlı konuma getirmiştir³⁶¹. Lübnan'ın Mehmet Ali Paşa idaresine girdiği 1830'larda Batılı ülkelerle artan ticareti ilişkileri sonucunda gelişen ekonomisinin etkisini Beyrut'un değişiminde görmek mümkündür. Bu dönemde hız kazanan ticari faaliyetler Beyrut limanı çevresinde gelişmiş ve kent büyük bir ekonomi ve kültür merkezi haline gelmiştir. Kaynakların belirttiğine göre, 1827-1862 yılları arasında Beyrut üzerinden geçen ticari malların miktarı % 800 artmış, buna bağlı olarak aynı dönemde kentin nüfusu altı binden elli bine ulaşmıştır. Lübnan ve çevresindeki ekonomik canlılık Beyrut'la sınırlı kalmamış, bu kentin yanı sıra Trablusşam, Sayda ve Akra da Lübnan ve Suriye bölgesinin en önemli limanları haline gelmiştir. Her geçen gün gelişen ticaret, Batılı ülkelere aracılık yapan Hıristiyan gruplara önemli avantajlar sağlamıştır. Buna bağlı olarak Beyrut ve diğer liman kentlerindeki Hıristiyan nüfus artmış, ekonomik yönden güçlü bir Hıristiyan sınıfı belirlemiştir³⁶². Bu dönemde Marunilerin, Grek Katoliklerin ve Grek Ortodoksların yanı sıra bazı Müslüman tüccarlar da Lübnan ticaretinde önemli rol oynamıştır. Örneğin Sünni Bayhum ailesi 1840'ta Beyrut'ta ilk Sünni ticaret şirketini kurmuş, dış ticarete önemli bir konum elde etmiştir. Diğer yandan, Hıristiyan grupların ve bazı Müslüman ailelerin güçlenmesini sağlayan bu ekonomik yapı, yüzyıllardır Lübnan'ın baskın grubunu oluşturan Dürzileri rahatsız etmiştir³⁶³.

XIX. yüzyıl Lübnan ticaretinin en önemli kalemini ipekçilik oluşturmaktaydı.

Bu dönemde ticaret hacminin çeyreğini oluşturan ham ipek, Beyrut'un temel ihraç

---

³⁶¹ Traboulsi, s. 15.

³⁶² Kais Firro, "Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon, 1860-1919", *Essays on the Economic History of the Middle East*, Elie Kedourie - Sylvia G. Haim (ed.), Frank Cass Co&LTD, London 1988, s. 20; Traboulsi, s. 19-22.

³⁶³ Grafton, s. 70; Salibi, *A House of Many*, s. 161.

malı olmuştur³⁶⁴. Lübnan'ın sosyoekonomik yapısını etkileyen önemli faktörlerden birisi olan ipek böcekçiliğinin Dağlık Lübnan ve Bekaa Vadisi'ndeki üretimi XVII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde II. Fahreddin Maani'nin İtalyan şehir devletleriyle ipek böcekçiliği ticaretini geliştirmesi Lübnan'ı ekonomik olarak zenginleştirmiştir. II. Fahreddin ayrıca, ipekçilik endüstrisinde çalıştırmak üzere kuzey bölgelerdeki, özellikle Kisrevan'daki Marunilerin güneyde Dürzi hakimiyeti altındaki ipek böcekçiliği yapılan bölgelere göç etmelerini teşvik etmiştir³⁶⁵. 1840'a kadar üretilen ipek kozası ve ham ipek işlenmeden Fransız tüccarlarına satılırken, bu tarihten sonra yabancılar da bölgedeki ipek üretimi ve ticaretinde etkin olmaya başlamışlardır³⁶⁶. 1840'ta bir Fransız iş adamının Dağlık Lübnan'da kurduğu dokuma atölyesi, Lübnan'daki ilk ipek imalathanesi olmuştur. Böylece ipek üretimi, Dağlık Lübnan bölgesinde hız kazanmış, bu da Marunilerin yoğun olarak yaşadığı bu bölgenin zenginleşmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Fransız ipek imalathanelerinde kullanılan işçilerin % 50'den fazlasının Maruni ve Grek Katolik, % 15'inin Rum Ortodoks ve diğerlerinin de Melkit ve az sayıda Dürziden oluşması Hıristiyan nüfusun zenginleşmesini sağlayarak dini gruplar arasında eşitsizliğe neden olmuştur³⁶⁷.

Ticaretin yanı sıra tarımın da geleneksel ekonomi faaliyeti olduğu Lübnan'da, Memlüklerden itibaren çiftçiliğin yaygın olduğu feodal bir yapı egemendi. Osmanlı

---

³⁶⁴ XIX. yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreç, Lübnan ipek endüstrisinin en parlak dönemi olmuş, bu dönemde ipekçilik kıyı kentlerine de taşınmıştır. Bu çerçevede 1908 yılına kadar Dağlık Lübnan bölgesinden Doğu Beyrut'a taşınan imalathanelerin sayısı, 115'e ulaşmıştır. Ancak, ipek endüstrisi I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden kati şekilde zarar görmüş, bu endüstriden geçimini sağlayan çok sayıda Lübnanlı ekonomik nedenlerle ülkelerini terk ederek Amerika ve Avrupa'ya yerleşmiştir (Bkz. Traboulsi, s. 26)

³⁶⁵ Traboulsi, s. 8.

³⁶⁶ Firro, "Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon", s. 20.

³⁶⁷ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", s. 151-152; Firro, "Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon", s. 35.

hakimiyetine girdikten sonra da mevcut tarım sistemi büyük oranda devam etmiş ve Osmanlı Devleti Arap ülkelerinin çoğunda olduğu gibi Lübnan bölgesinde de tımar sistemini³⁶⁸ sıkı bir şekilde uygulamayarak geleneksel yapının devam etmesine izin vermiştir³⁶⁹. Lübnan'daki bu geleneksel yapı içerisinde, devletin geniş topraklarını kiralarak işleten mukataacı³⁷⁰ zengin aileler ile bu toprakları işleyen köylüler yer almaktaydı. Köylülerin bir kısmı ise toprak sahibi olup kendi toprağını işlemekteydi³⁷¹. Devletin arazilerini ekip biçmek üzere kiralayan mukataacı aileler bölgenin mültezimleri olarak sadece vergi toplamakla kalmıyor, kiraya verdikleri toprakların ürünlerine de ortak oluyorlardı³⁷². Bu mukataacı aileler, Lübnan'ın sosyoekonomik yapısını etkileyen önemli bir faktör olmuş, otoriter ve hiyerarşik yapılarıyla toplumda baskı unsuru haline gelerek Lübnan'ın ekonomik, siyasal, sosyal ve dini hayatını etkilemiş, siyasi ve ekonomik gücü ellerinde tutabilmek için kendi aralarında mücadele etmişlerdir³⁷³. Bu bağlamda, emirlik döneminde çok iyi

---

³⁶⁸ Tımar sistemi, bir kısım asker ve görevlilere belirli bölgelerden kendi hesaplarına vergi toplama hakkının devredilmesidir. Tımar sistemi içinde yer almayacak yapıdaki vergileri doğrudan ve bireysel olarak tahsis etmek imkansız olduğundan, vergilerin nakit olarak toplanıp hazineye aktarılması ve devlet çalışanlarının maaşlarının bu vergi ile ödenmesi metodu ise iltizam sistemi olarak adlandırılır. Tımar sisteminin bozulduğu XVI. yüzyıldan itibaren başvurulan bu metotta devlet, iltizam bedelini mültezimden peşin almakta, kendisine de vergilerin tahsil hakkını devretmekteydi (Bkz. Batmaz, s. 39-40).

³⁶⁹ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan", s. 145.

³⁷⁰ Mukataaa, devlete ait gelirin yıllık peşin para karşılığında kiralanması, mukataacı ise bu toprakları peşin para karşılığında kiralayan kişi anlamına gelmektedir (Bkz. Batmaz, s. 41).

³⁷¹ Harik, s. 46.

³⁷² Lübnan'daki mukataaa sistemine ve ağır vergilere karşı 1820'de ülke genelinde köylülerin başlattığı bir isyan çıkmış, sonrasında bölgesel yönetimi zayıflatan 1841, 1845 ve 1860 çatışmaları yaşanmıştır. Osmanlı Devleti, vergi sisteminin neden olduğu rahatsızlıkları gidermek için 1858'de bir toprak reformu yapmıştır. Devletin yaptığı bu reform, merkezi hükümetin topladığı vergiyi artırmayı amaçlıyordu. Bunun için mültezimleri aracı olarak kullanmak yerine verginin doğrudan devlet eliyle toplanması hedeflendi. Bunun yanı sıra toprak reformu Tanzimat reformlarıyla bağlantılı olarak dini aidiyet gözetmeksizin arazilerin özel mülkiyete geçmesine de olanak sağlıyordu. Bu süreçte varlıklı aileler devlet topraklarını almaya devam ederken köylüler geleneksel olarak devlet yerine toprak sahiplerine güvenmeyi sürdürerek aldıkları toprakları varlıklı ailelerin üzerine kaydettirmiş, böylece yerel eşrafın daha da zenginleşmesine neden olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin reform çabaları kalıcı çözüm üretmeyince, Dağlık Lübnan'daki mukataaa sistemi 1860'larda sona ermiştir. Bu sistemin yıkılmasından en çok etkilenen grup ise, geniş tarım arazilerine sahip Dürzi mukataacı aileler olmuş, bu dönemden sonra Dürziler Lübnan'da sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda güç kaybetmişlerdir (Bkz. Cleveland, s. 105; Zamir, *The Formation*, s. 8).

³⁷³ Traboulsi, s. 3-5.

toplumsal örgütlenmeye sahip Dürzi toprak beyleri Marunilere göre daha güçlü bir konuma gelmiştir³⁷⁴. Lübnan Emirliği'nin sona erdiği XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Dağlık Lübnan bölgesinde toprakların büyük bölümü Maruni Kilisesi'nin ve büyük mukataacı Maruni ailelerin eline geçmiş durumdaydı. Kuzeyde Maruni Hazin ve Hubayş aileleri Kisrevan, Batnun ve Cübeyl'in % 60'ını kontrol ediyordu. Güneyde ise Dürziler, Şuf bölgesinin tamamını ve Batı Bekaa'yı ellerinde tutuyordu. Dürzi bölgesinde, Dürzi aşiretlerinden Kaysiler ve Yemeniler arasında kahve, pamuk ve ipek ticaretini ele geçirme konusunda iktidar mücadelesi yaşanmaktaydı³⁷⁵. Öte yandan yine XIX. yüzyılda, Lübnan'da demiryollarının yapımının ardından iç bölgeler ve limanlar arasındaki ulaşım kolaylaşmış, böylece tarım ve zanaatın dış ticarete açılımı hız kazanmıştır³⁷⁶.

Yüzyıllar boyunca ticaret ve tarıma dayalı bir yapıya sahip Lübnan ekonomisi, I. Dünya Savaşı'yla birlikte büyük bir çöküş yaşamıştır. Savaşın sona ermesiyle başlayan Fransız manda yönetiminde ise Lübnan ekonomisi tekrar gelişmeye başlamış, ancak bu gelişme Fransa ile işbirliği yapan Marunilerin lehine olmuştur. Manda dönemi boyunca Dağlık Lübnan bölgesi ve diğer bölgelere oranla çok hızlı gelişme kaydeden Maruniler, Dağlık Lübnan'dan Beyrut'a göç ederek bu kentteki Sünni ve Grek Ortodoks burjuvazinin ticaret ve finans sektöründeki yerini almaya başlamıştır³⁷⁷. Öte yandan, Marunilerle işbirliği yapan Fransız manda yönetimi, bu dini grubun daha fazla ekonomik ve siyasi imtiyaz talepleriyle karşı

---

³⁷⁴ Salibi, *Modern History*, s. 10.

³⁷⁵ Traboulsi, s. 16-17.

³⁷⁶ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan", s. 154. (Lübnan ekonomisinin Mutasarrıflık döneminden itibaren istikrarlı gelişimi altyapı alanında da kendini göstermiştir. 1863'te Fransız şirketi, Beyrut-Şam yolunu yapmış, 1895'te bu yollar Türkiye, Irak ve Mısır'la birleştirmiştir. Böylece Dağlık Lübnan batı etkisine tamamen açık hale gelmiştir. Bkz. Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 19).

³⁷⁷ Traboulsi, s. 95.

karşıya gelmiştir³⁷⁸. Ancak Fransa, hem Suriye hem de Lübnan ekonomisinin tüm sektörlerini iki Fransız şirketinin, “Intérêts Communs” ve “Sociétés Concessionnaires” kontrolüne vererek bölgedeki ekonomik çıkarlarını güçlendirme çabasında olduğundan, Marunilerin bu taleplerini karşılamamıştır. Bu nedenle de 1930’ların ilk yılları yerel burjuvazinin çıkarlarının Fransız şirketleriyle çakıştığı ve Lübnan’da Fransız mandasına karşı tepkilerin büyüdüğü bir dönem olmuştur³⁷⁹. Fransa’nın Lübnan’daki menfaatlerinden biri olan ipekböcekçiliği ise, I. Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik bunalımdan etkilenerek 1930’larda tamamen ortadan kalkmıştır³⁸⁰.

Lübnan’da 1930’larda yok olan ipekböcekçiliğinin yerini, turizm sektörü almıştır. Turizmin geliştirilmesi fikri, Maruni kimliğini eski Fenike uygarlığına dayandıran Marunilerden gelmiş, oluşturulması planlanan Fenike modeli ile Lübnan’ın Arap dünyasının İsviçre’si olması hedeflenmiştir. Bu planlar çerçevesinde Beyrut limanı genişletilerek modernize edilmiş, hava alanı inşa edilerek Lübnan’ın uluslararası iletişimi güçlendirilmiştir. Ayrıca, Beyrut için yeni bir şehir planı yapılarak Paris’te olduğu gibi meclis binası “Place de l’Etoile” etrafında şekillenen yeni bir kent dokusu geliştirilmiştir. Böylece İsviçre’de olduğu gibi Lübnan’ın hem bölgenin bankeri ve turizm merkezi hem de farklı etnik ve dini gruplardan oluşan kantonlarıyla bir federasyon olması planlanmıştır³⁸¹.

Bağımsızlık sonrası Lübnan ekonomisine bakıldığında, ticaret ve finans sektöründe güçlü ailelerin ülke ekonomisinde başat rol oynamak için oluşturdukları konsorsiyum göze çarpmaktadır. Otuz ailenin oluşturduğu bu konsorsiyumda dokuz

---

³⁷⁸ Zamir, *The Formation*, s. 87; Traboulsi, s. 85.

³⁷⁹ Traboulsi, s. 95.

³⁸⁰ Firro, “Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon”, s. 21.

³⁸¹ Traboulsi, s. 92.

Maruni, yedi Grek Katolik, dört Grek Ortodoks, bir Latin, bir Protestan, bir Ermeni ve bir Melkit olmak üzere 24 Hıristiyan aile ve dört Sünni, bir Şii ve bir Dürzi olmak üzere altı Müslüman aile bulunmaktaydı. Konsorsiyum üyeleri, kendi aralarında işbirliği yaparak Lübnan ekonomisinin tüm sektörlerini ellerinde tutmaktaydı. Bu bağlamda Lübnan'daki bankaların ve sigorta şirketlerinin yanı sıra; ithalat, turizm ve hizmet sektörleri konsorsiyum tarafından kontrol altına alınmıştı. Konsorsiyumdaki aileler ekonomiyi yönlendirmelerinin yanı sıra parlamentoda da yer alarak siyasi feodaller olarak anılmışlardır³⁸². Bu konsorsiyumun ülkedeki ticari ve finansal etkinlikleri, 1946-1975 yılları arasında Lübnan'da tarımın, yerini hizmet sektörüne bıraktığı hızlı bir ekonomik değişim ve gelişim dönemi başlatmıştır. Ticaretin ve bankacılık sektörünün³⁸³ önemli rol oynadığı bu gelişimde Lübnan, serbest piyasa geleneği ve uyguladığı liberal ekonomi politikalarıyla diğer Ortadoğu devletlerinden farklı bir yapı kazanmıştır³⁸⁴. Ancak, ekonominin bu denli hızlı gelişimine karşın ülkedeki gelir dağılımı eşit olmamıştır. Nitekim 1973-74 verilerine göre nüfusun % 54'ü yoksul sınıfı, % 25'i orta sınıfı ve % 21'i varlıklı sınıfı oluşturmaktaydı. Lübnan'ın barındırdığı bu ekonomik eşitsizlik, mezhepsel temelleri bakımından önem arz etmektedir. Örneğin Sünnilerin ve Hıristiyanların yaşadığı Beyrut'un ve Marunilerin yaşadığı Dağlık Lübnan bölgesinin gelişmiş ekonomik durumuyla

---

³⁸² Traboulsi, s. 115-117. (Lübnan ekonomisini elinde bulunduranlar, siyasette de etkin bir konuma sahip bulunmaktaydı. Bu bağlamda örneğin, Şii Ahmed el-Esad güney Lübnan'da Şii yoğunluklu bölgenin en varlıklı toprak ağasıydı. Güney bölgesinin hem ekonomik hem de siyasal avantajlarını kullanıyordu. Grek Katolik Firaun, Philippe Takla ve Michel Şiha (Chiha) Beyrut ve Bekaa bölgesinin ticaret ve finans grubunun desteğini almıştı. Grek Ortodoks Habib Ebu Şahla da Beyrut bölgesinde ticari ve siyasi faaliyetlerini sürdürüyordu. Bkz. Odeh, s. 155-156).

³⁸³ Lübnan'ın ilk bankası, Arap ve İngiliz sermayesi ile 1929'da kurulmuştur (Bkz. Traboulsi, s. 92).

³⁸⁴ Odeh, s. 149.

Şiilerin yaşadığı yoksul güney bölgelerin ve Kuzeyde Şii ve Sünnilerin yaşadığı bölgelerin ekonomik durumları çok büyük farklılık arz etmektedir³⁸⁵.

Lübnan'daki gelir dağılımının farklı etnik ve dini kimliklere adaletsiz yansıması, 1975 iç savaşını hazırlayan etkenlerden biri olmuştur. Bu dönemde, mevcut ekonomik yapıdan hoşnut olmayan Müslüman gruplar ile sistemin güçlü sınıfı Maruniler arasındaki çatışmaların en önemli nedenlerinden birinin, tarafların hızla gelişen ülke ekonomisinden eşit fayda sağlayamaması olduğu belirtilmektedir. Öte yandan 1975-1990 yılları arasında devam eden savaş ülke ekonomisinin tamamını etkilemiş, Lübnan'da kişi başına düşen milli gelir 2/3 oranında azalmıştır. Yaşanan iç savaşla birlikte "Ortadoğu'nun İsviçre'si" olma özelliğini yitiren Lübnan'da bu durum, hem savaşın ülke kaynakları üzerindeki yıpratıcı etkisinden hem de bölgedeki ülkelerin değişen ekonomik yapılarından kaynaklanmıştır. Örneğin, bu dönemde artan petrol fiyatları sayesinde zenginleşen Körfez ülkeleri, Lübnan'daki iç savaş nedeniyle yatırımlarını bu ülke yerine New York ve Londra gibi finans merkezlerine kaydırmıştır. Ayrıca iç savaş boyunca, Lübnan ekonomisinin kötü gidişatının getirdiği yükselen enflasyon ve işsizlik gibi nedenlerle ülkedeki profesyonel meslek sahipleri de Batı'ya göç etmiştir³⁸⁶.

Savaşın ardından 1992 yılında, Hariri hükümeti ilerleme ve istikrar için çeşitli ekonomi politikaları uygulamış, Beyrut'un yeniden inşası ve Lübnan lirasının dolar karşısında değer kazanması yönünde çaba sarf etmiştir. Ancak siyasi istikrarsızlık ve ülkenin güneyinde Hizbullah ile İsrail arasında devam eden çatışmalar nedeniyle

---

³⁸⁵ Samir Makdisi-Richard Sadaka, "The Lebanese Civil War (1975-90)", *Understanding Civil War*, Paul Collier (edt.), World Bank Publications, b.y.y. 2005, s. 59-60.

³⁸⁶ Ellis, s. 2.

beklenen ekonomik gelişme kaydedilememiştir³⁸⁷. Bu olumsuzluklara rağmen, iç savaşın ardından 2006 yılına dek ülke ekonomisi göreceli bir gelişme kaydederken, İsrail'in 2006 yazında Lübnan'a savaş ilan etmesi, ülkenin kırılğan ekonomisini alt üst etmiştir. Savaş sonrası Suudi Arabistan ve Avrupa Birliği'nden ekonomik destek alan Lübnan tekrar toparlanarak 2009'da iç savaş sonrası en yüksek turizm gelirini elde etmiştir. 2008'de % 8,5 olan büyüme, küresel ekonomik krize rağmen 2009'da % 9'u bulmuştur³⁸⁸.

1.3- LÜBNAN'DAKİ DİNİ GRUPLARIN SOSYOKÜLTÜREL YAPISI

Lübnan toplumu, Ermeni ve Kürtlerin oluşturduğu % 6'lık bir nüfus oranı dışında ortak Arap geçmişine sahip bir toplumdur. Toplumdaki genel farklılaşma, din bağlamında ve Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında yaşanmaktadır. Ancak gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlara ait farklı mezhepler arasında da gelenekler, sosyal davranış ve toplumsal kimliği tanımlamada bazen çok keskinleşen farklılıklar bulunmaktadır. Lübnan Anayasası, resmi olarak tanınmış 18 dini grubu haklar ve ödevler açısından eşit tuttuğunu belirtse de, toplumdaki görev dağılımı ve haklara erişim konusunda bazı dini gruplar ön plana çıkmıştır. Lübnan'daki üç büyük dini grup olan Şii, Maruni ve Sünnilerin her bir % 20'den fazla Lübnanlıyı içermekte ve temsili sistem açısından ayrıcalıklı konumda bulunmaktadır. Diğer dört büyük grup, Grek Ortodokslar, Dürziler, Grek Katolikler ve Ermeniler de nüfusları oranında parlamentoda temsil edilmekte ve üst düzey kamu görevlerinde yer almaktadırlar.

---

³⁸⁷ Wassim N. Shahin, "The Lebanese Economy in the Twenty-first Century", *Lebanon's Second Republic*, s. 189-192.

³⁸⁸ Bkz. http://www.dailystar.com.lb/article.asp?edition_id=1&categ_id=3&article_id=111823, 17.01.2010. <http://www.rebuildlebanon.gov.lb/english/f/eNews/NewsArticle.asp>, 17.01.2010.

Ancak, sayıları çok az olan Nasturi, Keldani, İsmaili, Kıpti gibi dini gruplar parlamentoda genellikle bir ortak sandalyeyle temsil edilmekte, dolayısıyla bu dini gruplar Lübnan'ı şekillendirmekte etkin olamamaktadırlar. Yine de her dini grubun toplu ibadet özgürlüğü, dini eğitim vereceği okulları açma hürriyeti ve dini hukukunu uygulayacağı birer medeni hukuk sistemi bulunmaktadır.

Lübnan'daki Müslümanlar ve Hıristiyanlar, İslam'ın ilk yıllarından itibaren bir arada yaşamakta, aynı kasabalarda yaşayıp birbirlerinin dini bayramlarına katılmaktadırlar. 1997'de Beyrut'ta yaşayan 17-18 yaş grubu gençler arasında yapılan bir araştırmaya göre gençlerin % 85'i diğer dini gruplardan arkadaşlarının olduğunu ve yaşanan çatışmalara rağmen, diğer dini gruplarla bir arada yaşamaya istekli olduklarını belirtmiştir³⁸⁹. Ancak Lübnan toplumu, 18 dini grubuyla uzun yıllardan beri Hıristiyanlar ve Müslümanlar olarak ayrılmakta ve bu ayrım tarihi, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel platformlarda kendini göstermeye devam etmektedir.

Günümüzde Hıristiyanlar ve Müslümanlar bir arada yaşamaya her zamankinden çok daha istekli olsalar bile, her iki grup açısından bir arada yaşamak için bazı engeller söz konusudur. Hıristiyanlara göre bunlardan ilki Lübnan'da yabancı varlığıdır ki, iç savaşın başlangıcından itibaren 2005 yılına dek ülkede askeri varlığı bulunan Suriye bunlardan en önemlisi olmuştur. Bugün Lübnan'da Suriye'nin askeri varlığı bulunmamakla birlikte, ülkedeki bir milyona yakın Suriyeli işçinin ve 400 bin Filistinli mültecinin varlığı Hıristiyan gruplara göre Lübnan ekonomisi ve güvenliği açısından tehdit oluşturan bir durum teşkil etmektedir. Ayrıca, iç savaş süresince Lübnan'dan dış ülkelere yaşanan yoğun göçün % 80'ini

---

³⁸⁹ Sayah, s. 129.

Hıristiyanların oluşturması ve bugün bu göçmenlerin ülkelerine dönmek istemeleri Hıristiyanlar açısından diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Katolik Kilisesi ve Ortadoğu Kiliseler Birliği'nin bu göçmenlerin Lübnan'a geri dönmesini desteklemesi ve bunun için 12 milyon dolar yardımda bulunması ise bölgedeki Müslümanları rahatsız etmiştir. Lübnan'daki Hıristiyanlar, özellikle Maruniler, Taif Anlaşması'yla Müslümanlara eskiye oranla daha fazla ayrıcalık tanındığını düşünmekte ve bu nedenle rahatsızlık duymaktadırlar. Maruni Patrikliği Hıristiyanların bu düşüncelerini dönemin başbakanı Hariri'ye iletmıştır. Ayrıca bu duruma tepki olarak 1992 seçimlerini boykot eden Hıristiyanların % 87'si oy kullanmamıştır³⁹⁰. Müslümanlar açısından ise Fransız Manda döneminden itibaren Marunilerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden baskın olduğu bir Lübnan'da yaşamak en büyük sorun olagelmıştır. 1932 nüfus sayımından beri Hıristiyanlar karşısında artan nüfuslarına rağmen adil temsil hakkı elde edememeleri nedeniyle huzursuz olan Müslümanlar, Taif Anlaşması'nın getirdiği parlamentoda eşit temsil esası ile kendilerini güvende hissetmeye başlamış ve bu durum Müslümanların Hıristiyanlara yönelik algısına da yansımıştır. Bu olumlu algının etkisiyle günümüzde Lübnanlı Müslümanların % 86'sı Hıristiyan yurttaşlarıyla ilgili olumlu düşüncelere sahip bulunmaktadır³⁹¹.

Taif Anlaşması'nın Müslüman toplumda oluşturduğu güven ortamına rağmen, ülkedeki dini grupların birbirlerine bakışlarında sorunlar ve tereddütler devam etmektedir. 1920'de Büyük Lübnan Devleti'nin kurulmasının ardından ülkede

---

³⁹⁰ Mohammad Sammak, "Religion and Politics, The Case of Lebanon", *Lebanon's Second Republic*, s. 126-127.

³⁹¹ Richard Wike - Juliana Menasce Horowitz, "Lebanon's Muslims: Relatively Secular and Pro-Christian", July 26, 2006, <http://pewresearch.org/pubs/41/lebanons-muslims-relatively-secular-and-pro-christian>, 04.04.2010.

oluşan mezhepsel temsil sistemine dayalı siyasal yapı, Lübnanlıların ülkelerine vatandaşlık bağı ile bağlanmaları yerine, kendi dini toplumlarına daha sıkı bağlanmalarına neden olmuştur. Bu yapılanmanın etkisiyle Lübnan'daki Hıristiyanlar kendilerini Lübnanlı olarak tanımlarken, Müslümanlar Arap kimliklerini ön plana çıkarmaktadırlar³⁹². Aslında Hıristiyan ve Müslüman grupların Lübnanlılık konusundaki bu yaklaşım farklılığı sadece 1920'lerde gelişen siyasal yapıdan kaynaklanmamakta, söz konusu ayrışmanın kökenleri yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Bu bağlamda Marunilerin Dağlık Lübnan'da izole olarak geçirdikleri yüzyıllar, onları Lübnan'daki diğer dini gruplardan ayrı tutarak Batı'ya yaklaştırırken, Tanzimat reformları sonrasında Hıristiyanlarla Müslümanların eşit olduğu anlayışı Müslümanları huzursuz etmiştir. Ayrıca, Hıristiyanların Batı Avrupa ile ticari ilişkileri sonucu ekonomik güçlerini artırmaları ve Avrupa kültürünün nüfuz ettiği Hıristiyan grupların yaşadığı hızlı Batılılaşma, sosyokültürel düzlemde de büyük farklara neden olmuştur.

1.3.1- NÜFUS

Dört milyon nüfuslu³⁹³ küçük bir ülke olan Lübnan, çok çeşitli dini gruplardan oluşan bir demografik yapıya sahiptir. Ülkedeki vatandaşların birincil kimlikleri dini grupları olduğundan, demografik yapı Anayasa ile kabul edilmiş mezheplere göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre ülkede % 32 Şii (1,2 milyon), % 20 Sünni (750 bin), % 5,7 Dürzi (210 bin), % 1,4 Nusayri (80-100 bin)

³⁹² Sayah, s. 117.

³⁹³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People>, 11.10.2010.

Temmuz 2010'a ait tahmini rakam 4.125.247'dir. Lübnan'da siyasal iktidar mezheplere dayandığından tek resmi nüfus sayımı yapılan 1932 yılındaki dengelerin değişmesi yeni kamusal düzenlemeler gerektirmektedir. Bu sebeple Lübnan'da resmi nüfus sayımı yapılmamakta, tahmini veriler seçimler ve diğer kamusal hizmetlere göre belirtilmektedir.

ve çok az sayıda İsmaili olmak üzere iki milyondan fazla Müslüman; % 23 Maruni (850 bin), % 5,5 Rum Ortodoks (250 bin), % 3,4 Rum Katolik (150 bin), % 3,2 Ermeni Ortodoks (120 bin), % 0,7 Süryani Katolik (25 bin), % 0,5 Ermeni Katolik (20 bin), % 0,5 Roma Katolik (20 bin), % 0,3 Keldani (12 bin), % 0,05 Süryani Ortodoks (2 bin), % 1'den az Protestan'dan oluşan bir buçuk milyon kadar Hıristiyan ve sayıları 100'ü geçmeyen küçük bir Yahudi cemaati bulunmaktadır. 2008 verilerine göre toplam nüfusun % 87'si kentlerde yaşamaktadır.

Lübnan nüfusu, tarih içinde farklı özellikler sergilemiştir. Önceki yüzyıllarda Hıristiyanların çoğunlukta olduğu Lübnan'da, zaman içinde Müslümanların nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Özellikle Şiiler, hızlı nüfus artışlarıyla ülkenin en kalabalık nüfusa sahip dini grubu olmuştur. 1865 sayımına göre 266.487 olan Dağlık Lübnan'ın nüfusunda Maruniler 171.800, Grek Ortodokslar 29.326, Dürziler 28.560, Grek Katolikler 19.370, Şiiler 9.820 ve Sünniler 7.611 kişi olarak kayda geçmiştir. Bölge nüfusu 1895'te 400 bine ulaşmış, ancak dini grupların nüfusa oranı değişmemiştir³⁹⁴. Bu dönemde Lübnan'ın nüfusunun çok büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamakta ve tarımla geçimini sağlamaktaydı. Kıyıdaki büyük kentlerde ise ticaretle uğraşan Sünniler ve Rum Ortodokslar yaşamaktaydı³⁹⁵. Bunun dışındaki nüfus ise Dağlık bölgelerde yaşayan ve henüz tam olarak kentleşmemiş Maruniler, Dürziler ve Şiilerdi. XIX. yüzyılda Dağlık Lübnan'ın nüfusunun % 75'ini Hıristiyanların oluşturduğu bilinmektedir. Ancak XX. yüzyılda, büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu 320 bin nüfuslu kıyı bölgelerin eklenmesiyle oluşan Büyük Lübnan'da, Hıristiyan nüfusun oranı % 51'e düşmüştür. Bu dönemde Lübnan'ın kıyı şeridi, Beka bölgesi ve güney bölgelerinin nüfusu altı büyük dini grup

³⁹⁴ Malik, "Lebanon as an Experiment", s. 18.

³⁹⁵ Dursun, s. 189.

arasında dağılmakta ve bu gruplardan Sünniler % 33, Şiiiler % 27, Maruniler % 14, Grek Ortodokslar % 13, Grek Katolikler % 8 ve Dürziler % 3 oranında nüfusa sahip bulunmaktaydı. Dağlık Lübnan bölgesinde ise Hıristiyan nüfus fazlaydı. Bölge nüfusunun % 54'ünü Maruniler, % 14'ünü Grek Ortodokslar, % 12'sini Dürziler, % 6'sını Grek Katolikler, % 7'sini Şiiiler ve % 6'sını ise Sünniler oluşturmaktaydı³⁹⁶.

Bağımsız Lübnan Devleti kurulduğunda hemen hemen birbirine eşit olan Hıristiyan ve Müslüman nüfusu, sonraki yıllarda Müslümanların lehine değişmiştir. 1956'ya gelindiğinde Müslümanların nüfusu, Hıristiyanların nüfusuna yaklaştı. Bu dönemde Maruniler 423.500, Grek Ortodokslar 149.000, Grek Katolikler 91.000, Ermeniler ve diğer küçük Hıristiyan gruplar 122.000, Sünniler 286.000, Şiiiler 250.000, Dürziler 88.000, Yahudiler 6.500 kişiden oluşmaktaydı³⁹⁷. Hıristiyanların nüfus yoğunluğunun sürekli olarak azalmasında, 1975-1990 yılları arasında yaşanan iç savaş sırasında 300 bin Hıristiyan'ın ülkeyi terk etmesi ve Hıristiyan gruplardaki doğurganlık oranının Müslümanlardaki nüfus artış hızının gerisinde kalması etkili olmuştur³⁹⁸. Bu süreçte ülkede yaşayan 6500 kadar Yahudi ise, İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından bu ülkeye göç etmiştir. Bugün ülke nüfusunun % 60'ının Müslüman, % 40'ının Hıristiyan olduğu tahmin edilmektedir³⁹⁹.

	1932	1968	1975	1989
Müslüman	%48	%52.8	%60	%66
Hıristiyan	%52	%47.2	%40	%33

Lübnan'daki nüfus dengesinin yıllara göre değişimi. Kaynak: Helena Cobban, *The Making of Modern Lebanon*, s. 16.

³⁹⁶ Zamir, *The Formation*, s. 99.

³⁹⁷ Salibi, *The Modern History*, s. xiv.

³⁹⁸ Harris, *The Faces of Lebanon*, s. 84.

³⁹⁹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html#People>, 22.08.2010.

1975-1990 yılları arasında devam eden Lübnan İç Savaşı, sadece ülkedeki genç nüfusun önemli bir bölümünün başka ülkelere göç etmesine neden olmamış, aynı zamanda farklı dini ve etnik gruplara mensup insanların belli bölgelerde biraraya toplanmasına da yol açmıştır. Bu süreçte her dini grubun kendi baskın bölgesinde yaşayan azınlıkları sürmesi, Lübnan'da iç savaşın getirdiği iç göçleri doğurmuştur. Örneğin, Şiiler Hıristiyan yerleşimlerinden kovulmuş, Maruniler Dürzi yerleşim bölgelerinden çıkarılmıştır⁴⁰⁰. Bu durum Lübnan nüfusunun 1/3'ünü ülke içinde mülteci konumuna getirmiştir⁴⁰¹. İç göç, yoksulluğa neden olmanın yanında Müslüman ve Hıristiyanların bir arada yaşama geleneğini de zayıflatmış, yerleşim alanları mezhepsel anlamda homojen hale gelmiştir. İç savaş sonrası Şuf Dağları'ndan ayrılan Hıristiyanlar, savaştan sonra Dürzilerden bu bölgedeki haklarını geri talep etmişlerdir. Dürzi ailelerin illegal yollardan Maruni ailelere ait arazileri işgal ettikleri gerekçesiyle bu konuda pek çok dava açılmıştır. Dürzi lider Velid Canbulat ise, ülkedeki Filistin göçmenlerinin ve Şuf'taki Şii nüfusunun her geçen gün hızla artmaya başlaması üzerine geleneksel komşuları olan Marunilerle işbirliği yapmış ve bu doğrultuda Şuf'tan ayrılan Marunilerin geri dönmesi için yapılan çalışmalara destek vermiştir. Bu çalışmalar sonucunda 1991'de Sayda, Cezzin, Şuf, Aley, Metn, Baalbek ve Akkar'da pek çok Maruni evlerine geri dönmüştür⁴⁰².

Lübnan bölgesindeki dış göç olgusu ise iç savaş döneminden çok önce, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı idaresinde ortaya çıkmıştır. Nitekim kaynaklarda,

---

⁴⁰⁰ Traboulsi, s. 238; Zamir, *The Formation*, s. 25.

⁴⁰¹ İç savaş nedeniyle Lübnan'daki düşük gelirli nüfusta patlama yaşanmış, bu durum toplumdaki iç göç olgusunu artırmıştır. Özellikle Bekaa'nın kırsal bölgelerinden gelip Beyrut'a yerleşen yoksul Şiiler, Lübnan'ın en büyük iç göçünü temsil etmektedir. Savaş sonrası Beyrut'un banliyölerinde yaşamaya başlayan Şiilerin nüfusu 200 bini aşmıştır (Bkz. Harris, *The Faces of Lebanon*, s. 66).

⁴⁰² Ellis, *Lebanon's Second Republic*, s. 207. (Bu gelişmenin ardından Dürzi-Maruni yakınlaşması 1998'de düzenlenen Beyteddin Konferansı ile başlamış, 2001 yılında Velid Canbulat'ın Maruni Patriği Nasrallah Butros Sfeir'i iç savaş boyunca Maruni-Dürzi çatışmasının yaşandığı yer olan Şuf dağına davet etmesiyle bu yakınlaşma hız kazanmıştır. Bkz. Ellis, s. 208).

1885 yılı sonrasında Dağlık Lübnan arazisinin verimsiz olması ve mevcut ipek endüstrisinin bozulması nedeniyle çoğunluğu Hıristiyan olan pek çok kişinin Avrupa ve Amerika'ya göç ettiği belirtilmektedir⁴⁰³. 1975'te başlayan iç savaşla artan göçler sonucunda binlerce Lübnanlı Avrupa, ABD ve Avustralya'ya göç etmiştir. Bu göçler özellikle Grek Ortodoks ve Ermeni toplumların demografik ağırlıklarını tüketmiş, eğitilmiş işgücü yok olmaya yüz tutmuştur⁴⁰⁴. İç savaşın ikinci yarısında ise, Müslüman gruplar da dışarı göç etmeye başlamıştır. 1960-1975 arasında Lübnan'da yaşanan dış göçler Müslüman ağırlıklı olup dönemin hızla zenginleşen petrol ülkelerine yönelmiştir. Tüm bu göçlerin sonrasında, Lübnan diasporası bugün 11-13 milyona ulaşmıştır⁴⁰⁵.

1.3.2- EĞİTİM

Farklı dini grupların yaşadığı Lübnan'da, eğitim konusunda farklı tutumlar söz konusu olmuştur. Bölgede faaliyet gösteren Batılı misyonerler eğitim konusuna

---

⁴⁰³ Ortaylı, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", s. 157. (Osmanlı hükümeti, Lübnan ve çevresinde yaşanan dış göçü engellemek üzere bazı tedbirler almasına karşın bölgedeki göçleri engelleyememiştir. XX. yüzyılın başlarında elden çıkan topraklar artınca Osmanlı Devleti göçü serbest bırakmış, bu süreçte dış göç de artarak devam etmiştir. Nitekim 1914'te yaklaşık 350 bin Suriyeli ve Lübnanlı Amerika ve Fransa'ya göç ettiği kaydedilmiştir. 1925-1942 yılları arasında Brezilya ve Arjantin'de 20 bin Suriyeli ve Lübnanlı bulunmaktaydı. Bkz. Münür Bilgili, *Doğu Akdeniz Kıyısında (Suriye, Lübnan, İsrail) Yaşanan Göçler ve Devlet Oluşum Süreçlerine Etkileri* (Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 40-48).

⁴⁰⁴ Harris, *The Faces of Lebanon*, s. 62.

⁴⁰⁵ 1870'lerde başlayan ilk göçler ABD ve Güney Amerika'ya yönelmiştir. O dönemde özellikle Brezilya ve Arjantin Lübnanlı göçmenlerin tercih ettiği ülkeler olmuştur. Bu erken göçlerin % 90'ını Lübnanlı Hıristiyanlar oluşturmuştur. 1890-1914 yılları arasında Brezilya'daki Lübnanlı göçmen sayısı 60 bine, ABD'dekilerin sayısı 86 bine ulaşmıştır. Tüm göçmenler gibi, Lübnanlı göçmenler de gittikleri yerlerde dini kimliklerini koruma çabasına girmiştir. Bu bağlamda ABD Detroit'te ilk Maruni kilisesi 1916'da kurulmuştur. Yine aynı eyalette inşa edilen camiler 1919 yılında Lübnanlı Müslümanlara aittir. Bugün Brezilya'da 7 milyon, ABD'de 2 milyon, Avustralya'da 400 bin, Fransa'da 100 bin Lübnan kökenli göçmen yaşamaktadır. Ancak Lübnan'da dini gruplar arasında yaşanan mücadele, diasporaya da yansımıştır. Bu mücadelelerin etkisiyle diasporada yaşayan farklı mezheplere mensup Lübnanlılar birbirlerine yakın yerlerde bulunmalarına rağmen aralarındaki sosyal mesafeyi korumaktadırlar (Bkz. Stephanie Kerbage, "Transnational Migration and Diasporic Communities",

http://www.hamline.edu/cla/academics/international_studies/diaspora2002/Lebanese/Paper.htm, 27.01.2010).

büyük önem vermiş, XVI. yüzyıldan itibaren ülkede açtıkları eğitim kurumları ile özellikle Hıristiyan grupların eğitimi konusunda faaliyet göstermişlerdir. Bunun sonucunda Hıristiyan grupların, özellikle Marunilerin eğitim düzeyi diğer gruplara oranla önemli ölçüde artmıştır. Eğitim alanında, 1587’de Roma’da açılan Maruni Koleji’nin Lübnan’daki Maruniler için önemi büyük olmuştur. Bu okulda yetişen Maruniler, Batıdaki eğitim sistemini ve batı orijinli fikirleri ülkelerine taşımışlar, bu amaçla Dağlık Lübnan’da pek çok okul açmışlardır. Özellikle Zgharta ve Ayn Varaka, XVII ve XVIII. yüzyıl boyunca bu okulların en önemlileri olmuştur⁴⁰⁶.

XIX. yüzyılda Katolik misyonerlerin okullarına ilave olarak bölgede faaliyete başlayan Protestan misyonerlerin okulları da devreye girmiştir. Böylece Hıristiyan gruplar, Katolik ve Protestan misyonerlerin Lübnan’da açtığı modern okullarda eğitim imkanı bulmuş, bu durum ülkedeki Müslümanların eğitim seviyelerinin diğer gruplara göre çok düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Lübnan ve diğer bölgelerde yabancıların açtığı modern okullar karşısında Osmanlı okullarının yetersiz düzeyde kalması üzerine II. Abdülhamid döneminde eğitime önem verilmiş, modern devlet okulları yaygınlaştırılmıştır. Bu çerçevede Lübnan’daki mevcut sübyan mektepleri ıslah edilmiş, yeni kız ve erkek rüşdiyeleri, idadiye ve sultaniyeler açmıştır⁴⁰⁷. Ancak Lübnan ve Suriye’deki Hıristiyanlar, Katolik ve Protestan misyonerlerin açtığı okulları tercih ederken, bazı Müslümanlar bile devletin açtığı

---

⁴⁰⁶ Harik, s. 162-163.

⁴⁰⁷ Osmanlı yönetimi, Batılı misyonerlerin okullarına alternatif olarak yeni okullar açmanın yanı sıra gayrimüslim cemaatlerin kurduğu geleneksel okullar üzerinde resmi kontrolü sağlayarak yıkıcı bazı faaliyetleri önlemeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı yönetimi, kapitülasyonlardan yararlanan yabancı misyon okullarına müdahale edemediği için bölge eğitimini yabancıların eline terk etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin Lübnan ve çevresinde okul açma çabalarına rağmen, 1882’de Beyrut’ta Osmanlı Devleti’nin açtığı birkaç askeri ve mülki rüşdiyeye karşın, yabancıların 38 okulu bulunmaktaydı (Bkz. Ortaylı, “19.Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar”, s. 162).

okullar yerine çok daha ileri düzeyde eğitim veren yabancı misyon okullarını tercih etmiştir.

XIX. yüzyılda Lübnan'da eğitim veren misyoner okullarının büyük bir kısmı yoğun şekilde din eğitimi vermekteydi. XX. yüzyıla gelindiğinde bu dini okulların sayısı daha da artmıştır. 1920'lerde ülkedeki okulların büyük çoğunluğunu özel dini okullar oluşturmadı ve öğrencilerin ancak % 5-10'u devlet okullarına devam etmekteydi. Öte yandan, manda döneminde Fransa'nın mezhep temelli siyasi sistemi desteklemesi eğitim alanına da yansiyarak merkezi eğitiminin oluşmasını engelleyen bir faktör olmuştur. Nitekim 1926 Anayasasının 8. maddesi, dini gruplara kendi okullarını kurma hakkı vermiş, bu hak 1943 Anayasası ile tekrar onaylanmıştır⁴⁰⁸. Bu nedenle Lübnan'daki eğitim sistemi, mezheplerin kendi müfredatlarını uyguladığı ve okullar arasında büyük eğitim kalitesi farkı olan bir sistem olmuştur. Devlet okulları halen 1968'de basılan kitapları okutmaktadır. İç savaş sonrası mezhep liderlerinin baskısı üzerine önceden dini eğitim vermeyen devlet okullarında Müslüman ve Hıristiyanları genel hatlarıyla tanıtan iki ayrı kitap hazırlanarak okullarda okutulmaya başlanmıştır. Özel okullarda ise her dini grubun kendine ait bir din eğitimi programı uygulanmakta ve bu program mezhepsel ayrıma özel bir vurgu yapmaktadır. Nitekim, özel okullar üzerine yapılan bir araştırmaya göre özel okullarda kullanılan din kitaplarında ait olunan inancın üstünlüğü vurgulanmakta ve "biz ve diğerleri", "bizim inancımız ve diğerlerinin inançları", "Hıristiyanlar ve Müslümanlar" gibi belirgin ayırıcı kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır. Lübnan hükümeti eğitimi merkezileştirmek ve daha laik bir sistem

---

⁴⁰⁸ Lebanon 2008-2009 The National Human Development Report, Toward a Citizen's State, UNDP 2009, s. 23; Namer Frayha, "Curricular Change, Education and Social Cohesion in Lebanon", *Prospects Springer*, Netherlands 2003, C. 33, No. 1, s. 81.

oluşturmak için reformlar yapmaya çalışsa da, her seferinde mezhep liderlerinin sert muhalefetiyle karşılaştığı için eğitim reformunda başarılı olamamaktadır. Bunda ülkedeki mezhepsel ve dinsel kamplaşmanın yanında, özel okulların verdiği eğitimin niteliklerinin de payı olduğu görülmektedir. Dini gruplara ait bu okullar din eğitimi açısından sorgulayıcı değil de dikte ettirici bir müfredat uygulamakla birlikte, fen ve sosyal bilimler konusunda devlet okullarından çok daha iyi eğitim imkanı sunmaktadır⁴⁰⁹.

Temelleri Mutasarrıflık dönemine uzanan modern Lübnan eğitim sistemi, manda dönemi Fransa'sının etkisini barındırmakla birlikte baskın bir Arap kültürünü de yansıtmaktadır. Zorunlu eğitimin altı yaşında başladığı ve altı yıl ilkokul ve üç yıl ortaokulun zorunlu olduğu Lübnan'da yabancı dil eğitimi olarak Fransa ve İngilizce ilkokul 1. sınıftan itibaren verilmektedir. Lübnan'da öğrencilerin % 35'inden azı devlet okullarına devam etmekte, büyük çoğunluk ise özel Hıristiyan ya da Müslüman okullarında eğitim görmektedir. Özel okullara olan bu talep, bu okulların eğitim kalitesinin yüksek olmasının yanı sıra dini eğitimin verilmesinden de kaynaklanmaktadır. Özel okullar arasında Fransız, Alman, İngiliz ve Amerikan okulları yaygın ve revaçtadır. Mevcut Hıristiyan okullarında, Hıristiyanların yanı sıra pek çok Müslüman öğrenci de eğitim görmektedir⁴¹⁰.

Lübnan'da baskın eğitim modeli olan özel okullara üst ve orta gelir grubu devam ederken yoksul Lübnanlılar eğitim kalitesi çok düşük olan devlet okullarına gitmektedirler⁴¹¹. Ülkede bölgeler arasında da bölgenin sosyoekonomik yapısına göre

---

⁴⁰⁹ Frayha, s. 82-85.

⁴¹⁰ Nabeel F. Haidar, "Lebanon as a Regional Education and Cultural Center", *Lebanon's Second Republic*, s. 141.

⁴¹¹ Bugün Lübnan'da, Birleşmiş Milletler verilerine göre kızların % 87'si, erkeklerin % 88'i ilköğretime, kızların % 79'u ve erkeklerin % 70'i ortaöğretime, kızların % 45'i ve erkeklerin % 53'ü

büyük farklar gözlenmektedir. Örneğin çoğunlukla Şii nüfustan oluşan Bekaa'da okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 14, Güney Lübnan'da % 12'dir. Bu oran gelişmiş kentlerde % 1'in altına yaklaşmaktadır⁴¹². 1975 İç Savaşı'na kadar, Lübnan üniversiteleri Ortadoğu'dan çok sayıda öğrenci çekmekteydi. Bu açıdan iç savaş sonrası eğitim sistemi, yeniden bölgenin kültür ve eğitim merkezi olabilmeyi ve Lübnan vatandaşlığını tekrar tanımlamayı hedeflemektedir⁴¹³.

1.3.3- HUKUK

Lübnan'ın ilk anayasası Fransa Anayasası'ndan etkilenilerek 1926'da kabul edilmiş, daha sonra çeşitli tarihlerde bu anayasada bazı düzenlemelere gidilmiştir. Lübnan Anayasası, devletin tüm dini gruplara saygılı olmasını garanti altına almaktadır. Ancak Anayasada devletin tüm dini gruplara eşit mesafede duruşu ve hak ve ödevler konusunda her Lübnan vatandaşının eşit olduğu bildirilmesine karşın, bu durum pratik hayata yansımamakta ve bir takım yetkiler büyük dini gruplar arasında paylaşılmaktadır⁴¹⁴.

Anayasada kabul edilen 18 dini grup, kişi ve aile hukuku konularında kendi yasalarına ve hukuk sistemlerine başvurma hakkına sahiptir. Lübnan hukuk sistemi genel yetkili mahkemeler, idari mahkemeler, askeri mahkemeler ve dini mahkemeler

---

lise üstü eğitim programlarına devam etmektedir. Okuma yazma oranı yetişkinlerde % 89.6 iken, genç nüfusun % 98.7'si okuma yazma bilmektedir (Bkz. UNESCO 2007 Lübnan eğitim verileri, http://stats.uis.unesco.org/unesco/TableViewer/document.aspx?ReportId=121&IF_Language=eng&B_R_Country=4220, 25.04.2010).

⁴¹² Lebanon 2008-2009, The National Human Development Reports, 2009, s. 46.

http://www.nhdrlebanon.org/pdf/NHDR_Summary_En.pdf, 23.04.2010.

⁴¹³ Haidar, s. 140.

⁴¹⁴ U.S. Department of State, International Religious Report Lebanon 2008, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108487.htm>, 28.04.2010.

olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan dini mahkemeler, resmi olarak tanınmış 18 dini grubun mensuplarının kişi ve aile hukuku konularında başvurduğu mahkemelerdir ve Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi mahkemeleri olmak üzere üç grup altında hizmet vermektedir. Lübnan'da kişi ve aile hukukunu içeren medeni hukukla ilgili seküler bir mahkeme bulunmamaktadır. Her vatandaş, evlilik, boşanma, miras gibi medeni hukuku ilgilendiren konularda kendi ait olduğu dini grubun kurallarına göre işlem görmektedir⁴¹⁵. Bu durum, çok dinli bir toplum olan Lübnan'da sorunlara da neden olmaktadır. Örneğin, seküler bir nikah akdi olmadığından farklı dinlere mensup kişiler arasında evlilik mevcut yasalara göre mümkün değildir. Bu engeli aşmanın tek yolu, ülke dışında evlenmektir ve bu durum Lübnan yasaları için sorun teşkil etmemektedir. Bu sebeple bugün Lübnan'da dinler arası evlilik yapmak isteyen çiftler Kıbrıs, Yunanistan ya da Türkiye'yi tercih etmektedir. Bu tür yolla evlenenlerin boşanmaları durumunda ise evliliğin yapıldığı yerdeki yasalar geçerlidir. Evlilik için mezhep değiştirmek de sıkça başvurulan bir olaydır. Örneğin, Maruni bir kadın, bir Ermeni Ortodoks'la evlenmek için onun mezhebine geçmek zorundadır. Ancak bu durumda tarafların bağlı bulunduğu dini kurumlar evliliği geçerli saymamaktadır. 1975'e kadar, farklı cemaatlere mensup kişiler arasındaki evliliklerin en fazla yapıldığı yer Beyrut olmuştur. Sonraki yıllarda mezhepler arası evlilikler artsa da, medeni kanunun getirdiği zorluklar nedeniyle bu tür evlilikler her zaman sınırlı kalmıştır. Mezhepler arası evliliklerin oranı 1950'lerde % 2-3 iken, 1970'lerde % 10-15'e çıkmıştır. 1970'lerde Katolik cemaatler arasındaki evliliklerin oranı ise % 30-40'a ulaşmıştır. Bugün, gençler arasında farklı dini gruplara mensup çiftlerin evlilikleri daha yaygın hale gelmesine karşın Lübnan'da

---

⁴¹⁵ Introduction to Lebanon's Legal System, <http://www.loc.gov/law/help/lebanon.php>, 27.04.2010.

farklı medeni kanunların bulunması, dini liderlerin ve toplumun baskısı nedeniyle hala fazla kabul görmemektedir⁴¹⁶.

Seçme ve seçilme hakkını 1953'te elde eden Lübnanlı kadınların, medeni hukuk konularında farklı yasalara tabi olmaları, eşit haklara sahip olmalarını engellemektedir. Hıristiyan dini gruplara mensup kadınlar 1959'dan bu yana erkeklerle eşit miras hakkına sahip olmalarına karşın Müslüman kadınlar erkeklerin payının yarısını almaktadır. Ayrıca, Hıristiyanlar arasında tek eşlilik esas alınırken, Müslüman erkeklerin birden fazla eşle evlenmesi yasal bir hak olarak kabul edilmektedir⁴¹⁷.

Lübnan medeni hukuk sisteminin diğer bir sorunu da, Anayasa ile kabul edilmemiş dinlere mensup Lübnanlıların yaşadığı sorunlardır. Lübnan'da bulunan ancak, resmi olarak kabul edilmemiş Bahaizm, Budizm, Hinduizm ya da Mormonluk gibi dinlere mensup kişiler, günlük hayatlarında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu tür inançlara mensup kişiler, dini ritüellerini rahatça uygulayabilmekte ancak devletin 18 resmi dini grubundan birine mensup olmadıkları için her hangi bir kamu kuruluşunda çalışmamakta ya da parlamentoda temsil edilememektedirler. Bu kişiler, kişisel hukuk ya da evlilik, boşanma, miras gibi aile hukukunu ilgilendiren konularda hizmet görebilmek için de resmi olarak tanınmış dini gruplardan birine kaydolmaktadırlar. Örneğin Bahailer genellikle Şii olarak, Mormonlar Grek

---

⁴¹⁶ Ghada Khuri, "Caught in the Middle: Women in Lebanon", http://www.mediterraneas.org/article.php3?id_article=390, 29.04.2010. (Medeni kanunun sekülerleşmesi için çeşitli dönemlerde yapılan reform girişimleri henüz sonuç vermemiştir. 2007'de seküler bir medeni hukuk için yapılan araştırmada, olası bir yasayı Marunilerin % 62.2'si, Grek Ortodokslar'ın % 61.4'ü, Grek Katoliklerin % 59.6'sı, Sünnilerin % 33.3'ü, Şiiilerin % 48.8'i, Dürzilerin ise % 49.5'i desteklemiştir. Bkz. Christina Förch, "No Civil Marriage in Lebanon", http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-478/nr-180/i.html, 02.02.2010 ve "Secularism and Personal Status Codes in Lebanon", *Middle East Report*, Spring 1997, No. 203, s. 37-38, <http://www.jstor.org/pss/3012648>, 09.02.2010).

⁴¹⁷ Ghada Khuri, "Caught in the Middle: Women in Lebanon", http://www.mediterraneas.org/article.php3?id_article=390, 29.04.2010.

Ortodoks olarak kaydolmaktadırlar. Protestan Kiliselerine mensup Lübnanlıların ise resmi işlem yapabilmeleri için, hükümet nezdinde tüm Protestanları temsil eden Evanjelik Sinod'a kayıtlı olmaları gerekmektedir. Ancak Sinod, 1975'ten bu yana yeni üye kabul etmemektedir⁴¹⁸.

Lübnan'da dini aidiyetin hukuk alanında ön plana çıkması, Lübnan vatandaşlarının resmi kurumlarda dini kimliklerine göre işlem görmelerine neden olmaktadır. Ülkedeki her vatandaş, hangi dini gruba mensup olduğunu kimlik kartında belirtmek zorundadır. Başvurdukları her resmi işlemde, iş başvurularında ve üniversite kayıtlarında dini gruplara ait kotalar bulunmakta ve Lübnanlılar ait oldukları dini gruplara göre işlem görmektedir. Dini aidiyetin resmîlik taşıması, devletin her adımında ülkedeki dini grupları dikkate almasını gerektirmektedir. Bu bağlamda Lübnan'da her dini gruba ait önemli günler resmi tatil olarak kabul edilmektedir. Doğu ve batı ritine göre farklı Noel, doğu ve batı ritine göre farklı Paskalya, Hz. Muhammed'in doğum günü, Kurban ve Ramazan bayramları, Aziz Marun Günü, Hicri yılbaşı, Meryem'in Göğe Yükseliş Günü, Azizler Günü resmi tatil olarak kabul edilen günlerden bazılarıdır. Ayrıca kamu kuruluşlarında çalışan Ermeniler, Aziz Vartan Günü'nde izinli sayılmaktadırlar⁴¹⁹.

---

⁴¹⁸ U.S. Department of State, International Religious Report Lebanon 2008, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108487.htm>, 17.03.2010.

⁴¹⁹ U.S. Department of State, International Religious Report Lebanon 2008, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2008/108487.htm>, 17.03.2010.

2- DIŞ DİNAMİKLER

Lübnan'daki dini grupların Şekillenmesinde ve bu grupların ülkedeki konumlarının belirlenmesinde etkin olan bazı dış faktörler bulunmaktadır. Bu kısımda söz konusu faktörler Haçlı Seferleri, Katolik ve Protestan misyoner faaliyetleri ve dış güçlerin Lübnan'a yaptığı siyasi müdahaleler olarak ele alınacaktır.

2.1- HAÇLI SEFERLERİ VE KATOLİK MİSYONER FAALİYETLERİ

Papa II. Urban'ın, 1095 yılında Fransa'da düzenlenen Clermont Ferrand Konsili'nde Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak için yaptığı çağrı üzerine, çoğu Batı Avrupalı Frenk ve Güney İtalyalı Norman olmak üzere yaklaşık 150 bin kişiden oluşan bir Haçlı ordusu toplanmıştır. Tarihi kaynaklarda I. Haçlı Seferi olarak anılan bu hareketteki birliklerin bir kısmı dini motivasyonla, çoğunluğu ise dünyevi amaçlar uğruna Kudüs'e doğru yapılan akınlara katılarak 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeyi başarmıştır⁴²⁰. Söz konusu sefer boyunca Haçlı ordusu, Sünni Selçukluların bulunduğu Anadolu ve Kuzey Suriye ile Şii Fatımilerin egemen olduğu Mısır, Filistin ve Lübnan'ı işgal etmiştir. Bu dönemde Lübnan'ın kuzey sınırının üst bölgelerinde Nusayriler ve İsmaililer, Güney Lübnan'da ve iç bölgelerde Dürziler ve Şiiler, Kuzey Lübnan'da ise Maruniler bulunuyordu⁴²¹. 1109'da Trablusşam'ı, 1110'da Beyrut ve Sayda'yı ele geçiren Haçlılar 1124'te Sur'u de alarak Lübnan'a tamamen yerleştilediler. 1140'ta en geniş sınırlarına ulaşan Haçlı varlığı Urfâ'dan

---

⁴²⁰ Hitti, *Lebanon in History*, s. 282; John France, *The Crusades and the Expansion of Catholic Christendom 1000-1714*, Routledge, New York 2005, s. 114.

⁴²¹ Lübnan'daki Haçlı varlığı ile ilgili bkz. Hitti, *Lebanon in History*, s. 281-302, William Harris, *Levant*, s. 87-103.

Kudüs'e, Antakya'dan Akka ve Aşkelon'a kadar uzanan bölgedeki yerel prensliklerle yönetiliyordu. Antakya ve Urfa'daki Ermeniler Haçlıları iyi karşılayarak onlara destek olmuşlar, karşılığında 1190'ların sonunda Kilikya'da bir Ermeni Prensiği kurdurmuşlardır. Ermeni Prens Leon, Roma'ya bağlılık sözüyle 1198'de Katolik Ermenilerin elinden taç giymiştir⁴²².

Haçlılar, Lübnan'daki egemenliklerinin devamını sağlayabilmek için Dağlık Lübnan'da bulunan Maruni, Şii ve Dürzi liderlerle anlaşma yapmış, inançlarına ve dini kurumlarına saygı göstermemelerine karşın bölgedeki Süryani ve Nasturilerle iyi geçinmeye çalışmışlardır⁴²³. Frenklere en büyük yakınlığı ise Maruniler göstermiş ve Maruni savaşçılar, seferlerin başından sonuna dek Haçlı birlikleri safında savaşa katılmışlardır. Marunilerin Haçlılara olan yakınlığı, Latin Kilisesi'nin desteğini kazanmak isteyen Maruni patriklerin ve piskoposların takip ettikleri politikanın bir parçası olarak gelişmiş, böylece Lübnan Hıristiyanlarının, özellikle Marunilerin Latin Hıristiyanlığıyla ve Batıyla olan ilişkileri de başlamıştır⁴²⁴. Dönemin tarihçisi Tireli (Sur) William'ın aktardığına göre, 1180'de Antakya Latin Patriği Amaury'nin Kudüs ziyaretinde birkaç Maruni piskopos ve rahip kendisine Roma Katolik doktrinine katılmak istediklerini bildirmiş ve Marunilerle Roma Kilisesi arasındaki ilişki böylece başlamıştır⁴²⁵. Ancak Maruniler arasında Katolik Haçlılarla başlatılan diyaloga şiddetle karşı çıkan önemli bir çoğunluğun bulunması, dolayısıyla Katoliklerle birleşme yanlısı olanlarla birlik karşıtları arasında yaşanan çatışmalar Marunileri iç savaşa sürüklemiştir. Bu çatışmalara rağmen, Roma Kilisesi ile birliği

---

⁴²² Harris, s. 99.

⁴²³ Harris, s. 88-91; Collelo, "Lebanon: A Country Study", s. 39.

⁴²⁴ Hitti, *Lebanon in History*, s. 320; Salibi, *A House of Many*, s. 95-96; France, s. 114-115; Maya Shatzmiller, *Crusaders and Muslims in Twelfth-century*, Brill, New York 1993, s. 163.

⁴²⁵ Salibi, *A House of Many*, s. 97; Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*, Cambridge University Press, New York 1983, s. 51.

savunan dönemin patriği Irmia Amşiti (ö.1230) ölünceye kadar Roma otoritesini tanımayı sürdürmüştür. Aynı zamanda Roma'yı ziyaret eden ilk Maruni Patriği de olan Irmia döneminde Papa Innocent III, 1215 Lateran Konsili'nde Marunilere özel davet göndermiştir. XIII. yüzyılda Lübnan'daki Haçlı varlığı zayıflamaya başlayınca, Maruniler arasında Roma Kilisesi ile diyaloga karşı olan grup da güçlenmiş, 1282'de kendi patriklerini seçmişlerdir. Frenkler ise buna karşılık birleşme taraftarı olan başka bir patrik seçtirerek Maruniler arasında iki başlılığa neden olmuşlardır⁴²⁶.

XII. ve XIII. yüzyıl boyunca Suriye ve Lübnan'ın sahil şeridini yöneten Haçlı Kudüs Krallığı (1099-1291) ve krallığa bağlı yerel prensliklerin, 1291'de son kale olan Akka'nın düşmesiyle bölgedeki hakimiyetleri son bulmuş, bölgede Memlüklerin hakimiyeti başlamıştır. Memlükler bu dönemde, Dağlık Lübnan'da ve Nusayriye Dağlarında yaşayan ve Haçlılarla bağlantılarından dolayı güvenmedikleri Maruniler yanında, Dürzi ve Şiileri de kontrol altında tutmuş, Roma Kilisesi ile diyaloga girmelerini engellemek için Marunilerin her türlü haberleşme imkanlarını kısıtlamışlardır⁴²⁷. Buna rağmen Maruniler, Haçlıların bölgeyi terk etmesinden sonra Batı Hıristiyanları ile bütünleşme çabalarını büyük bir istekle sürdürmeye çalışmışlardır. Bunun üzerine Roma Kilisesi, bölge Hıristiyanlarıyla olan bağlantılarını sürdürmek ve onları kendi otoritesi altında toplamak için Katolik misyoner tarikatlarını bölgede faaliyette bulunmak üzere görevlendirmiştir.

Lübnan bölgesinde varlık gösteren Katolik misyonerlerin ilki, 1154'te Kudüs'teki kutsal emanetlerin koruyuculuğunu üstlenen Karmelitlerdir. Bu tarikat

---

⁴²⁶ Salibi, *A House of Many*, s. 97; Hitti, *Lebanon in History*, s. 321.

⁴²⁷ Harris, *Levant*, s. 114.

daha sonra Suriye ve Lübnan'a yayılarak Trablusşam'da bir merkez kurmuştur⁴²⁸. XIII. yüzyılın başlarında ise diğer iki misyoner örgüt olan Dominikenler⁴²⁹ ve Fransiskanlar⁴³⁰ kurulmuştur. 1291'de Kudüs'te Terra Santa misyonunu kuran Fransiskanlar, Memlük idaresi döneminde baharat ticareti ile tekrar gelişmeye başlayan sahil şehri Beyrut'ta bir merkez açmışlardır. Böylece, bu Katolik misyoner örgütler sayesinde bölge Hıristiyanlarının, özellikle de Marunilerin Batı Hıristiyanlığı ve Roma Kilisesi'yle olan ilişkileri Haçlılardan sonra da devam etmiştir. Bu misyonerler Marunilerin Katolikleştirilmesi için büyük çaba sarf etmiş, Maruni cemaatinden de bu yönde olumlu tepkiler almışlardır⁴³¹. Ancak Katolik misyonerlerinin bölgedeki Hıristiyanlarla Roma Kilisesi arasında ilişki kurma ve onları Katolikleştirme girişimleri bölgenin Müslüman yönetimini rahatsız etmiş, bu nedenle bölge idarecileri bazı tedbirlere başvurmuştur. Bu çerçevede Fransiskanların Beyrut'ta açtığı bakımevi Memlük yönetimi tarafından kapatılmış, buna rağmen bu misyoner grupların bölgedeki faaliyetleri hız kesmeden devam etmiştir.

Katolik Kilisesi'nin Marunilere yönelik faaliyetleri sadece misyonerlik düzeyinde kalmamış, üst düzeyde de sürdürülmüştür. Bu bağlamda Roma Kilisesi, 1439'da İstanbul Kilisesi ile birleşme amaçlı düzenlenen Floransa Konsili'ne Ermenilerin ve Grek Ortodoksların yanında Maruni patriğini de davet etmiştir⁴³². Floransa Konsili'nin ardından Maruniler arasındaki çalışmalarını yoğunlaştıran

---

⁴²⁸ Hitti, *Lebanon in History*, s. 323.

⁴²⁹ Dominiken tarikatı, Roma Kilisesi'nin evrensel bir Kilise olması gerektiğini savunan Domingo de Guzman (1170-1221) adlı İspanyol bir vaiz tarafından kurulmuştur (Bkz. Ali İsmail Güngör, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s. 20).

⁴³⁰ Fransiskanlar, Dominikenler gibi İsa'nın mesajını dünyanın her yerine yaymak amacıyla misyoner bir Katolik tarikatı olarak İtalyan Giovanni Francesco (1181-1226) tarafından kurulmuştur (Bkz. Güngör, s. 26).

⁴³¹ Salibi, *A House of Many*, s. 98.

⁴³² Ramazan Işık, "Marunileri Memlükler Döneminde Fransiskan Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, Haziran 2005, C. IX, S. 1, s. 208.

Fransiskanlerden öne çıkan isim Gryphon (ö.1475) olmuştur. 1450’de Dağlık Lübnan’a ulaşan Gryphon, Doğu Hıristiyanlarının Roma Kilisesiyle birleşme yolunda herhangi bir adım atmadığını görünce rahatsız olmuş, Marunilerin Katolikliği benimsemesi için gayretle çalışmaya başlamıştır. Gryphon bu doğrultuda bölge halkına daha rahat ulaşabilmek için Arapça ve Süryanice öğrenmiş ve Maruni Patrikliğinin ilk Katolik danışmanı olmuştur⁴³³. Gryphon ve diğer Fransisken rahiplerinin genelde Lübnan, özelde ise Maruniler üzerinde yoğunlaştırdığı Katolikleştirme faaliyetleri sayesinde Maruni Kilisesi’nde pek çok değişiklik yaşanmış ve bu Kilise, Roma Kilisesi ile birleşme yolunda önemli adımlar atmıştır⁴³⁴. Bu süreçte Fransisken misyonerler Beyrut, Sayda ve Trablusşam’da okullar açarak Marunilerin Katolikleştirilme girişimlerinde önemli rol oynamışlardır. Bu dönemde Fransisken misyonerler aracılığıyla pek çok Maruni, din eğitimi almak üzere Roma’ya gönderilmiş, burada Katolik eğitimi alan Maruniler Lübnan’da bu doktrini yaymak için çaba göstermişlerdir. Örneğin bu öğrencilerden biri olan Ibn al-Kilai, Roma’daki eğitimini tamamlayarak bir Fransisken olmuş ve 1493’te Dağlık Lübnan’a döndüğünde kendi cemaati içinde Katolikliğin yayılması için büyük çaba sarf etmiştir⁴³⁵. Bütün bu çabalar sonrasında Katolik misyonerler ve Katoliklik yanlısı Maruniler, Maruni Kilisesi’ni eski Monotelit yapısından uzaklaştırıp Roma Kilisesi ile birleşmesi için gerekli reformların yapılmasını sağlarken, Maruni cemaatinin birlikte yaşadığı ve aynı dili konuştuğu Süryani topluluklardan uzaklaşp bambaşka bir yapıya bürünmesine neden olmuşlardır. Bu durum Katolik Kilisesi yetkilileri tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Papa X. Leo 1510’da yaptığı bir

---

⁴³³ Moosa, *The Maronites*, s. 233.

⁴³⁴ Reform çalışmaları için bkz. Moosa, *The Maronites*, s. 233-236.

⁴³⁵ Ussama Samir Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Los Angeles 2000, s. 183.

konusmasında bu memnuniyetini dile getirirken Marunilerin Doğu Hıristiyanları arasındaki özel yerini “dikenler arasında bir gül” olarak nitelendirmiştir⁴³⁶.

XVI. yüzyıla kadar Fransisken misyonerlerin eliyle Lübnan’da varlık gösteren Roma Kilisesi, XVII. yüzyılda Cizvitler⁴³⁷ aracılığıyla Katolikleştirme faaliyetlerine devam etmiştir. Cizvit misyonerleri dinsel bakımdan Papa’ya bağlı olsalar da siyasi olarak Fransa’nın emrindeydiler. Osmanlı Devleti’nin 1536’da Fransa’ya tanıdığı ayrıcalıklarla Osmanlı tebaası olan Katoliklerin hamiliğini bu devlete vermesi, Katolik misyonerlerin Osmanlı Devleti’nin sınırları içerisinde rahatça faaliyet göstermelerini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Mersin, Suriye ve Lübnan’da yoğun olarak faaliyet gösteren Cizvitlerin hedef kitlesi Lübnan Marunileri ve Nusayrileri olmuştur. Nusayriler üzerinde etki gösteremeyen Cizvitler Maruniler arasında rağbet görmüş ve faaliyetlerini bu doğrultuda yoğunlaştırmışlardır.

Cizvit misyonerleri, kendilerinden önce Maruniler arasında etkinlik gösteren Fransisken ve Dominikenler gibi Lübnan ve Suriye bölgesinde çalışmışlar ve Maruni gençlerini Katolikleştirmek amacıyla 1584 yılında Roma’da bir Maruni koleji açmışlardır⁴³⁸. Öte yandan Maruni inancı ile Katolik inancı arasındaki farkları ortadan kaldırmayı hedefleyen Cizvitler, bu bağlamda Maruni inanç, ibadet ve

---

⁴³⁶ Salibi, *A House of Many*, s. 77.

⁴³⁷ Cizvitler, Dominiken ve Fransisken tarikatlarının misyon çalışmalarını örnek alan İspanyol Aziz Loyolalı Ignatius tarafından 1534’te kurulmuştur (Bkz. Güngör, s. 33).

⁴³⁸ Harik, s. 76. (Cizvitlere göre Katolik imanı yaymanın en iyi yolu eğitimdi. Bu sebeple Suriye ve Lübnan’da pek çok Cizvit Okulu açılmıştır. Cizvitler, çocukların eğitimiyle o denli ilgilidiler ki, “bize yedi yaşında bir çocuk verin, hayatı boyunca onunla ilgilenelim” sözü Cizvitlere atfedilir (Bkz. Kaufman, *Reviving Phoenicia*, s. 30). Cizvit misyonerlerin izledikleri metot ve eylemlerde esnek oldukları da bilinmektedir. Buldukları mekana, siyasi ortama ve toplumsal şartlara göre kolayca düzenlerini değiştiren Cizvitler, zaman zaman Maruni rahipler gibi giyinmiş ve bölge halkının dili olan Arapça ve Süryaniceyi öğrenmişlerdir. Lübnan’daki Maruniler üzerinde çalışmalarını sürdüren Cizvitler, Maruni Koleji’nde ve Lübnan’daki okullarında çok küçük yaşta itibaren eğittikleri Maruni öğrenciler aracılığıyla cemaat arasında çok büyük etkiler yaratmışlardır. Daha sonra bu kolejden mezun olan bazı Maruni din adamları da Lazarist ya da Cizvitler gibi Katolik misyoner tarikatlarına katılarak kendi cemaatlerindeki Katolikleştirme faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bkz. *Salibi, A House of Many*, s. 158).

kitaplarını kontrol etmek ve Katolik öğretiye uyarlamak üzere Giovanni Battista Eliano ve Thomas Raggio adlı Cizvit rahipleri görevlendirmiştir. Bu rahipler uyum programı üzerinde bir yıl kadar çalışarak hazırladıkları raporu Roma'ya göndermişlerdir. Bu süreçte sadece uyum programı geliştirmek ve Marunileri Roma Kilisesi'ne entegre etmek için uğraşılmamış, aynı zamanda diğer Hıristiyan grupların da Katolik Kilisesi ile bütünleşmesi için çalışılmıştır. Bu çerçevede Battista Eliano, dönemin Süryani Antakya Patriği Davus Şah'la (1576-1591) görüşmüş ve Süryanilerin Roma otoritesini kabul etmelerini sağlamaya çalışmıştır⁴³⁹.

Cizvit misyonerlerinin Lübnan ve çevresindeki Hıristiyanları Katolikleştirme faaliyetleri 1739 yılına kadar devam etmiş, bu tarihte ise Papalık Cizvitlerin yerine bir başka Katolik tarikat olan Lazaristleri görevlendirmiştir. Bölgede XIX. yüzyıla kadar faaliyetlerini sürdüren Lazaristlerin ardından Cizvitler, Lübnan'ın Mehmet Ali Paşa idaresine girdiği 1831 yılında tekrar bölgeye dönmüştür. Bu yeni Cizvit misyonerler, aynı dönemde bölgede yayılan Protestan misyoner hareketlerin etkinliğini kırmaya çalışmış ve her zaman yaptıkları gibi eğitim alanını kullanarak Protestan misyonerleri kısmen saf dışı bırakmayı başarmışlardır. Ancak bu yeni Cizvit misyonerler, Fransız asıllı olduklarından bölgede Fransız kültürü ve siyasetine hizmet etmeyi de esas almışlardır. Dolayısıyla XIX. yüzyılda Lübnan'da faaliyet gösteren Cizvitlerin bu ülkede Fransızca konuşan ve Fransız kültürüne sahip bir Hıristiyan toplumu inşa etmek için çalıştıkları söylenebilir⁴⁴⁰.

Lübnan ve çevresinde Mehmet Ali Paşa'nın hakim olduğu 1831-1840 yılları arasında Cizvitler, bu ülkedeki Mısır'lı idarecilerle iyi ilişkiler kurmuş ve bu sayede

---

⁴³⁹ Moosa, *The Maronites*, s. 245.

⁴⁴⁰ Kaufman, s. 30.

bölgedeki faaliyetlerinde büyük özgürlük alanı bulmuşlardır. Cizvitlerin rahat çalışmasının önündeki tek engel, bölgede Protestan misyonerlerin varlığı ve bu misyonerlerle yaşadıkları rekabet olmuştur. Nitekim 1857’de Cizvit misyoner Edovard Billotet, Sayda’da teknik imkanları, nazik davranışları ve sağlık alanında yaptıkları yaygın yardım faaliyetleri nedeniyle Protestan misyonerlerin her geçen gün popülerlik kazanmalarından şikayet etmiştir. Bu rekabet ve karşılaşılan bazı zorluklara rağmen, Katolik misyonerler Lübnan ve çevresindeki faaliyetlerinden, özellikle de Marunilere yönelik çabalarından büyük başarı elde etmiş, Roma Maruni Koleji sayesinde Maruni Kilisesi’nde istenen reformlar yapılmış ve Kilise’nin Roma ile bütünleşmesi sağlanmıştır. Öte yandan halk tabanında kültürel bir değişimi hedefleyen Cizvitler, bu doğrultuda 1830-1860 yılları arasında Lübnan’da matbaa teknolojisini desteklemiş ve Batı tarzı mobilya ve ev dekorasyonu yanında yemek kültüründe çatal- bıçak kullanımını yaygınlaştırmak için çalışmıştır⁴⁴¹.

Katolik misyonerlerin bölgede yaptığı en önemli kültürel değişim ise çocukların misyoner okullarında eğitilmesi olmuştur⁴⁴². Bu okullarda dini eğitim ve seremoniler önemli yer tutmaktaydı. Ancak bölgedeki idareciler ve elit sınıf seküler bir eğitimden yanaydı. Bu nedenle önce Amerikan Protestan okulları, daha sonra da Katolik misyoner okulları bölgedeki etkinliklerini devam ettirebilmek amacıyla halkın eğitim konusundaki beklentilerine uygun olarak okullardaki dini eğitimi azaltma yoluna gitmişlerdir. Bu tarihten sonra Avrupa tarzı seküler bir müfredat uygulayan bu okullar, pek çok alanda başarı göstermiştir. Özellikle 1774’te

---

⁴⁴¹ Makdisi, s. 89.

⁴⁴² Bu dönemde Cizvitler 1834’te Ayn Tara’da bir lise, 1846’da ise Ghazir’de bir ilahiyat fakültesi açmıştır (Bkz. Makdisi, s. 90).

Kisrevan'da açılan Ayn Varaka Okulu, XIX. yüzyılda tekrar canlanan Arap edebiyatına önemli isimler yetiştirmiştir⁴⁴³.

Haçlı seferlerinden itibaren Lübnan ve çevresindeki Hıristiyan gruplar arasında faaliyet gösteren Katolik misyonerler, önceleri bireysel ilişkilerle yerel yöneticileri ikna ederek okullar açarken, 1856 Islahat Fermanı ile birlikte daha rahat hareket etme imkanı bulmuştur. Bu fermanın Osmanlı Devleti'ndeki yabancılara okul açma ruhsatı vermesi, misyoner okullarının sayısını hızla artırmıştır. Nitekim kısa süre sonra, 1860'a gelindiğinde Lübnan'daki yabancı okulların sayısı 133'e ulaşmıştır⁴⁴⁴. Fransız elçiliğinin 1901 yılı kayıtlarına göre Lübnan'da; Beyrut'ta Péres de Capucins Mektebi, Cizvit Saint Joseph Daru'l Fünun Tıbbiye Mektebi, Frères de la Doctrine Chrétinnes Koleji, Saint Vincent Mektebi, Filles de la Charité Mektebi; Sur'da Péres Fransiskan Mektebi, Soeurs de la Saint Joseph de l'Apparition Mektebi; Sayda'da Soeurs de St. Joseph Mektebi, Péres de Cizvit Mektebi; Trablusşam'da Filles de la Charité Mektebi, Frères de la Doctrine Chrétienn Mektebi ve Baalbek'te De Maryamattes Mektebi gibi Fransız Katolik misyoner okulları bulunmaktaydı⁴⁴⁵. Bölgedeki Katolik misyoner okullarının en önemlisi ise, 1875'te

---

⁴⁴³ Salibi, *A House of Many*, s. 158.

⁴⁴⁴ 1905'te Fransız elçiliğinin kayıtlarına göre Beyrut'ta Katolik misyoner okullarında her yıl 22.695 öğrenci eğitim almaktaydı (Bkz. Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005, s. 145). (II. Abdülhamid misyoner okullarının açılmasını kontrol altında tutmak için yeni açılan okullara ruhsat verilmesinde kısıtlamaya gitse de, okullar ruhsatsız bir şekilde açılmaya devam etmiştir. Bkz. Mutlu, s. 143).

⁴⁴⁵ Mutlu, s. 162-163. (Dağlık Lübnan'da bulunan Fransız Katolik misyoner okullarının çoğu ruhsatsız olarak açılmıştır. 1916'daki kayıtlara göre Lübnan'daki Katolik okullar ve ait oldukları misyoner kuruluşlar şöyledir: Cizvit Cemiyeti Maryamat Rahibeleri Fransız Mektebi (1889-Kefr-i Deyban Mezrası), Lazarist Rahipleri Fransız Medresesi (1835-Ayn Tura Köyü), Charité Rahibeleri Fransız Yetimhane Mektebi (1838), Frères Cemiyeti Fransız Mektebi (1902-Cünye), Frères Cemiyeti Fransız Mektebi (1903-Amşit Köyü), Cizvit Rahibeleri Cemiyeti Fransız Mektebi (1887- Cinil Kasabası), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1855- Uzeyz Kasabası), Bon Naşör Rahibeler Cemiyeti Fransız Mektebi (1893- Hamana Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1889- Hamana Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1874- Hamana Köyü), Lazarist Rahipler Cemiyeti Fransız Mektebi (1889- Aburummana Köyü), Lazarist Rahipler Cemiyeti Fransız Mektebi (1894- Aburummana Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1882- Şiveyr Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1893-

açılan Beyrut Saint Joseph Üniversitesi olmuştur⁴⁴⁶. Cizvitler 1902’de bu üniversite bünyesinde Doğu Bilimleri Fakültesi’ni açmış ve bu fakültede semitik diller, Lübnan ve Suriye tarihi ve arkeolojisi eğitimi vermiştir. Fakülteadaki bu eğitim yanında öğrencilere anti- Arap fikirler de telkin edilmiş ve bu fikirler buradan mezun olanlar aracılığıyla Maruniler arasında yayılmıştır. Aslında Doğu Bilimleri Fakültesi’nin kurulmasından önce Beyrut Saint Joseph Üniversitesindeki öğretmenler, Suriye ve Lübnan’ın Arap kültürüne ait olmadığını, bu bölgenin eski Fenike uygarlığının mirasçısı olduğunu anlatarak Fenike milliyetçiliğinin altyapısını oluşturmuşlardır. Böylece Maruniler bölge halklarından farklı olduklarına inanmış ve Fransız hamiliğinin kendi idealleri için en iyi yol olduğunu savunmuşlardır⁴⁴⁷. Böylece Fransa, faaliyetlerini desteklediği Cizvit misyonerler sayesinde Suriye ve Lübnan’ı kültürel olarak kendisine bağımlı hale getirmiştir. Ayrıca Fransa, 1920’de kuracağı Büyük Lübnan Devleti’nin üst düzey yönetici ve bürokratlarını, St. Joseph mezunları arasından atayacaktır⁴⁴⁸. Öte yandan Fransa, desteklediği misyonerler aracılığıyla sadece ileride oluşturulacak manda yönetiminin yerli yöneticilerini yetiştirmekle kalmamış, aynı zamanda bir süre sonra oluşturulacak ayrı bir Lübnan devletinin sınırlarını bile çizmeye çalışmıştır. Nitekim bu bağlamda ileride kurulacak Büyük

---

Hanşare Köyü), Capucin Rahipleri Cemiyeti Fransız Mektebi (1893- Babedat Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1833- Bekazya Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1853- Bekazya Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1874- Sakietü’l Misk Köyü), Cizvit Cemiyeti Fransız Mektebi (1901- Şiyah Köyü), Lazarist Rahibeleri Cemiyeti Fransız Mektebi (1861- Hades Köyü), Fransız Maryamaat Mektebi (1870- Baalbek) ve Cizvit Ziraat Mektebi (1863-Bekaa). Bkz. Mutlu, s. 204-207, 230).

⁴⁴⁶ Selçuk Günay, “II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”, *AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi*, Ankara 1993, C. 17, S. 28, s. 87.

⁴⁴⁷ Kaufman, s. 31-33.

⁴⁴⁸ Ramazan Işık, “Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Marunilerin Lübnan’da Bağımsız Bir Hıristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2005, C. 15, S. 2, s. 419.

Lübnan'ın sınırları daha 1880'lerde Cizvit misyoner Lammens tarafından belirlenmiştir⁴⁴⁹.

2.2- PROTESTAN MİSYONER FAALİYETLERİ

Haçlı seferlerinden itibaren Katolik misyonerlerin faaliyet alanı haline gelen Lübnan'da Protestan misyonerlerin faaliyetleri XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu çerçevede bölgede faaliyetlerini başlatan ilk Protestan grup İngilizler olmuş, hemen ardından İngiltere'nin siyasi desteğiyle Amerikalı Protestan gruplar da Lübnan'daki etkinliklerine başlamıştır. Böylece Lübnan'da XIX. yüzyıldan itibaren İngiliz ve Amerikan misyonerler aracılığı ile Protestan öğretileri yanında Batı kültürü de yayılmaya başlamış ve bölge kısmen İngiltere ve ABD'nin siyasal nüfuz alanına girmiştir.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa ile Suriye'nin ticaret merkezi haline gelen Lübnan, İngiliz Protestan misyonerlerin önemli yatırımlar yapmaya başladığı bir bölge haline gelmiştir. Bu dönemden önce Lübnan ve çevresinde hamiliğini üstlendiği herhangi bir dini grup bulunmayan İngiltere, bu doğrultuda bölgeye misyoner akışını destekleyerek Doğu Akdeniz'de kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını destekleyecek yerel müttefiklere sahip olmayı hedeflemiştir. İngiliz Protestan misyonerler Suriye ve Lübnan misyon bölgesine ilk ulaştıklarında bölge Hıristiyanlarının, özellikle Cizvitlerin kontrolündeki Marunilerin tepkisiyle karşılaşmışlardır. Ancak Lübnan'ın 1831'de Mısır yönetimine girmesinin ardından Mehmet Ali Paşa'nın İngiltere'ye verdiği ayrıcalıklar kapsamında avantajlı konuma

---

⁴⁴⁹ Kaufman, s. 33.

geçen İngiliz misyonerler, bölgede yeni açılan diplomatik temsilciliklerinin himayesinde faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardır⁴⁵⁰.

İngiliz Protestan misyonerleri, kısa süreli Mısır egemenliği döneminde Lübnan'da sürdürdükleri faaliyetlerini Mısır hakimiyeti sonrasında da devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda İngiliz "Church Mission Society", Protestan misyonerlerin bölgedeki varlıklarını güçlendirmek amacıyla 1841'de Bab-ı Ali'den Kudüs'te bir Protestan kilisesi inşası için izin istemiş, bunun karşılığında Katolik ve Ortodoks Kiliseleri ve onların hamileri Rus, Fransız ve Avusturya yönetimleri teyakkuza geçerek Bab-ı Ali'ye Protestan faaliyetlerinin durdurulması konusunda baskı yapmışlardır. Bu baskılara rağmen Protestanlar Lübnan'daki çalışmalarına devam etmiş ve bölge halkının desteğini yanlarına almak için farklı metotlara başvurmuşlardır. Örneğin, Hasbaya'da Grek Ortodoks ve Grek Katoliklerin Protestanlığa geçmeleri durumunda vergilerinin misyoner cemiyetler tarafından ödeneceği vaat edilmiş, bunun üzerine 80 kadar Grek Ortodoks ve çok sayıda Grek Katolik Protestanlığı seçmiştir⁴⁵¹.

Protestan misyonerlerin başlangıçta zor şartlarda sürdürdükleri misyon faaliyetleri, 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile daha rahat bir ortamda sürdürülebilme imkanına kavuşmuştur. Nitekim bu fermanın hem azınlıklara hem bölgedeki yabancılara tanıdığı ayrıcalıklar Protestan misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştırmış, böylece bölgede açılan Protestan misyoner okullarının sayısı hızla artmıştır. Bu süreçte İngiliz Protestan misyonerleri, Beyrut'ta başladıkları faaliyetlerini Lübnan'ın dağlık bölgelerine doğru genişletmiş ancak, Maruniler

---

⁴⁵⁰ Ş. Tufan Buzpınar, "Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, S. 10, s. 110-111.

⁴⁵¹ Farah, s. 296-298.

arasında çalışan Cizvit ve Lazaristler'den tepki gördükleri için Dağlık Lübnan'da daha geç faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu dönemde bölgede bulunan Katolik misyonerler Maruni ve Grek Katolik aileleri, çocuklarını Protestan okullarına göndermemeleri konusunda uyarmıştır. Dürziler ise Katolik grupların aksine Protestanlarla yakın ilişkiler kurarak çocuklarını onların okullarına göndermiş, hatta okul açmaları için Protestan misyonerleri kendi bölgelerine davet etmişlerdir⁴⁵². Dürzilerin Protestan misyonerlerle geliştirdikleri bu diyalog sonucunda, Katolik misyonerler döneminde Maruni ve Grek Katoliklere ulaşan Batı modernizasyonunun, Protestanlar aracılığıyla Dürzilere de ulaştığı kaydedilmektedir. Bu durumun, Dürzileri siyasi anlamda İngiltere'ye yakınlaştıran bir etkiye sahip olduğu söylenebilir⁴⁵³.

Protestan kuruluşlar olan “The Friends Foreign Mission Association” ve “Anglo Syrian Mission”un desteklediği İngiliz misyonerlerin Dağlık Lübnan'da açtıkları ilk okul, 1859'da Şemlan bölgesinde hizmete başlayan İngiliz misyoner okulu olmuştur. Faaliyetlerinin ilk yıllarında ruhsatsız olarak 24 okul açan İngiliz misyonerler, Dağlık Lübnan'da Dürzilerin yanı sıra Grek Ortodoks ve Maruni grupları da hedef alarak 1897'de teşkilat sayılarını yirminin üzerine çıkarmayı başarmışlardır⁴⁵⁴. Bu teşkilatlardan en faal olanı ise “Church Missionary Society”

---

⁴⁵²Dürzi ailelerden Garb'ta Talhuklar, Abey'de Abu Nakad'lar ve Şuf'ta Canbulatlar Protestan misyonerleri okul açmak için bölgelerine davet eden ilk Dürzi ailelerdir (Bkz. Salibi, *A House of Many*, s. 161-162).

⁴⁵³ Salibi, *A House of Many*, s. 162.

⁴⁵⁴ Lübnan'da faaliyet gösteren İngiliz Protestan misyoner kuruluşlar: 1-British Bible Society, 2-Friends Syrian Mission Society, 3- Lebanon School Mission, 4- St.George's Training Home, 5-Church of Scotland Jewish Mission, 6-Provocator Mission, 7-British Female Education Society, 8-Worseley Mission, 9- London Society for Female Education in the East, 10- Edinburg Galilee Mission, 11-London Jews Society, 12- Church Missionary Society, 13-Anglo-American Medical Mission, 14-Irish Presbyterian Missioni, 15-Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission, 16-The Babtist Missionary Society, 17-London Society of Prompting Christianity among the Jews, 18-London Religious Tract's Society, 19- The Christian Alliance, 20-Society fort he Promotion of Female Education in the East, 21-Free Church of Scotland Society (Bkz. Mutlu, s. 238).

olmuştur. Lübnan'da aynı dönemde söz konusu misyoner teşkilatlara bağlı 64 misyoner, 88 okul ve bu okullara devam eden yıllık 2209 erkek ve 3211 kız öğrenci, 8 kilise ve yıllık 42.428 hasta bakan 11 sağlık merkezi bulunmaktaydı⁴⁵⁵. Üstelik bu misyoner okullarının sayısı her geçen gün artmakta ve mahalle mektebinden lise düzeyinde okullara, sanayi mekteplerinden sanat okullarına kadar her alanda eğitim veren bu okullar Avrupa tarzı eğitim imkanı sunmaktaydı⁴⁵⁶. XX. yüzyılın başlarında Dağlık Lübnan'da bulunan İngiliz misyoner okullarında 691 Dürzi, 608 Grek Ortodoks, 247 Maruni, 36 Protestan, 20 Grek Katolik, 22 Şii ve 10 Sünni olmak üzere toplam 1634 öğrenci eğitim görmekteydi⁴⁵⁷.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde olduğu gibi Lübnan'da da Protestan misyonerlerin diğer bir kaynağı ABD'li Protestanlar olmuştur. Bu dönemde Amerikalı misyonerler, İngiltere'nin siyasi korumasıyla Lübnan'a gelmiş, İngiliz misyonerlerle birlikte çalışmalarını sürdürmüşlerdir⁴⁵⁸. Beyrut'a ulaşan ilk Protestan olan Amerikan misyoner Pliny Fisk, 1823'te Dağlık Lübnan'a geçip "American Board of Commissioners for Foreign Mission" adına Cizvitlerin misyon bölgesi olan Maruniler arasında çalışmak istediğinde büyük tepkiyle karşılaşmış ve

---

⁴⁵⁵ Buzpınar, s. 115. (XX. yüzyılda Lübnan'da bulunan İngiliz misyoner okulları, hastane ve bakımevleri şunlardır: Beyrut'ta St. George Cemiyeti- sanayi mektebi (1868), Free Church of Scotland Cemiyeti- erkek ve kız mektepleri (1865), Church of Missionary Society- kız mektebi ve kilise (1885), Church of Missionary Society'nin Beyrut'a bağlı yirmiden fazla köyde açtığı kız ve erkek mektepleri, hastane, kilise ve bakımevleri; Dağlık Lübnan'da Provacator Missiona'ya ait hastane ve okul, Syrian Mission cemiyetine ait 14 gündüz mektebi ve 4 hastane. Bkz. Mutlu, s. 240-247).

⁴⁵⁶ Osmanlı kayıtlarındaki misyoner okul sayıları ile yabancı konsoloslukların kayıtlarındaki sayılar farklılık arz etmektedir. Bu farkın nedeni, Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde olduğu gibi Lübnan'da da okulların pek çoğunun ruhsatsız olmasıdır (Bkz. Mutlu, s. 245).

⁴⁵⁷ Mutlu, s. 257.

⁴⁵⁸ Amerikalı misyoner teşkilatlardan en önemlisi, 1810'da Boston'da kurulan ve Osmanlı Devleti sınırlarında faaliyet gösteren American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM), 1870 yılına kadar devletin her bölgesinde çalışmış daha sonra Board of Foreign Mission of the Presbyterian Church ile birlikte faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı Ermenileri üzerinde başarılı çalışmaları ile bilinen ABCFM, Presbyterian Church ile 1870'te Osmanlı coğrafyasını bölüşmüş, Lübnan'ın da içinde bulunduğu Suriye misyonu Presbyterian Church'un sorumluluğuna geçmiştir (Bkz. Mutlu, s. 290).

dönemin emiri II. Beşir Şihab tarafından sınır dışı edilmiştir. Ancak Lübnan 1831’de Mehmet Ali Paşa idaresine girdiğinde, İngiliz tüccarlardan Robert Todd Mısır yönetimi ile anlaşarak hem İngiliz hem de Amerikan Protestan misyonerleri için Lübnan bölgesinde faaliyette bulunma hakkı elde etmiştir⁴⁵⁹. Bu tarihten sonra bölgedeki İngiliz konsolosluğunun resmi koruması altında güvenle çalışmalarına devam eden Amerikalı misyonerler, İngilizler gibi Dürzi ileri gelenlerin yerel desteğini kazanmışlardır. Dürzilerin Amerikalı misyonerleri sıcak karşılamalarının nedeni, bu misyonerlerin kendilerine sundukları eğitim imkanlarının yanı sıra, İngiltere’nin siyasi gücü ve desteğine ulaşmakta onların önemli bir araç olduğuna inanmaları olmuştur. Böylece Dürziler, siyasi olarak Fransa’ya yaklaşan Marunilere karşı İngiltere ve ABD’ye yakın durarak bölgedeki varlıklarını güvence altına almayı amaçlamışlardır⁴⁶⁰.

İngiliz Protestan misyonerleri gibi Amerikalı misyonerler de bölge halkına eğitim kurumlarıyla ulaşmaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda ilk misyoner okullarını 1824’te Beyrut’ta açan Amerikalılar, aynı kentte 1866’da beş yeni kız ve erkek mektebi açmıştır. Aynı dönemde Sayda’da iki kız ve bir erkek okulu, Sur’da iki sıbyan mektebi, Cedide’de iki kız ve iki erkek okulu, Trablusşam’da iki kız ve bir erkek okulu, Bekaa’da ruhsatsız beş sıbyan mektebi, sekiz erkek ve iki kız okulu, Baalbek’te yine ikisi ruhsatsız olmak üzere üç erkek okulu Amerikalı Protestan misyonerler tarafından açılmıştır⁴⁶¹.

---

⁴⁵⁹ Farah, s. 18; Harik, s. 235.

⁴⁶⁰ Makdisi, s. 91.

⁴⁶¹ Mutlu, s. 304-308. (Ayrıca Beyrut’ta Suriye Protestan Koleji, Amerikan Rahibeler Okulu, Amerikan Matbaa ve Kütüphanesi, yatılı erkek ve kız okulu, ruhban okulu; Sayda’da Fünun ve Sanayi Mektebi, yatılı kız okulu ve Dağlık Lübnan’da ruhban okulu, erkek ve kız okulları ve Lübnan’ın her köşesinde yüzün üzerinde mahalle mektebi 1903 yılı Amerikan Sefareti kayıtlarına geçmiştir. Bkz. Mutlu, s. 312-319).

Lübnan'da faaliyet gösteren İngiliz ve Amerikan Protestan misyonerlerin özelliklerine bakıldığında, her iki grubun da gerek çalışma metodu gerekse Lübnan toplumu üzerindeki etkileri bakımından ortak özellikler sergilediği görülmektedir. Öncelikle her iki grup da 1820'lerin başlarında ülkede saha araştırması yaparak bölgenin ihtiyaçlarını rapor haline getirmiş, ardından yapacakları çalışmaları bu rapora göre şekillendirmiştir. Bu misyon raporları doğrultusunda hem İngiliz hem de Amerikan misyonerlerin eylem alanı kilise, okul ve hastane olmak üzere üç sacayağı olarak belirlenmiştir⁴⁶². Bu doğrultuda kurdukları kilise ve mabetlerle Protestanlığı tanıtan misyonerler, en etkin çalışmalarını ise sağlık ve eğitim kurumlarında yürütmüşlerdir. Öte yandan hem İngiliz hem de Amerikan misyonerlerin açtığı tüm okullar alenen ya da örtülü şekilde Osmanlı aleyhtarlığı üzerine kurulu bir program takip etmiş ve hangi ülkenin desteğini arkalarına almışlarsa o ülkenin siyasi çıkarına hizmet edecek şekilde eğitim vermişlerdir⁴⁶³.

İngiliz ve Amerikan misyoner faaliyetlerinin Lübnan toplumu üzerindeki etkilerine bakıldığında ise, bu misyonerlerin Maruniler ve Grek Katolikler üzerinde kültürel açıdan, Grek Ortodokslar üzerinde ise Protestanlaştırma bağlamında etkili olduğu görülmektedir. Öte yandan Avrupa standartlarında verdikleri eğitimle Lübnan'ın her bölgesinden öğrenci çekebilen Protestan misyonerler, genel anlamda Lübnan'ın kültürel ve ideolojik yapısını büyük ölçüde etkilemiş, destekledikleri basın- yayın organlarıyla bölge halkı arasında hem Protestanlığın hem de Osmanlı

---

⁴⁶² Esra Danacıoğlu Tamur, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt1sayi1/Makale_1_EsraDanacioglu.pdf, 22.04.2010.

⁴⁶³ Bölgede misyonerleri olan ülkeler önceleri işbirliği içinde çalışırlarken, zamanla birbirleriyle siyasi çatışmaya girmişlerdir. Örneğin, 1820'lerde Alman misyonerleri bölgede İngilizlerle birlikte çalışırken, 1879'a gelindiğinde artık siyasi olarak güçlenen Almanya, İngilizlerden ayrılarak kendi misyoner faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır (Bkz. http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt1sayi1/Makale_1_EsraDanacioglu.pdf, 22.04.2010).

karşıtı ulusalıcı düşüncelerin yayılmasına neden olmuşlardır⁴⁶⁴. Nitekim 1866'da kurulan ve bugünkü Beyrut Amerikan Üniversitesinin çekirdeğini oluşturan Suriye Protestan Koleji'nin eğitime başlamasıyla bölgede Protestanlığa geçenlerin sayısında hızlı bir artış olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca bu kolej, müfredatında yer alan fen bilimleri, matematik ve dil derslerinin yanı sıra Arap Eskiçağ Tarihi gibi derslerle İslam öncesi Arap kültürünü ön plana çıkaran bir eğitim vererek ulusal kimliğin ve Arap milliyetçiliği fikirlerinin gelişmesinde de önemli rol oynamıştır. Her ne kadar bölgede milliyetçi ideolojinin gelişmesinde pek çok iç ve dış etken bulunsa da, Protestan misyonerlerin faaliyetleri bunlar arasında en etkin olanıdır⁴⁶⁵. Bu bağlamda öncelikle XIX. yüzyılda misyonerler aracılığıyla Batı dünyasının fikirleriyle temasa geçen Hıristiyan Araplar, misyoner okullarında Fransız İhtilali'nin getirdiği pek çok yeni fikirle tanışmış, bu fikirleri konu alan eserlerin Arap diline çevrilmesiyle ulusçuluk akımı ve Arap kimliği ön plana çıkmaya başlamıştır⁴⁶⁶. Batı literatürüne ait ilk çevirilerin Mehmet Ali Paşa yönetimi döneminde yapılmasının ardından bölge Hıristiyanları kendi eserlerini Arap diline vurgu yaparak vermeye başlamıştır. Arap dili ve edebiyatı üzerine yazılan eserler ve yapılan araştırmalar ise ulusçuluk ve bağımsızlık temelli yeni bir ideolojinin temelini oluşturmuştur.

Protestan misyonerler, Lübnan bölgesinde Müslüman kimliğinden arındırılmış bir Arap milliyetçiliğini yerleştirmek için basın-yayın faaliyetlerine

---

⁴⁶⁴ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge, Ankara 2001, s. 66.

⁴⁶⁵ Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanların dinsel kimliklerinin ulusal bir kimliğe dönüşümü, Osmanlı merkezi otoritesinin zayıfladığı XIX. yüzyıla rastlamıştır. Bu dönemde adem-i merkeziyetçiliğe dayalı gelişen yeni yapıda yerel etnik eğilimler güçlenmiş, Batı dünyasının ekonomik, siyasal ve askeri üstünlük kazanması ve Avrupa ile hızla artan ticari faaliyetler bölgedeki gayrimüslimler arasında yeni bir tüccar ve aydın sınıfın oluşmasına yol açmıştır. Bu durum etnik, dini ve dilsel bağılıkların kimliği tanımladığı Hıristiyan gruplar arasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerin yanı sıra, 1821 Yunan isyanının İstanbul hükümetinin Hıristiyan tebaasına bakışında bir dönüm noktası olduğu da unutulmamalıdır (Bkz. Karpat, s. 66-67).

⁴⁶⁶ Günay, s. 86.

önem vermiş ve bu amaçla Katolik misyonerlerin XVII. yüzyılda bölgeye getirdiği matbaada Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır. Protestan misyonerlerin bu çabaları sonucunda bölgede Arapça basın-yayın faaliyetleri başlamış ve Halil Huri tarafından 1858’de yayınlanmaya başlayan “Hadikatü’l Ahbar” adlı gazete başta olmak üzere Arap dünyasının ilk gazeteleri Beyrut’ta yayınlanmıştır. Özellikle Arap dili ve kültürel mirasının araştırılması ve geliştirilmesinde faaliyet gösteren Protestan misyonerler, Arap dilinin birleştirici özelliği sayesinde Arapça konuşan Marunilerin, Grek Katoliklerin ve Grek Ortodoksların Arap milliyetçiliği etrafında toplanacakları bir yapılanmayı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda XIX. yüzyıl sonlarında Grek Katolik Kilisesi Arap edebiyatının lokomotifine haline gelmiş, pek çok Arapça eserin yazılması ve yayınlanmasına öncülük etmiştir. Aynı dönemde Beyrut’taki Amerikan ve İngiliz Protestanlarla yakın ilişki içinde olan Dağlık Lübnan kökenli Maruni Nasif Yazıcı (1800-1871) Arap milli duygusu aşılacak eserler vererek İslam öncesi Arap tarihini ön plana çıkarmış, kardeşi İbrahim Yazıcı ise Arap ulusal uyanışının ilk şiirini vermiştir⁴⁶⁷. Amerikalı misyonerlerle etkileşimi sonucu Protestanlığı seçen Maruni kökenli Butrus al- Bustani (1819-1883), seküler Arap milliyetçiliğini savunan ilk kişi olmuştur. Bunun yanı sıra Bustani, 1875’te Suriye Protestan Koleji’nde okuyan gençler arasında ortaya çıkan ilk siyasi teşkilatlanmanın liderliğini de yapmıştır. Ayrıca Lübnan’ın ilk siyasi gazetesi olan “el-Cinan”ı çıkaran Bustani, Arapça sözlük ve on bir ciltlik Arapça ansiklopedi de yayınlamıştır. Bustani eserlerinde İstanbul’daki Jön Türkler gibi vatan sevgisi üzerinde durarak Osmanlı Devleti’nden ayrı bir Suriye (Lübnan’ın da dahil olduğu) vatanı fikrinin gelişmesine

---

⁴⁶⁷ Salibi, *A House of Many*, s. 44-45.

öncülük etmiştir⁴⁶⁸. Tüm bu gelişmelerin yanında, Lübnan'da kültürel ve ideolojik etkilerini artırmak amacıyla bilim, sanat ve edebiyat toplulukları kuran Protestan misyonerler, ülkenin Hıristiyan ve Müslüman nüfusu arasındaki ideolojik farklılıkları belirginleştirmeye devam etmişlerdir. Nitekim bu topluklardan ilki olan “Sanat ve İlim Cemiyeti”ne Maruni Yazıcı ve Protestan Bustani gibi Hıristiyan aydınlar üye iken, topluluğun Dürzi ya da Müslüman üyesi bulunmamaktaydı⁴⁶⁹. Böylece, Protestan misyonerlerin özellikle eğitim ve kültür alanında gösterdikleri faaliyetlerle çok dinli ve çok mezhepli Lübnan halkı içindeki sosyokültürel farklar iyice belirginleşmiş, bölgedeki Hıristiyan grupların Batılı devletlere siyasi ve kültürel yakınlığı artarken Lübnanlı Müslümanlar iyice yalnızlaşmıştır.

2.3- DIŞ GÜÇLERİN MÜDAHALESİ

Lübnan toplumunu oluşturan bileşenlerin dış etkenlerden kolayca etkilenen bir yapıya sahip olduğu iç dinamikler bölümünde ortaya konulmuştu. Ülkenin bu kırılmalı yapısı, Lübnan tarihinin çeşitli dönemlerinde iç çatışmalar, hatta iç savaşlar olarak açığa çıktığı gibi, ülkedeki grupların siyasi, ekonomik, dini ve sosyokültürel yapılanmasında da kendisini her zaman hissettirmiştir. Bu bölümde, mevcut dini gruplar üzerinde en az Haçlı Seferleri ve misyoner faaliyetleri kadar etkin olan Batılı güçlerin ve bölge aktörlerinin Lübnan'daki etkileri, sebep oldukları önemli değişikliklerle birlikte dönemsel olarak verilecektir.

---

⁴⁶⁸ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 358-359; Günay, s. 90. (Bu ulusalcı fikirler ve eylemler Arapça konuşan Hıristiyanlar arasında gelişirken, Arapça dışında diller kullanan Nasturi, Süryani ve Kıptilerin kendilerini Arap milliyetçisi olarak tanımlamaları zor olmuştur. Bölge Müslümanları ise aynı ümmete mensup oldukları Müslüman Türklerle kendilerini eşit gördüklerinden Protestan misyonerlerin ulusçuluk fikirleri ile değil, Osmanlı halifesinin başarısızlığını Arap olmamasına bağlayan selefi akımın desteklediği farklı bir milliyetçilikle Hıristiyan komşularına katılacaktır. Bkz. Salibi, *A House of Many*, s. 45-46).

⁴⁶⁹ Günay, s. 89-90.

2.3.1- DIŞ GÜÇLERİN LÜBNAN ÜZERİNDE DİNİ, TİCARİ VE SİYASİ ÇIKARLARI

Suriye ve Lübnan bölgesi, stratejik önemi nedeniyle ilk çağlardan bu yana her dönem dünya siyasetindeki büyük güçlerin odağı olmuştur. Tarih boyunca Roma İmparatorluğu'ndan Bizans'a, Arap-İslam devletlerinden Avrupalı güçlere kadar tüm siyasi aktörler bu bölgede söz sahibi olmak istemişlerdir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ticaretle uğraşan İtalyan şehir devletleri Lübnan limanlarını Hindistan'a açılan bir kapı olarak kullanmış, sonraki yüzyıllarda ise dönemin güçlü devletleri olan Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere bölgede egemenlik kurma çabasına girmiştir. Batılı güçlerin Lübnan'daki çıkarları bölgede kurdukları konsolosluklarla pekişmiş, zaman içinde geliştirdikleri korumacılık sistemi ise bu güçlerin bölgeye yaptıkları müdahalelere meşruluk kazandırmıştır. Yüzyıllar boyunca Lübnan üzerinde etkin olan Batılı güçlerin çıkarlarının ve müdahalelerinin birbiriyle bağlantılı gelişme seyreden dini, ticari ve siyasi boyutları bulunmaktadır.

Batılı aktörlerin Lübnan üzerindeki dini çıkarları, XVI. ve XVII. yüzyıldan itibaren bölgede Katolik Hıristiyanlığın yayılması çabalarıyla başlamış görünmesine rağmen, bölgeye yönelik çıkarlar daha erken döneme uzanmaktadır. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde bölgenin Kudüs'e giden hac yolunun üzerinde olması, Avrupalıların bu bölge üzerinde kontrol sağlamasını gerektirmiştir. Bu sebeple, XI. ve XIII. yüzyıllarda devam eden Haçlı seferlerinde batılı Hıristiyanlar, Kudüs'le birlikte Kudüs'e açılan kapı konumunda bulunan Lübnan'ı da denetimleri altında tutmaya çalışmışlardır. Haçlı Seferlerinden sonraki yüzyıllarda da Batılılar bölgede

yayılan misyoner hareketlerin devamını sağlamak ve misyonerleri korumak için Lübnan'ı yine kontrol altında tutmaya çaba göstermişlerdir. XVI. ve XVII. yüzyıldan itibaren ise, başta Fransa olmak üzere Batılı ülkeler Lübnan'daki Hıristiyan toplulukları üzerinde uzun yıllardır sürdürdükleri din ve eğitim faaliyetlerinin devamını sağlamak için ülkede varlık göstermişlerdir. Bu bağlamda Fransa, İtalya ve Avusturya-Macaristan devletleri bölgedeki Katoliklerin korunması ve bu suretle Lübnan'da nüfuz sahibi olma konusunda birbirleriyle rekabet içerisinde olmuşlardır. Öte yandan, XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki Grek Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenme çabasında olan Rusya ise, 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile bu hakkı kazanmış ve 1917 devrimi ile bu politikasından vazgeçinceye dek Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Lübnan'daki Grek Ortodoksların koruyuculuğunu üstlenmeye devam etmiştir⁴⁷⁰. İngiltere ve ABD'nin ise, Lübnan'daki dini gruplar üzerinde din eksenli koruma politikası bulunmasa da XIX. yüzyıldan itibaren bölgede kurdukları misyoner okullarının, hastanelerin ve sosyal kurumların devamını sağlamak gibi çıkarlarının bulunduğu altının çizilmesi gerekmektedir⁴⁷¹.

Batılı aktörlerin Lübnan üzerindeki ekonomik çıkarları incelendiğinde, her dönemde güçlü siyasi aktörlerin Lübnan bölgesi ile ilgilendiği ve bu güçlerin bölge üzerinde rekabet içinde oldukları görülmektedir. Nitekim ilk çağlardan itibaren Hindistan'dan Avrupa'ya uzanan ipek yolu ticaretinin Lübnan limanlarından geçmesi bu bölgeyi ticari açıdan ayrıcalıklı bir konuma getirmiş, bu nedenle XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa şehir devletleri Lübnan limanlarına nüfuz etmeye çalışmıştır.

---

⁴⁷⁰ Albert H. Hourani, *Syria and Lebanon A Political Essay*, Oxford University Press, London 1946, s. 148, 160.

⁴⁷¹ Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 158-160.

1291'de son Haçlı prensliğinin yıkılmasının ardından devam eden iki yüz yıl boyunca Batı Avrupa ve Levant arasındaki ticaret İtalyan tüccarlar tarafından sürdürülmüştür. Dağlık Lübnan Emiri II. Fahreddin'in Floransa'nın Tuscani prensiyle yaptığı ticari anlaşma ile Avrupa, Lübnan bölgesinde ticari nüfuzunu güçlendirmeye başlamıştır⁴⁷². Avrupa devletlerinin Lübnan'da rahat bir şekilde ticaret faaliyetlerini yürütmesi ise, 1535'te Fransa Kralı I. Francis ve Kanuni Sultan Süleyman arasında yapılan anlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya ilk kapitülasyonları vermesiyle gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyıl boyunca kapitülasyon anlaşmaları yenilenmiş ve bunu diğer Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonlar takip etmiştir⁴⁷³. Bu süreçte bu ülkelere gayrimüslim Osmanlı tebaasını koruma belgeleri verilmiştir ve Avrupa temsilcilerinin dağıttığı bu beratlar sayesinde Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan gruplar Müslüman tüccarlara nispeten sosyoekonomik olarak önemli avantajlar elde etmiştir⁴⁷⁴.

Batılı ülkelerin Lübnan üzerindeki ticari çıkarları, Avrupa'da yaşanan sanayi devriminin ardından daha da belirginleşmiştir. XIX. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da yaşanan sanayileşme dönemi sonucunda Hindistan ve Uzak Doğu'ya kadar uzanan bölgede hammadde ve pazar ihtiyacının karşılanması için başta Lübnan olmak üzere Doğu Akdeniz ülkeleri, Batı Avrupa açısından daha da önem kazanmıştır⁴⁷⁵. Bu dönemde Fransa ve İngiltere'nin yanı sıra Avusturya-Macaristan gibi ülkeler de bölgedeki varlıklarını güçlendirme çabasına girmiş, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İtalya ve Almanya da bu rekabete dahil olmuştur. XX.

---

⁴⁷² Salibi, *A House of Many*, s. 154.

⁴⁷³ Farah, *The Politics of Interventionism*, s. 17.

⁴⁷⁴ Cleveland, s. 69.

⁴⁷⁵ Hitti, *Lebanon in History*, s. 452.

yüzyıla gelindiğinde ise Fransa ve İngiltere arasında bölgenin kontrolü için büyük rekabetler yaşanmıştır⁴⁷⁶.

Avrupa'daki sanayi devriminin ardından 1830 ve 1840'larda buharlı gemiler ve demir yollarının yayılmasıyla birlikte pazarlara erişimin kolaylaşması sonucu, Avrupalıların ürettikleri kumaş ya da metal eşyaları satmak ve ham madde ithal etmek için Hindistan ticaret yolu üzerinde bulunan Doğu Akdeniz'e olan ilgileri daha da artmıştır⁴⁷⁷. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından Avrupa koloniciliği uluslararası ticaret yollarını değiştirdiğinde, Beyrut-Şam eksenini doğu Akdeniz'deki ticaretin temel bağlantı noktası haline getirmiştir⁴⁷⁸. Bu bağlamda, Fransa Lübnan'ın ipek üretimini kontrolüne alıp tekelleştirirken, İngiltere bölgenin sanayi malları ithalatını tekeline almıştır. Her iki devlet de, önemli kontrol mekanizması olarak Lübnan'ın ulaşım ve iletişim ağını kontrol altına almıştır⁴⁷⁹. Fransa'nın Lübnan'daki ticari çıkarları, bu bölgede yaptığı büyük yatırımların korunması yönünde gelişmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Fransa'nın Filistin, Suriye ve Lübnan'da demir yolları, liman işletmeleri, altyapı hizmetleri, kimyasal madde, tütün ve ipek üretimi ve bankacılık sektörlerine yaptığı yatırımları koruma isteği, bu devletin Lübnan üzerindeki ekonomik çıkarları olarak gösterilmektedir⁴⁸⁰. Öte yandan, XIX. yüzyıl öncesinde Lübnan'la Venedik veya Fransa ile kıyaslanamayacak kadar az ticari ilişkisi bulunan ve bu döneme kadar bölgeye misyoner göndermeyen İngiltere'nin 1840 sonrasında Lübnan'la yakından ilgilendiği görülmektedir⁴⁸¹. Bölgede önemli yatırımları bulunmamasına karşın, Lübnan'la geliştirdiği ticari ilişkileri koruma

---

⁴⁷⁶ Ortaylı, "19.Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", s. 146.

⁴⁷⁷ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 317.

⁴⁷⁸ Traboulsi, s. 52.

⁴⁷⁹ Traboulsi, s. 55.

⁴⁸⁰ Zamir, *The Formation*, s. 39; Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 153-154.

⁴⁸¹ Farah, s. 18.

amacı güden İngiltere, ülkeyi bir üs olarak kullanarak hem Hindistan ticaret yollarının denetimini sağlamak hem de ürettiği malları Suriye-Lübnan pazarlarında satmak istemiştir⁴⁸².

Avrupa devletlerinin Lübnan'la geliştirdikleri yoğun ticari ilişkiler, bu devletlerin bölgede konsolosluk kurmalarını gerektirmiştir. Nitekim bölgede ticari faaliyetlerini sürdüren Avrupalı tüccarların bölgedeki güvenliğini sağlayan kurumlar, bağlı buldukları devletlerin silahlı güçleri tarafından desteklenen büyükelçilikler ve konsolosluklar olmuştur⁴⁸³. Bu bağlamda Lübnan'la yakın ilişkileri olan Fransa, bölgedeki ilk konsolosluğunu 1616'da Sayda'da kurduktan sonra 1635'te Beyrut'ta da bir konsolosluk kurmuştur⁴⁸⁴. Özellikle Yakındoğu'da Fransız ticaretini geliştirmeyi ve bölgenin Katolik nüfusunu korumayı hedefleyen Fransa Kralı XIV. Louis'nin (1643-1715) bölgedeki konsolosluk sayısını daha da artırdığı bilinmektedir⁴⁸⁵. Konsoloslukların kurulmasıyla birlikte Batılı ülkeler Lübnan'da daha etkin bir güce erişmiş ve ülkede çıkar ilişkisi kurdukları dini gruplarla iletişimlerini daha da artırmışlardır. Bu bağlamda 1655'ten itibaren Fransa'nın Beyrut konsolos yardımcılığına Marunileri ataması, Avrupa devletleri ile bölgedeki dini gruplar arasında gelişen ittifaka somut bir örnek olarak verilebilir. Nitekim, Maruni Nadir Hazin ailesi bu görevi nesiller boyu devam ettirmiş, böylece Marunilerin Fransa'nın Lübnan'daki yerel müttefiki olduğu anlayışına resmiyet kazandırmıştır⁴⁸⁶.

---

⁴⁸² Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 157; Traboulsi, s. 38.

⁴⁸³ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 319.

⁴⁸⁴ Farah, *The Politics of Interventionism*, s. 17; Hitti, *Lebanon in History*, s. 399.

⁴⁸⁵ Hitti, *Lebanon in History*, s. 398.

⁴⁸⁶ Hourani, *Syria and Lebanon*, s.147; Hitti, *Lebanon in History*, s. 400.

Fransa'nın XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Lübnan bölgesinde açtığı konsolosluklara, XIX. yüzyılda diğer Batılı devletlerin de konsoloslukları eklenmiştir. Bu bağlamda özellikle Mehmet Ali Paşa yönetimi dönemi, bölgede Avrupa konsolosluklarının hızla yayıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya Beyrut'ta konsolosluklar açmıştır⁴⁸⁷. Bu durum, dış güçlerin bölgenin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Batılı güçlerin Lübnan üzerindeki çıkarlarının bir diğer boyutu da, Lübnan'ın da içinde bulunduğu Doğu Akdeniz bölgesinin sahip olduğu stratejik konuma binaen siyasi düzlemde şekillenmiştir. Bu doğrultuda Batılı devletler, Lübnan'ı denetim altında tutabilmek için zaman zaman bölgede askeri varlıklarını göstermişlerdir. 1789'da Napoleon, İngiltere ile Fransa'nın rekabet merkezi haline gelen Mısır'ı işgal edince, mevcut rekabet genişleyerek Doğu Akdeniz'e ve özellikle Lübnan bölgesine sıçramıştır⁴⁸⁸. Böylece, XVIII. yüzyılda Doğu Akdeniz'de ilk kez belirmeye başlayan İngiliz ve Fransız filoları, bu dönemden sonra bölgede daimi hale gelmiştir.

Batılı devletlerden Fransa'nın Akdeniz'e olan ilgisi, XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşamış olduğu bazı politik olaylardan sonra artmıştır. Nitekim Fransa, 1870-71 yıllarında Prusya'ya yenilmesinin ardından kayıplarını dengelemek için Doğu Akdeniz'e yönelmiştir. Fransa bu bölgede oluşturacağı etkinlikle hem Kuzey Afrika'da kurduğu sömürge rejimini güçlendirmeyi hem de İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkisini kırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'de askeri varlık gösteren Fransa, Lübnan bölgesindeki Katolik Hıristiyanların koruyuculuğunu

---

⁴⁸⁷ Farah, s. 21.

⁴⁸⁸ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 315.

üstlenmek suretiyle bölgedeki askeri varlığını meşrulaştırmaya çalışmıştır⁴⁸⁹. Fransa bu doğrultuda özellikle Marunilerle geliştirdiği yakın ilişkilerinin faydasını, I. Dünya Savaşı sonrasında bölgede uyguladığı manda rejiminde Marunilerle yaptığı yoğun işbirliği şeklinde görmüştür. Ortadoğu’da Fransa ile rekabet halinde olan İngiltere ise, Fransa’nın Lübnan üzerinde her geçen gün artırdığı gücünü kırmaya ve Orta ve Uzak Doğu’daki sömürgelerine giden yolda bulunan bu önemli istasyon üzerindeki varlığını korumaya çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında Lübnan ve çevresiyle ilgilenmeye başlayan ABD ise, diğer batılı devletler gibi bölgedeki çıkarlarını koruma çabasına girmiştir. Bu bağlamda ABD, I. Dünya Savaşı’nın hemen ardından Irak petrollerinin işletme yetkisini alınca, Irak’a coğrafi olarak çok yakın olan Lübnan bölgesiyle yakından ilgilenmiştir. Nitekim Lübnan’ın bağımsızlık sonrasında yaşadığı iç karışıklıkların 1958 yılında bir iç savaşa dönmesi üzerine Lübnan Cumhurbaşkanı Şemun ABD’yi Lübnan’a müdahale etmesi için çağırması, Sovyet Rusya ile yaşanan soğuk savaşın Ortadoğu ülkelerini ve dolayısı ile petrol kaynaklarını etkileyeceğini bilen ABD başkanı Eisenhower bölgeye derhal müdahale etmiştir⁴⁹⁰.

2.3.2- DIŞ GÜÇLERİN LÜBNAN’DAKİ HİMAYE POLİTİKALARI

Batılı aktörlerin Lübnan’daki dini, ticari ve stratejik çıkarları sonucunda zaman içinde meşruiyet kazanan bir korumacılık politikası gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, ticari faaliyetlerin devamı için kurulan konsolosluklar, öncelikle misyoner faaliyetleri koruyan kurumlara, daha sonra da bölgedeki dini grupların siyasi

---

⁴⁸⁹ Zamir, *The Formation*, s. 39; Hourani, *Syria and Lebanon*, s. 156; Cleveland, s. 243-244.

⁴⁹⁰ Robert W. Stookey, “The United States”, *Lebanon in Crisis Participants and Issues*, Edward Haley- Lewis W. Snider (edt.), Syracuse University Press, New York 1979, s. 225-227.

hamiliğine dönüşmüştür. Bu doğrultuda Lübnan'daki Fransız himayesi de zaman içinde aşamalı olarak tesis edilmiştir. Öncelikle bölgede ticaret yapan tüccarlar ayrıcalık kazanmış, ardından Roma Kilisesi'nin bu topraklara gönderdiği Katolik misyonerler Maruniler ve diğer Katolik gruplar üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu durum, Fransa'nın Marunilerin hamisi olmasını teşvik etmiştir⁴⁹¹. Avrupa'nın en büyük Katolik gücü olan Fransa, kendisini Marunilerin koruyucusu ilan edince Maruniler ve Fransa arasında yüzyıllar boyu devam eden güçlü bir dostluk kurulmuştur⁴⁹².

Fransa'nın XVI. yüzyılın ortalarından itibaren misyonerlik ve ticari ayrıcalıklarla Lübnan'da güçlendirdiği konumuna zamanla diğer Avrupa devletlerine de ortak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde sahip oldukları korumacılık sistemini Osmanlı Devleti aleyhinde siyasi bir baskı aracı olarak kullanamayan Batılı güçler, devletin güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte Osmanlı yönetimi üzerindeki siyasi baskı ve müdahalelerini hızla artırmıştır⁴⁹³. Mevcut hamilik sistemi, Avrupa devletlerine Osmanlı Hıristiyan tebaasına kolayca müdahale etme hakkı tanımış, buna ilaveten 1839'da ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere tanıdığı hakların denetimi konusunda bu devletler söz sahibi olmuştur⁴⁹⁴. Bu bağlamda Fransa, Suriye ve Lübnan bölgesindeki Katoliklerin hamiliğini üstlenirken, Rusya Grek Ortodoksların koruyuculuğunu elde etmiştir. Avusturya ise Katoliklerin koruyuculuğunu Fransa'dan almaya çalışmış ve bölgedeki Katoliklerin Fransız konsolosluğu ile yaşadığı en ufak anlaşmazlığı dahi

---

⁴⁹¹ Farah, s. 18.

⁴⁹² Salibi, *The Modern History*, s. 12.

⁴⁹³ A. Haluk Ülman, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1963, C. 18, S. 3, s. 247.

⁴⁹⁴ Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, s. 326.

değerlendirme yönüne gitmiştir⁴⁹⁵. Lübnan ve çevresiyle ilgilenen bir diğer Batılı güç olan İngiltere ise, bölgenin heterodoks Müslüman grubu olan Dürzilerin hamiliğini üstlenmiş ve bölgedeki hemen her olayda Dürzileri desteklemiştir. Bu doğrultuda İngiltere, 1835'te İstanbul'daki büyükelçisi Richard Wood'u Dürzileri dönemin Lübnan Emiri olan Beşir Şihab'a karşı ayaklandırmak üzere görevlendirerek Beyrut'a göndermiştir⁴⁹⁶. Dürziler de Fransa'nın Marunileri kayıran politikalar izlemesinden rahatsız oldukları için İngiltere'ye kolayca yakınlaşmışlardır. Bu bağlamda 1841'de, önde gelen Dürzi liderler, Sayda'da demir atmış bir İngiliz firkateynine giderek Dürzi toplumunun İngiltere'ye bağlılığını bildirmişlerdir. Buna karşılık İngiltere, Lübnan'da Dürzi çıkarlarını koruyacağı sözünü vererek bu gruba silah yardımı yapmıştır⁴⁹⁷. İngiltere, Dürzilere yönelik korumacı tavrını, Bab-ı Ali otoritesine karşı gelen Dürzi liderlerin cezalandırılmasını önlemek için aracılık yapacak kadar ileri götürmüştür⁴⁹⁸. Sonuç olarak, Fransa'nın Maruni korumacılığını üstlenmesinin ardından İngilizlerin ve Dürzilerin yaklaşması, Dağlık Lübnan'da Dürzi-Maruni uzlaşması yönündeki umutları yok etmiştir.

Himayecilik politikası sonucunda, her bir dini grup, kendi hamisinden destek ve tavsiyeler almaya başlamıştır. Bu destekler sadece ekonomik ve siyasi üstünlüğün kurulması yönünde kalmamış, bölgede çıkacak çatışmalarda kullanılmak üzere koruma altındaki dini gruplara silah yardımı da yapılmıştır. Lübnan bölgesindeki dini grupları silahlandıran ve birbirlerine karşı kışkırtıp himaye güvencesi veren Fransa ve İngiltere, sebep oldukları iç savaşların bastırılması bahanesiyle stratejik çıkarları olan bu bölgede kendi egemenliklerini tesis etmek için Lübnan'a asker

---

⁴⁹⁵ Salibi, *The Modern History*, s. 41-42; Farah, s. 56.

⁴⁹⁶ Salibi, *The Modern History*, s. 33-34.

⁴⁹⁷ Salibi, *The Modern History*, s. 58.

⁴⁹⁸ Ülman, s. 253.

çıkarmışlardır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Lübnan'daki Fransız gücünü kırmak için büyük çaba içine giren İngiltere ve Avusturya, diplomatik yollara da başvurarak Fransa'nın Lübnan'daki varlığını engellemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, İngiltere her ne kadar Marunilere karşı Dürzilerin savunucusu olsa da, Lübnan'daki dini grupların çatışması durumunda Fransa ile karşı karşıya gelmekten ve bölgedeki güçler dengesinin bozulmasından çekindiği için Lübnan'daki dengeleri gözeterek hareket etmiş ve taraflara konuya ilişkin tavsiye ve telkinlerde dahi bulunmuştur. Nitekim, 1841'de Maruni ve Dürziler arasında çatışmalar başladığında, İngiltere Dışişleri Bakanı, Londra Maslahatgüzarı Fuat Efendi aracılığı ile Bab-ı Ali'ye gönderdiği yazıda: “Eğer Dağlık Lübnan'daki durum düzeltilmez ve Maruniler Dürzi baskısı altında kalmaktan kurtarılmazsa Fransa, Katolik mezhebinin koruyucusu olarak diğer Katolik devletleri Suriye'de (Lübnan) bulunan Katolikleri korumaya çağırarak bölgeyi farklı bir şekle büründürecektir” mesajını vermiştir. Aynı konuda İstanbul Avusturya Büyükelçisi de dışişleri bakanına Dürzi-Maruni çatışmasının Fransa Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmadan gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini söyleyerek yabancı müdahalesinin kapıda olduğunu bildirmiştir⁴⁹⁹.

Lübnan'daki gruplar üzerinde hamilik politikası izleyen Avrupalı devletler, bölgedeki güç dengesini gözetme çabası içinde olsa da, 1840 sonrasında ülkedeki dini gruplar arasında yaşanan çatışmalar Avrupa güçleri tarafından tırmandırılmıştır. Bu süreçte Fransa'nın Marunileri, İngiltere'nin ise Dürzileri kışkırtıp silahlandırması binlerce Maruninin ölümüne yol açarak Fransa'nın Lübnan'a girmesi için büyük fırsat sağlamıştır. 1860'ta Fransız donanmasının, Dürzi ve Maruni grupların çatışmasını Marunilerin katliamı olarak göstererek bölgeye askeri müdahale

---

⁴⁹⁹ Ülman, s. 254.

gerçekleştirmesi, bu durumun en büyük kanıtıdır⁵⁰⁰. Bu müdahalelerle, Osmanlı Devleti'nin Dağlık Lübnan'daki etkin kontrolü sona ermiş, bölge yönetiminin belirleyiciliği Avrupa güçlerine bırakılmıştır⁵⁰¹. Nitekim, 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'ın otonom yönetimi Batılı güçler tarafından resmi olarak garantiye alınmıştır⁵⁰².

Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'da kurulan Mutasarrıflık rejiminin yapısı, ülkedeki dini grupları Avrupalı hamilerine daha da bağımlı hale getirmiştir. Özellikle, Dürzilerin azalan gücüne karşı Marunilerin siyasi güçlerini artırmaları, 1920'de kurulacak Fransız manda rejimi için zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Marunilerin Fransa'ya bağlılığı o denli derin hale gelmiştir ki, Maruniler 1870-1871 Fransa-Almanya savaşı için Fransa'ya 15 bin asker göndermeyi dahi teklif etmişlerdir⁵⁰³. Bu bağlılığın en önemli nedeni, Marunilerin Fransa'yı kendi çıkarlarını korumak noktasındaki tek güç olarak görmeleri olmuştur. Marunilerin ve diğer Katolik Lübnanlıların Fransa'ya duydukları güven ve hayranlık, dini adamlarının vaazları aracılığıyla bu gruplar arasında yayılmıştır⁵⁰⁴.

---

⁵⁰⁰ Traboulsi, s. 37; Salibi, *Modern History*, s. 55; Collelo, "Lebanon: A Country Study", s. 43; Ülman, s. 251.

⁵⁰¹ McDowall, s. 10.

⁵⁰² Hitti, *Lebanon in History*, s. 441; Harris, *Levant*, s. 9.

⁵⁰³ Selçuk Günay, "II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan", s. 99.

⁵⁰⁴ Örneğin, Lübnanlı Katolik Hıristiyan Yusuf Mihail, Beyrut'ta katıldığı Paskalya yortusunda vaaz veren Katolik rahip Malatyos Fekat'ın sözlerini şöyle aktarmaktadır: "Ey Suriyeliler! Bakınız nasıl bir hususta Fransızlar sayesinde terakki ediyorsunuz. Fransızlar sayesinde ulum ve finun tahsil ediyorsunuz. Söyleyin siz ey Suriyeliler! Böyle bir devlet-i muazzamanın sayesinde bulunuyorsunuz. Onun ziyasıyla münevversiniz. Güneş gibi şuaları üzerinize atıyor. Şefkat ve merhametleri sizi ihata ediyor. Böyle bir millet-i mufahhame ki her evsaf-ı hamideyi havi ve her milletten alidir. Böyle bir şefkat ve merhamet hiçbir devlette bulunmuyor. Söyleyin iz ey Suriyeliler ki, evladlarınızı böyle bir adil devlet vikaye ediyor. Mübarek olsun ol Fransızların toprağı ki, böyle bir millet-i necibeyi havidir. Öyle bir hayırlı semere veriyor. Görüyorsunuz, ey Suriyeliler, Fransız millet-i azimesi ulum ve finunda her milletten ziyade ilerliyor. Sanayi ve imalatta sair milletlere tavakkuf ediyor. Ey Suriyeliler, söyleyin iz ki, böyle bir malumatlı millet-i mükerrerme vasıtasıyla terakki ediyorsunuz. Daha nice, nice iyilikler göreceksiniz" (Bkz. Günay, s. 100).

XIX. yüzyılda Maruniler arasında yükselen Fransa himayesi altında bağımsız Hıristiyan devlet kurma beklentileri, Fransa'nın I. Dünya Savaşı'nın ardından işgal ettiği topraklarda⁵⁰⁵ 1920'de Maruni üstünlüğünde kurduğu Büyük Lübnan Devleti ile gerçekleşmiştir. Bu yeni devlet, Lübnan'daki mezhep çatışmalarını artırmış, Lübnan siyasetinde halen devam eden dini grup temelli devlet anlayışını kurumsallaştırmıştır. İngiltere ve ABD'nin baskısıyla bölgeden çekilmek zorunda kalan Fransa'nın Lübnan'da kurduğu yönetim şekli, hukuk sistemi ve ekonomik paylaşım modeli bağımsızlık sonrası da devam etmiştir.

Batılı güçlerin bölgedeki çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri Lübnan politikaları, ülkenin hassas dengeler üzerine oturtulan kırılğan yapısını bozmuş ve dini gruplar arasındaki diyalogu geri dönüşü olmayan şekilde zayıflatmıştır. Bölgeye dışarıdan müdahale eden Batılı aktörlerin geliştirdikleri politikalar, Lübnan'ın din ve mezhep farklılıklarına vurgu yapar nitelikte olmuş, bu durum dini gruplar arasındaki ayrımı her geçen gün daha fazla belirginleştirmiştir. Batılı güçler, Lübnan üzerindeki dini çıkarlarını kendi varlıklarını bölgede sergileyebilmek adına yerel dini gruplarla yaptıkları ittifaklar üzerine kurmuştur. Bununla birlikte XVII. yüzyılda dünya ticareti üzerine süren rekabet, XIX. yüzyılda ise doğal kaynaklara erişme yarışı ve pazar arayışı sonucu oluşan Avrupa sömürge dönemi, Batılı aktörlerin Lübnan'daki mezhepsel farklılıkları kullanarak bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmeleriyle sonuçlanmıştır. Öte yandan Batılı güçlerin Akdeniz ve Ortadoğu'da aradıkları stratejik üstünlüğün merkezi de Lübnan bölgesi olmuştur. Batılı aktörlerin

---

⁵⁰⁵ İşgal döneminde Fransa'daki siyasi partiler, Suriye ve Lübnan'ın işgali konusunda ikiye ayrılmaktaydı. Ancak ilginç bir şekilde işgalin gerçekleşmesini ve Lübnan'da bir Hıristiyan devletin kurulmasını isteyenler, Fransa'nın seküler partileriydi. Dindar Katolik partiler ise Fransa'nın askeri gücünün o dönem siyasi birliğini sağlama arayışı ile Vatikan'ın bağımsızlığını tehdit eden İtalya için kullanılması gerektiğini savunuyordu. Bu durum, uzun süreden beri devam etmekte olan Maruni toplumunun din eksenli himaye politikasının bölgedeki siyasi çıkarların bir parçası olduğunu gösteren güzel bir örnektir (Bkz. Traboulsi, s. 38).

müdahaleleri, Lübnan'daki Hıristiyan ve Müslüman nüfus arasında derin kültürel ve sosyal ayırım meydana getirerek Lübnan'ın sosyal dönüşümünde önemli rol oynamıştır⁵⁰⁶. Mehmet Ali Paşa yönetiminin Lübnan'dan çıkarılmasının ardından bölgedeki nüfuzlarını ve konumlarını devam ettirmek isteyen Fransızlar ve Fransa'nın bölgedeki gücünü dengeleme peşindeki İngiltere, kurdukları himayecilik sistemi ile bölgedeki gerilimi tırmandırmış, dini gruplar arasında yaşanan çatışmaları mezhep çatışması olarak nitelendirerek kendi himayelerindeki dini grupları korumak bahanesiyle Lübnan'a doğrudan yaptıkları müdahaleleri meşrulaştırmışlardır. Avrupa korumacılığının zamanla müdahaleciliğe dönüşmesi sonucunda bölge yönetimi, Batılı aktörlerin çıkarları doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Batılı aktörlerin kendi ticari çıkarlarını gerçekleştirirken seçtikleri yerel mütteliklerin zenginleşmesi, dini gruplar arasında her geçen gün derinleşen sosyoekonomik farkları oluşturmuştur. Dini korumacılık şeklinde gelişerek zamanla siyasi hamiliğe ve ardından fiili müdahaleciliğe dönüşen Batılı aktörlerin tutumu, Lübnan'daki dini grupların mezhepsel bağlılıklarını da güçlendirmiştir⁵⁰⁷. Avrupa'nın Lübnan'da artan etkisi ve müdahalesi, yerel dengelerin bozulmasına ve dini gruplar arasında her geçen gün artan çatışmalara neden olmuştur. Lübnan'da yüzyıllardır bir arada yaşayan dini grupların hem sosyoekonomik hem de siyasi düzlemde birbirlerinden uzaklaştırılmaları sonucunda Batılı aktörler bu topraklarda söz sahibi olmuş, bu aktörler aracılığı ile mezhep bağlılığına dayalı kurulan Lübnan Devleti'nde halkın bütünlüğü engellenmiştir.

---

⁵⁰⁶ Farah, s. xviii.

⁵⁰⁷ Harik, s. 276.

2.3.3-BAĞIMSIZ LÜBNAN DEVLETİ'NE YÖNELİK DIŞ MÜDAHALELER

Bağımsızlık sonrasında Lübnan'ın çok mezhepli içyapısına müdahale eden dış güçler, Suriye başta olmak üzere İsrail, İran, Suudi Arabistan ve Mısır gibi Ortadoğu ülkeleri olmuştur. Yüzyıllardır Suriye'nin coğrafi bir uzantısı olan Lübnan'ın Fransız manda rejimi tarafından bu topraklardan ayrılması sonucunda oluşan sınırları hiç bir zaman kabul etmeyen Suriye, Lübnan'ı kendi toprağı olarak görmeye devam etmiştir⁵⁰⁸. Aynı şekilde, ortak toplum bileşenlerine sahip, aynı dili konuşan ve ortak bir tarihe sahip bu iki ülkenin halkları, her iki devletin bağımsızlığı sürecinde birleşme eğiliminde olmuştur. Lübnan'daki dini gruplardan Grek Ortodoks ve Katoliklerin, Süryanilerin, Ermenilerin, Sünnilerin, Dürzilerin ve Nusayrilerin mezhepsel uzantılarının Suriye'de olması ve bu cemaatlerin bir çoğunun dini merkezlerinin Suriye'de bulunmasından dolayı, bağımsızlık sonrası Lübnan'ın yeni rejimi konusunda Suriye ile birleşmeyi savunan grupların çokluğu ve gücü hiç de azımsanacak ölçüde kalmamıştır. İç istikrarını ancak 1970'te Hafız Esad'ın iktidarı ile tesis eden Suriye, bu tarihten sonra Lübnan'la yoğun şekilde ilgilenmeye başlamış, bu doğrultuda 1975 İç Savaşı'nda radikal grupların tasfiyesi için Lübnan devlet başkanının davetini önemli bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Suriye, bu dönemde farklı dini grup liderleriyle kurduğu ittifaklarla dini grupların birinin diğerinden üstün gelmesini engelleyerek bölgede denge politikası izlemiştir⁵⁰⁹. 1980'lerde Şam yönetiminin Maruni lider Franjiye, Dürzi lider Velid Canbulat,

---

⁵⁰⁸ Itamar Rabinovich, "The Limits of Military Power", *Lebanon in Crisis*, s. 56.

⁵⁰⁹ Moshe Maoz, *Syria and Israel*, Oxford University Press, New York 1995, s. 166-168.

Sünni lider Raşid Karami ve Şii lider Nebih Berri ile iyi ilişkiler geliştirdiği bilinmektedir⁵¹⁰.

İç savaşı bitiren Taif Anlaşması ve ardından imzalanan Lübnan-Suriye Dostluk ve İşbirliği Anlaşması ile iki ülke arasındaki bağ daha da güçlenmiş, Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisi ve iç siyasetindeki belirleyiciliği artmıştır⁵¹¹. Bu dönemde Lübnan, ülke içindeki önemli bürokratik atamalar, meclis ve cumhurbaşkanlığı seçimi gibi iç siyaset konularının yanı sıra dış siyasette de Suriye'nin onayını aramıştır. Suriye, 1990'larda Lübnan'daki tüm mezhep liderleri ile iyi ilişkiler geliştirerek dini gruplar arasında aracılık işlevi görmüştür⁵¹². İç savaş boyunca devam eden FKÖ tehdidinden kurtulan Hıristiyan gruplar, özellikle Maruniler, 1990'lara gelindiğinde Lübnan'daki Suriye varlığına karşı çıkmaya başlamışlardır. Hıristiyanların, Suriye'nin Lübnan'ın bağımsızlığına saygı göstermesini defalarca dile getiren Maruni Patrik Nasrallah Sfeir'in etrafında toplandığı bu dönemde dini liderlerin toplumu yönlendirme konusundaki gücü artmıştır⁵¹³. İsrail'in 1982'de işgal ettiği topraklardan 2000 yılında çekilmesi ile Dürzi lider Velid Canbulat Dürzi ve Marunilerin işbirliği konusunda çalışmalara girişmiştir. Oluşturulan ittifakın Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkisinin kaldırılmasına yönelik şekillenmesi nedeniyle 2000 yılında Şam yönetimi, Dürzi liderini istenmeyen kişi ilan etmiştir. Bunun üzerine Suriye'nin güneyinde bulunan Dürzi Dağı bölgesinde gerçekleşen Dürzilerin protestoları, her iki ülkenin dini

---

⁵¹⁰ McDowall, s. 18.

⁵¹¹ Nonneman, s. 109. (Suriye'nin Lübnan iç politikasındaki belirleyiciliğinin göstergelerinden biri, cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki etkisi olmuştur. Örneğin Suriye yanlısı Cumhurbaşkanı Emile Lahud, Suriye'nin desteği ile 1998'de ikinci kez seçilmiştir. Bkz. Harris, *Levant*, s. 188).

⁵¹² Harris, *Levant*, s. 187.

⁵¹³ McDowall, s. 15; Harris, *Levant*, s. 188.

grupları arasındaki bağın halen güçlü olduğunu göstermek için güzel bir örnek teşkil etmektedir⁵¹⁴.

Günümüzde Suriye'nin Lübnan'daki varlığını destekleyen tek dini grup ise Şiilerdir. İç savaş boyunca Güney Lübnan'a düzenlenen saldırılarda İsrail'le işbirliği yapan Marunilere karşı güvensizlik hissedilen Lübnanlı Şiiler, Taif Anlaşması ile kazandıkları siyasi konumlarını ancak Suriye'nin desteği ile koruyabileceklerine inanmaktadırlar⁵¹⁵. Şubat 2005'te eski başbakanlardan Suriye karşıtı Refik Hariri'nin suikastından Suriye'nin sorumlu tutulması, Lübnan'ın Suriye'ye bakışını tamamen değiştirmiştir. Yine de, uluslararası baskılar sonucu Nisan 2005'te tüm birliklerini Lübnan'dan çeken Suriye'nin bu ülke üzerindeki etkisi halen devam etmektedir. Bugün, Lübnan siyaseti 2005 ve 2009 seçimlerinde açığa çıktığı gibi Suriye yanlıları ve karşıtları olmak üzere kutuplaşmış olsa da, iki ülkenin dini grupları arasındaki bağ halen güçlüdür⁵¹⁶.

Lübnan üzerinde etkiye sahip diğer bir bölgesel güç de İsrail'dir. 1948'de kurulmasının ardından pek çok Filistinlinin Güney Lübnan'daki mülteci kamplarına yerleşmesine neden olan İsrail'in kurucu başkanı Ben Gurion, İsrail devletinin sınırlarını Lübnan'daki Litani Nehri'nin güneyinden itibaren tasarlamış, bu sebeple İsrail, Lübnan topraklarında hak iddia etmeye başlamıştır. Buna ek olarak, İsrail'in Lübnan'daki su kaynaklarına sahip olma isteği ve Güney Lübnan'daki Filistinlilerin saldırılarını önlemek gibi hedefleri de, bu ülkenin Lübnan üzerindeki etkinliğinin sürmesine neden olmaktadır. Özellikle Güney Lübnan'daki mülteci kamplarında

---

⁵¹⁴ Harris, *Levant*, s. 218.

⁵¹⁵ Oytun Orhan, "Bir Tek Onlar Suriye'yi İstiyor: Lübnanlı Şiiler ve Hizbullah", <http://levantwatch.blogspot.com/2005/04/bir-tek-onlar-suriyeyi-istiyor-lbnanl.html>, 09.03.2010.

⁵¹⁶ Ayhan, s. 42.

yaşayan Filistinlilerin radikalleşerek İsrail için büyük bir tehdit oluşturması, bu ülkenin Lübnan'a müdahale etmesinin en önemli nedenleri arasında sayılmaktadır. Güney Lübnan'dan kendisine yönelecek olası saldırıları önlemek için Marunilerle işbirliği yapan İsrail, 1982'de bu bölgeyi yine Marunilerin işbirliği ile işgal etmiştir. Ayrıca bu dönemde, Suriye karşıtı ve İsrail yanlısı olan Maruni Beşir Cemayel'in cumhurbaşkanı seçilmesinde etkin olan güç, İsrail olmuştur⁵¹⁷. Maruni gruplarla birlikte Sabra-Şatila mülteci kampına girerek çok sayıda sivilin ölümüne sebep olan İsrail'in, Beşir Cemayel'in öldürülmesinin ardından Lübnan'daki eli zayıflamış olsa da işgal sonrası Lübnan'da dini grup temelli mikro devletler kurma amacı devam etmiştir⁵¹⁸. Öte yandan İsrail'in Lübnan'a yönelik müdahaleleri, ülkede bu müdahalelere direnç gösteren unsurları oldukça popüler hale getirmektedir. Bu bağlamda Şii Hizbullah örgütünün gerek İsrail'in 1982 işgali, gerekse 2006 yazında yaşanan İsrail-Lübnan Savaşı boyunca İsrail'in saldırılarına direniş göstermesi, bu örgütün Lübnan ve Müslüman Ortadoğu'da popülaritesinin artmasına neden olmuştur⁵¹⁹.

Günümüzde Lübnan üzerinde etkin politika yürüten dış aktörlerden biri de İran'dır. 1970'lerde Lübnan'daki seküler Şii Emel Örgütü'nü destekleyen İran, 1979 İran Devrimi'nin ardından Lübnan'da İran modelinde bir rejim kurmayı hedefleyen Hizbullah'ın güçlenmesindeki en önemli etken olmuştur⁵²⁰. Öte yandan, hem Suudi Arabistan, hem de Mısır yönetimi Lübnan'daki Şii yükselişini engellemek için ülkedeki Sünni grupları desteklemekte ve Ortadoğu'da etkin bir Şii gücünün

---

⁵¹⁷ Maoz, s. 173-174.

⁵¹⁸ Georges Corm, *Fragmentation of the Middle East*, Hutchinson Education, London 1988, s. 213; Georges Corm, "Lebanon: No Civil War This Time", <http://www.georgescorm.com/personal/download.php?file=9062.pdf>, 21.03.2010.

⁵¹⁹ Maoz, s. 167-168.

⁵²⁰ Roger Owen, *State, Power and Politics in the Making of Modern Middle East*, Routledge, London 1992, s. 187.

yükselişini büyük bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu bağlamda özellikle Suudi Arabistan, Sünni Hariri ailesi ile güçlü ekonomik ve siyasi işbirliği tesis etmekte ve Lübnan'a önemli ekonomik yatırımlar yaparak Lübnan siyasetini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmaktadır. Gerek Suudi Arabistan gerekse Mısır, Lübnan'daki İran nüfuzunu ve Şii Hizbullah'ın etkinliğini kırmak için Hariri suikastı sonrasında Lübnan'da gelişen Maruni-Sünni işbirliğini desteklemektedir⁵²¹.

---

⁵²¹ M. Graeme Bannerman , “Saudi Arabia”, *Lebanon in Crisis*, s. 113-114.

III. BÖLÜM

LÜBNAN'DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİ

Bu bölümde, Lübnan'daki dini paylaşım sisteminin tanımı, tarihi temelleri, aksaklıkları ve bugünkü durumu ele alınacaktır.

1-SEKTERYANİZM KAVRAMI VE DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİ

Lübnan dini, kültürel ve siyasi olarak birbirinden oldukça farklı unsurlar içeren bir ülkedir. Etnik olarak toplumun tamamına yakını Araplardan oluşan Lübnan'da, devlet tarafından tanınmış 18 dini grup ile çok geniş mezhepsel yelpazeye sahip bu çeşitlilik, devletin istikrarlı siyasi yapıya kavuşmasına ve Lübnan halkının tek bir ulusal kimlik içinde birleşmesine engel teşkil etmektedir. Lübnan siyasal sistemini tanımlamak için “taifiyye” ya da Batı literatüründeki “confessionalism” ve “sectarianism” kavramları kullanılmaktadır. Türkçe literatürde “dini paylaşım sistemi” veya “mezhepçilik” olarak ifade edilen bu sistem, siyasal gücün dini gruplar arasında dağılımının kurumsallaşması ve meşrulaşması olarak tanımlanmaktadır⁵²². Lübnan'daki bu siyasi yönetim şekli, 18 farklı dini grubun varlığına dayalı ve bu gruplar arasındaki güçler dengesi üzerine kurulu bir sistemdir.

Sekteryанизm ya da dini paylaşım sistemi, “eş toplumsalcılık” olarak Türkçeleştirilebilecek “Consociationalism” sisteminin bir alt kategorisidir. Eş toplumsalcılık ise devlet yönetiminin etnik, dini, bölgesel, kültürel ya da dilsel çizgiler gibi temel ayrımlardan oluştuğu, ancak hiçbir alt grubun çoğunluğu

---

⁵²² Firro, *Inventing Lebanon*, s. 42.

yönetemediği bir sistem olarak tanımlanmaktadır⁵²³. Bu bağlamda eş toplumsalcılığın dini ayrıma göre yapılandığı Lübnan’da, sekteryanizm yani dini paylaşım sistemi bulunmaktadır. Bu sistemde siyasi ve kurumsal güç, nüfusla orantılı olarak dini alt gruplar arasında dağıtılmaktadır⁵²⁴. Bu anlamda Lübnan siyasi sistemi, demokratik parlamenter bir rejimin tüm bileşenlerine sahip olmasına karşın siyasi temsilin dini grupların oransal temsiline göre şekillendirilmesi nedeniyle kendine özgü bir yapı arz etmektedir.

2-LÜBNAN’DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN TEMELLERİ

Lübnan’daki dini paylaşım sisteminin temelleri ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmesine karşın araştırmacıların genel kanısı, bu sistemin köklerinin XIII. yüzyıl Memlük idaresine uzandığı yönündedir⁵²⁵. Bu dönemden itibaren Lübnan topraklarında uygulanan sistem, merkezi idarenin devlet yönetimdeki rolünün az olduğu, yasa yapıcı kurumların devlet dışı kurumlardan oluştuğu ve siyasetin bazı güçlü dini gruplar tarafından yönlendirildiği bir yapı arz etmektedir. Ancak bu dönemde dini grupların yönetimde söz sahibi olması, güçlü dini aidiyetlere bağlı olarak gelişmemiş, aksine bölge yönetimi dini kimlikten uzak sayılabilecek toprak zengini sınıf tarafından yürütülmüştür. Bu sistemde merkezi idare hiçbir zaman Lübnan’daki dini toplulukların içyapısına karışmamış ve bu uygulama sonraki

---

⁵²³ Arend Lijphard, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven 1977, s. 4.

⁵²⁴ Lijphard, s. 29-34; “Understanding Lebanese Confessionalism”, *Canadians For Justice and Peace in the Middle East*, Factsheet, Series No: 26, May 2007. <http://www.cjpmc.org/DisplayDocument.aspx?DO=795&RecID=35&DocumentID=47&SaveMode=0>

⁵²⁵ Reinkowski-Saadeh, s. 133.

yönetimler tarafından da büyük oranda devam ettirilmiştir⁵²⁶. Bu bağlamda XVI. yüzyılda Lübnan'da yönetimi ele geçiren Osmanlı Devleti de bölgenin idari yapısında önemli bir değişiklik yapmamış ve yerel dinamiklerin de yönetimde söz sahibi olması ilkesini benimsemiştir. Osmanlı döneminde uygulanan millet sistemi, dini grupların otonomisini sağlarken, devletin zayıfladığı dönemde bu durum dış güçlerin dini gruplar üzerindeki korumacılığına da olanak sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan üzerindeki Batı etkisi iyice yoğunlaşmış, Batılı Katolik ve Protestan misyonerler Dağlık Lübnan'daki halklara Maruni, Dürzi, Sünni, Şii, Grek Ortodoks ya da Grek Katolik gibi dinsel kimlikleriyle hitap ederek sosyal ve siyasal arenada her bir toplumun dinsel kimliğini ve bağlılığını güçlendirmiştir⁵²⁷. Dürziler ve Maruniler olmak üzere iki büyük dini grup arasındaki rekabet ve küçük çatışmalara rağmen 1840'lara kadar Dağlık Lübnan'daki barış ortamı korunmuştur. 1842'de Kuzey Lübnan'da Maruni ve Güney Lübnan'da Dürzi kaymakamlık olmak üzere oluşturulan çifte kaymakamlık rejimi ile dini paylaşım sistemi kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu dönemde mezhepsel sistemin ülke içinde yerleşmeye başlamasında bölgenin kısa süreliğine Mehmet Ali Paşa idaresine girmesinin de önemli etkileri bulunmaktadır. Nitekim, Lübnan'daki bu yeni yönetim bir yandan bölgede oluşturduğu idari sistemle Marunileri kayırmış, diğer yandan Avrupa devletlerine Lübnan'daki Hıristiyan grupları her bakımdan güçlendirecek politikalar izlemeleri için imkan sağlamıştır⁵²⁸. Öte yandan, aynı dönemde Osmanlı Devleti içerisindeki Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın getirdiği reform hareketleri ve

---

⁵²⁶ Imad Harb, "Lebanon's Confessionalism: Problems and Prospects", United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/resources/lebanons-confessionalism-problems-and-prospects>, 19.05.2009.

⁵²⁷ Makdisi, s. 3, 16-17.

⁵²⁸ Makdisi, s. 52-56.

bu hareketlerin Müslüman ve gayrimüslimleri hukuki olarak eşit konuma getirmesi toplumda sosyal bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu durum Müslümanların tepkilerine neden olmuş, söz konusu ortamda her dini grup kendi mezhepsel bağlarına sıkı sıkı sarılmıştır. Böylece, tüm bu sosyal çalkantılarla beraber, 1840'larda toprak zenginlerine karşı başlatılan ve 1860'a kadar süren iktidar mücadelesinin, Batı müdahalesi ile Dürzi-Maruni çatışması olarak mezhepsel bir şekle bürünmesi sonucu dinsel aidiyet ve kimlikler güçlenmiştir⁵²⁹.

Lübnan'ın dış müdahaleler sonucu dönüşerek dini aidiyetlerin ön plana çıkarıldığı çok dinli sosyal yapısı, 1860'ta Dürzi-Maruni çatışması olarak bilinen kanlı mücadelelere neden olmuştur. İç savaş olarak nitelendirilebilecek dereceye kadar tırmanan çatışmalar yine Batı müdahalesi ile sonlandırılarak Lübnan'ın yeni yönetim şekli Mutasarrıflık olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, Katolik Hıristiyan bir mutasarrıfın Lübnan'ı yönetmesi ve bu mutasarrıfa danışmanlık yapacak dört Maruni, üç Dürzi, iki Grek Ortodoks, bir Grek Katolik, bir Sünni ve bir Şii üyeden oluşan 12 kişilik bir idare meclisinin kurulması kararlaştırılmıştır⁵³⁰. Böylece, Dağlık Lübnan'da dini farklılıklara dayalı yeni bir siyasal düzen resmiyet kazanmıştır. Bu nedenle Mutasarrıflık rejimi pek çok kaynakta dini paylaşım sisteminin ve mezhepçiliğe dayalı siyasal yapının şekillendiği dönem olarak gösterilmektedir⁵³¹. Nitekim, bu rejim sayesinde halihazırda çok mezhepli ve otonom yapısı ile sekteryen bir kültüre sahip Lübnan'da dini paylaşım sistemi kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu

---

⁵²⁹ Collelo, s. 33; Makdisi, s. 7; Mona Sarkis, "A Collective History for Lebanon", Fawwaz Traboulsi ile Röportaj, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-476/nr-915/i.html, 02.05.2009.

⁵³⁰ Akarlı, s. 82-83; Nadim Shehadi - Dana Haffar Mills, *Lebanon: A History of Conflict and Consensus*, I. B.Tauris, London 1992, s. 312.

⁵³¹ Firro, *Inventing Lebanon*, s. 46; John Pierre Entails, *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al-Kataib, 1936-1970*, Brill, Leiden 1974, s. 28; Makdisi, s. 4.

kurumsallaşma, Fransız Manda rejimindeki uygulamalar ve 1943 Ulusal Paktı ile tamamlanmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında bölgede başlayan Fransız sömürge yönetimi, 1920 yılında Maruni yoğunluklu Dağlık Lübnan bölgesine Müslüman yoğunluklu kıyı şehirleri olan Beyrut, Sayda, Sur ve Trablusşam'ın yanı sıra Bekaa ve güney Lübnan'ı ekleyerek oluşturduğu Büyük Lübnan Devleti'nde Marunilerin çıkarlarının ön planda tutulduğu bir sistem uygulamış ve bu şekilde Lübnan'daki çatışmaların ve kaos ortamının fitilini ateşlemiştir. Manda rejiminin oluşturduğu 1926 Anayasasındaki Madde 95'te cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanının dini gruplar arasında dağılımı ilk kez dile getirilmekle birlikte bu dağılımın hangi dini gruplar arasında yapılacağı şeklinde belirgin bir hüküm verilmemekteydi. Bu durum, 1943 Anayasasında yazılı olarak açıklığa kavuşturulmuştur⁵³². Böylece, dini paylaşım sistemi 1926 ve 1943 Anayasaları ile yasalaştırılarak yasama, yürütme ve medeni hukuk kapsamında kamusal alana yerleştirilmiştir.

1943'te Fransa'nın Lübnan'dan ayrılması ve bağımsız Lübnan Devleti'nin kurulması için Sünni ve Maruni liderlerin bir araya gelerek Ulusal Pakt'ı ilan etmesi ile dini paylaşımcılık ilkesi, Lübnan siyasetinde temsil sistemi olarak yerini sağlamlaştırmış oldu. Daha önce de belirtildiği gibi bu anlaşmada 1932 nüfus sayımı esas alınarak cumhurbaşkanlığı Marunilere, başbakanlık Sünnilere ve meclis başkanlığı Şiilere verilmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanlığı yardımcılığı Grek Ortodokslara, genelkurmay başkanlığı, istihbarat dairesi başkanlığı ve merkez bankası başkanlığı Marunilere tahsis edilmiştir. Parlamentoda ise, Hıristiyan ve Müslüman parlamenterlerin oranı 6'ya 5 olarak benimsenmiş ve bu esas

---

⁵³² Collelo, s. 128; Entails, s. 25-26.

çerçevesinde çeşitli dönemlerde parlamentodaki toplam sandalye sayısı 11'in katları göz önüne alınarak 55, 77, 44, 66 ve 99 olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra iktidarın paylaşılmasında siyasi mevkilerin ve yüksek kamu görevlerinin altı büyük dini grup olan Maruniler, Grek Ortodokslar, Grek Katolikler, Sünniler, Şiiiler ve Dürziler arasında oransal olarak dağıtılması esas alınmıştır⁵³³. Ülke yönetiminde esas alınan dini paylaşıcılık Lübnan siyasi sisteminde güçlenirken, Maruniler özelinde Hıristiyanların Müslümanlara göre siyasal olarak ayrıcalıklı olması ve Batı orijinli Hıristiyan dini gruplara ait iş çevrelerinin yabancı sermayeyi kolayca çekebilmesi sonucunda, Lübnan'da mezhebe göre farklılaşan, sekteryan bir sosyoekonomik yapı da güç kazanmıştır⁵³⁴.

Fransız mandaterliği döneminde kurulan Büyük Lübnan Devleti'nde tüm idari yapıya uygulanmasının yanı sıra ülkenin sosyoekonomik yapısında da etkinleştirilen dini paylaşım sistemi, bağımsız Lübnan Devleti'nde 1943'te kabul edilen Ulusal Pakt'ta da yer bularak Lübnan siyasal hayatında bir kez daha teyit edilmiştir. Bağımsızlık sonrasında 30 yıl boyunca tüm aksaklıklarına rağmen işlerliğini devam ettiren dini paylaşım sistemi, 1970'lere gelindiğinde içerdiği adaletsiz paylaşım nedeniyle toplumdaki sistem karşıtı tepkilerin büyümesine neden olmuştur. Nitekim, sistemin dini grupların nüfuslarına oranla yönetimde söz sahibi olması esası, Müslüman gruplardaki hızlı nüfus artışı nedeniyle yeni düzenlemeler gerektirmiştir. Bu bağlamda Müslüman grupların yönetimde daha fazla söz sahibi olma talepleri, Maruniler başta olmak üzere Hıristiyan gruplar tarafından olumsuz karşılanmıştır. Böyle bir atmosferde bir yandan Müslüman gruplar, diğer yandan

---

⁵³³ Ayhan, s. 43; Reinkowski-Saadeh, s. 134-135; Rannie Amiri, "Lebanon: An End to Sectarian Politics?", <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=16393>, 12.05.2010.

⁵³⁴ Nicolaysen, s. 26.

Hıristiyan gruplar iktidar mücadelesi için silahlanmaya başlamış, her dini grup daha sonra siyasi partilere dönüşecek olan paramiliter gruplar oluşturarak çatışmaya başlamıştır⁵³⁵. 1975 yılında bir iç savaşa dönüşen çatışmalar boyunca Lübnan, değişen mezhepsel ittifak ya da çatışmaların etkisinde kalmış, ülke içinde savaşan taraflar dış aktörler tarafından desteklenmiştir. Bu dönemde Sünni liderler Mısır ve Suriye tarafından desteklenirken, Şiiiler İran'ın desteğini almıştır. Öte yandan Hıristiyan gruplar içinde Kataib/Falanjist Parti dışındaki gruplar parçalanarak güç kaybetmiştir. Bununla birlikte Katolik fraksiyonlar Batı dünyası ve İsrail'le yakın ilişki içinde olmuşlardır⁵³⁶.

Dini paylaşım sisteminin adaletsizliklerinin yol açtığı iç savaş, tarafların ateşkes ilanı ile sonlanmış ve uluslararası aktörlerin girişimleriyle Ekim 1989'da Lübnan'daki gruplar arasında Taif Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma her ne kadar dini paylaşım sistemini ortadan kaldırmayı hedeflese de, sistem içinde bazı düzenlemeler yapmanın dışında bir yenilik getirmemiştir⁵³⁷. Taif Anlaşması'nın siyasi reformlarla ilgili kısmının A bendinin 5. maddesi uyarınca anayasada yapılan değişiklikte, meclisin, dini cemaatlerin oranını dikkate almayan bir seçim yasası kabul etmesine kadar mecliste Hıristiyanlar ve Müslümanlara ait sandalye sayısının eşit olması esas alınmıştır⁵³⁸. Bu bağlamda Taif Anlaşması ile Marunilerin anayasal üstünlüğü lağvedilerek yerine Maruni Cumhurbaşkanı, Sünni Başbakan ve Şii Meclis Başkanının eşit düzeyde olduğu "üç başkan-troika" sistemi geliştirilmiştir. Ayrıca, parlamentoda Müslüman ve Hıristiyanların temsil oranı eşitlenmiş ve daha

---

⁵³⁵ Salibi, *A House of Many*, s. 190-192.

⁵³⁶ Nicolaysen, s. 30-31.

⁵³⁷ Marvin E. Gettleman-Stuart Schaar, *The Middle East and Islamic World Reader*, Grove Press, New York 2003, s. 288.

⁵³⁸ Taif Anlaşması Metni, <http://www.lebanese-forces.org/lebanon/agreements/taef.htm>

önce yürürlükte olan 6'ya 5 oranı kaldırılmıştır⁵³⁹. Anlaşma, dini paylaşım sisteminin kademeli olarak kaldırılmasını önerirken bu minvalde atılacak adımlara da ışık tutmayı hedeflemiştir. Örneğin, üst mevkiler hariç kamu hizmetinde görevlendirilecek memurlarda mezhep aidiyetinin dikkate alınmaması, kimlik kartlarından mezhep ibaresinin kaldırılması gibi günlük uygulamalarla sekteryan ayrımının kaldırılması önerilmiştir. Taif Anlaşması, metninde yer alan tüm bu hedef ve önerilere rağmen, dini paylaşım sistemini sonlandırmamış, aksine bu sistemin meşruiyetini tanımak suretiyle devamına imkan sağlamıştır. Nitekim, Taif Anlaşması sonrasında düzenlenen 1990 Anayasası da, dini grup liderlerinin yetkilerini azaltmaya çalışmasına rağmen onların egemen konumlarını kabul etmektedir⁵⁴⁰.

3- LÜBNAN'DAKİ DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN AKSAKLIKLARI

Günümüzde Lübnan'da varlığını devam ettiren dini paylaşım sistemine dayalı sekteryan sistemin temel bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler; 1-Siyasi makam ve görevlerin grupların nüfus oranlarına göre dağıtılması, 2-Toplumda her kesimi ilgilendiren genel konularda grup liderlerinin koalisyon oluşturması, 3-Toplumdaki grupların kişi hukuku, medeni hukuk gibi konularda kendi özerkliğinin bulunması ve 4-Toplum genelini ilgilendirecek konularda ortak veto gerekliliğinin tesisi ile herhangi bir grubun kendi kararlarını diğer gruplar üzerinde uygulamasının önlenmesidir⁵⁴¹. Bu özellikleriyle dini paylaşım sisteminin amacı dini grupların nüfus yoğunluklarına göre temsilini sağlayarak toplumun bir arada barış içinde yaşamasını sağlamak ve her gruba yaşam hakkı tanıyarak çoğunluğun azınlık

---

⁵³⁹ Reinkowski - Saadeh, s. 136.

⁵⁴⁰ Reinkowski- Saadeh, s. 138.

⁵⁴¹ Lijphard, s. 32-39.

grupları saf dışı bırakmasını önlemek olsa da, bu sistem uygulamada pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce, Lübnan'daki mezhepler arasındaki hassas dengeler, içyapıdaki değişkenler ve dış aktörlerin de etkisiyle ülkedeki durumu son derece kırılgan bir hale getirmiştir. Bu bağlamda ülkede resmi nüfus sayımının 1932'den bu yana yapılamaması, genel konularda kurulması gereken koalisyonların küçük grupları içermemesi ve yine küçük grupların veto hakkını kullanamaması Lübnan'daki sekteryan yapının, diğer bir deyişle dini paylaşım sisteminin en temel aksaklıklarından birini oluşturmaktadır.

Lübnan'da uygulanan dini paylaşım sistemindeki sorunların en önemlilerinden biri olan nüfusa göre temsil edilme ilkesi, ülkedeki resmi nüfus sayımının 1932 yılından bu yana yapılamaması nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamaktadır. Bu durum, Marunilerin Fransız manda rejimi döneminden beri devam eden üstünlüklerini korumasına, buna karşılık nüfusu hızla artan Müslüman grupların, özellikle Şiiilerin adil biçimde temsil edilmemeleri sebebiyle mevcut sistemden hoşnut olmamalarına neden olmaktadır. Osmanlı döneminde göreceli olarak Sünni nüfus, yerel yönetim esasında ise Dürzi nüfus avantajlı konumda iken, Fransız mandası Marunilerin üstünlüğünü tesis etmiştir. Sonraki yıllarda özellikle iç savaş nedeniyle genel olarak Hıristiyan nüfusunda, özelde ise Maruni nüfusunda dışarıya göçe bağlı olarak hızlı bir azalma gözlenmesine rağmen Marunilerin yönetimdeki temsil oranları değişmemiştir. Taif Anlaşmasının getirdiği Hıristiyan ve Müslüman nüfusun eşit oranda temsili ilkesi ise, söz konusu anlaşmanın ülkedeki 18 ayrı dini grubun Hıristiyan-Müslüman olmak üzere iki grup altında genellemesi nedeniyle dini grupların ayrı ayrı temsilde adalet ilkesi tam olarak sağlanamamıştır. 1990'lara gelindiğinde, Sünnilerin Hariri ailesi ve Mustakbel (Gelecek) Hareketi ile

bir araya gelip güçlenerek avantajlı konuma gelmesine karşın Maruniler ve diğer Hıristiyan gruplar farklı liderler etrafında toplanmak suretiyle ayrışarak güç kaybetmişlerdir. Sünnilerin Mustakbel Hareketi etrafında bloklaşması karşısında sadece Hıristiyanlar değil, Hizbullah sayesinde toplum içinde güçlenen ancak bürokraside yer bulamayan Şiiiler de huzursuz olmuş, böylece Lübnan'da giderek artan bir Sünni-Şii gerilimi başlamıştır⁵⁴².

Lübnan'daki sekteryan sistemin en önemli aksaklıklarından ikincisi ise, bu sistemin gereksinimlerinden biri olan, genel konularda koalisyon ve konsensüs ilkesinin tam olarak işletilememesidir. Lübnan'daki büyük dini grupların yönetimde ve ülke ile ilgili temel düzenlemelerde söz sahibi olmalarına ve toplumun ileri gelen aileleri aracılığıyla görüşlerini dile getirebilmelerine karşın, ülkedeki küçük gruplar sistem dışına itilmiştir. Örneğin 1943'te bağımsız Lübnan Devleti'nin kurulması için Maruni Huri ve Sünni Sulh arasında ittifak yapılmıştır. Ancak bu koalisyon, küçük grupların dahil olmadığı bir koalisyon olarak kalmıştır. Ayrıca, Lübnan'ın toplumsal yapısında aşiret, aile, kan bağı gibi aidiyetlerin çok önemli bir konumda olması, siyasal sistemin şekillendirilmesinde yüzyıllardır köklü ve varlıklı ailelerin rol oynamasına neden olmuştur⁵⁴³.

Ülkedeki dini paylaşıcılığın özelliklerinden bir diğeri olan, dini gruplar arasında toplum genelini ilgilendirecek konularda ortak vetonun sağlanması ilkesi konusunda, sistem yine küçük grupların aleyhine işlemektedir. Bu bağlamda, Lübnan'da az nüfusa sahip dini grupların görüşlerini yönetime yeterince yansıtamaması ve ülke ile ilgili düzenlemelerde veto hakkını kullanamaması sistem

---

⁵⁴² Ayhan, s. 47.

⁵⁴³ Nicolaysen, s. 60-61.

içinde rahatsızlıklara ve istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Nasturiler, Keldaniler, Kiptiler ya da İsmaililer gibi az nüfuslu dini gruplar sadece veto hakkını kullanamamakla kalmayıp, kendilerini mecliste temsil edecek ayrı sandalyelere de sahip değillerdir. Öte yandan, Lijphart'ın eş toplumsalcılık teorisine göre ülkedeki dini gruplara otonomi verilmesi gerekliliği ilkesi, Lübnan'daki sekteryanizm sisteminin işletilebilen tek özelliği niteliğindedir. Bu ilke doğrultusunda kilise, dini kurumlar, okullar ve toplumun genel sosyal kontrol mekanizması halen Lübnan'daki dini grupların elindedir. Bugün Lübnan'da her dini grup kendi eğitim müfredatını uygulamakta ve her mezhep üyesi kendi dini grubuna ait medeni kanunla işlem görmektedir.

4- LÜBNAN'DA DİNİ PAYLAŞIM SİSTEMİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Günümüzde Lübnan'daki dini paylaşım sistemi, siyasal ve toplumsal alana ait her türlü konuda geçerliliğini korumaya ve ülkeyi bu alanlarda etkilemeye devam etmektedir. Siyaset alanında sistem; parlamento dağılımı, kabinedeki görev paylaşımı ve kamu görevlerinin dağıtılmasının yanı sıra pek çok kurumda uygulanmaktadır. Bu bağlamda sistem, ülke siyasetinin temelde dini grupların çıkarları ve iktidar mücadeleleri doğrultusunda yönlendirilmesi suretiyle ülkenin bütünlüğünü ve istikrarını engellemektedir. Toplumsal alanda ise sekteryanizm, Lübnan toplumunun günlük hayatının her alanında karşısına çıkarak ülke vatandaşlarının kendilerini dini gruplarıyla kimliklendirmeleri suretiyle toplum içinde ayrışmayı ve ötekileştirmeyi güçlendiren etkiler yaratmaktadır.

Sekteryanizmin siyaset alanında ÷lkeye etkisi, L÷bnan'daki siyasi parti sisteminin özellikleri nedeniyle dış aktörlerin politikalarının L÷bnan'ın iç siyasetini kolayca etkilemesi ve bu suretle ÷lke istikrarını engellemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. 1943'ten bu yana parlamentodaki sandalye sayısı dini gruplara göre kategorilenen ÷lkede, siyasi partilerin diğer liberal demokrasilerde olduğu gibi sağ ya da sol kanat veya muhafazakar ya da sosyal demokrat gibi kategorize edilememesi sorunu, mevcut sekteryan yapının her bir dini gruptaki elitlerin çıkarlarının esas alındığı bir yapı haline gelmesine neden olmuştur. L÷bnan'daki pek çok siyasi parti, ideolojik olarak ya da uygulamada tek bir dini grupla kimliklendirilebilmektedir. Seküler partiler henüz ulusal bir rol oynama konusunda yetkinleşmemiştir. Bu sebeple L÷bnan'da siyasi anlamda sekteryan kimlik, siyasi ideolojiden önce gelmektedir. Bu bağlamda, L÷bnan'da gün geçtikçe gelişen liberal demokrasi, Batı modernizmi, seküler toplum ve seküler siyaset anlayışına rağmen geleneksel bağlılıklar güçlü şekilde devam etmektedir. Hem siyaseti yönlendiren elit sınıfın hem de dini toplum liderlerinin kendi toplumları üzerindeki etkilerini koruma çabaları, sekteryan sistemin değişmesi ve L÷bnan'ın ulusal bir devlet olmasına engel teşkil etmektedir.

L÷bnan'ın hassas dengeler üzerine kurulu yapısı ve ÷lkede ulus bilincine dayalı vatandaşlık kimliğinin zayıf olması, bölge aktörlerinin L÷bnan üzerindeki etkisini de artırmaktadır. L÷bnanlı Hıristiyanlar üzerinde yüzyıllar öncesine uzanan Batı korumacılığının Hıristiyan nüfusa sağladığı avantajlar, L÷bnanlı Müslümanları Arap milliyetçiliğine, dolayısıyla Mısır ve Suudi Arabistan gibi bölgedeki büyük

Arap devletlerine yakınlaştırmıştır⁵⁴⁴. 1980'lerde Lübnanlı Şiiilerin İran devriminin etkisi altına girerek mobilize olmaları bu toplumu belli oranda İran'ın güdümüne sokmuştur. Bu bağlamda Lübnan halkı dört grupta kategorize edilirse, Şii İslamcı ideoloji altında İran'a bağımlı Şiiiler, bölge ülkeleri yanlısı Suriye milliyetçisi Grek Ortodoks ve Grek Katolikler, Batı yanlısı ve Fransa, İtalya, ABD ve Kanada'ya bağımlı Maruniler ve Katolikler ve son olarak Suudi Arabistan ve Mısır etkisindeki Arap milliyetçisi Sünni ve Dürzi gruplar şeklinde bir tablo elde edilebilir. 2005'te eski başbakanlardan Refik Hariri'nin suikastı sonrasında Suriye yanlısı ve karşıtı olmak üzere ikiye bölünen halkın yanı sıra, parlamentoda da 2005 ve 2009 seçimleri sonrasında bu yönde kutuplaşma oluşmuştur⁵⁴⁵.

Lübnan'daki sekteryan sistemin toplum alanındaki etkisi, sistemin toplumu dini gruplara göre ayrıştırması nedeniyle ülke vatandaşlarının ortak bir zeminde bir araya gelememesi ve dini gruplar arasındaki siyasal mücadelelerin topluma yansiyarak farklı dini gruba mensup bireylerin birbirini ötekileştirmesi şeklinde tezahür etmektedir. Bu bağlamda, Lübnan'da mezhepsel farklılıkların devlet eliyle kurumsallaşması, dini gruplar arasındaki ayrımı güçlendirmiştir. Bu durum, aynı zamanda bireylerin devlete ya da ulusa değil de, dini gruplara olan sadakatini ve bağlılığını güçlendirmiştir. Dini kurumlara duyulan bu bağlılık, sekteryan sistemin dini kurumlara tanıdığı geniş yetkiler sonucu güçlenmiştir. Nitekim bu kurumlar bireylerin günlük hayatındaki eğitim, evlilik, boşanma, miras gibi pek çok alana doğrudan müdahale etmektedir. Dolaylı olarak ise, sosyoekonomik durum, meslek seçimi, yerleşim alanı gibi pek çok konuda mezheplerin etkisi açıkça kendini

---

⁵⁴⁴ Suad Joseph, *Gender and Citizenship in the Middle East*, Syracuse University Press, New York 2000, s. 112.

⁵⁴⁵ Nicolaysen, s. 47-48.

hissettirmektedir. Ülkenin geleneksel olarak dini paylaşım sistemi doğrultusunda şekillenen yönetim biçimi, iç savaş sonrasında yaygınlaşan modern laik devlet talepleriyle karşı karşıya kalmıştır⁵⁴⁶. Bu durumda dini liderler, kendi toplumları üzerinde sekteryan sistem sayesinde sahip oldukları direk etkilerini kaybetmek istemezken, dini grupların elitleri de aynı şekilde mevcut düzendeki siyasal ve sosyal güçlerini korumak için dini paylaşım sisteminin değişmesine karşı çıkmaktadırlar. Lübnan'ın karşı karşıya kaldığı bu ikilem; İsrail, Suriye, İran ve ABD başta olmak üzere bölge aktörleri tarafından kullanılmaktadır. Ancak, gerek mevcut sistemin neden olduğu aksaklıklar, gerekse siyasal düzlemdeki bağların birey-dini topluluk temelli değil de vatandaş-devlet ilişkisi doğrultusunda olması gerektiğini savunan Lübnanlı kanaat önderlerinin görüşleri sonucunda toplumda dini paylaşım sisteminin değiştirilmesine yönelik talepler her geçen gün artmaktadır⁵⁴⁷.

Lübnan'daki sekteryan sistemin yol açtığı huzursuzluk sonucu oluşan sistem karşıtı tepkiler, toplumda sisteme yönelik farklı bakış açıları ve konuya ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Lübnan toplumunun mevcut sisteme bakışı ele alındığında, toplumun sistem yanlısı ve karşıtı olmak üzere iki gruba ayrıldığı gözlenmektedir. Sistem yanlısı ve karşıtı gruplar da kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Öncelikle sistem yanlılarından ilk grubun temsilcilerini, mevcut sistemden beslenen elit sınıf oluşturmaktadır. XIX. yüzyılda Batı dünyasının Ortadoğu'daki siyasal ve ekonomik yayılcılığı başladığında ülkelerindeki ulusal fikirleri desteklemekte çıkarı olan yerel burjuva, sekteryanizmin sağladığı kendi

---

⁵⁴⁶ 2005 sonrası dini paylaşım sistemi karşıtı yaygınlaşan görüşler ve sokak gösterileri haberleri için Bkz. "End of Confessionalism in Lebanon", Gulf News, 28.04.2010; "Thousands to Join Laique Pride March in The Name of Secularism", Daily Star Lebanon, 28.04.2010; "Yes to Secularism, Yes to Lebanon", Daily Star, 28.04.2010; "Berri Upbeat After Talks With Sfeir on Abolishing Political Sectarianism", Daily Star, 24.04.2010.

⁵⁴⁷ Imad Harb, "Lebanon's Confessionalism", <http://www.usip.org/resources/lebanons-confessionalism-problems-and-prospects>, 06.05.2010.

toplumlarını etkileme ve yönlendirme imkanından yararlanmak için dini paylaşım sisteminin Lübnan içinde kurumsallaşmasını desteklemiştir. Bu doğrultuda Lübnan'daki dini paylaşım sistemini, elitlerin sosyoekonomik çıkarlarını, siyasal iktidarlarını ve kendi toplumları üzerindeki etki alanlarını kaybetmemek için başvurdukları bir yol haline gelmiştir⁵⁴⁸. Ülkedeki sistem yanlısı bu elit sınıf, Lübnan'ın siyasi bölünmüşlüğünden fayda sağlayan dış aktörler tarafından da desteklenmektedir. Nitekim, dini paylaşım sisteminin yol açtığı Lübnan'ın parçalı ve zayıf yapısı, dış aktörlerin bu ülke üzerindeki etki alanını güçlendirmek için önem taşımaktadır. Dini paylaşım sistemi yanlısı ikinci grup ise sistemin bugünkü şeklinden rahatsız olan ve ancak sistemdeki adaletsizliklerinin giderilerek reforme edilmesi suretiyle sekteryan yapının ülke istikrarını sağlayacağını savunanlardan oluşmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu grup, mevcut sistemin adaletsizliklerinin kaldırılmasını, Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki iletişimin artırılmasını ve dinlerin bir arada yaşama kültürünün hatırlatılmasını bu yolda atılacak adımlar olarak göstermektedir. Öte yandan, dini paylaşım sisteminin ortadan kaldırılması gerektiğini savunanlar arasında ilk grup, bu sistemin siyaset alanından lağvedilmesini ancak, medeni hukuk ve dini kurumların eğitim sistemini belirlemesi gibi toplumsal hayata ait konularda sekteryanizmin devam etmesi gerektiğini savunmaktadır. Sistem karşıtı diğer grup ise mevcut sistemin hem siyaset arenasından hem de toplum düzleminden kaldırılması gerektiğini ve Lübnan'ın her alanda sekülerleşmesi gerektiğini savunmaktadır⁵⁴⁹.

---

⁵⁴⁸ Firro, *Inventing Lebanon*, s. 49; Zamir, *Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926-1939*, I.B.Tauris, New York 2000, s. 32.

⁵⁴⁹ Reinkowski- Saadeh, s. 138-139.

Toplumsal düzlemde yaşanan sistem temelli tartışmalarda önemli etkilere sahip olan dini grup liderlerinin ve mezheplerin ileri gelenlerinin dini paylaşımcılık hakkındaki görüşlerine bakıldığında, hemen hepsinin bu sistemin sosyal alanda, özellikle medeni hukuk ve eğitim alanında devam etmesi gerektiğini savundukları görülmektedir. Bu liderlerin kendi cemaatleri içinde doğrudan yaptırım gücüne sahip olmaları ve aile hukuku ile eğitim konularında devletin değil de kendilerinin söz haklarının olması, dini paylaşım sisteminin devamı için ısrarcı olmalarındaki en büyük sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Sünni liderler, dini paylaşım sisteminin kaldırılmasına ve bunun yerine seküler bir sistemin getirilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Sünnilerin özel hukukunun dini kurumların yetki alanında olması gerektiğini savunan bu görüşün liderliğini radikal bir hareket olan “İslami Cemaat ve Tevhit Hareketi” yapmaktadır⁵⁵⁰. Bir başka Müslüman grup olan Şiiler ise, Hizbullah gibi karşıt görüşleri savunan gruplarına rağmen seçim yasası, bürokrasi, vergi gibi devlet tarafından düzenlenen konularda sekülerleşmeye sıcak bakmakta, ancak evlenme, boşanma, miras gibi kişi ve aile hukuku konularında mevcut sekteryen sistemin devam etmesi gerektiği ve bu alanların dini kurumlara bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan Maruniler, Hıristiyan gruplar arasında mevcut sistemin lağvedilmesine en fazla karşı çıkan dini gruptur. Patrik Nasrallah Butros Sfeir, 1998’de bu konudaki duruşunu açıkça ortaya koymuştur. İç savaş boyunca yaşanan yoğun iç göçler nedeniyle azalan Maruni nüfusu, Lübnan’da nüfus çoğunluğunun Müslümanlara geçmesini sağlamıştır. Bu sebeple Maruni elitler ve dini liderler seküler, temsil kotaları olmayan, çoğunluğa dayalı bir sistemi, Müslümanların siyasi üstünlüğüne yol açacağı gerekçesiyle reddetmektedirler. Grek

---

⁵⁵⁰ Reinkowski- Saadeh, s. 145-146.

Ortodokslar ise, Sünni ve Marunilerin tam aksine, seküler bir Lübnan'ı savunmaktadır. Nitekim 1998 yılında konu ile ilgili açıklama yapan Piskopos George Khodr, dini paylaşım sisteminin ülkeyi ileri taşıyamayacağını, bu sebeple sistemin değişmesi gerektiğini belirtmiştir⁵⁵¹.

Günümüzde, Lübnan'ın istikrarsızlığından mevcut sistemi sorumlu tutan siyasetçiler ve araştırmacılar, sistemin geleceğine yönelik çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Bu bağlamda, mevcut iç çatışmaları önleyemeyen sekteryan sistemin geleceği ile ilgili tartışmalar siyasetçilerden kanaat önderlerine, vatandaşlardan dini grupların liderlerine kadar çok geniş bir alanda devam etmektedir. Ancak, Lübnan'daki dini paylaşım sisteminin siyasal ve toplumsal platformdan kolayca atılamayacağı belirgin bir şekilde görülmektedir. Taif Anlaşmasında yer alan “Sekteryan sistemin ortadan kaldırılması ulusal bir amaçtır” ibaresi pek çok Lübnanlının kabul ettiği düşünceyi dile getirmiş olsa da, anlaşma ile sekteryanizm yok edilememiş, ancak etkisinin azaltılması yönünde reformlar önerilmiştir⁵⁵². Öte yandan, Taif Anlaşması'nda önerilen reformların uygulanma girişimleri bile sonuçsuz kalmıştır. Nitekim, 1990'lardan itibaren çeşitli hükümetlerin uygulamaya çalıştığı; orduya dini grup aidiyetine göre değil de bireysel yeterliliğe göre atama yapılması, eğitim sisteminde Lübnanlılara ulus bilinci yerleştirmek için düzenlemeler yapılması, kimlik kartlarından din ibaresinin kaldırılması gibi değişiklikler aracılığıyla ülkedeki mezhepsel farklılıkların kurumsallaştığı alanların daraltılması girişimleri başarısız olmuştur⁵⁵³. Bu başarısız reform girişimlerine rağmen, Lübnan toplumunun ve kanaat önderlerinin büyük bölümü tarafından ülkedeki istikrarsızlığın

---

⁵⁵¹ Reinkowski-Saadeh, s. 148.

⁵⁵² Samir Makdisi-Marcus Marktanner, “Trapped By Consociationalism: The Case of Lebanon”, <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume11/PDFS/Paper-by-Makdisi&Marktanner.pdf>, 01.11.2010.

⁵⁵³ Reinkowski- Saadeh, s. 138.

en önemli nedeni olarak gösterilen mevcut sekteryan sistemin kaldırılması durumunda uygulanabilecek olası sistemler halen tartışılmaktadır. Bu bağlamda sunulan çözüm önerileri; mevcut sistemin reforme edilmesiyle oluşturulacak yeni bir dini paylaşımcılık sistemi, federasyon ve sekülerizm olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır⁵⁵⁴.

Dini paylaşımcılık sisteminin ülke istikrarını bozan etkisini kaldırabilmek için getirilen çözüm önerilerinden ilki, mevcut sistemin reforme edilerek hiçbir grubu dışarıda bırakmayan adaletli bir yapının kurulmasıdır. Bu öneriye göre, öncelikle sistemdeki güç paylaşım modelinin adil bir yapıya kavuşturulması ön görülmektedir. Bu doğrultuda adli ve idari yapıda, medeni hukuk alanında ve seçim sisteminde yapılacak reformlarla Lübnan toplumundaki ve siyasal yapısındaki sistem karşıtı tepkiler bertaraf edilerek ülkenin istikrara kavuşturulması hedeflenmektedir⁵⁵⁵. Ayrıca, az sayıda nüfusa sahip dini grupların yönetime ilişkin söz haklarının sağlanması ve bu grupların çoğunluğu oluşturan ve önemli mevkileri elinde bulunduran dini gruplar karşısında geri plana itilmesinin önlenmesi de planlanan reformlar arasındadır. Ancak yapılacak reformlar üzerinde tüm dini grupların uzlaşmasını kolay değildir. Özellikle seçim sistemi ile ilgili düzenlemelerde, dini grupların yönetimde nüfuslarıyla orantılı söz sahibi olmaları için 1932'den bu yana yapılmayan nüfus sayımının tekrarlanması gerekmektedir. Bu durum, Şiiilerin sayısal üstünlüğü hesaba katıldığında Maruniler ve Sünnilerin sahip olduğu ayrıcalıkların

---

⁵⁵⁴ Sara G. Barclay, "Consociationalism in Lebanon", *College Undergraduate Research Electronic Journal University of Pennsylvania*, Mart 2007, s. 57. (17.10. 2010).

⁵⁵⁵ Hassan Krayem, "Overcoming Sectarianism in Lebanon: Recommendations for a Stronger State", <http://www.scribd.com/doc/16110636/Overcoming-Sectarianism-in-Lebanon-Recommendations-for-a-Stronger-State>, 19.10.2010; Barclay, s. 61-62.

sona ermesi ve bu dini gruplar arasındaki çatışmaların şiddetlenmesi anlamına gelmektedir.

Lübnan'daki dini paylaşıcılık sisteminin yerini alabilecek yapıya ilişkin çözüm önerilerinden bir diğeri de federasyon sistemidir. Bu sistem ülkedeki dini grupların federe devletlere bölündüğü bir yapıyı öngörmektedir. Ancak dini toplumlara bölünmüş federatif bir yapının Lübnan'a uygulanabilirliği birçok açıdan mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda, öncelikle Taif Anlaşması'nda Lübnan'ın bütünlüğüne aykırı olan federasyon sisteminin reddedildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca federasyon önerisi, Lübnan'a uygulanabilirliği açısından da sorun teşkil etmektedir. Nitekim, ülkede her dini grubun yoğun olarak yaşadığı belirli bölgeler bulunsa da (güneyde ve Bekaa'da Şiiiler, sahil şeridinde Sünniler, Dağlık Lübnan'da Maruniler gibi) dini grupların uzun yıllardır bir arada yaşadığı Beyrut gibi kozmopolit bölgeler göz önüne alındığında bu ayrımın net olmadığı ortadadır. Üstelik ülkenin federe devletlere bölünmesini Maruni Lübnan Güçleri dışında hiçbir grup kabul etmemektedir. Bu sebeple Lübnan için federasyon, ülkeyi istikrara kavuşturacak bir çözüm olarak görülmemektedir⁵⁵⁶.

Lübnan'daki mevcut dini paylaşım sistemi yerine uygulanabilecek bir diğeri çözüm önerisi de, yönetimin sekülerleşmesidir. Ülkedeki pek çok kanaat önderi ve aydınının yanı sıra bazı siyasetçiler de Lübnan'daki dini paylaşıcılığın sona erdirilerek toplumun seküler bir ulus devleti etrafında birleştirilmesini talep etmektedir. Özellikle günlük hayatta mezhepsel ayrımların kalkması, tüm dini gruplara tek bir medeni kanunun uygulanması gibi talepler son dönemde Lübnanlılar

---

⁵⁵⁶ Phillip Smyth, "Lebanese Federalism and Decentralization: Its Proponents and Discontents", <http://mepei.com/in-focus/348-lebanese-federalism-and-decentralization> , 19.10.2010.

tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Aynı şekilde, kotaların olmadığı siyasi ve yönetsel bir yapının varlığı sonucu oluşacak güçlü ve demokratik bir hükümet özellikle genç nesil Lübnanlıların talepleri arasındadır⁵⁵⁷. Ancak mevcut sistemde dini gruplara tanınan otonominin büyük önem taşıması ve dini liderlerin toplumları üzerinde sahip oldukları geniş yetkileri kaybetmek istememesi sekülerleşme için büyük bir engel teşkil etmektedir. Buna ek olarak, ülkede ideolojik temelli siyasi partiler oluşmadan uygulanacak siyasi düzlemde bir sekülerleşmenin bugün sayıca üstün konumda olan Şiileri iktidara taşıyacağı gerçeği, kısa vadede başvurulacak bir seküler modelin Maruniler başta olmak üzere tüm dini grupları endişelendirmesine neden olmaktadır⁵⁵⁸.

Yukarıda bahsedilen çözüm önerilerine karşın, Lübnan'daki sekeryan yapının kısa vadede ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir. Bunda, ülkede uzun bir geçmişe sahip sekeryan sistemin, hem siyasi hem de toplumsal alandaki tüm pratiklerle iç içe geçmiş durumda olmasının yanında, mevcut sekeryan sistemden fayda sağlayan güçlü grupların bulunması ve sistemin değiştirilmesi durumunda yerine geçecek yapı üzerinde anlaşma sağlanamaması etkilidir. Bu nedenle dini kimliklerin politize edilmesi ve birbiriyle çatıştırılması suretiyle Lübnan'a özgü bir karakter kazanan dini paylaşımcılık sistemi, içinde barındırdığı adaletsizlikler nedeniyle dini gruplar arasındaki tansiyonu yükseltmeye devam etmektedir. Bu durum, hem ülke içindeki istikrarın sağlanmasını engellemekte, hem de dış aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda Lübnan'a müdahale etmesini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, ülke istikrarının sağlanabilmesi ve mevcut

---

⁵⁵⁷ Elias Muhanna, "Lebanon's Confused Secularism", 23 Nisan 2010, Guardian Gazetesi.

⁵⁵⁸ Samir Makdisi-Marcus Marktanner, "Trapped By Consociationalism: The Case of Lebanon", <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume11/PDFS/Paper-by-Makdisi&Marktanner.pdf>, 01.11.2010.

atışmaların azaltılabilmesi için dini paylaşımcılık sisteminin adaletsizliklerinin düzeltilmesi, dini gruplar arasında iletişimin artırılması ve bu grupların yüzyıllardır sahip oldukları birlikte yaşama kültürlerinin hatırlatılması gerekmektedir.

SONUÇ

Lübnan, sahip olduğu küçük coğrafya içerisinde barındırdığı çok sayıda dini ve etnik grupla dünya üzerinde eşine az rastlanır bir yapı sergilemektedir. Bu ülke, dinsel açıdan oldukça farklı yapısı ve siyasi-sosyal özellikleriyle gerek Ortadoğu'nun gerekse Doğu- Batı ilişkilerinin bir minyatürü olarak kabul edilebilir. Lübnan'da bugün, resmi olarak tanınmış 18 dini grup yer almaktadır. Bu grupların şekillenmesinde her bir grubun kendi iç dinamiklerinin etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte, dış müdahalelere her yönden açık bir yapı sergileyen ülkede dini grupların şekillenmesinde dolaylı ya da doğrudan yapılan dış müdahalelerin de belirgin bir rolü olmuştur. Bir diğer deyişle, Lübnan'daki dini grupların şekillenmesinde hem ülkedeki tarihsel ve sosyal iç dinamiklerin etkisi, hem de ülkenin maruz kaldığı dış faktörler etkili olmuştur. Söz konusu faktörler, birbirinden kolay ayrıştırılabilir nitelikte olmayıp, tam aksine birbirini besleyen ve dönüştüren nitelikte seyretmiştir. Bu çerçevede, Lübnan'ın sahip olduğu coğrafi ve stratejik konumunun yanı sıra, ülkenin aşiretlere bölünmüş tarıma dayalı geleneksel sosyal yapısı, dış faktörlerin iç dinamikleri kolay etkilediği kırılgan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan bu kırılgan yapının dış faktörlerle kolay dönüştürülebilir durumda olması, dış müdahalelerin ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyokültürel iç dinamikleri üzerinde önemli etkiler doğurabilmesine yol açmıştır.

Lübnan'daki dini grupların şekillenmesinde ülkenin sahip olduğu coğrafi özellikler önemli rol oynamıştır. Nitekim, yüzyıllar boyunca ortodoks dini grupların baskısından kaçan heterodoks gruplar, ülkenin temel coğrafi özelliği olan Dağlık Lübnan bölgesine sığınmış ve bu şekilde kendi kimliklerini koruyabilmiştir. Ayrıca

Lübnan'ın yer aldığı Doğu Akdeniz bölgesinin stratejik önemi, ülkeyi dış müdahalelerin hedefi haline getirmiştir. Lübnan'ın özel konumu dışında, bölgedeki tarihi süreçte yaşanan bazı kırılma noktaları da dini grupların katı dini ve siyasi kimlik oluşturmalarında ve birbirlerini ötekileştirmelerinde rol oynamıştır. Bu süreçte bölgede bir dine aidiyet, bazen kimlik ve kültürel yapının korunması için tepkisel olarak gerçekleşmiş, bazen de bölgedeki mevcut siyasi yapıyla uyumun getirdiği avantajları yakalamak için tercih edilmiştir.

Lübnan toplumunu dönüştüren tarihi kırılma noktalarına bakıldığında özellikle İslam fetihleri, Haçlı seferleri ve misyoner faaliyetleri sonucunda dinsel dokuda belirgin bir çeşitlilik olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Lübnan'daki çok sayıda dini grubun şekillenmesinde etkili olan dış faktörlerden biri olan ve VII. yüzyılda tamamlanan Müslüman Arap fetihleri sonrasında ülke İslam'la tanışmış, zaman içinde ortaya çıkan farklı İslam mezhepleri bölge halkı üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde Lübnan'da egemen olan yönetim, gayrimüslim grupların din özgürlüğünü temin etmiş ve bölgede dinsel çatışma yaşanmamıştır.

Lübnan'daki Müslüman yönetim XII. yüzyılda gerçekleşen Haçlı Seferleri'ne dek devam etmiş, Haçlıların bölgede kurduğu krallık döneminde ise bazı Hıristiyan grupların yönetime dahil edildiği bir süreç yaşanmıştır. Haçlıların Lübnan'da egemen olduğu dönemde yaşanan en önemli gelişme, bölge Hıristiyanlarının Batı Hıristiyanlığı ile tanışması olmuştur. Özellikle, bu dönemden itibaren bölgeye gönderilen Katolik misyonerler, bölgede bulunan Hıristiyanları inanç ve ibadet anlayışı açısından önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çerçevede, Katolik misyonerlerin çalışmaları sonucunda Doğu Hıristiyanlarının Batı Katolik Kilisesi'ne bağlılığıyla uniat kiliseler ortaya çıkmış ve böylece Lübnan'ın Doğu medeniyeti ile Batı

medeniyeti arasında konumlanmasının temelleri atılmıştır. Ülkedeki Hıristiyanlar arasında mezhepsel bir kırılmaya yol açan Katolik misyonerler, bu gruplar arasında kültürel bir değişime de neden olmuştur. Bu bağlamda bölge Hıristiyanları, misyonerlerin eğitim kurumları aracılığı ile Batı kültürünü tanıyarak bu kültüre yakınlaşmış, kültürel ve sosyal yapı itibarıyla Lübnan'daki Müslüman gruplarla olan farklılıkları derinleşmiştir.

Lübnan'da XIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden Haçlı egemenliğinin ardından başlayan Memlük idaresi döneminde bölge Müslümanları arasında Sünnilik ön plana çıkmış, heterodoks Müslüman gruplar takibata alınmıştır. Buna ek olarak, Haçlılarla işbirliği yapan Hıristiyan gruplar da denetim altında tutulmuş, bu grupların Roma ile bağlantıları engellenmeye çalışılmıştır. Ancak Katolik Kilisesi'nin bölgede görevlendirdiği misyonerler aracılığı ile buradaki Hıristiyanların Roma ile bağlantısı devam etmiştir. Memlüklerin egemenliğindeki Lübnan bölgesi sosyal ve siyasi açıdan ise, aşiret bağlarının güçlü olduğu ve yerel yönetimin toprak sahibi güçlü aşiretlerin elinde olduğu bir dönem olmuştur.

Lübnan'da iki yüz yıl devam eden Memlük hakimiyeti, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi 1517'de ele geçirmesiyle sona ermiştir. Bu dönemden itibaren başlayan Osmanlı idaresinde ülke önce Dürzi, daha sonra Maruni emirler tarafından idare edilen Dağlık Lübnan Emirliği tarafından yönetilmiş, bu yerel idareciler vergi ve savunma konularında Osmanlı Devleti'ne büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Osmanlı yönetimi, Lübnan'daki sosyal dengeye önemli bir müdahalede bulunmamış ve Lübnan'daki kırsal ekonomiye dayalı ve aşiretlerin birbiriyle mücadele ettiği sosyal ve siyasal yapı büyük oranda Memlükler döneminde olduğu gibi devam etmiştir. Bu açıdan dönemin coğrafyasında farklı topluluklar arasındaki mücadeleler, dini nitelikli

değil, toprak sahibi aşiretlerin kendi aralarında sürdürdükleri siyasi ve ekonomik mücadeleler olarak gerçekleşmiştir.

Lübnan'da dört yüz yıl devam eden Osmanlı hakimiyetinin son yüzyılı, merkezi yönetimin güç kaybetmesi nedeniyle Batı müdahalelerine şahit olmuş ve bu müdahaleler dinsel, sosyokültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda ülke profilinin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Bu çerçevede, özellikle XIX. yüzyılda Protestan misyonerlerin ülkedeki etkileri kayda değerdir. Nitekim, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Lübnan'da egemen olan Mısırlı Mehmet Ali Paşa döneminde güç kazanan Protestan misyonerler, bölge Hıristiyanlarını eğitim faaliyetleri aracılığıyla dönüştürmeye başlamıştır. Bu misyonerlerin faaliyetleri sonucunda bölge Batı modernizmi ile tanışmış, milliyetçi ve ayrılıkçı fikirler Lübnan'da hızla yayılmaya başlamıştır. Misyonerlerin bölgede açtıkları Avrupa tarzı eğitim kurumlarında ulusçuluk, eşitlik gibi Fransız İhtilali'nin doğurduğu Batı ideolojilerini yaymaları ve getirdikleri Arapça karakterli matbaa ile destekledikleri Arap dili, tarihi ve kültürü çalışmaları sonucunda Osmanlı Devleti'nden ayrı bir Arap ulusu doğmaya başlamıştır. Ancak bu durum, dini aidiyetlerin bir kenara bırakıldığı seküler bir ulus kimliği inşa edememiştir. Bunun yerine Protestan misyonerler, çok kültürlü ve çok dinli Lübnan'da Hıristiyan grupların kayırıldığı ve farklı Batı güçlerine bağımlı hale getirildiği bir yapının oluşumuna ön ayak olmuşlardır. Nitekim Protestan misyonerlerinin Lübnan'da faaliyete başlamalarının hemen ardından ülke Batılı güçlerin etkisine açık hale getirilmiş ve bu güçler bölgede önce dolaylı, daha sonra doğrudan etkin hale gelmiştir.

Protestan misyonerlerin hemen ardından, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkede etkin hale gelen Batılı güçler, Lübnan toplumunun ayrışmasında ve

toplum içinde öteki algısının belirginleşmesindeki en büyük etkenlerden biri olmuştur. Suriye ve Lübnan'daki ticari, dini ve siyasi çıkarları 1830'ların sonlarında büyük ölçüde şekillenen Avrupalı güçler, bölgeye gönderdikleri misyonerler aracılığıyla bir yandan bölge halkı arasında taraftar toplamaya çalışırken, diğer yandan ülkenin her yanında oluşturdukları eğitim ağıyla Lübnan toplumunu dönüştürmeye çalışmışlardır. Bu dönemde bölgedeki Hıristiyan gruplar kayırlmış, diğer yandan ülke Protestan misyonerlerinin ve Batılı güçlerin etkisine açık hale getirilmiştir. Bu güçler, Avrupalı ticari ve diplomatik temsilciliklerin desteğiyle misyonerlerin bölge Hıristiyanlarına batı menşeli fikirler empoze etmelerinin yanı sıra, bölgedeki Hıristiyan grupları kayıran bir ekonomik sistem de inşa etmişlerdir. Bu sistemde geri planda kalan ve hızla yoksullaşan Müslüman gruplar, ülkedeki bu gelişmelere tepkili hale gelmiştir. Bu doğrultuda Lübnan'ın hızla değişen sosyoekonomik yapısı, bölgedeki dinler arası ilişkileri kötüleştirerek mezhepsel ayrımı derinleştirmiş ve bu durum, ülkeyi mezhep temelli iç savaşlarla tanıştırmıştır.

Misyonerler aracılığı ile ülkede saygınlık kazanan Batılı güçler, bölgedeki Hıristiyan grupları ve Dürzileri himayeleri altına alarak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren bölgeye doğrudan müdahale etmiş ve ülke üzerindeki siyasi ve stratejik çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, ülkedeki çok dinli yapıyı bir araç olarak kullanan Batılı güçler, himayelerine aldıkları dini grupları dönüştürerek ve diğerlerine karşı kışkırtarak mezhepsel aidiyeti bir farklılaştırma ve ötekileştirme metodu olarak benimsemiştir. Böylece Lübnan'daki Batı müdahaleleri, bölgenin çok dinli yapısındaki iç faktörleri ve hassas dengeleri göz ardı etmek suretiyle kendi çıkarları için bazı dini grupları araç olarak kullanmış, bu da kısa ve uzun vadede iç savaşlara neden olmuştur. Bu bağlamda, Batılı güçlerin Lübnan'a yönelik

müdahaleleri, bu güçlerin çıkar çatışmalarıyla dünyanın diğer bölgelerinde meydana getirdikleri istikrarsızlığa da örnek olarak gösterilebilir.

Lübnan'daki yerel iktidar mücadelelerin dini çatışmalara dönüşmesinde önemli rol oynayan Batılı güçler, özellikle bölgede 1840-1860 arasında şiddetlenen çatışmaları fırsat bilerek Lübnan'a ilk kez doğrudan askeri müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalenin ardından ülkede yüzyıllardır devam eden emirlik dönemi sonlandırılmış ve yerine Lübnan'ın Osmanlı yönetiminden özerk hale getirildiği Mutasarrıflık rejimi kurulmuştur. Bu rejimde yönetim Katolik Hıristiyan bir mutasarrıfa ve dini grup temsilcilerinden oluşan bir idare heyetine devredilmiştir. Böylece Lübnan'da dini grupların sahip olduğu dinsel ve mezhepsel kimlik, resmi olarak siyasi bir kimlik halini almaya başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden Mutasarrıflık rejimi, Fransa'nın Lübnan'da bir manda rejimi kurmasıyla sona ermiştir. Fransa kontrolünde 1920'de kurulan Büyük Lübnan Devleti, 1840'lardan itibaren ülkenin ayrıcalıklı kesimini oluşturan Maruniler özelinde Hıristiyanların lehine şekillenmiştir. Diğer bir deyişle bu dönemde ülkede, XIX. yüzyıldan itibaren siyasi olarak Fransa'nın korumasında yer almış dini grup olan Marunilerin ödüllendirildiği bir yönetim tarzı kurulmuştur. Fransa manda yönetimi altındaki Lübnan'da, Mutasarrıflık rejimi döneminde kurumsallaşmaya başlayan mezhep temelli yönetim şekli anayasa ile pekiştirilmiştir.

Lübnan'da dini ayrımların ön plana çıkarıldığı ve Hıristiyan nüfusun kayırıldığı bir yönetim şeklini esas alan Fransız manda rejimi, 1943'te Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar devam etmiştir. Ancak bağımsızlığın ardından ülkedeki yönetim, hukuk, sosyal yapı, ekonomi gibi temel iç dinamikler, Fransız

mandaterliği dönemine göre pek değişiklik göstermemiş, sadece Maruni Hıristiyanların yanında Sünni elit kesim de ülkede söz sahibi olmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde nüfusu hızla artan Şii gruplar ülkede daha fazla söz sahibi olma taleplerini dillendirmeye başlamış, nüfusu az olan dini gruplar ise ülke yönetiminde etkin olamamıştır.

Lübnan'ın bağımsızlığını kazanmasına karşın ortak bir paydada buluşamayan Hıristiyan ve Müslüman gruplar, bu dönemde ülkenin genel siyaseti konusunda anlaşmazlığa düşmüştür. Bu çerçevede Hıristiyan gruplar yüzü Batı'ya dönük bir Lübnan kurmayı hedeflerken, Müslüman gruplar Arap dünyası ile entegre olmuş bir Lübnan için çalışmıştır. Ülkenin genel politikaları üzerine devam eden çatışmaların yanı sıra, dini gruplar arasında ülke yönetimi konusunda iktidar mücadeleleri de yaşanmıştır. Bu konuda özellikle Müslümanların hızla artan nüfuslarına rağmen ülke yönetiminde yeterince söz sahibi olamamaları, bu grupları mevcut sisteme karşı hale getirmiştir. Aynı şekilde, mezhepler arasında Hıristiyanlar lehine devam eden ekonomik eşitsizlikler ve mezhepçi kimlik anlayışının diğerini ötekileştirmesiyle oluşan husumet ortamı da birbirine düşman grupların silahlanmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 15 yıl süren ve ülke istikrarının tamamen yok olduğu kanlı bir iç savaş yaşanmıştır.

1975-1990 yılları arasında devam eden Lübnan İç Savaşı, uzun süren müzakereler sonrasında tarafların uzlaştırılmalarıyla sonuçlanmıştır. Dış güçlerin müdahalesi ile imzalanan Taif Anlaşması'na göre, ülkedeki Hıristiyan ve Müslüman nüfusun eşit temsil ilkesi benimsenmiş ve Müslüman gruplar lehine bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu düzenlemeler de ülkedeki dini grupların siyasi temsili konusunda tatmin edici yenilikler doğurmamış, siyasetten ekonomiye,

eğitimden sosyal hayata kadar ülkenin her alanında başvuru lan mezhep temelli kimlik anlayışı değişmemiştir.

Taif Anlaşması sonrası oluşturulan yeni idari sistemin Lübnan'da kalıcı barışı sağlayamamasına ek olarak, eski başbakanlardan Refik Hariri'nin 2005 yılında bir suikast sonucu öldürülmesiyle ülke yeni bir istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu dönemde özellikle Taif sonrası ülkede etkin olan Suriye'nin bölgedeki varlığına yönelik gruplaşmalar yaşanmıştır. Bu sebeple günümüzde Lübnan halen siyasetin Suriye yanlısı ve karşıtı olmak üzere gruplaştığı ve bu gruplar arasında çatışmaların yaşandığı istikrarsız bir yapıya sahiptir. Bu çatışma ortamında Maruni ve Sünni liderler, ülkede Hizbullah'ın yükselişiy le güç kazanan ve her geçen gün yönetimde daha fazla söz hakkı talep eden Şiilere karşı ittifak oluşturmuştur. Diğer dini gruplar ise siyasi zeminin oldukça kaygan olduğu ülkede bu iki ana grup altında yer almaktadır.

Lübnan'ın her an iç savaşa açık hassas siyasi dengesi ve istikrarsız yapısının en büyük sebebi olarak, ülkede temelleri Mutasarrıflık rejimine uzanan ve Fransız idaresi altında kurumsallaştırılan dini paylaşımcılık sistemi gösterilmektedir. Dini aidiyetin siyasi bir kimlik haline dönüştüğü bu sistem, ülkenin siyasi ve sosyal hayatını doğrudan etkilemektedir. Medeni hukuktan eğitim sistemine, devletin idari yapısından parlamentodaki temsil sistemine kadar her alanda başvuru lan dini paylaşım sistemi, Lübnan toplumunun ulus bilincine sahip olmasını engellemekte ve dini gruplar arasındaki çatışmayı beslemektedir. Söz konusu sistemin devamına ilişkin ülkede süren tartışmalardan ise henüz bir sonuç alınamamıştır.

Günümüzde, Lübnan'daki hassas siyasi dengeler, mevcut ekonomik eşitsizlikler ve birbiriyle her an çatışmaya hazır dini gruplar ülkeyi istikrarsızlaştırmaya devam etmektedir. Papa Jean Paul'un 1997 yılında Lübnan'ı ziyareti sırasında, "Lübnan bir ülke olmanın ötesinde bir mesajdır" yorumu, her ne kadar ülkede yer alan pek çok dinin bir arada barış içinde yaşamasını ve bu ülkenin medeniyetlerin buluştuğu bir model olarak gösterilmesini amaçlasa da, bugün ülkede yaşananlar bunun tam aksini göstermektedir. Birbirine karşı güvensizlik besleyen dini gruplar, ülkeye hakim olma konusundaki mücadeleleriyle Lübnan'ı bir istikrarsızlık örneği haline getirmektedir. Ancak bu durum, farklı dinlerin ve kültürlerin bir arada yaşamasının mümkün olmadığını gösteren bir medeniyetler çatışması tezini doğrular nitelikte değildir. Nitekim, Lübnan'da yaşanan çatışmaların ve halen devam etmekte olan istikrarsızlığın en önemli nedeni, ülkede dini kurumların siyasi yapılara dönüştüğü bir dini paylaşıcılık sisteminin varlığıdır.

Lübnan'daki istikrarsızlığın temel sebeplerinden bir olarak gösterilen dini paylaşıcılık sisteminde, güçlü bir devlet çatısı altında bir araya gelen vatandaşların yerine dini temelli kimliklerin ön plana çıkması söz konusudur. Böyle bir sistemde, dini grupları bir arada tutacak ve ortak bir çıkar etrafında birlikte hareket edilebilecek bir zemin oluşmamıştır. Başka bir deyişle, sahip olduğu geleneksel cemaatçi toplum yapısı, tarih içinde aşiret kimliğinden mezhep kimliğine dönüşen Lübnan'da, "Lübnanlılık" bilinci yerleşmemiştir. Bu açıdan, geleneksel olarak kabileci ve kırsal sosyal özellikler sergileyen ve dini gruplar arasında siyasi ve ekonomik rekabet içeren bir yapıya sahip olan ülke, hem bölgesel hem de uluslararası çatışmalardan kolay etkilenecek durumdadır. Bu duruma ek olarak, mevcut sekteryan sistemde

siyasi temsil ve sosyoekonomik alanlarda adaletli bir paylaşımın olmaması, ülkeyi istikrarsızlığa mahkum etmekte ve iç barışı engellemeye devam etmektedir.

Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesiştiği, pek çok dinin bir arada yaşadığı ve birbirinden farklı birçok fraksiyonun bulunduğu Lübnan'da istikrarın sağlanması, hem Ortadoğu barışının gerçekleşmesi hem de dünyada giderek artan medeniyetler çatışması tartışmalarının önüne geçilmesi açısından hayati önem teşkil etmektedir. Bu açıdan ülkedeki dini gruplar arasındaki iletişimin artırılması ve bu grupların yüzyıllardır sahip olduğu birlikte yaşama kültürünün hatırlatılması suretiyle güçlü bir Lübnan'ın oluşturulması ve dış güçlerin ülkedeki farklılıkları çatışma yaratmada birer araç olarak kullanmasının önlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, İrfan, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK, Ankara 1989.

AKARLI, Engin Deniz, *The Long Peace Ottoman Lebanon 1861-1920*, I.B.Tauris, New York 1993.

ALBAYRAK, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

AL-SHAWAF, Rayyan, "Pyramid Amid the Cedars", <http://www.annaqed.com/en/content/show.aspx?aid=15056> [02.11.2009].

AMIRI, Rannie, "Lebanon: An End to Sectarian Politics?", <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=16393> [12.05.2010].

ANZERLİOĞLU, Yonca, *Nasturiler*, Tamga Yayıncılık, Ankara 2000.

ASLAN, Kevork, *Armenia and The Armenians: From the Earliest Times Until The Great War (1914)*, MacMillan Co., New York 1920.

ATİYA Aziz S., *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, çev. Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005.

AYDIN, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1991.

AYDINLI, Osman, "Nusayrilik, Dürzilik, Yezidilik", *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, ss. 189-219.

AYHAN, Veysel, "2009 Lübnan Seçimleri: Kazananlar ve Kaybedenler", *Ortadoğu Analiz*, Ankara 2009, C. 1, S. 7-8, ss. 40-52.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

BAILEY, Betty Jane – BAILEY, J. Martin, *Who are the Christians in the Middle East*, Eerdmans Publishing, Michigan 2003.

BANNERMAN, M. Graeme, "Republic of Lebanon", *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, David Long- Bernard Reich (edt.), Westview Press, New York 1986.

_____, "Saudi Arabia", *Lebanon in Crisis Participants and Issues*, Edward Haley- Lewis W. Snider (edt.), Syracuse University Press, New York 1979.

BARCLAY, Sara G., "Consociationalism in Lebanon", *College Undergraduate Research Electronic Journal University of Pennsylvania*, Mart 2007, s. 57. [17.10. 2010].

BARD, Mitchell, "The Jews of Lebanon", <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/anti-semitism/lebjews.html> [23.03.2010].

BAŞÇI, Veysi, "Lübnan Şiileri", <http://www.iramer.org/ssam/print/4.html> [24.11.2009].

BATMAZ, Eftal, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *AÜDTCF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1996, C. 18, S. 29, ss. 39-50.

BİLGE, Yakup, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Zvi-Geyik Yayınları, İstanbul 2001.

BİLGİLİ, Münür, *Doğu Akdeniz Kıyısında (Suriye, Lübnan, İsrail) Yaşanan Göçler ve Devlet Oluşum Süreçlerine Etkileri* (Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

BUNSON, Matthew, *The Catholic Almanac's Guide to the Church*, Our Sunday Visitor Publishing Division, Inc., Huntington 2001.

BUTTERS, Andrew Lee, "Iraq's Christians Flock to Lebanon", <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1606015,00.html> [04.11.2009].

BUZPINAR, Ş. Tufan, “Suriye ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19. Yüzyıl)”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, S. 10, ss. 107-120.

CHAILLOT, Christine, *The Syrian Orthodox Church of Antioch and All the East*, Inter-Orthodox Dialogue, Genova 1998.

CHALABI, Tamara, *The Shi’is of Jabal ‘Amil and the New Lebanon, Community and Nation State, 1918-1943*, Palgrave Macmillan, New York 2006.

CLEVELAND, William L., *A History of the Modern Middle East*, Westview Press, Colorado 2000.

COBBAN, Helena, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson, London 1985.

COLLELO, Thomas, “Lebanon: A Country Study”, *Lebanon: Current Issues and Background*, John C. Rolland (edt.), Nova Science Publishers, New York 2003.

CORM, Georges, *Fragmentation of the Middle East*, Hutchinson Education, London 1988.

_____, “Lebanon: No Civil War This Time”, <http://www.georgescorm.com/personal/download.php?file=9062.pdf> [21.03.2010].

CRAGG Kenneth, *The Arab Christian A History in the Middle East*, Westminster/John Knox Press, Kentucky 1991.

ÇELİK, Mehmet, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınevi, Ankara 1996.

ÇUBUKÇU, Mete, “II. Lübnan Savaşı”, *Radikal Gazetesi*, 30 Temmuz 2006.

DEKMEJIAN, R. Hrair, *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, Syracuse University Press, New York 1995.

DONIGER, Wendy - ELIADE, Mircea, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopedia Britannica Inc., Chicago 2006.

DURŞUN, Davut, *Ortadoğu Neresi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

DVORNIK, Francis, *Konsiller Tarihi İznikten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, TTK, Ankara 1990.

ELIADE, Mircea - CAULIANO, Ioan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

ELLIS, Kail C. (edt.), *Lebanon's Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, University Press of Florida, Florida 2002.

ENTEILS, John Pierre, *Pluralism and Party Transformation in Lebanon: Al-Kataib, 1936-1970*, Brill, Leiden 1974.

ERDEM, Mustafa, "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *A.Ü.İ.F.D*, Ankara 1997, C. XXXVI, ss. 143-178.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, "Hıristiyanlığın Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *A.Ü.İ.F.D*, Ankara 2000, C. XLI, ss. 309-325.

ESPOSITO, John L., *Oxford Dictionary of Islam*, Oxford University Press, New York 2003.

EVERY, Edward, "Asuriler", çev. Sami Kılıç, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2005, C. X, S. 1, ss. 97-106.

FAOUR, Muhammad A. "Religion, Demography, and Politics in Lebanon", *Middle Eastern Studies*, (2007), C. 43, No: 6, Online ISSN: 1743-7881.

FAZLUR RAHMAN, Malik, *İslam*, çev. Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Şa-To, İstanbul 2001.

FIRRO, Kais M., *A History of Druzes*, Brill, Leiden 1992.

_____, *Inventing Lebanon: Nationalism and the State Under Mandate*, I.B.Tauris, New York 2003.

_____, “Silk and Socio-Economic Changes in Lebanon,1860-1919”, *Essays on the Economic History of the Middle East*, Elie Kedourie - Sylvia G. Haim (edt.), Frank Cass Co&LTD, London 1988.

_____, “Suriye, Lübnan ve İsrail’deki Dürziler”, Milton J. Esman-Itamar Rabinovich (edt.), *Orta Doğu’da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet*, çev. Zafer Avşar, Avesta Yayınları, İstanbul 2004.

FORTESCUE, Adrian- SMITH, George, *Uniat Eastern Churches*, Gorgias Press, New Jersey 2001.

FÖRCH, Christina, “No Civil Marriage in Lebanon”, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-478/nr-180/i.html [02.02.2010].

FRANCE, John, *The Crusades and the Expension of Catholic Christendom 1000-1714*, Routledge, New York 2005.

FRAYHA, Namer, “Curricular Change, Education and Social Cohesion in Lebanon”, *Prospects Springer*, C. 33, No. 1, Netherlands 2003, ss. 77-88.

FRAZEE, Charles A., *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*, Cambridge University Press, New York 1983.

GEMAYEL, Nasser, “Christian Communities in Lebanon”, <http://www.opuslibani.org.lb/Lebanon/dos003.html#B%20%E2%80%93%20THE%20ORTHODOX%20MELKITE%20CHURCH> [06.04.2009].

GETTLEMAN, Marvin E. - SCHAAR, Stuart, *The Middle East and Islamic World Reader*, Grove Press, New York 2003.

GORE, Rick, “Who Were The Phoenicians”, <http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/0410/feature2/index.html> [12.03.2009].

GÖZENÇ, Selami, *Güneybatı Asya Ortadoğu Ülkeler Coğrafyası*, Çantay Kitabevi, İstanbul 1999.

GRAFTON, David, *The Christians of Lebanon*, Tauris Academic Studies, New York 2003.

GRESH, Alain- VIDAL Dominique, *The New A-Z of the Middle East*, I.B.Tauris, New York 2004.

GÜLÇİÇEK, Ali Duran, “Nusayri Aleviler”, http://www.hbektasveli.gazi.edu.tr/dergi_dosyalar/34-269-280.pdf [13.03.2010].

GÜNAY, Selçuk, “II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”, *AÜDTCF Tarih Bölümü Dergisi*, Ankara 1993, C. 17, S. 28, ss. 85-108.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998.

_____ (edt.), *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet Yayınları, Ankara 2007

_____, “Evanjelizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), Diyanet Yayınları, Ankara 2007, ss. 153-160.

GÜNGÖR, Ali İsmail, *Cizvitler ve Katolik Kilisesi’ndeki Yeri*, ASAM Yayınları, Ankara 2002.

Haidar, Nabeel F., “Lebanon as a Regional Education and Cultural Center”, *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University Press of Florida, Florida 2002.

HAMZEH, Nizar, “Islamism in Lebanon: A Guide”, <http://almashriq.hiof.no/lebanon/300/320/324/324.2/islamism/shia-islam-leb.html> [13.04.2010].

HAMZEH, Nizar - DEKMEJIAN, Hrair, “A Sufi Response to Political Islamism: Al-Ahbash of Lebanon”, <http://ddc.aub.edu.lb/projects/pspa/al-ahbash.html> [09.04.2010].

HARB, Imad, "Lebanon's Confessionalism: Problems and Prospects", United States Institute of Peace, <http://www.usip.org/resources/lebanons-confessionism-problems-and-prospects> [19.05.2009].

HARIK, Iliya F., *Politics and Change in a Traditional Society: Lebanon, 1711-1845*, Princeton University Press, New Jersey 1968.

HARMAN, Ömer Faruk, "Günümüzde Ortodoks Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi Araştırmaları III*, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, ss. 187-201.

HARRIS, William, *Levant Bir Kültürler Mozaği*, çev. Ercan Ertürk, Literatür Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *Faces of Lebanon: Sects, Wars and Global Extensions*, Markus Wiener Publishers, New Jersey 1997.

HOURANI, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İletişim, İstanbul 2008.

_____, *Syria and Lebanon A Political Essay*, Oxford University Press, London 1946.

IŞIK, Ramazan, *Maruni Kilisesi* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003.

_____, "Marunileri Memlûkler Döneminde Fransisken Misyoner Rahiplerin Katolikleştirme Faaliyetleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2005, C. IX, S. 1, ss. 203-218.

_____, "Osmanlının Son Dönemlerinde Marunilerin Lübnan'da Bağımsız Bir Hıristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ 2005, C. 15, S. 2, ss. 413-432.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

JANIN, Pere, *The Separated Eastern Churches*, Gorgias Press, New Jersey 2004.

JOSEPH, John, *The Modern Assyrians of the Middle East Encounters With Western Christian Missions Archaeologists & Colonial Powers*, Brill, Leiden 2000.

JOSEPH, Suad, *Gender and Citizenship in the Middle East*, Syracuse University Press, New York 2000.

KADYROV, Mederbek, *Ağa Han İsmailileri* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2009.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge, Ankara 2001.

KATAR, Mehmet (edt), *Dinler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1999.

_____, "Ortodoksluk", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), TDV Yayınları, Ankara 2007, ss. 111-121.

KAUFMAN, Asher, *Reviving Phoenicia The Search for Identity in Lebanon*, I.B. Tauris Publishing, New York 2004.

KELEŞ, Erdoğan, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", *AÜDTCF, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 2008, C. 27, S. 43, ss. 131-157.

KERBAGE, Stephanie, "Transnational Migration and Diasporic Communities",

http://www.hamline.edu/cla/academics/international_studies/diaspora2002/Lebanese/Paper.htm [27.01.2010].

KHURI, Ghada, "Caught in the middle: Women in Lebanon", http://www.mediterraneas.org/article.php3?id_article=390 [29.04.2010].

KIRBAŞOĞLU, Hayri, "Ehli Sünnet Kavramı Üzerine Yeni Bazı Mülahazalar", *İslami Araştırmalar*, Ankara 1986, C. 1, S. 1, ss. 71-79.

Kitabı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2005.

KOR, Zahide Tuba, *Lübnan İç Savaşın Gölgesinde*, İlke Yayınları, İstanbul 2006.

KORKMAZ, Sıddık, “Sınırları Belirlenemeyen Dini Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat”, *Marife*, Konya 2005, C. 5, S. 3, ss. 377-392.

KRAYEM, Hassan, “Overcoming Sectarianism in Lebanon: Recommendations for a Stronger State”, <http://www.scribd.com/doc/16110636/Overcoming-Sectarianism-in-Lebanon-Recommendations-for-a-Stronger-State> [19.10.2010].

KUTLU, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2002.

_____, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2007.

_____, “Hadis Taraftarları, Eşarilik, Maturidilik”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, ss. 145-148.

_____, “Zeydilik, İsmailiyye, İmamiyye”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, ss. 89-92.

_____, “İslam ve Mezhepler”, <http://www.sonmezkutlu.com/?&Bid=202170> [14.03.2010].

_____, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu”, http://www.sonmezkutlu.com/?Syf=15&cat_id=41&baslik_name=PGZvbnQgc2l6ZT0iMSIgY29sb3I9IiMwNjIyNTUiPjxiPsSwLiBNZXpoZXBsZXJpbmRIIFVzdWwgU29ydW51IElJIDwvYj48L2ZvbnQ [22.11.2009].

KUTLU Sönmez-AYDINLI Osman, “Haricilik, Murcie, Mutezile”, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Hasan Onat (edt.), Ankuzem, Ankara 2007, ss. 47-51.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara 1997.

_____, “Gregoryan Ermeni Kilisesinin Oluşması ve Konsil Kararları Karşısındaki Tutumu”, *A.Ü. İ.F.D.*, Ankara 1996, C. XXXV, ss. 117-154.

LEVINSON, David, *Ethnic Groups Worldwide: A Ready Reference Handbook*, Oryx Press, Arizona 1998.

LIJPHARD, Arend, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven 1977.

MAKDISI, Ussama Samir, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon*, University of California Press, Los Angeles 2000.

MAKDISI Ussama Samir - SADAKA Richard, “The Lebanese Civil War (1975-90)”, *Understanding Civil War*, Paul Collier (edt.), World Bank Publications, b.y.y. 2005.

MAKDISI Samir - MARKTANNER, Marcus, “Trapped By Consociationalism: The Case of Lebanon”, <http://www.luc.edu/orgs/meea/volume11/PDFS/Paper-by-Makdisi&Marktanner.pdf> [01.11.2010].

MALIK, Hafeez, “Lebanon as an Experiment in Multicultural Interdependence”, *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University Press of Florida, Florida 2002.

MAOZ, Moshe, *Syria and Israel*, Oxford University Press, New York 1995.

MARSTON, Elsa, *The Phoenicians*, Benchmark Books, New York 2002.

MCDOWALL, David, *Lebanon: A Conflict of Minorities*, Minority Rights Group Publishing, London 1996.

MEMİŞ, Ekrem, “Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri”, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/VIII1/ememis.pdf> [16.08.2009].

MICHEAU, François, “Eastern Christianities (eleventh to fourteenth century): Copts, Melkites, Nestorians and Jacobites”, *Eastern Christianity*, Michael Angold (edt.), Cambridge University Press, Cambridge 2008.

MIGLIORINO, Nicola, *(Re) Constructing Armenia in Lebanon and Syria*, Berghahn Books, New York 2008.

MINAHAN, James, *Encyclopedia of the Stateless Nations Ethnic and National Groups Around the World*, Greenwood Publishing, Connecticut 2002.

MOLITOR, Joseph, *Kildaniler ve Doğu Süryani Kilisesi*, çev. Erol Sever, Yaba Yayınları, İstanbul 2004.

MOOSA, Matti, *The Maronites in History*, Gorgias Press, New Jersey 2005.

_____, *Extremist Shiites: The Ghulat Sects*, Syracuse University Press, New York 1988.

MOUKRIM, Moustafa F., “About Faith of the Mo’wa’he’doon Druze”, <http://www.druze.ca/AboutDruze.html> [07.12.2009].

MUHANNA, Elias, “Lebanon’s Confused Secularism”, 23 Nisan 2010, Guardian Gazetesi.

MUTLU, Şamil, *Osmanlı Devleti’nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.

NERSESSIAN, Vrej Nerses, “Armenian Christianity”, *Eastern Christianity*, Ken Parry (edt.), Blackwell Publishing, Oxford 2007.

NICOLOYSEN, Leif G.N., *Concosiationalism and Segmented Cleavages The Case of Lebanon* (Social Science of Tromso University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tromso 2008.

NONNEMAN, Gerd, *Analyzing Middle East Foreign Policies*, Routledge, New York 2005.

NORTON, Augustus Richard, *Hezbollah: A Short History*, Princeton University Press, New Jersey 2007.

ODEH, B.J., *Lübnan'da İç Savaş*, çev. Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul 1986.

OLGUN, Hakan, "Protestanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), Diyanet Yayınları, Ankara 2007, ss. 121-131.

O'MAHONY, Anthony, "Syriac Christianity in the Modern Middle East", *The Cambridge History of Eastern Christianity*, Michael Angold (edt.), Cambridge University Press, Cambridge 2006.

ONAT, Hasan, "Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri", <http://www.hasanonat.com/ayrinti.php?no=58> [26.03.2010].

_____, "Şii İmamet Nazariyesi", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara 1992, C. XXXII, ss. 89-110.

_____, "Şiiliğin Doğuşu Meselesi", *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara 1997, C. XXXVI, ss. 79-117.

ORHAN, Oytun, "Lübnan Seçim Sonuçları Ne Anlam İfade Ediyor?", *Ortadoğu Analiz*, Ankara 2009, C. 1, S. 7-8, ss. 52-63.

_____, "Bir Tek Onlar Suriye'yi İstiyor: Lübnanlı Şiiler ve Hizbullah", <http://levantwatch.blogspot.com/2005/04/bir-tek-onlar-suriyeyi-istiyor-lbnanl.html> [09.03.2010].

ORTAYLI, İlber, "Ortodoks Kilisesi", *Mülkiye Dergisi*, Ankara 1987, C. XXIV, S. 223, ss. 97-115.

_____, "19. Yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", *Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Turhan Kitabevi, Ankara 2000.

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1999.

OWEN, Roger, *State, Power and Politics in the Making of Modern Middle East*, Routledge, London 1992.

ÖZTÜRK, Levent, *İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İz Yayınları, İstanbul 1998.

PARRY, Ken, *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, Blackwell Publishes, Oxford 2001.

PHILIPP, Peter, “Katar’da Lübnan Tartışmaları, İç Savaşa Ramak Kala”,
http://tr.qantara.de/webcom/show_article.php/c-670/nr-246/i.html
[02.06.2009].

RABINOVICH, Itamar, “The Limits of Military Power”, *Lebanon in Crisis Participants and Issues*, Edward Haley- Lewis W. Snider (edt.), Syracuse University Press, New York 1979.

RAHNER, Karl - Vorgrimler, Herbert, *Dictionary of Theology*, The Crossroad Publishing, New York 1981.

REINKOWSKI, Maurus – SAADEH, Sofia, “Bölünmüş bir Ulus: Lübnan’da Dini Paylaşım Sistemi”, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması*, Haz. Haldun Gülalp, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

ROLLAND, John C. (edt.), *Lebanon: Current Issues and Backround*, Nova Science Publishers, Inc., New York 2003.

ROMPAY, Lucas Van, “Excursus: The Maronites”, *The Oxford History of Christian Worship*, Geoffrey Wainwright (edt), Oxford University Press, New York 2006.

SALIBI, Kamal, *A House of Many Mansions The History of Lebanon Reconsidered*, University of California Press, California 1988.

_____, *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, New York 1993.

SAMMAK, Mohammad, “Religion and Politics, The Case of Lebanon”, *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University of Florida Press 2002.

SAMUEL, Mark, “The Dilemma of the Assyrians in Lebanon”, <http://www.atour.com/education/20010201a.html>, [04.11.2009].

SARKIS, Mona, “A Collective History for Lebanon”, Fawwaz Traboulsi ile Röportaj, http://www.qantara.de/webcom/show_article.php/c-476/nr-915/i.html, [02.05.2009].

SAYAH, Paul Nabil, “Muslim- Christian Relations in Lebanon” , *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University of Florida Press 2002.

SCHIMMEL, Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999.

SCHULZE, Kirsten E., *The Jews of Lebanon: Between Coexistence and Conflict*, Sussex Academic Press, Sussex 2008.

SETA Lübnan Raporu, Aralık 2006, <http://www.setav.org/ups/dosya/16906.pdf> [12.05.2009].

SHEHADI, Nadim - MILLS, Dana Haffar, *Lebanon: A History of Conflict and Consensus*, I.B.Tauris, London 1992.

SHAHIN, Wassim N., “The Lebanese Economy in the Twenty-first Century”, *Lebanon’s Second Republic Prospects for the Twenty-first Century*, Kail C. Ellis (edt.), University of Florida Press 2002.

SHATZMILLER, Maya, *Crusaders and Muslims in Twelfth- century*, Brill, New York 1993.

SHERBOK, Lavinia Cohn, *Who’s Who in Christianity*, Routledge, London 1998.

SMYTH, Phillip, “Lebanese Federalism and Decentralization: Its Proponents and Discontents”, <http://mepei.com/in-focus/348-lebanese-federalism-and-decentralization> [19.10.2010].

SOFUOĞLU, Cemal, “Gadir-i Hum Meselesi”, *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara 1983, C. XXVI, ss. 461-470.

SORENSEN, David, *Global Security Watch Lebanon: A Reference Handbook*, Greenwood Publishing Group, California 2010.

STOOKEY, Robert W., “The United States”, *Lebanon in Crisis Participants and Issues*, Edward Haley- Lewis W. Snider (edt.), Syracuse University Press, New York 1979.

SULH, Raghid, *Lebanon and Arabism: National Identity and State Formation*, Centre For Lebanese Studies, London 2004.

ŞENAY, Bülent, “Ayrılmış Doğu Kiliseleri”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Şinasi Gündüz (edt.), Diyanet Yayınları, Ankara 2007, ss. 133-153.

ŞENZEYBEK, Aytekin, *Dürzilik, Doğuşu ve Temel Prensipleri* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2001.

_____, *Resailü'l Hikme'ye Göre Dürzi İnanç Esasları* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2008.

ŞİMŞEK, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Chiviyazıları, İstanbul 2003.

TAMUR, Esra Danacıoğlu, “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri”, http://web.deu.edu.tr/aturkilkeleri/pdf/cilt1sayi1/Makale_1_EsraDanacioglu.pdf [22.04.2010].

TÖLÖLYAN, Kharachig, "Elites and Institutions in the Armenian Transitions", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Spring 2000, Vol. 9, No.1, ss. 52-61.

TRABOULSI, Fawwaz, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London 2007.

TÜMER, Günay - KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 2002.

ÜLMAN, A. Haluk, "1840-1845 Arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara 1963, C. 18, S. 3, ss. 243-268.

WARE, Timothy, *The Orthodox Church*, Penguin, London 1993.

WATT, W. Montgomery, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Umran Yayınları, Ankara 1981.

WIKE Richard - HOROWITZ, Juliana Menasce, "Lebanon's Muslims: Relatively Secular and Pro-Christian", July 26, 2006, <http://pewresearch.org/pubs/41/lebanons-muslims-relatively-secular-and-pro-christian> [04.04.2010].

VAN DEN BERG, Heleen Murre, "Syriac Christianity", *Eastern Christianity*, Ken Parry (edt.), Blackwell Publishing, Oxford 2007.

VINE, Aubrey R., *The Nestorian Churches*, Independent Press, London 1937.

ZAMIR, Meir, *The Formation of Modern Lebanon*, Cornell Press, New York 1988.

ZAMIR, Meir, *Lebanon's Quest: The Road to Statehood 1926-1939*, I.B.Tauris, New York 2000.

ZEKIYAN, Boghos Levon, "Christianity to Modernity", *The Armenians: Past and Present in the Making of National Identity*, Edmund Herzig - Marina Kurkchian (edt.), Routledge, London 2005.

ÖZET

Ziya, Saliha, Lübnan'da Dini Grupların Şekillenmesinde İç ve Dış Dinamikler, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Katar, 231 s.

Yüzyıllardır pek çok dini grubun bir arada yaşadığı Lübnan, günümüzde adı sıklıkla savaşıla ve istikrarsızlıkla anılan bir ülkedir. Lübnan'ın tarihi süreç içerisinde sahip olduğu siyasi, ekonomik ve sosyal özellikler, bölgedeki dini grupların şekillenmesinde ve bu grupların ülke üzerinde söz sahibi olmasında önemli birer etken olmuştur. Aynı şekilde tarih boyunca Lübnan'a dışarıdan yapılan müdahaleler, ülkedeki dini grupların yapılarında ve birbirleriyle olan ilişkilerinde belirleyici olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan'da oluşmaya başlayan dini paylaşıcılık sistemi, dini aidiyetin siyasi kimliğe dönüşmesine ve dini gruplar arasında çatışmalar yaşanmasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dini grup, Dağlık Lübnan, misyoner faaliyetler, Fransız Mandaterliği, dini paylaşıcılık.

ABSTRACT

Ziya, Saliha, Internal and External Dynamics Shaping Religious Sects in Lebanon, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mehmet Katar, 231 p.

Lebanon in which many religious sects have been living together for centuries, is a country of which name is mentioned frequently with wars and instability today. The political, economic and social characteristics of Lebanon had been effective on those religious sects' having power on the state in history. In the same way, foreign interventions towards Lebanon have been determined on structure and relations of religious sects. Sectarian system which has begun to function in Lebanon in the second half of 19th century has been causing religious identity to turn into political one and occurring clashes between religious sects.

Key Words: Religious sect, Mount Lebanon, missionary activities, French Mandate, sectarianism.